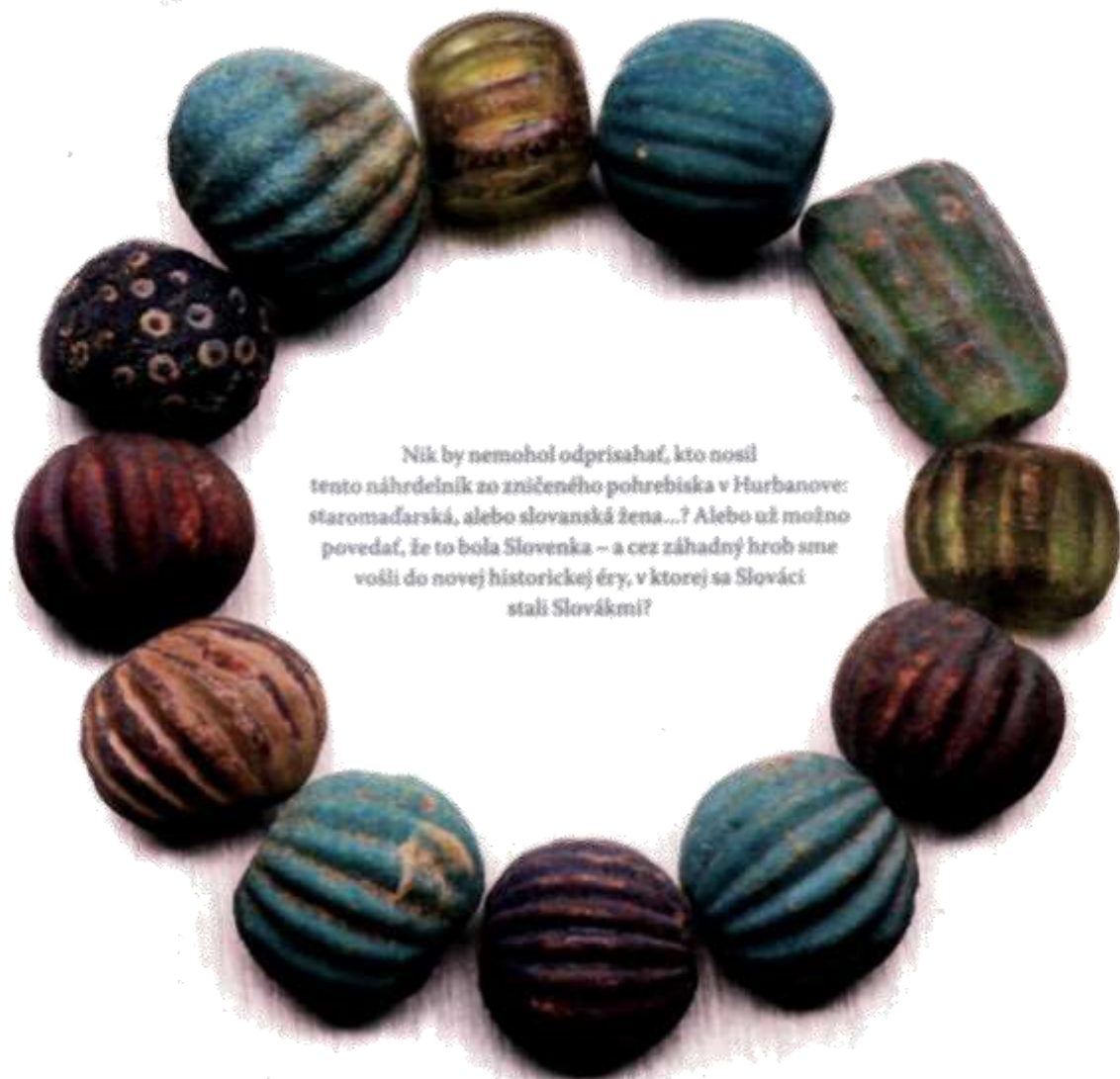

STOPY DÁVNEJ MINULOSTI

3

PAVEL DVOŘÁK

Zrod národa

Nik by nemohol odprisať, kto nosil tento náhrdelník zo zničeného pohrebiska v Hurbanove: staromaďarská, alebo slovanská žena...? Alebo už možno povedať, že to bola Slovenka – a cez záhadný hrob sme vošli do novej historickej éry, v ktorej sa Slováci stali Slovákmi?

VYDAVATEĽSTVO RAK

Pápežský list, známy ako *Industriae tuae*.

STOPY DÁVNEJ MINULOSTI

3

PAVEL DVOŘÁK

Zrod národa

Obsah

Úvod.	9
Lovci histórie.	11
Na tisícročnej varte	27
Poklad byzantského kupca	47
Príbeh z popola	63
Pribinov stratený kostol	75
Tušenie Velehradu.	95
Lesk a bieda Veľkej Moravy.	105
Okamihy pobeďimskej skazy.	117
Na brehu (Veľkej) Moravy.	127
Svedectvo strateného hrobu (Pyxida z Čiernych Kľačian)	139
Pribinov hrad v Zalavári.	155
Dovina nie je Dievča.	171
Smrť kouřimskej kňažnej.	185
Svätopluk a jeho mnísi.	195
Koniec náčelníka	211
Stratená bitka.	231
Posledný pán na Kostolci	247
Blatnický Ďurko - matuzalem	255
Kde „praj čert na babe oral“	263
Epilóg.	270

▼ Pribinov stratený kostol

▼ Lovci histórie

Lesk a bieda Veľkej Moravy

▼ Na brehu (Veľkej) Moravy

▼ Na tisícročnej varte

Svedectvo strateného hrobu

768 ZAČIATOK VLÁDY KAROLA VEĽKÉHO

864 FRANKOVIA POD DEVÍNOM

623 PRÍCHOD KUPCA SAMA

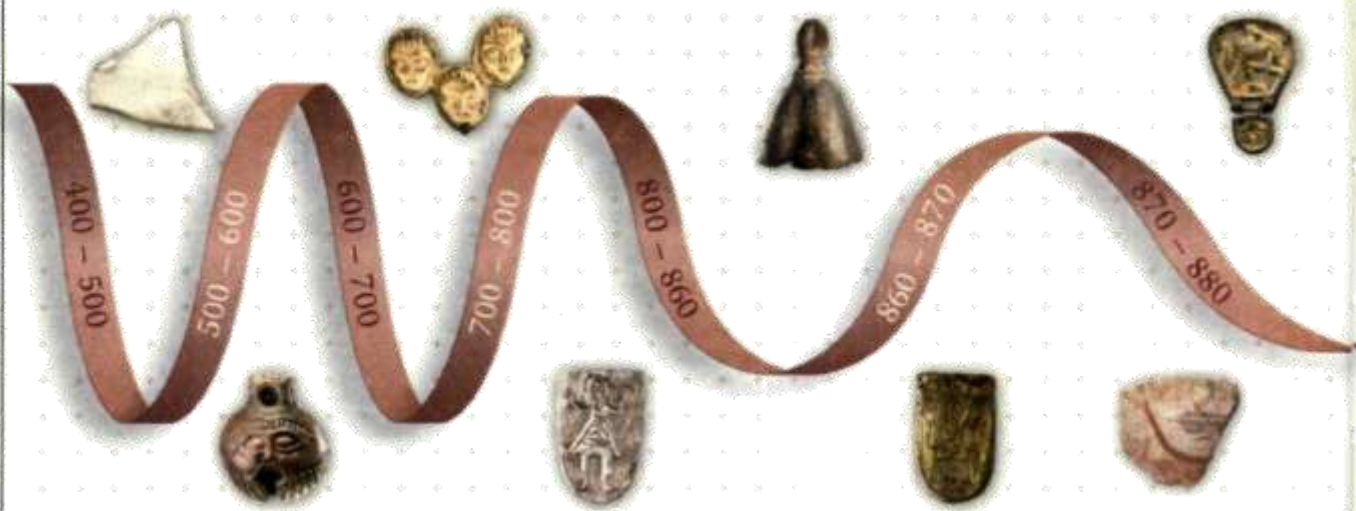
822 PRVÁ ZMIENKA O MORAVANOCH

873 METODOVO

558 AVARI V KONŠTANTÍNOPOLE

791 PORÁŽKA AVAROV

863 PRÍCHOD KONŠTANTÍNA A METODA

455 VANDALI DOBYLI RÍM

828 (?) VYSVIACKA PRIBINOVHO CHRÁMU

870 RASTISLAVOV PÁD

550 VPÁD SLOVANOV DO TRÁCIE A ILÝRIE

861 (?) PRIBINOVA SMRŤ

871 SVĀTOPLUK

678 PORÁŽKA ARABOV

833 (?) VYHNANIE PRIBINU

867 KONŠANTÍN A METOD U KOCELA

▲ Poklad byzantského kupca

▲ Tušenie Velehradu

▲ Pribinov hrad v Zalavári

▲ Príbeh z popola

Smrť kouřimskej kňažnej

Okamihy pobedimskej skazy

Dovina nie je Dievča

▼ Svätopluk a jeho mnísi

▼ Blatnický Ďurko - matuzalem

Koniec náčelníka

▼ Kde „praj čert na babe oral“

874 - 876 (?) KOCEŤOVA SMRŤ

PREPUSTENIE

894 SVÄTOPLUKOVA SMRŤ

907 BITKA PRI BRATISLAVE

890 PODMANENIE ČECHOV

880 - 890

890 - 900

900 - 1000

880 INDUSTRIAE TUAE

896 PRÍCHOD STARÝCH MAĎAROV

955 BITKA PRI LECHU

VLÁDCOM

881 BITKA PRI VIEDNI

899 ÚTEK SVÄTOPLUKA II.

997 KOPÁŇOVO POVSTANIE

▲ Stratená bitka

Posledný pán na Kostolci

Televízny film Kde „praj čert na babe oral“ sa nakrúcal v zime; mrzli sme všetci, autor (v strede), s nehrejúcou prilbou na hlave, aj šermiari, ktorí sa zapojili do boja Štefanovho vojska proti Kopáňovi. Chcel by som pripomenúť, že táto kniha síce vychádza z televízneho cyklu Stopy dávnej minulosti, no rovnako z mnohých kníh, článkov a rozhlasových relácií; Ladislav Chudík (na obrázku s autorom knihy v štúdiu Slovenského rozhlasu) sa podieľal na tvorbe nezanedbateľnej časti zo stoviek rozhlasových a televíznych programov, z ktorých kniha čerpá.

Jestvuje odpoveď na otázku, kedy vzniká národ? Kedy sa Slováci stali Slo-
vákmi?

Neviem, ale myslím si, že národ najprv jednoducho bol a bolo mu jedno, či je národom alebo nie, a už celkom jedno, čo si o tom bude myslieť história - čo si o tom budeme myslieť my, potomkovia. Istí ľudia si boli blízki, rozumeli si, spievali rovnaké piesne, uctievali rovnakých bohov a mali k sebe bližšie ako k tým druhým kdesi za horami, za riekou, za obzorom. Určite jestvovala chvíľa, keď niekto po prvý raz povedal: Ja som Poliak, Čech, Francúz, Slovák, ťažko však žiadať od histórie, aby takú chvíľu našla, určila, alebo aspoň vytušila. Je to úloha nad sily dejepisu, vieme však povedať, kedy sa to začalo, aká bola cesta ku vzniku národa, ako sa menila, vychádzala zo slepých uličiek, hľadala správny smer.

A práve o tom rozpráva táto kniha.

Nerobí si nárok na definitívu, na nezmeniteľné sudy; rozpráva príbehy, ktoré pochybujú o starých pravdách, hovorí o nových objavoch, nových poznatkoch, nových východiskách, no najmä neverí, že jediným motorom dejín je prelievanie krvi.

Pravda, to všetko aj s dodatkom známym z televíznych Stôp dávnej minulosti: Azda to bolo tak a azda celkom inak...

Rímske čriepky zo slovanského hrobu.

Pri výskume veľkomoravského pohrebiska v Bajči objavili kostru muža. Do hrobu dostal tesárske nástroje, ktoré ho živili na tomto svete a mali ho uživiť aj na druhom, čo v tých časoch bývalo bežným zvykom, no jemu darovali aj čosi zvláštne: dva farebné čriepky skleného rímskeho pohára, keltský bronzový krúžok a zlomok skleného náramku. Všetky tie čudné veci mal asi v dávno spráchnivenom koženom vrecúšku, pripnutom k pásu.

Črepy boli už v čase smrti neznámeho tesára staré pol tisícročia, krúžok a náramok takmer tisíc rokov...

To naozaj nie je také bežné - starožitnosti vo veľkomoravskom hrobe...!

Kto bol ten zvláštny človek? Prečo zbieral pamiatky na ľudí, ktorí sa už dávno pominuli? Čo viedlo jeho blízkych k tomu, že mu ich dali do hrobu, keď zrejme nemali nijakú reálnu cenu?

Zvábili ho farebné sklíčka len preto, lebo sa trblietali, alebo tušil, že na tom istom mieste, kde žil on, žili ľudia už tisícročia, a na iných miestach žili zas iní ľudia, o ktorých on nemal ani potuchy?

Alebo azda mal?

Tak trochu básnicky by sme mohli povedať „lovec histórie“ - histórie, ktorú nepoznal, a ani poznať nemohol.

Dalo by sa povedať - kuriozita, ale nie sme niekedy aj my podobní ako tento muž? Zvedaví, neznalí, takmer slepí... Históriai vraj až meč oči otvára. Vidí sa mi, že to povedal český historik, „otec národa“, František Palacký, ale nech by to povedal ktokoľvek, mal pravdu. Na obyčajný život história nedo-vidí, jednoducho ju nezaujíma, nerozpráva o tom, čo sa odohráva každý deň. Zrejme nevidí dôvod zaznamenávať všednosť. Napokon, aj dnes sa nám každodennosť vidí bezvýznamná - a potom sa niekedy stane, že meč dosadíme aj tam, kam nepatrí.

Nie je to však jediné úskalie. Podstatou histórie je zovšeobecnenie jedinečných ľudských osudov, a práve tu je najväčšie riziko dejepisu: ktorýkoľvek

Milodary lovca histórie.

Odkrytý terén.

Lovec histórie

a jeho poklad.

z jedinečných osudov môže totiž svedčiť o opaku zovšeobecneného. A potom to vyzerá tak, akoby sme mali dve rozličné histórie, históriu meča a zovšeobecnenia, a potom ešte jednu - v koženom vrecúšku, ktorú si na opasku nosí každý, čo nechce byť slepý a aspoň z času na čas sa obzrie do minulosti.

Možno to všetko platí aj v Bajči.

Bajč je obec na juhu západného Slovenska, takmer na dohľad od Nových Zámkov. Bajčské pohrebisko leží zopár kilometrov od obce, na kúsku zeme kedysi skrytom v močiaroch. Dnes sa nazýva Medzi kanálmi, lebo kedysi rozsiahle močariny siahli súčasní ľudia do umelých odvodňovacích rýh. Z pôvodnej močaristej plochy zostalo len niekoľko močarísk a slepých ramien Žitavy, všetko ostatné premenil človek na pole. Šťastie, že ešte predtým ako to urobil, sa pozrel pod zem.

Odvodňovacie kanály celkom zmenili ráz tohto miesta. Vedúci archeologického výskumu Matej Ruttkay však ešte našiel ľudí, ktorí sa pamätali, že uprostred močarísk stála vysoká piesčitá duna. Z oboch strán ju obtekali ramená rieky a so zamokrenou nivou ju spájal len nešíroký pás zeme, ktorý ju premenil na polostrov. Močiare poskytovali bezpečie a úrodná čiernoziem asi o kilometer ďalej, na riečnej terase protiľahlého brehu, ponúkala obživu, čo bola výhodná kombinácia. Ľudia sa tu usadili na tisícročia: po prvý raz v mladšej dobe kamennej, potom v strednej dobe bronzovej, staršej dobe železnej, neskôr prišli Kelti a Germáni. V močiaroch si postavili domy, lebo tam boli skryté, a tým bezpečné, na brehoch rieky pásli dobytok a pestovali obilie, vo vode lovili ryby, raky, mäkkýše a v okolitých lesoch zver; takmer idyla, pravda, komárov a iného hmyzu tu museli byť mračná.

Nebola to teda náhoda, ak duna prijala aj starých Slovanov.* Stalo sa to dávno, pradávno. O ich pobyte svedčia trosky niekoľkých pecí, zopár jám a štyri pôdorysy príbytkov rozložených do oblúka v južnej časti polostrova. O úrovni bývania si netreba robiť ilúzie - dno obydlia tvorila neveľká jama, obkolesená nízkymi stenami z prútia omazaného hlinou, a nad tým stála strecha - drevená konštrukcia, krytá slamou alebo trstím. Vyzerá to primitívne, pravda, na dedine sa ešte donedávna žilo najmä vonku, po šopách a senníkoch, pod

* O príchode najstarších Slovanov na územie dnešného Slovenska sa píše v knihe Stopy dávnej minulosti 2 (Slovensko v staroveku) v kapitole Na troskách krásneho sveta.

pevnou strechou len v zime a v časoch nepohody. Aj okolo slovanských príbytkov stáli hospodárske stavby, ohrady pre dobytok, obilné jamy a ako zdroj pitnej vody studnička. Príbytky vykuroval kamenný kozub, nábytok tvorili stôl, lavica, polica, čo však možno iba predpokladať, lebo po drevenom zariadení nezostalo ani stopy. Zostalo len zopár hrubých črepov, niektoré zdobené vlnkou - zvyšky najstaršej slovanskej keramiky na našom území.

A to je historická chvíľa. Stali sme sa svedkami najvýznamnejšieho (aspoň z nášho pohľadu) striedania stráži na území dnešného Slovenska. Hrubé črepy ponúkajú svedectvo o tom, že do močiarov dnešného Bajča prišli Slovania už počas jednej z prvých kolonizačných vln na konci 6. storočia.*

Cez črepy sme sa dostali do čias príchodu našich priamych pokrvných predkov, od skromných dokladov o živote všedného dňa sme vošli do histórie meča spomenutej v úvode tohto rozprávania, lebo ani Slovania neboli výnimkou, aj oni sa do pamäti iných národov zapisovali predovšetkým mečom. Z bajčských močiarov vedie teda priama cesta do dejín, so všetkým, čo ponúkajú: s mečom, zovšeobecnením, dohadmi, neistými predpokladmi, ale aj s neznámym tesárom a jeho vrecúškom na opasku. Stali sme sa lovčami histórie, lovcami čriepkov a zlomkov, za ktorými skutočný život možno len tušiť.

* Dátum príchodu starých Slovanov nemožno jednoznačne stanoviť. Pri výskume staroslovanskej osady v stredných Čechách v Brezne u Loun sa našiel doklad o germánsko-slovanskom spoluzití. Neznámi ľudia sa začali tísniť medzi Germánov aj na Slovensku. Anton Točík - viac ráz sme ho spomínali v prvých dvoch zväzkoch Stôp dávnej minulosti (Slovensko v praveku a Slovensko v staroveku) - upozornil, že ešte pred pádom Rímskej ríše sa keramika „barbarizuje“, stráca dokonalosť; akoby ju vyrábal ktosi, kto dovedy nepoznal hrnčiarsky kruh. Keramika zo 6. storočia na juhozápadnom Slovensku vraj reprezentuje až novú slovanskú vlnu, ktorá nadväzuje na staršie slovanské podložie, ako to vidieť na pohrebisku v Potvoriciach pri Novom Meste nad Váhom alebo v Očkove pri Piešťanoch, kde sa „barbarizovaná“ keramika začala vyrábať už v druhej polovici 4. storočia a neprestala sa vyrábať ani po odchode Kvádov. Napokon aj na východnom Slovensku, úzko spätom s Poľskom a Ukrajinou, sa najstaršie slovanské kultúry formovali v 4. a 5. storočí a možno aj oveľa skôr. Sú to však zložité, nejednoznačné veci a autorovi tejto knihy neprislúcha, aby ich riešil.

Odkrytý pôdorys domu.

Zostalo len zopár hrubých črepov - niektoré zdobené vlnkou.

Staroslovanská keramika.

Matej Ruttkay.

Vodohospodárske diela úplne zmenili charakter krajiny.

Matej Ruttkay ešte našiel ľudí, ktorí sa pamätali, že uprostred močarísk stála vysoká piesčité duna.

Začiatkov slovanských dejín sa to týka v plnej miere. Sú veľmi neisté. Len zhruba sa predpokladá, že Slovania sa delili aspoň na troje. Jedni žili v lesostepi medzi stredným Dnestrom a horným Doncom, druhí severnejšie, v lesoch medzi Bugom a stredným Dneprom, a tretí na území dnešného Poľska, medzi Odrou a Vislou. Je to nekonečné územie, a svedectiev, ktoré ponúka, je ako šafranu. Príčina väzí vo vzdialenosti od stredísk vtedajšej civilizácie s jej spisovateľmi, historikmi a cestovateľmi, no aj v spôsobe života našich predkov. Ich netrváčne príbytky zmizli zväčša bez stopy a rovnako drevo, ktoré spolu s hlinou bývalo základnou surovinou tých čias. Na hline a dreve spočívalo takmer všetko, no kým z hliny zostali aspoň črepy, z drevených predmetov nezostalo prakticky nič. Čo ako by boli dokonalé - a to sa aj predpokladá -, spráchniveli.

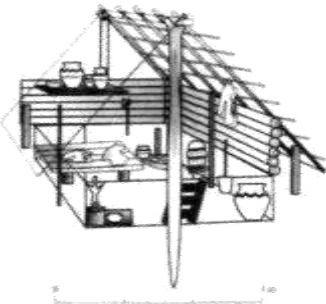
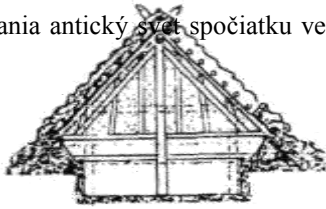
Situácia sa sčasti zmenila až v časoch, keď sa hlavná vlna sťahovania národov prevalila cez antický svet. V priebehu 6. storočia sa pohli aj Slovania - jedni možno skôr a iní neskôr, trvalo to stáročia. Prenikli až do Malej Ázie a na západe k Magdeburgu. Vošli do antického sveta s jeho bohatstvom, kultúrou i dejepisom. Po prvý raz sa dostali na dosah písaného slova, ktoré dokáže zachovať mená aj príbehy, lenže v tomto prípade sa svojej úlohy zhostilo len sčasti. Zo zmienok, ktoré kde-tu utrúsili starovekí spisovatelia, vieme iba toľko, že medzi Dnestrom a Doncom žili Anti a medzi Bugom, Dneprom a dolným Dunajom Sklavíni. Meno poľských Slovanov síce nepoznáme, ale aj oni sa podieľali na expanzii - jej smer a podiel jednotlivých skupín nedokážeme určiť. Preto sú aj začiatky slovanskej osady v Bajči neisté. Archeologické pamiatky naznačujú iba toľko, že jej budovatelia prišli zo severu, cez Moravu na Považie a potom ďalej cez Turiec, Ponitrie, Poiplie a Požitavie až do bajčských močiarov.

História meča slávila v tých časoch triumfy, ale väčšmi ako Slovania ju zaujímali Germáni, ktorí sa valili za bohatstvom antickej spoločnosti. V roku 455 dobyli Vandali Rím. Bolo to ako koniec sveta. „Večné mesto" vylúpili, pokradli zlato, striebro, mramorové sochy; strhli aj pozlátenú strechu Jupiterovho chrámu - nemožno sa čudovať, ak sa vandalstvom vari navždy zapísali do vedomia ľudstva. A skaza pokračovala. Prešli dve desaťročia a tisícročná Rímska ríša zanikla (týka sa to západnej časti impéria, východorímska Byzantská ríša mala pred sebou ešte takmer tisíc rokov jestvovania). Rímski žoldnieri, prevažne Germáni, zosadili posledného cisára Romula Augustula a zvolili si za kráľa svojho súkmeňovca Odoakera.

Kovanie z Komárna.

16 Slovania antický svet spočiatku veľmi neupúťali. Jestvujú len sporadické zmienky napríklad o tom, ako Priskos, byzantský

diplomat a dejepisec (jeho hlavným dielom sú Byzantské dejiny, z ktorých sa, žiaľ, zachovali len zlomky), putoval v roku 448 k Atilovi a akýsi „Skýti“ ho pohostili medovinou, „médos“; iný Byzantínec Jordanes opísal Atilov pohreb (zomrel roku 453) a slávnostný kar nad mohylou nazval „strava“. Obe slová sa chápu ako dôkaz, že byzantskí poslovia prišli medzi Slovanov. Pravda, kde a ako sa to stalo, nevedno.

O niečo mladší Prokopios bol priamym účastníkom udalostí, ktoré opísal, jeho úloha v našom dejepise je preto nezastupiteľná. Narodil sa okolo roku 495 v Césarei v Palestíne. Študoval na najlepších školách a ako poradca vojvodcu Belizara sa osobne zúčastnil na viacerých vojenských výpravách. Keď sa vrátil do Konštantínopola, začal písať svoje hlavné dielo *Knihy o vojnách*; využil v ňom nielen vlastné skúsenosti a zážitky, ale aj dôležité listiny a listy z Belizarovej blízkosti a rovnako ďalšie doklady o vojenských a politických udalostiach, ktoré získal v hlavnom meste obrovskej ríše cisára Justiniána I. Veľkého. Je to jeden z najspoľahlivejších autorov, no najmä - opísal udalosti, ktoré sa s najväčšou pravdepodobnosťou odohrávali aj na území dnešného Slovenska.

A to je úžasné, hoci píše strašné veci.

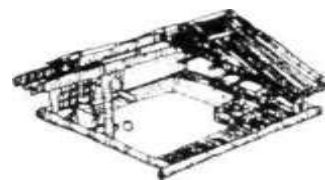
Asi najdôležitejšia pre naše dejiny je správa o boji akéhosi Ildigesu. Ildiges bol synom Risiulfa, ktorý sa mal stať kráľom Longobardov. Longobardi žili v Podunajsku, predpokladá sa, že im patrilo aj naše Záhorie, ich dejiny sú teda sčasti aj našimi dejinami, navyše udalosti okolo Ildigesu sa nás dotýkajú takmer bezprostredne. Risiulf doplatil na svoje nástupnícke právo smrťou; kráľ Longobardov Vakes ho v roku 549 dal zavraždiť. Ildiges utiekol k Slovanom, a keď neskôr vypukla vojna medzi Gepidmi a Longobardmi, zhromaždil Longobardov, ktorí mu zostali verní, pripojil k nim veľké množstvo Slovanov a spojil sa s Gepidmi v nádeji, že s ich pomocou sa stane kráľom. Keď však Gepidi a Longobardi uzavreli mier, longobardský panovník žiadal Gepidov, aby mu Ildigesu vydali. Gepidi síce odmietli, ale vyzvali Ildigesu, aby odišiel. Ildiges sa vrátil ku Slovanom. Tým sa jeho dejepisná úloha nekončí - lebo neskôr sa vypravil ku Gótom s vojskom, v ktorom vraj bolo šesťtisíc mužov; a to bola v tých časoch armáda. Vieme o nich najmä preto, lebo narazili na oddiel Rimanov, ktorých sčasti pobili, sčasti zahnali na útek. Potom Ildiges prekročil Dunaj a znova sa vrátil k Slovanom.

Prokopios nepíše, akí Slovania boli spojencami Ildigesa, keďže však Longo-bardi žili najmä v Zadunajsku, sčasti aj na juhozápadnom Slovensku, a Gepidi na území východného Maďarska, z opisovaných udalostí vyplýva, že spomenutými Slovanmi mohli byť obyvatelia juhozápadného Slovenska a východnej Moravy, teda Sklavíni, ktorí kedysi bývali na Ukrajine, kde vyrábali podobnú keramiku ako neskôr v Bajči.

A to naozaj nie je málo - ak je to všetko pravda, poznáme meno najstarších slovanských obyvateľov Slovenska, ba dokonca aj kúsok z ich dejepisu.

Slovania žijú v našom povedomí ako holubičí národ, ale - ako dokladajú historické správy dávno pred Ildigesom - nie je to správna predstava. Už roku 451 ohrozovali Konštantínopol a na byzantské hranice na dolnom Dunaji nepretržite útočili aj neskôr, na prelome 5. a 6. storočia. V roku 550 vtrhli do Trácie a Ilýrie, a tak sa opäť dostali do zorného poľa Prokopia (dnes bulhar-sko-turecko-grécka Trácia a rovnako albánsko-srbská Ilýria boli rímskymi provinciami). Nie je príjemné čítať, čo Prokopios napísal, ale vyhnúť sa tomu nemožno:

„V tom čase slovanské vojsko v počte najviac tritisíc mužov prekročilo rieku Dunaj a nikto sa proti nim nepostavil. A keď prebrodili rýchlo a bez ťažkostí rieku Hebros, rozdelili sa na dva prúdy. Jeden oddiel mal tisíc osemsto mužov, druhý potom zvyšok. S obidvoma, s každým oddielom osobitne, sa stretli velitelia rímskeho vojska v Ilýrii a Trácii a napriek všetkému očakávaniu boli porazení; jedni boli pobití, druhí sa v zmätku zachránili útekom. Keď velitelia takto skončili, rozdrvení onými dvoma barbarskými vojskami, početne omnoho slabšími, narazila jedna z týchto nepriateľských skupín na Azbada. Tento muž bol kopijníkom cisára Justiniána a bol povýšený do hodnosti takzvaného kandidáta; velil jazdeckým jednotkám, ktoré boli umiestnené dlhý čas v pevnosti Tzurulon (Corlu) v Trácii; bol to silný oddiel, zložený z vynikajúcich vojakov. Slovania sa stretli aj s nimi, väčšinu z nich na bezhlavom úteku hladko pobili; Azbada potom zajali a zatiaľ ho nechali nažive, ale neskôr ho hodili do ohňa, a keď si predtým z jeho chrbta vyrezali remene, zaživa ho upálili. Po tomto čine spustošili títo barbari ešte smelšie všetky trácke a ilýrske územia a obliehaním sa zmocnili početných pevností, hoci predtým nikdy neútočili na hradby ani sa neodvažovali zostúpiť na nížinu, pretože sa nikdy nepokúsili preniknúť na rímske územie. Dokonca sa zdá, že s vojskom nikdy ani neprekročili rieku Dunaj, iba v onom čase, ako som sa už zmienil.

Niekoľko typov staroslovanských domov a rekonštrukcia vnútorného vybavenia.

Najčastejšie obydlia starých Slovanov, polozemnice, nezriedka slúžili ešte v novoveku (takto videl český maliar Jan Mrkvička dedinu z okolia Lomu v Bulharsku).

Lev napáda človeka - azda scéna z antického cirkusu.
Vyzerá to tak, že umelec naozajstného leva nikdy nevidel, ak, pravda, nejde o štylizáciu.

Po víťazstve nad Azbadom drancovali Slovania krajinu postupne až po more a zmocnili sa útokom i prímorského mesta Toperos, hoci malo vojenskú posádku. Toto mesto je najvýznamnejšie na tráckom pobreží a je vzdialené dvanásť dní cesty od Byzantia. Ovládli ho takto. Väčšina sa ukryla v neprehľadnom teréne pred hradbami, zatiaľ čo menší oddiel pri východnej bráne znepokojoval obrancov cimburia. Vojaci, ktorí tam boli na stráž, v domnienke, že nepriateľov nie je viac, ako ich bolo vidieť, sa hneď chopili zbraní a všetci urobili výpad. Barbari sa obrátili a v prenasledovateľoch vzbudili dojem, že pred nimi utekajú zo strachu. Rimania ich prenasledovali a dostali sa ďalej od hradieb. Tí, čo boli v úkrytoch, vyšli von, dostali sa do tyla prenasledovateľov a znemožnili im návrat do mesta. Obrátili sa aj tí, čo predstierali útek, a zovreli Rimánov z dvoch strán. Keď barbari všetkých pobili, vrhli sa na hradby. Obyvatelia mesta, zbavení vojenskej ochrany, sa dostali do tiesne a pokúšali sa brániť, ako sa dalo. Najprv na útočníkov liali vriaci olej a smolu a odvršadiaľ hádzali na nich kamene, a nechýbalo veľa, boli by unikli nebezpečenstvu. Barbari ich však zasypali množstvom šípov a prinútili ich opustiť cimburie. Opreli rebríky o hradby a útokom sa zmocnili mesta. Rýchlo pobili mužov v počte pätnásťtisíc, ulúpili majetok a deti i ženy si vzali ako otrokov. Zo začiatku skutočne neušetrili žiaden vek a od okamihu, keď vykročili na rímske územie, bojovníci obidvoch skupín zabíjali každého, koho stretli, bez rozdielu veku, takže celá ilýrska a trácka zem bola pokrytá mŕtvolami. Tých, s ktorými sa cestou stretli, nezabíjali ani mečom, ani kopijou, ani iným zvyčajným spôsobom, ale vrážali pevne do zeme zahrotené koly, nešťastníkov na ne nabodávali, hrot kola im vrážali do zadku, až prenikol vnútornosťami, a takto nechávali ľudí umierať. Ďalej barbari zatĺkali do zeme štyri dosť hrubé koly, na ne uviazali ruky a nohy zajatcov, tĺkli ich bez prestania palicami do hlavy a ubíjali ich ako psy, hady alebo inú zver. Iných zavierali do príbytkov spolu s dobytkom a ovcami, ktoré sa im nepodarilo odvieť do svojej krajiny, a nemilosrdne ich upaľovali. Tak Slovania vždy hubili tých, ktorí sa dostali do ich moci. Teraz však i Slovania z druhej skupiny, akoby sa boli nasýtili krvi, rozhodli sa ponechať nažive niektorých z tamojších zajatcov; potom sa všetci vrátili domov a odviekli so sebou tisíce otrokov."

Veľké, masívne nákončie bolo prvým nálezom Sándora Truglyho.

Prokopios opísal aj ďalší vpád, ktorý sa odohral len o rok neskôr:

„Veľké množstvo Slovanov spadlo do Ilýrie a spôsobilo tam neopísateľnú hrôzu.

Cisár Justinian poslal proti nim vojsko, napriek tomu títo barbari po-

Bojovnícke hroby.

kračovali v páchaní násilností. Dlho trvalo ich rabovanie, a až keď pokryli cesty mŕtvolami, vzali do otroctva nespočetné davy ľudí a všetko vylúpili, lebo nik sa proti nim nepostavil, vrátili sa domov so všetkou korisťou."

No nielen Prokopios, aj Ján Efezský nazval Slovanov „prekliatym národom", ktorý v roku 581 dobyl mnoho miest a pevností, spustošil kraj, povraždil obyvateľstvo, „a ajhľa, ešte dnes bývajú v rímskych provinciách bez starostí a strachu, plieniac, zabíjajú a páliac, nadobudli bohatstvo, majú zlato, striebro, čriedy koni, množstvo zbraní a naučili sa viesť vojnu lepšie ako Rimania".

Sú to naozaj hrozné veci, ale taká je história meča. Môžeme pochybovať, odsudzovať, hanbiť sa, ale nemá to zmysel, jednoducho je fakt, že meč aj v tomto prípade otvoril histórii oči, a na túto skúsenosť nesmieme zabudnúť ani v nasledujúcich kapitolách tejto knihy venovaných mladšej histórii. Aj cez ňu nás povedie najmä meč.

A teraz to najdôležitejšie: krvavú históriu, ktorú opísal Prokopios, spracoval pred krátkym časom český historik Dušan Třeštík. Vo svojej knihe Počátky Přemyslovců všetky tie strašné udalosti, ktoré sa odohrali ďaleko od Slovenska, zaradil do našej histórie, keď napísal:

„Výpravy do Byzance nepodnikaly nijaké hordy selských nájezdníkov, ale zrejme zkušená vojska, ktorá bez potíží porážala profesionálni oddiely Byzantinců... Obyčajné se soudí, že títo Slované sídlili na levém brehu dolního Dunaje v dnešním Rumunsku. Viděli jsme však, že tomu tak není, že se nacházeli v podhůří Karpat od Moravy po horní Potisí. Někde na Moravě či jihozápadním Slovensku se tedy nacházelo politické centrum, kam se uchýlil Hildigis (Ildiges) a které řídilo vojenské aktivity Slovanů v Karpatské kotlině v letech 548-551."

Je to len jeden z výkladov, jestvujú aj iné, čo však nič nemení na skutočnosti, že sú to vážne veci, že od základu menia pohľad na naše najstaršie dejiny.

Pravda, nakoľko to všetko platí v Bajči?

Ako sklbiť históriu meča s dejepisom všedného dňa?

Ako preniknúť do tajomstva čriepkov vo vrecúšku na opasku a naplniť úlohu lovcov histórie?

Spolahlivé odpovede na také otázky nejstevujú, ale bajčské močiare ponúkli aj ďalšie svedectvo. Na dohľad od osady Bajč - vo Vlkanove - sa pri stavbe kravínov našlo pohrebisko (archeológovia zachránili a preskúmali asi 30 hrobov). Už sme si povedali, že ľudia z osady žili v nezdravých mo-

čiaroch s mračnami komárov, zatiaľ čo polia mali za vodou, asi kilometer ďalej. Robili to zo strachu, na ochranu pred nepriateľmi. Ak svojich mŕtvych pochovávali na druhom brehu, aj to mohlo byť len zo strachu. Voda ich chránila pred živými, ale aj mŕtvymi nepriateľmi. Slovania totiž verili, že ľudská duša je celkom nezávislá od tela. Mohla ho opúšťať už za života, napríklad vo sne, no najmä po smrti, keď sa z niektorých ľudí stávali démoni, nižší bohovia, a nie vždy s dobrými úmyslami - preto sa obyvatelia osady oddelili od mŕtvych, z ktorých vznikla pozoruhodná plejáda rozličných bytostí. V lesoch sa túlili divožienky a diví muži, rozličné prízraky žili na poliach a ukrývali sa v obilí, ich úkrytom boli aj studničky, pramene, potoky, jazerá, rieky, za trest blúdili pri močiaroch ako svetielkujúce bludičky, duše dievčat a mladých žien sa menili na rusalky, víly, k novonarodeným deťom prichádzali sudičky. Jestvovali aj vyslovene zlí bôžikovia; zmok, poludnica, mora, vlkolak, upír. O zneškodňovaní upírov jestvujú aj archeologické doklady, lebo niekedy stačilo položiť nebezpečného mŕtveho tvárou k zemi, odrezat' mu hlavu a položiť ju medzi nohy; boli však aj iné spôsoby, ako svedčia kostry s vykrútenou hlavou, telá zavalené kamením, iné rozsekané alebo prenesené do nového hrobu, dodatočne spálené; účinný bol azda aj kolík alebo železný kliniec vrazený do srdca či do hlavy, pevné putá a podobne. Poznáme to z rozprávok, pretože mnoho pohanských zvykov sa zachovalo až do novoveku (ešte donedávna bolo napríklad bežné ukladanie obľúbených predmetov do truhly nebohého), prešli do kresťanských zvykov - napríklad sviatok Jána Krstiteľa, ktorý sa v minulosti spájal s nespútanými radovánkami mládeže, nezriedka aj s pohlavnou voľnosťou; pohanským zvykom je aj vynášanie Moreny alebo skákanie cez oheň v deň slnovratu, ktoré pôvodne symbolizovalo očistu. Známe sú rôzne šamanské praktiky, zariekanie, čarovanie, hádanie, viera v amulety, šťastné a nešťastné dni, znamenia, sny a podobne, ktoré dokladajú pohanskú vieru, že démona možno donútiť, aby bol človeku po vôli.

Duše nebohých sa však mohli správať aj priateľsky, vracat' sa do svojej rodiny, ktorá na nich čakala s úctou, ponúkla im pohostenie, ba aj kúpeľ. Žili pod kozubom alebo prahom, nezriedka v podobe domového hada. Najstarší člen rodiny sa stal domovým bôžikom, dedom, najstaršia žena babou a obaja sa tešili veľkej úcte. Stávalo sa, že duše zosnulých odchádzali na slnko, mesiac, hviezdy, oblaky.

Pohanské masky Slovanov
z kože (ruský Novgorod)

a dreva (poľské Opole).

Z niekdajšej krajiny v okolí Bajča zostali po vodohospodárskych úpravách už len zvyšky.

Prokopios ponúka zaujímavé svedectvo aj v tomto smere:

„Slovania a Anti veria (pod Slovanmi Prokopios zrejme myslí na Sklaví-nov, lebo aj Anti boli Slovania), že je jediný boh, tvorca hromu, a jediný pán všetkých vecí, a obetujú mu býky a iné zvieratá všetkého druhu. Nevedia, čo je neľútostný osud, a napokon ani mu neprisudzujú nejaký vplyv na ľudí. Keď sa potom blíži ich smrť - či už ochorejú, alebo idú do vojny -, sľubujú bohu, že mu prinesú d'akovnú obeť, ak nezahynú; a keď vyviaznu, obetujú mu, čo sľúbili, a predstavujú si, že vykúpili svoj život za cenu tejto obete.

Uctievali aj rieky, vodné víly a ďalšie božstvá, obetujú im všetkým a pri obetiach sa dozvedajú veštyby."

Nie je to veľmi originálne, mohol by to napísať aj o ostatných Indoeu- rópanoch, skutočnosť bola zrejme zložitejšia, rozmanitejšia, no najmä v jed- notlivých krajoch odlišná. Základom pohanstva bola viera v démonov, tí sa neskôr menili na vyššie bytosti, až sa z nich napokon vyčlenil najvyšší boh a bohovia okolo neho. Vieme o tom pramálo, no slovanský Olymp bol určite chudobnejší ako grécky. Čosi o ňom vieme z domoviny východných Slovanov, lebo tí sa veľmi skoro dostali do kontaktu s byzantským dejepisom, či to však platilo aj v Bajči, ťažko povedať.

Hlavnými božstvami boli Perún, boh blesku a hromu, Veles, boh čried, Svarog, boh slnka a ohňa, jeho syn Svarožic, Dažbog, Simargel, boh vetra, Mokoš, bohyňa plodivej sily a lásky, trojhlavý Triglav, Trojan, sedemhlavý Rugievita, dualizmus dobra a zla predstavovali Černobog a Belbog.

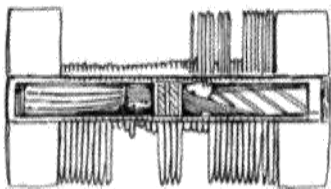
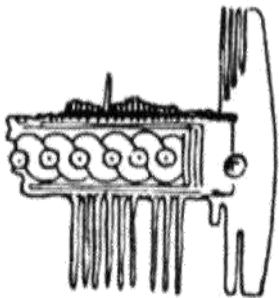
V Bajči ani v okolí sa pohanská svätyňa nenašla. Za zmienku stoja iba hlinené figúrky zvieratiek a vtáčikov a ľudské tváre, ktoré sa našli v Mi-kulčiciach; podobné figúrky z dreva i kovu sa našli v Nemecku, v mohylách východných Slovanov, ale aj v hroboch na Slovensku sa našli vajcia ako sym- bol života, kosti kohúta a sliepky ako atribút smrti, nezriedka ešte v 11. a 12. storočí.

Sme v situácii, keď musíme brať všetko, čo sa ponúka, no rozhodne nie bez výhrad. Ani Prokopios nie je úplne dôveryhodný:

„Bývajú v žalostných chatrčiach, ďaleko od seba oddelení a ustavične sa sťahujú z miesta na miesto. Ak tiahnu do boja, väčšinou idú peši proti nepria- teľom; v rukách nesú malé štíty a kopije, ale nenosia pancier. Niektorí nemajú ani košeľu, ani plášť, obliekajú si len nohavice do pása, a tak sa vydávajú do boja proti nepriateľom. Obidva kmene majú jediný jazyk, a to celkom barbarský.

Bronzová pozlátená pracka
z Brodzian je ozdobená
ľudským portrétom.

Kolekcia slovanských hrebeňov z Niederleho knihy Rukověť slovanských starožitností ponúka celkom iný obraz o hygiene, ako ho podáva Prokopios.

Ani zjavom sa medzi sebou nijako nelíšia. Všetci majú vysokú, silnú postavu. Farba pleti nie je veľmi biela, farba vlasov nie je veľmi svetlá a ani neprechádza úplne do čiernej, ale všetci sú hnedastí. Vedú život drsný a primitívny, stále sú špinaví, nie sú však zlomyseľní a zákerní. Pomenovanie Slovanov a Antov bolo v minulosti totožné. Jedni i druhí sa skutočne nazývali Sporovia, možno preto, že bývajú rozptýlene v stanoch - sporadicky. Preto majú aj mnoho pôdy, lebo najväčšia časť brehu na druhej strane Dunaja je osídlená. Asi toľko teda o tomto národe."

Ťažko to overovať, a azda ani netreba. Zdraví, silní, pružní a otužilí pripadali schúlosteným Grékom a Rimanom všetci barbari. Proti údajnej nečis-totnosti však svedčia nielen tradície, ale aj záznamy o kúpeľi, napríklad z pohanského Novgorodu, kde podľa arabskej správy akási Oľga dala vykúriť kúpeľ, poslala tam nepriateľov a potom ich upálila. Kúpeľ, aj keď až z kresťanských čias, sa spomína aj v Kristiánovej legende, o ktorej ešte len bude reč.

Predstavu o tuláctve a živote v chatrčiach vyvracia aj osada v Bajči. Asi sto rokov po príchode prvých Slovanov v nej stálo stojedenásť rozličných objektov. O ďalších sto rokov sa oddelila skupina ľudí a postavila menšiu osadu na druhej strane rieky, čo je zrejme svedectvo o rozkvetu - v dedine žilo toľko ľudí, že pôvodná osada im už nestačila. Na prvý pohľad nijaká dráma, zvláštna je však situácia, v ktorej sa to odohralo. Iba niekoľko kilometrov na severozápad vzniklo totiž približne v tom istom čase kostrové pohrebisko, v ktorom popri Slovanoch ležali aj Avari. K Avarom sa vrátíme v nasledujúcich kapitolách, no nemožno si nevšimnúť, v akom pozoruhodnom nesúhlase je v Bajči história meča a všedného dňa, lebo príchod Avarov nepriniesol do Bajča skazu, ako by sa dalo čakať. Ľudí aj neskôr stále pribúdalo, osada sa zväčšovala, až sa v 9. storočí napokon vytiahla z močiara a rozrástla sa do celej siete obcí na riečnej terase. V hroboch sa objavili jazdecké, bojovnícke atribúty: meč, ostrohy, nôž, šípy, kovanie vedierka na napájanie koňa. V Bajči teda žili veľkomoravskí bojovníci. A opäť v pozoruhodnom nesúhlase so všeobecnou históriou, pretože neďaleko veľkomoravských hrobov sa našli tri hroby starých Maďarov a o kus ďalej typické staromaďarské kotlíky. Je to čas „honfoglalášu", „dobytia vlasti", príchodu starých Maďarov, a v osade veľkomoravských bojovníkov nijaké stopy po boji, požiaroch, nijaké svedectvo skazy.

V Bajči akoby neplatili dejiny, v tradičných predstavách rozhodne nie. V časoch Avarov osada rozkvitala, starí Maďari ju nezničili, a keď napokon

predsa len prišiel koniec, vzal na seba celkom prozaickú podobu. Hladina Žitavy stúpila, zatopila časť duny a prinútila ľudí, aby sa presťahovali; nie ďaleko, len do susedného Vlkanova, kde sa našli zvyšky románskeho kostolíka a kresťanského cintorína, svedectvo o nových časoch, o histórii, ktorá už patrí do dejín Uhorského kráľovstva.

A to je asi najdôležitejšie svedectvo osady z močiara, svedectvo o živote, ktorý trval viac ako pol tisícročia bez zmeny a aj potom napredoval bez ohľadu na historické udalosti. Pravda, možné je aj to, že historické udalosti zle chápeme, že sme ešte vždy v zajatí tradičných predstáv, ktoré nezodpovedajú historickej pravde.

Príznačné je, že aj v Bajči dejiny o všednom dni mlčia, a ak sa rozhovoria, klamú. A možno ani neklamú, možno práve naopak, upozorňujú na klamstvo, na chybný pohľad, na chybné chápanie zmyslu našich dejín - ak dejiny vôbec nejaký zmysel majú.

Celkom určite nehovoria všetko. Priamo na opustenej dune objavili archeológovia skupinu hrobov zo stredoveku (oveľa mladších, ako je náš príbeh). Ležali v nich muži s odťatými hlavami, s dosekanými lebkami, jednému odsekli rameno, druhému ruku, ďalšiemu dokonca sánku takým ostrým rezom, až to pripomína chirurgický rez. V hroboch sa našlo aj celkom neuveriteľné svedectvo - ľudské kosti so stopami po varení.

Hrozná. A o celej tejto hrôze nejestvuje ani riadok. Akoby sa história chcela vysmiať zo svojich lovcov, z nás všetkých.

Lenže o tom sme už hovorili. História je zovšeobecnením jedinečných ľudských osudov, a práve tam je jej najväčšie riziko, pretože ktorýkoľvek z týchto osudov môže svedčiť o opaku zovšeobecneného.

Nechcem spochybňovať dejepis, je úžasné, aké príbehy pred nami odkrýva - nezriedka však pripomínajú črepiny skla pripnuté na opasku.

Pri stavbe kravínov vo Vlkanove sa našlo slovanské pohrebisko.

Lebka rozťatá mečom.

Dodnes funkčné spiežovce z konského postroja z Komárna. Majú podobu hlavy groteskného bradatého, azda lesného muža s tvárou stredoázijského typu. Stojí za zmienku, že ľudia tohto typu sa našli aj v komárňanských pohrebiskách.

Tento príbeh je príbeh o mieste a priezvisku - o priezvisku človeka a mene miesta. O jednej zo vzácných chvíľ našich najstarších dejín, v ktorých sa stretávajú hmotné archeologické a písomné pramene. Na prvý pohľad ideálna situácia - dve len metodicky rozdielne historické disciplíny hľadajú styčné body, aby sa vzájomne doplnili a potom ponúkli veľkolepú dejinnú panorámu. Lenže, ako sa ukáže, je to všetko oveľa zložitejšie, lebo výsledkom tohto stretnutia sú aj vzájomné rozpaky: ak história ponúka meno, archeológia mu nenájde miesto, a ak archeológia objaví miesto, história nevie, komu patrilo.

Sám som sa stal obeťou tohto zvláštneho stavu, hoci väčšmi z hlúposti než riadením osudu. Keď som v roku 1973 začal písať slovansko-avarskú kapitulu do knihy Odkryté dejiny (Dávnoveké Slovensko), výskum pohrebiska v Želovciach sa dávno skončil. Vedúca výskumu Zlata Čilinská kopala kdesi inde, a tak mi len poradila, ako sa dostanem na pamätné miesta. Vydal som sa na cestu podľa jej rád, ale celkom som zabľúdil - a ani som o tom nevedel. Až o dvadsať rokov - keď sme nakrúcali film Cesty franského kupca Sama - som zistil, že som stál na celkom inom mieste, keď som sa inšpiroval k trochu patetickému textu:

„Hneď prvý mŕtvy, ktorého našli robotníci v pieskovisku nad Želovcami, vyvolal hlboký dojem. Na miernom svahu kopca, jedného z mnohých, čo sa ako morské vlny vynárajú z rozhojdanej roviny nad Ipľom, ležala obrovská, vari dvojmetrová kostra, po boku s mečom, na večnej varte, ktorej živý zasvätil svoj život a mŕtvy sa jej nevedel striasť ani 1200 rokov po svojej smrti.

Potom odkrývali ďalšie, jeden za druhým, 870 hrobov a v nich desiatky obrovitých chlapov (nejedna z kostier merala 205 cm!), ale či už veľkí alebo malí, ležali v hroboch často v plnej zbroji; v dvadsiatich hroboch mali šable alebo meče, v desiatich luky, v päťdesiatich zvyšky šíпов, v piatich sekerky Úctyhodný arzenál, a to ešte vo väčšine hrobov ležali kostry žien. Najmenší z ozbrojencov nemal viac ako päť rokov. Okrem šable ležal v jeho hrobe aj opa-

Pracka opaska z pozláteného bronzu z Komárna.

Obrovská, vari dvojmetrová kostra, po boku s mečom, na večnej varte.

Jazdecký dvojhrob z Cífera (Pác).

sok zdobený pozláteným kovaním a strieborné náušnice. Takmer bohatstvo v tej chudobnej dobe. Zmieníť sa treba aj o dvoch strieborných kalichoch. No ani v jednom hrobe neležal pri mŕtvom kôň, a to je prinajmenšom také čudné ako šablou vyzbrojený chlapček. Pretože doba, v ktorej mŕtvych pochovávali, slovansko-avarská, je typická práve pohrebmi jazdcov. Ale aj po iných stránkach vytvára v našej národnej histórii osobitne zaujímavú kapitolu."

Keď som sa o spomenutých dvadsať rokov - plný obáv - dostal na správne miesto, s úľavou som zistil, že som sa v jeho opise veľmi neodchýlil od skutočnosti, a tak som v pripravovanom televíznom scenári mohol citovať zo svojej starej knihy. Dejepisné pasáže sa veľmi nemenili, čo je logické, nové písomné pamiatky sa zrejme už nikdy nenájdu. Musel som iba vychytať chyby, ktorých som sa dopustil (a nebolo ich málo), no najmä - v poslednom desať-ročí vyšli aj v slovenčine dobové pramene, ktoré mi poskytli dosť materiálu, čo napokon vidieť už v predchádzajúcej kapitole. Archeológia pokročila, jej podzemný archív je (zdanlivo) nevyčerpatel'ný, no aj tak z problému mena a miesta, ktorý som spomínal v úvode, neubudlo.

A tak teda začnime dejepisom.

V roku 558 sa v Konštantínopole objavili nezvyčajní ľudia, muži s dlhými vlasmi, ktoré mali povrázkami zviazané do vrkočov na temene. Ako zaznamenal Theophanes Confessor vo svojom diele Chronographia, čudovalo sa im vraj celé mesto.* Boli to Avari, kočovníci, ktorí prišli do Byzantskej ríše z hĺbky eurázijských stepí. Pre naše rozprávanie je dôležité prinajmenej to, že svojím vstupom na pôdu antického sveta vošli do sveta starovekých spisovateľov, dostali sa do dejepisu a - ako sa ukáže neskôr - my s nimi.

O tri roky sa objavili po druhý raz, pravda, na druhej strane Európy, keď obišli Karpaty a vpadli do Franskej ríše, a tým aj do pozornosti jej dejepiscov.

Tento fakt vyžaduje vysvetlenie. Koncom 4. storočia sa Rímska ríša rozdelila na dve časti: východnú a západnú. Východorímska ríša mala stredisko a hlavné mesto v Konštantínopole. Konštantínopol vznikol roku 330 za vlády cisára Konštantína I. Veľkého veľkolepou prestavbou niekdajšieho starogréckeho mesta Byzantion. Podľa pôvodného názvu sa nové cisárstvo, ktoré na viac ako tisíc rokov prebralo politické a kultúrne dedičstvo rímskeho impéria, nazýva Byzantskom, Byzantskou ríšou.

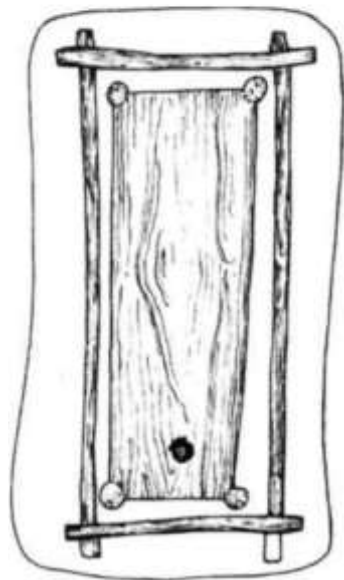
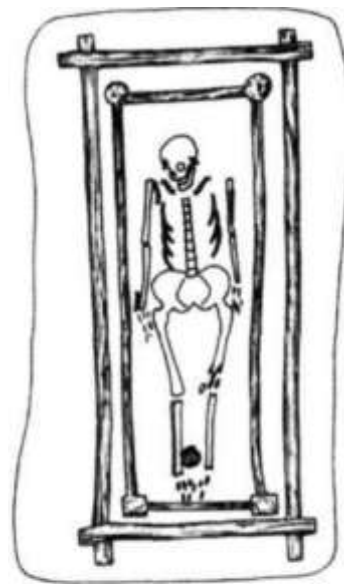
* Na Theophanovo dielo ma upozornil Ján Steinhübel, za čo mu ďakujem.

Západorímska ríša sa po počiatočnom rozkvetve dostala do hospodárskej i politickej krízy, nevládala vzdorovať neustálym útokom Germánov a ďalších národov. V predchádzajúcej kapitole sme spomínali, že v roku 455 dobyli Vandali Rím a štrnásť dní ho drancovali. V roku 476 Odoaker, vodca germánskych žoldnierov najatých do rímskej armády, zosadil posledného rímskeho cisára a dal sa zvoliť za kráľa. Západorímska ríša zanikla (viac sa o týchto udalostiach píše v druhom zväzku Stóp dávnej minulosti - Slovensko v staroveku). Dedičom územia, ale do značnej miery aj bohatstva a kultúry starého Ríma, sa okrem najvýznamnejšej východorímskej Byzantskej ríše stalo niekoľko veľkých kráľovstiev.

Pre naše dejiny je dôležité Franské kráľovstvo. Bolo zo všetkých najväčšie: zaberalo veľký kus dnešného Nemecka i Francúzska, a práve v časoch nášho príbehu a o niečo neskôr získalo aj Sasko, severné Taliansko, Bavorsko a tislo sa ďalej na východ. Premenilo sa na obrovskú ríšu, obývanú pestrou etnickou zmesou ľudí prevažne germánsko-románskeho pôvodu, ríšu, ktorá bola silná nielen počtom vojakov, ale aj zvyškami kultúry prijatými z rímskeho dedičstva. V priebehu niekoľkých storočí sa stala rovnocenným partnerom a priamym susedom byzantského cisárstva. Pravda, jej ťažisko zostávalo vždy na západe, najmä vo Francúzsku a Nemecku, do kontaktu s naším územím (územím Veľkej Moravy) sa dostávala len prostredníctvom tzv. pohraničných mariiek.

A teraz sa vráťme k nášmu príbehu.

Frankovia najprv Avarov porazili - stalo sa to pri Rezne (Regensburgu) na území dnešného Bavorska -, ale už o štyri roky utrpeli veľkú porážku, dokonca aj ich panovník Sigibert padol do zajatia a musel sa vykúpiť. Okolo roku 568 pod vedením kagana Bajana, svojho najslávnejšieho vládcu, porazili Avari s pomocou Longobardov Gepidov a zmocnili sa gepidského územia v dnešnom Maďarsku, ktoré sa potom na štvrt' tisícročia stalo centrom ich ríše, avarského kaganátu. Nevie, ako sa stalo, že Avari sa presunuli do Potisia, možno to nevie nik, správy z tých čias sú veľmi kusé, v tomto prípade je však najdôležitejšie, že týmto presunom vošli do nášho dejepisu. O to viac, že o krátky čas odtiahli aj ich bývalí spojenci Longobardi (usadili sa v severnom Taliansku, v kraji, ktorému dali svoje meno, v Lombardii, čo je tiež svojím spôsobom svedectvo, že história vždy neklame). Avari ovládli územie, ktoré podľa odhadu niektorých bádateľov siahalo od Viedenskej kotliny až po Don. Nebolo jednotné - vtedajšie štáty sa neponášali na dnešné - delilo sa na zá-

Obrisy drevenej konštrukcie nad kostrou a na dne hrobu.

Železné kruhové ozdoby
ohlávky, zdobené medeným
pozláteným plechom,
z Devínskej Novej Vsi.

Zlaté náušnice zo Želoviec.

padný a východný kaganát (s centrom v Poltave) a ešte ďalej na menšie kniežatstvá spravované z opevnených hradísk, hrinkov, v ktorých sa sústreďovala nielen moc, ale aj obrovské bohatstvo nalúpené po celej Európe.

Vzhľad avarských hrinkov poznáme zo spisu Gesta Caroli, ktorý vznikol na žiadosť cisára Karola III. v roku 883. Je teda oveľa mladší ako naše rozprávanie, v tomto prípade to však nerozhoduje, lebo autor spisu, mních Notker, zvaný Koktavý, sa opiera o svojho predchodcu Werinberta a o spomienky jeho otca Adalberta, ktorý sa osobne zúčastnil v boji proti Avarom i Slovanom:

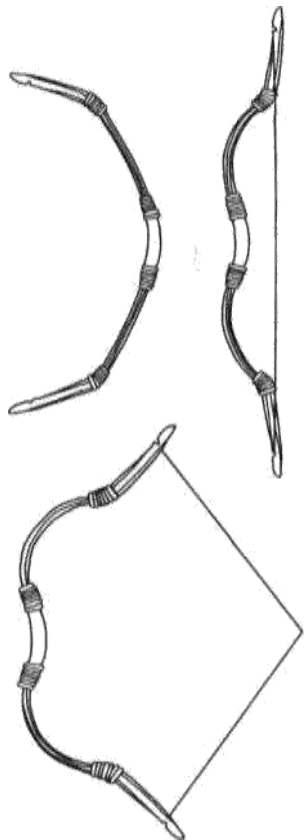
„Krajina Hunov (Avarov) bola obohnaná deviatimi hrinkami. A keď som sa na to pýtal (Adalberta), lebo som si nevedel predstaviť iné kruhy ako z prútia: „Čo je na tom také zázračné, pane?“, on mi odpovedal, že krajina bola chránená deviatimi zásekmi. A keďže som nevedel, že existujú aj záseky iného druhu ako tie, ktoré sa zvyčajne nachádzajú pred posiatymi roľami, doložil ešte to- to: Jeden hrink má taký priemer, aká je vzdialenosť z hradu Turico (myslel pravdepodobne na dnešný Zürich) do Kostnice, a bol vybudovaný z dubových, bukových a jedľových kmeňov. Val bol od jedného okraja k druhému široký 20 stôp a bol aj rovnako vysoký. Vnútorňú dutý priestor valu vyplňali tvrdým kamením alebo hustou hlinou. Povrch valu nakoniec pokryli súvislým plášťom trávy. Do medzier medzi (hrinkami) vysádzali stromčeky, ktoré boli, ako to často vidáme, zrezané a vedené tak, aby nasadzovali spleť bočných vetvičiek a listov. Medzi valmi sa rozprestierali polia, osady a dvorce rozmiestnené tak, aby bolo z jedného do druhého počuť ľudský hlas. Oproti osadám boli v týchto nedobytných valoch veľmi široké brány, ktorými vychádzali lupiť nielen tí, čo bývali vonku, ale aj tí, čo žili vnútri. Druhý hrink teda, ktorý bol postavený podobne ako ten prvý, je vzdialený od tretieho 20 nemeckých, t. j. 40 italských míľ, a tak je to až po deviaty hrink. Akokoľvek, tieto hrinky však boli jeden k druhému oveľa bližšie. V priestoroch medzi nimi boli totiž všade rozostavané osady a príbytky tak, aby navzájom mohli počuť zvuk trúb, dohodnuté znamenie.“

Rozmery hrinkov budú asi nadsadené, ale všeobecne sa uvádza, že na prelome 6. a 7. storočia mali Avari obrovskú armádu, dva tümeny (asi 20 000 ľudí) Avarov a ďalšie tri tümeny kočovníkov iných plemien, spolu asi 50 000 jazdcov dobre vyzbrojených šablami a reflexnými lukmi. Ak k nim prirátame deti, ženy a ostatných nebojovníkov, spolu ich mohlo byť okolo štvrt milióna. Ekonomicky boli slabí a nevyspeli, neproduktívni, trvalým zdrojom ich bo-

Pozlátená faléra, okrasa konského postroja,
zdobená hlavou orla.

Reflexný luk. Zohýbal sa v troch oblúkoch, čím sa výrazne zvyšoval dolet šípů a rovnako aj jeho priebojnosť. Na obrázku rekonštrukcia luku a parohové časti (stred a konce), ktoré sa našli v Želovciach.

hatstva a moci boli lúpežné vojny nasmerované predovšetkým do Byzantska, ktoré si mier zaistovalo platením vysokého tribútu.

Aj túto okolnosť si treba zapamätať. Dejiny neurčuje len meč, ale aj peniaze; a peniaze azda ešte väčšmi.

Časť Avarov prešla aj za Dunaj, na územie vtedy už husto osídlené Slovanmi, ktorí vraj padli pod ich nadvládu. Tak to tvrdia písomné pramene. No trochu opatrnosti nezaškodí. Taká predstava je totiž v rozpore s predpokladom Dušana Třeštika, o ktorom sme hovorili v predchádzajúcej kapitole. Iste, ťažko vynášať definitívne súdy; od slovanských útokov na Byzantsko prešli desaťročia, no najmä - ako sme si už povedali - boli to nejasné časy, ktoré história nedokáže oživiť, vidí ich len v tých chvíľach, keď udalosti zaujali starovekých (stredovekých) spisovateľov na východe alebo na západe, a to bolo len veľmi zriedka. Nezabúdajme na Palackého poučku o meči; tá je alfou a omegou starých dejín, hoci niekedy to môže vyzeráť aj trochu inak. Svedčí o tom správa, ktorú zapísal vzdelaný Grék Teofylakt Simokatta. Žil v Konštantínopole (zastával vysoké štátne funkcie) počas vlády cisára Herakleia, v rokoch 610 - 641. Písal o udalostiach pred tridsiatich rokov, vo svojom diele Svetové dejiny (Oikumeniké historia) zachytil obdobie vlády cisára Maurícia (582 - 602), ktoré sám nezažil, ale to veľmi neprekáža; mal prístup k dôležitým štátnym dokumentom, k dielam starších historikov, navyše poznal priamych účastníkov mnohých udalostí, ktoré opísal. Je to spoľahlivý a hodnoverný autor, a nemáme teda dôvod neveriť, že veci sa odohrali tak, ako ich opisuje:

„Nasledujúceho dňa zajali cisárovi strážcovia troch mužov z národa Slovanov, nezbrojených železnou zbraňou ani ničím, čo by sa dalo použiť na boj. Jediné, čo so sebou mali, boli gitary, nič iné neniesli.“

Je to milá správa, ak si ju porovnáваме s hrôzami, ktoré opisuje Prokopios, ale ani ona nie je celkom mierumilovná:

„Cisár sa ich vypytoval, z ktorého sú národa, kde bývajú a aký je dôvod ich príchodu do rímskych končín. Povedali mu, že sú Slovania, obývajú oblasti pri západnom mori a že ich tam poslal kagan ako poslov s mnohými darmi pre náčelníkov kmeňa, aby ich získal za spojencov. Poprední dary prijali, avšak pomoc mu odopreli, vraj je to pre nich ťažké, pretože cesta k nim je dlhá. Oni, dnešní zajatci Rimanov, vraj boli vyslaní ku kaganovi, aby obhájili toto rozhodnutie. Na ceste vraj strávili pätnásť mesiacov. Kagan zabudol na zákon chrániaci poslov a rozhodol sa zabrániť im v návrate.“

Je to dôležitá informácia. Avari hľadali v Slovanoch svojich spojencov, a hoci sa im to v tomto konkrétnom prípade nepodarilo, inde mohli byť úspešnejší. Ak nepustíme zo zreteľa tento fakt, budeme sa ľahšie orientovať v historickej kapitole, ktorú nazývame slovansko-avarskou dobou.

Dokončíme si správu Teofylakta Simokattu, je to naozaj svieže čítanie v porovnaní s inými, ktoré hovoria najmä o krvi.

„Počuli vraj, že Rimania sú najslávnejší, pokiaľ ide o bohatstvo a ľudskosť, a preto využili vhodnú príležitosť a vydali sa do Trácie. Gitary vraj so sebou nesú preto, lebo nevedia používať zbraň, ich krajina totiž nepozná železo, a poskytuje im teda život v mieri a bez sporov, a na lýre hrajú preto, lebo sa nenaučili trúbiť na poľnici. Právom sa vraj domnievajú, že pre tých, ktorým je vojna neznáma, sa omnoho viac hodí cvičiť sa v hudbe. Cisár si ten národ pre tieto slová obľúbil, považoval ich za hodných toho, aby boli jeho hosťami, hoci sa k nemu dostali od barbarov, obdivoval ich urastené telá a mohutné údy a poslal ich do Herakleie.“

Ale vráťme sa k Avarom. Podarilo sa im zaujať vtedajších spisovateľov hneď na dvoch póloch vtedajšieho sveta, na západe i na východe. Trochu literárnej pozornosti sa dostalo aj nám, ale naozaj len trochu. Na západe vtedy, keď Bajanovo vojsko vpadlo do Durínska a prinútilo Frankov zaplatiť výkupné. Všimnime si obrovskú vzdialenosť, ktorá delí Potisie a dnešné Sasko (historické Thüringen sa neskôr stalo jeho súčasťou), prinajmenšom je to poučenie, ako veľmi treba dodržiavať opatrnosť pri zaraďovaní udalostí pred pol druhu tisícročia do dnešného zemepisu.

Na konci 6. storočia sa Avari objavili aj pod hradbami Konštantínopola. Mesto vraj zachránil len mor, ktorý vypukol v avarskom vojsku (podľahlo mu aj sedem Bajanových synov), takže sa napokon mohlo vykúpiť. Ani taká udalosť nemohla uniknúť pozornosti dejepisca.

Historické okolnosti avarského vstupu na Slovensko nepoznáme, ale archeológovia objavili pamiatky avarskej kultúry (okrem iného asi štyridsať pohrebísk a na nich šesťtisíc žiarových i kostrových hrobov) pozdĺž tokov Váhu, Moravy a Ipľa, a potom ďalej na východ. Rozloženie archeologických pamiatok naznačuje, že severnú hranicu rozšírenia avarskej moci treba hľadať na línii Devínska Nová Ves - Trnava - Nitra - Prša - Košice (Barca). Vyzerá to logicky: v juhoslovenských nížinách boli ideálne podmienky na jazdu, pravda, až také jednoduché to nie je - archeologické pamiatky neumožňujú odlišiť

Zlata (Žilinská (s Pavlom Dvořákom) počas televízneho nakrúcania.

Želovské pohrebisko.

územie pod avarskou nadvládou od územia, ktoré sa dostalo pod avarský kultúrny vplyv, a už vôbec nemožno povedať, či sa u nás Avari usadili natrvalo, alebo len zimovali, ako to opisuje franský kronikár Fredegar:

„V štyridsiatom roku panovania Chlotara (v roku 623) človek menom Samo, národnosťou Frank z kraja Senonago (okolo mesta Sens vo Francúzsku), priviedol so sebou mnohých kupcov a uberal sa obchodovať k Slovanom zvaným Vinidi. Slovania sa už začali búriť proti Avarom, nazývaným Huni, a proti ich kráľovi kaganovi. Vinidi boli už oddávna befulkovia Hunov. Keď Huni s vojskom viedli útok proti niektorému národu, stávali svoje zhromaždené vojsko na obranu táborov, Vinidi však bojovali. Ak sa víťazstvo prikláňalo na ich stranu, vtedy Huni útočili, aby sa zmocnili koristi, ak však Vinidi išli byť porazení, podporovaní pomocným vojskom Hunov znova nabrali síl. Huni ich teda nazývali befulkovia, lebo pri bojovom stretnutí, tvoriac dvojité bojové šíky, kráčali pred Hunmi. Huni každoročne prichádzali k Slovanom prezimovať, na lôžka si brávali manželky Slovanov a ich dcéry. Popri (znášaní) iných násilenstiev Slovania odvádzali Hunom poplatky. Synovia Hunov, ktorých splodili z manželiek a dcér Vinidov, neznášali ďalej zlo, krutosti a násilia, vzpierali sa nadvláde Hunov a, ako som už spomínal, začali sa búriť.“

Slovania sa začali búriť za konkrétnych, pre nich priaznivých historických okolností. V roku 610 sa byzantským cisárom stal Herakleios. Boli to ťažké časy: z Ázie na jeho ríšu útočili Peržania, z mora Slovania, ktorí obliehali hradby Byzantska na malých člnoch vydlabaných z jedného kusa dubového kmeňa, nazývaných slovanské monoxyla, a zo súše Avari. Trvalo to roky a zdalo sa, že niet záchrany, Herakleios však zreorganizoval krajinu i armádu, porazil Peržanov, uzavrel mier s Avarmi a odohnal aj Slovanov. Nastala zlatá éra Byzantskej ríše. Avari sa, naopak, dostali do krízy, a práve to využili naši predkovia. Skôr ako si o tom prečítame vo Fredegarovi (mimochodom, ide o autora neznámeho mena, anonyma, ktorý dostal meno až v stredoveku), pripomeňme si, že aj predchádzajúci text celkom jednoznačne hovorí o vojenskej spolupráci Slovanov a Avarov, tak ako o tom rozprávali zajatí gitaristi. Text o Slovanoch na avarských lôžkach je, isteže, efektnejší a známejší, no nezabúdajme, že kroniky slúžili v stredoveku aj ako historické romány, ich autori sa usilovali o literárnu stavbu a zneuct'ovanie žien bolo dôvodom na vojnu už v staroveku.

„Keď Vinidi s vojskom zaútočili proti Hunom, kupec menom Samo, kto- rého som tiež spomenul, postupoval s nimi vo vojsku. A tu preukázal takú veľkú schopnosť proti Hunom, že to vzbudilo obdiv, a nesmierny počet z nich bol pobitý mečom Vinidov. Vinidi, spoznajúc Samovu užitočnosť, zvolili si ho za kráľa nad sebou a tu šťastlivo panoval 35 rokov. Za jeho vlády Vinidi viedli mnohé boje proti Hunom. S jeho rozvahou a schopnosťou Vinidi vždy porazili Hunov. Samo mal 12 žien z pokolenia Vinidov, s ktorými splodil 22 synov a 15 dcér.“

Je to len pár riadkov a aj pri všetkej opatrnosti pri narábaní so starými kronikami majú nesmiernu cenu - otvárajú hrdinskú kapitolu, navyše hovorí o prvom štátnom útvaru v dejinách Slovanov, a to je úžasná vec. Pravda, ktorých Slovanov, lebo tých sú dnes milióny a aj v Samových časoch ich bolo nemálo!

Od Fredegara vieme len toľko, že to boli Vinidi, ktorí susedili s Avarmi. Určiť také miesto archeologicky, na základe pamiatok hmotnej kultúry, to sa jednoducho nedá. Na vine je už spomenutá neschopnosť komunikácie archeológie a histórie. Každá úvaha stojí len na dohadoch, a tých bolo (a je ešte stále) dosť. Napríklad český historik František Palacký hľadal jadro Samovej ríše v Čechách a jeho sídlo na Vyšehrade. Predpokladal, že Samo bol Slovan, Samoslav. Jeho koncepciu podporil zakladateľ slavistiky, Slovák Pavol Jozef Šafárik, a neskôr aj prominentný český marxistický historik Zdeněk Nejedlý. Samova ríša podľa Palackého siahala až k Tatrám, Alpám a Spréve. Tak sa zrodila predstava, že Samovým potomkom bol Přemysl Oráč, podľa názoru iných historikov srbský Miliduch, poľský Lech, nitriansky Pribina, moravský Mojmir, a našli sa aj takí, čo tvrdili, že Samo bol Žid Samuel, pričom vychádzali z jeho kúpeckej profesie.

Zábery z pohrebiska v Želovciach, trochu upravené pre televízny film.

Jednoducho, ako sa komu hodilo, a aj to je dôležitý poznatok v prípade, ak chceme pochybovať o tradičných predstavách o našich najstarších dejinách.

Mnohí si myslia, že centrum Samovej ríše bolo v juhorakúskom Korutánsku, lebo práve tam v tom čase vzniklo slovanské kniežatstvo, Karantánia. Nie je to však pravda; Avari Korutánsko obkľúčili, ale korutánske hory ich nelákali. Z prameňov sa dozvedáme, že Korutánci bojovali na opačnej strane ako Avari, čo už samo osebe dokladá ich nezávislosť. Bojovali aj proti Frankom, no tí si ich roku 742 podmanili (nezabúdajme, že sa to stalo sto rokov po Samovej smrti). Korutánsko sa tým premenilo na klin, ktorý rozrážal avarské územie.

Strieborné kalichy zo Želoviec.

Nespokojní Avari naň zaútočili, lenže Korutánci ich s pomocou Frankov porazili. Aj to spôsobilo, že Korutánci sa dostali do Franskej ríše, kde sa postupne germanizovali. Nič na tom nezmenili ani opakované povstania proti franskej nadvláde. A tak ťažko povedať, či neskončili lepšie Slovania, ktorí Avarom podľahli, keďže nedostali účinnú vonkajšiu pomoc, lebo po páde Avarov sa vrátili k vlastnej svojbytnosti. A to je koniec koncov aj náš prípad.

V slovenskej vede sa ustálil názor, že centrum Samovej ríše treba hľadať na území neskoršej Veľkej Moravy, teda na južnej Morave a juhozápadnom Slovensku. Vychádza z faktu, že Avari do Čiech natrvalo neprenikli, prekážali im v tom pohraničné hory, a ak si Čechov nepodrobili, nejestvoval ani dôvod na protiavarske povstanie. To, pravda, neznamená, že Čechy nemohli byť súčasťou Samovej ríše. Jej pôvodné jadro treba asi hľadať na hraniciach medzi Avarmi a Slovanmi, neskôr sa však šírila na ďalšie miesta, ktoré sa z času na čas menili.

Ak centrum Samovej ríše ležalo na bližšie neurčiteľnom území Veľkej Moravy, potom jej východná hranica musela byť na Slovensku, na miestach, kde žili Avari i Slovania odrazu. A taká vec sa dá dokázať, lebo o slovansko--avarskom spoložití svedčia mnohé archeologické objavy, najmä už spomínané tisícky hrobov s pestrou zmesou avarských (súčasť konských postrojov, šable, košou a bronzom spevnené luky, bronzové ozdoby a iné) a slovanských prvkov (keramika, poľnohospodárske nástroje, sekerky a podobne).

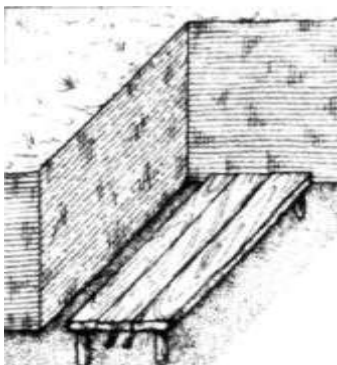
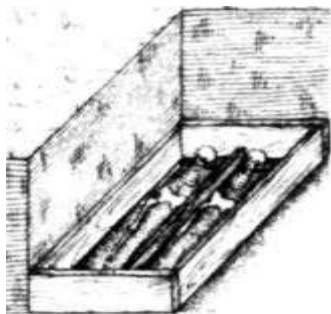
Nápadné sú hroby mužov, ktorým po pravom boku leží kôň a na ňom oštep. Pohľad na ne vyvoláva básnické pocity - stačí pohyb, aby sa bojovník zmocnil kopije, vyskočil na koňa a dal sa do boja...

Podľa tradičných predstáv sa predpokladalo, že mŕtvym bojovníkom bol Avar, všetky bohaté jazdecké hroby (a to aj vtedy, ak v nich neboli zbrane) sa pripisovali Avarom, zatiaľ čo Slovanom len chudobné hroby roľníkov. Ešte aj dnes niektorí vedci predpokladajú, že Slovania prišli na stredný Dunaj ako otrocká masa prihnaná Avarmi.

Ale to už je ono spomínané - ako sa komu hodí.

Jedným z prvých, čo o tom pochybovali, bol Jan Eisner (už sme o ňom veľa hovorili v prvom aj druhom zväzku Stôp dávnej minulosti - Slovensko v praveku a Slovensko v staroveku). Na pochybovanie mal vážne dôvody - poskytl mu ich pohrebisko v Devínskej Novej Vsi, ktoré preskúmal v rokoch 1926 až 1933. Ohromovalo množstvom hrobov - našlo sa ich tu takmer

900, mnohé sa zničili pred príchodom výskumníkov, pôvodne ich teda bolo vysoko nad tisíc. Pohrebisko v Devínskej Novej Vsi sa stalo archeologickou učebnicou dejín slovansko-avarskej doby s množstvom argumentov, ktoré celkom odporovali tradičným predstavám o panských Avaroch a zotročenejších Slovanoch.

A ešte v jednom to bolo zvláštne miesto. Také veľké množstvo mŕtvych predpokladá veľké opevnené hradisko, ale v Devínskej Novej Vsi sa našlo iba niekoľko drevených zrubov rozptýlených v skrytej dolinke, ktorou pretekal potok; primitívne obydlia bez omietky, vykurované otvoreným ohniskom. Z vnútorného zariadenia sa zachoval jediný kľúč, azda od truhlice, všetko ostatné nenávratne zmizlo. To však v našom prípade nie je dôležité, lebo je isté, že veľkosť pohrebiska nevyprodukovala veľkosť sídla, ale veľkosť času. Jan Eisner datoval pohrebisko do 7. a 8. storočia, teda do čias Avarov, lenže najstaršie hroby vznikli dávno pred avarským príchodom a najmladšie patrili do čias po zániku Avarskej ríše. Okolo štyristo rokov, to už je naozaj dosť na akékoľvek veľké pohrebisko; tisíc hrobov, to sú len dvaja-traja zosnulí ročne.

Nápadná je aj ďalšia vec - nikde na okolí nebolo miesto na pasenie dobytku. A pasienky sú predsa nevyhnutným predpokladom kočovníctva.

Na pohrebisku sa pochovávalo kostrovo aj žiarovo. Prítomnosť Slovanov spoľahlivo dokazujú žiarové hroby, ktoré v niekoľkých prípadoch prekrývajú hroby kostrové, čím sa dokladá, že oba pohrebné rituály jestvovali odrazu. Zmena pohrebného rítu je typickým prejavom tých čias, keď Slovania - azda pod vplyvom Avarov - upúšťali od tradičného spaľovania mŕtvych.

Mŕtvi sa tešili veľkej úcte, ako dokazujú bohaté milodary a veľké drevené hrobky, ktoré vyzerali ako malé domce. Zosnulých do nich ukladali v drevených truhlách, niekedy zabalených v plachte alebo v kožušine.

Hroby boli zrejme na povrchu označené - dokazuje to ich vykrádanie. Neďaleko od Devínskej Novej Vsi, v Záhorskej Bystrici, preskúmala Ľudmila Kraskovská detské a chudobné hroby, ktorých sa nik nedotkol, zatiaľ čo bohaté hroby boli vykradnuté. Zloději museli vedieť, kde čo hľadať. Treba však pripustiť aj takú možnosť, že to nerobili len z túžby za bohatstvom, celkom určite tu zohrával úlohu aj strach z mŕtvych, viera v upírov, vampirizmus. V Žitavskej Tôni preskúmal Vojtech Budinský-Krička hrob, ktorý ktosi otvoril, mŕtveму odrezal hlavu a položil ju medzi nohy. Z hrobu však nič nevzal, zloděj to teda nebol. Na viacerých miestach (aj v Devínskej Novej Vsi) sa našli hroby,

v ktorých ležali iba lebky. Mohli patriť ľuďom, ktorí zomreli kdesi ďaleko...

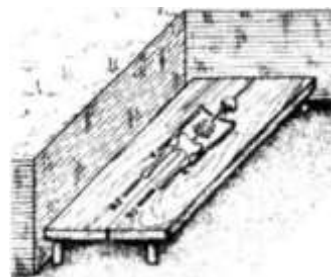
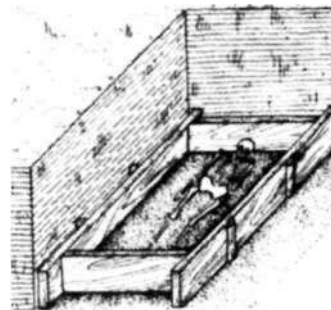
Ale ako potom vysvetliť bezhlavé telá detí? Záhadou sú aj mŕtvi, ktorých pred pohrebom zmrzali. Nad ich hrobom sa našli stopy po smútočnom kare, ich telá sa teda neničili potajomky, ale verejne.

Pohrebné obrady museli byť zaujímavé a zložité. Škoda, že o tom vieme tak málo. Doširoka roztvorené ústia hrobov so šikmými stenami v piesoč- natej pôde v Devínskej Novej Vsi mali vraj zabrániť, aby sa pozostalým pod nohami nedrobila zem. Nevie- m, či to tak naozaj bolo, ale je isté, že na počesť mŕtveho sa konali pohrebné slávnosti, kary. Hovoria o nich nádoby a zvie- racie kosti, zriedkavo aj písomné správy. V diele už spomenutého letopisca Teofylakta Simokattu Svetové dejiny, ktoré opisuje výpravu proti Slovanom, sa okrem iného píše:

„Barbarský kráľ bol opitý a opitosť ho stála život. Toho dňa totiž usporiadal smútočnú slávnosť za zosnulého brata, ako je u nich zvykom.“

V Devínskej Novej Vsi sa nad hrobmi našli ohniská často značných roz- merov, najväčšie tvorila 80 centimetrov hrubá vrstva popola, rozložená na ploche trikrát tri metre. Pohrebnú vatru rozložili nad 114 hrobmi, v ktorých bola starobylá keramika pražského typu. Tá istá keramika sa našla aj v ďal- ších žiarových hroboch v južnej a juhovýchodnej časti pohrebiska. Zaujíma- vé boli aj kostrové hroby, kostí síce nebolo veľa, boli už rozložené, aj tak je však nápadné, že ani jedna lebka nemala mongoloidné znaky (o Avaroch sa predpokladalo, že mali ázijské tváre i telo, ale od takej predstavy sa čoraz väč- šmi upúšťá). Naopak, viaceré mali črty spoločné s kostrami Slovanov, ktoré sa našli pri výskume mohylníka z 9. storočia v neďalekej Skalici. Slovánska bola lebka aj v jednom z jazdeckých hrobov (našlo sa ich 85, čo bol dovtedaj- ší rekord). Okrem konských kostier obsahovali súčasti jazdeckého výstroja a zbrane - iba niektoré boli nomádske (oštepy, šípy, šable), oveľa častejšie pochádzali zo západu (kopije a krátke mečiky - saxy), v dvoch hroboch boli dokonca slovánske výrobky (zubadlá a kopija).

Mnohé milodary určovali povolanie mŕtvych, zväčša bežné profesie: kováč, tesár, debnár, tkáč, výrobca predmetov z parohov, roľník. Neboli to privile- govani ľudia, ale aj ich hroby boli hlboké, vyložené drevom. Zbrane, ktoré sa v nich našli, celkom jednoznačne dokazujú, že to boli ľudia slobodní, určite nie otroci ujarvení ľuďmi, ktorí odpocívajú v bohatých jazdeckých hroboch. Jan Eisner ich charakterizoval ako jednotne ovládaný, slobodný ľud, diferen-

Rekonštrukcia drevených truhel
zo želovských hrobov.

Akoby zázrakom zachované vajce.

Na správne miesto nás zaviedol Václav Furmánek.

covaný spoločensky aj hmotne, nenašiel pritom ani jediný doklad, ktorý by hovoril o avarskej nadvláde, hoci vo väčšine hrobov ležali Slovania. Pritom za života nebývali kdesi v zastrčenom údolí, zabudnutom bohom aj ľuďmi, ale na mieste s vysokou strategickou hodnotou. Pri Devíne, medzi Alpami a Kar-patmi, prelomil Dunaj bránu do Panónie a v Panónii žili Avari. Nie je možné, aby také dôležité miesto dobrovoľne nechali v rukách nepriateľských alebo aspoň nespoľahlivých Slovanov. Jan Eisner si preto myslel, že im ani nepatrilo, že Devín bol pevnosťou Samovho pohraničia, hrádzou proti avarskému postupu, strategickým bodom Slovanov.

Eisnerove argumenty sa všeobecne prijali. Poľský archeológ József Kostrzewski (aj o ňom sa píše v druhom zväzku Stôp dávnej minulosti - Slovensko v staroveku) zašiel dokonca tak ďaleko, že v okolí Devínskej Novej Vsi začal hľadať centrum Samovej ríše.

Tým sme sa však opäť dostali na neistú pôdu dohadov, preto sa radšej vráťme k Ipľu, kde sme rozprávanie začali.

Želovské pohrebisko leží asi tri kilometre od obce, na svahu strmého kopca, pri potoku Krtíš, ktorý sa o štyri-päť kilometrov ďalej vlieva do Ipľa. Ipeľ je hraničnou riekou medzi Slovenskom a Maďarskom, a Maďarsko bývalo v tých časoch Avarskom. Sme teda na mieste, ktoré sa ponáša na Devínsku Novú Ves. Pohrebisko v Želovciach pripomína pohrebisko v Devínskej Novej Vsi aj veľkosťou: 870 preskúmaných hrobov (asi 20 - 30 sa ich zničilo už predtým pri ťažbe piesku), len o niečo menej ako v Devínskej Novej Vsi. Tri hroby boli žiarové, vo všetkých ostatných ležali mŕtvi na chrbte s hlavou na východ, akoby čakali na prvé lúče vychádzajúceho slnka.

V Želovciach sa začalo pochovávať v časoch Samovej ríše a asi po pol dvestoročí pohrebisko zaniklo - poslední mŕtvi sa ešte dožili konca avarskej moci. Niektoré hrobové jamy merali až pätnásť kubických metrov, boli v nich drevené hrobky a v hrobkách na márach uložené truhly. Chudobné, zväčša aj detské hroby boli plytké, vykopané narýchlo, bez zbytočnej námahy.

Mŕtvi dostávali do hrobu všetko potrebné pre život na druhom svete. Do mís im nakládli kašu a mäso, do nádob naliali nápoje. Obliekli ich do najlepších šiat - bohatých do hodváb, chudobných do ľanového plátna - prepášaných opaskom, zdobených šperkami z bronz, zlata a skla, pridali zbrane, v dvoch prípadoch zlatý kotúčik, ktorý pripomína antickú povesť o Cháro-novi, čo za obolus prevážal nebožtíkov cez rieku Styx do záhrobia. Aj ďalšie

milodary svedčili o poverách, mágii a temných silách: kostričky hydiny, čas- to bez hlavy alebo nôh - južní Slovania ešte aj v historických časoch kladli do hrobu sliepku, aby z neho vyhnala nečisté sily. Našli sa celé tucty vajíčok, najmä v ženských hroboch, čo pripomína rozličné vedmy, zarietavačky, baby, strigy. V niektorých hroboch boli kosti z bezmäsitých častí zvierat, holene, členky, päty, azda ako zvyšky obete, ktorá sa zjedla na kare. Niekoľkí nebožtíci mali poviazané kolenná pritiahnuté až k brade, jeden lebku prebitú klincom a zvláštny bol aj bohatý mužský hrob v susedstve s tromi bohatými hrobmi žien, zrejme doklad o mnohoženstve.

Hrobov bolo len o trochu menej ako v Devínskej Novej Vsi, ale zbraní toľko ako vo všetkých dovtedy objavených hroboch na Slovensku. To je ná- padný jav. Navyše prevaha ženských kostier napovedá, že muži zomierali na bojovom poli. Kôň sa nenašiel ani jeden, ale veľa predmetov franského pô- vodu - meč, krátky mečik, hrebene a podobne. Krajina okolo Želoviec má veľkú strategickú hodnotu, rovinu tu rozbíjajú pomerne vysoké, vtedy asi zalesnené vrchy. V dolinách medzi nimi sa rozlievali močiare, ktorých stopy vidieť dodnes. Aj menšie skupiny vojakov - ak dobre poznali terén - mohli zadržať útok väčšieho množstva jazdcov.

- Vyzerá to tak, - povedala mi pred tridsiatimi rokmi vedúca výskumu Zlata Čilinská, - že kdesi neďaleko žila vojenská posádka, ktorá mala za úlohu strážiť hranice. Na Avarov to nevyzerá. Západné predmety ukazujú na úzke spojenie s Frankmi, a ako vieme, Samo bol Frank, aj jeho družina bola franská, s jeho príchodom zväzky s Franskou ríšou zosilneli. Slovania žili na oboch brehoch Ipľa dávno pred príchodom Avarov, bolo by teda prirodzené, ak by sa pripojili k protiavarskému povstaniu a začlenili do Samovej ríše. Niekde v týchto miestach by mala byť jej hranica. Možno predpokladať, že naši mŕtvi boli jej ochrancami. Svedčí o tom viac argumentov. Boli výborne vyzbrojení. Najstaršie hroby sú z čias Samovej ríše, bolo v nich veľa zlata i zbraní, ktoré z mladších hrobov miznú, akoby význam osady poklesol. A také sú aj osudy Samovej ríše. Po Samovej smrti zanikla, Slovania stratili samostatnosť, museli Avarom platiť dane. A preto sú mladšie hroby chudobnejšie.

Lenže zo Želoviec do Devínskej Novej Vsi je vyše 250 kilometrov! A na Moravu a do Čiech ďalšie stovky. Mohla už v samom zrode prvého slovan- ského štátu vzniknúť taká mocná a organizovaná sila, aby mala posádky na miestach, ktoré delí niekoľko dní jazdy na koni? A rýchlejší dopravný

Kovanie s hlavou psa alebo inej šelmy.

prostriedok nejestvoval. Skúsme nájsť odpoveď v ďalšej časti zápisu kronikára Fredegara:

„V tom roku (631) Slovania nazývaní Vinidi v Samovej ríši usmrtili veľký počet franských kupcov a olúpili ich o tovar. To bol začiatok roztržky medzi Dagobertom a Samom, vládcom Slovanov. I poslal Dagobert vyslanca Sycharia k Samovi s prosbou, aby za kupcov, ktorých jeho (ľudia) usmrtili, alebo za tovar, ktorý si neprávom prisvojili, dal riadnu náhradu. Samo nechcel Sycharia vidieť, ani by nebol dovolil, aby (predstúpil) pred neho. Sycharius (teda) oblečený na spôsob Slovanov prišiel so svojimi (ľuďmi) pred zrak Samov. Všetko, čo mu bolo uložené, mu oznámil. Avšak ako býva (zvykom) pohanstva a spupnosti u nešťachetných, Samo nedal nijakú náhradu za to, čo spáchali jeho (ľudia), chcel iba rokovať o týchto a iných sťažnostiach, ku ktorým medzi stránkami došlo, aby sa v tejto veci navzájom zadosť urobilo spravodlivosti. Sycharius ako pochabý vyslanec riekol Samovi prenáhlené slová, ktoré mu neboli uložené, ba aj vyhrážky, že Samo a ľud jeho ríše je vraj povinný služ-

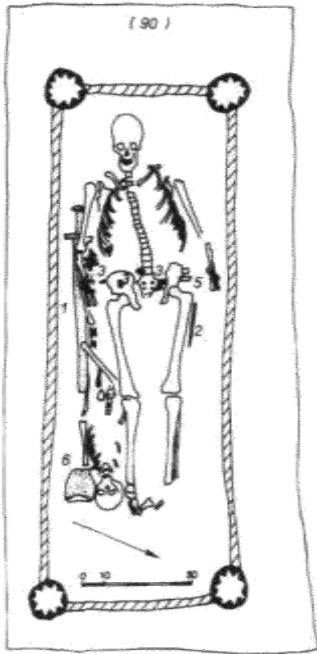
Zlaté oválne platničky v strede s očkom a zlatá tepaná štvorcová platnička s vybíjaným krúžkom boli súčasťou bohatého odevu.

bou Dagobertovi. Samo už urazený v odpovedi riekol: ‚Aj pôda, ktorú máme, patrí Dagobertovi, aj my patríme jemu, ak, pravda, nariadi zachovávať s nami priateľstvo.‘ Sycharius odpovedal: ‚Nie je možné, aby kresťania a sluhovia Boží uzavierali priateľstvo so psami.‘ Samo na to povedal: ‚Ak ste vy Boží sluhovia a my Boží psi, potom vy neprestajne proti nemu konáte, a my sme si vzali dovolenie zubami vás roztrhať.‘ Sycharia odohnali spred Samových očí. Keď to Dagobertovi oznámil, ten spupne rozkázal, aby sa vojsko z celej Austrázijskej ríše postavilo proti Samovi a Vinidom. Keď vojsko s tromi oddielmi v šíku zaútočilo na Vinidov, aj Longobardi, podplatení Dagobertom, takisto nepriateľsky nastúpili proti Slovanom. Tu i na iných miestach sa Slovania na to pripravovali. Do ktorého kraja vkročilo však vojsko Alamanov s vojvodom Chrodobertom, všade zvíťazilo. Takisto Longobardi zvíťazili a Alamani a Longobardi odvedli so sebou veľký počet zajatcov zo Slovanov. Keď potom Austrázijski obkľúčili hrad Vogastisburg, kde sa opevnili veľmi početné oddiely Vinidov, v trojdňovom boji boli tu mnohí z Dagobertovho vojska pobití

Strieborné náušnice z Holiar a zo Želoviec a pár strieborných náramkov zo Želoviec.

Mnohé z objavov zostávajú jednoducho záhadou. Ako si napríklad vysvetliť hrob, v ktorom leží muž s mečom a vedľa dieťa, s hlavou pri jeho nohách?

Záber zo želovského pohrebiska.

mečom a (ostatní), zanechajúc všetky stany a batožinu, ktorú mali, zbabelo sa odtiaľ vrátili do vlastných sídel. Potom Vinidi viac ráz vtrhli do Durínska a do ostatných krajov Franského kráľovstva a plienili. Ešte aj Dervan, knieža národa Srbov, ktorí pochádzali z rodu Slovanov a už dávno patrili ku kráľovstvu Frankov, pridal sa so svojimi (ľuďmi) k Samovmu kráľovstvu. K tomuto víťazstvu, ktoré Vinidi dosiahli nad Frankmi, nedopomohla ani tak udatnosť Slovanov, ako práve nerozumnosť Austrázijskych, ktorí medzitým zistili, že upadli do Dagobertovej nemilosti a že im hrozí neprestajné olupovanie."

A to už je znovu viac ako história. Samo a jeho sídelné hradisko Vogastisburg sa stali symbolom začiatkov slovanskej štátnosti. Ujala sa romantická predstava, že Vogastisburg bol hlavným mestom Samovej ríše, a tak sa od pamäti horúčkovo hľadá na území viacerých štátov, lebo taký pamätník by chcel mať každý Slovan. Už sme spomínali, že Palacký chcel mať Vogastisburg na pražskom Vyšehrade. Vychádzal z Fredegarovej správy, že k Samovi sa pridal Dervan, knieža Lužických Srbov. Museli byť susedmi, ak sa spojili, a s Lužickým Srbskom (v dnešnom Nemecku) susedia Čechy. Vyzerá to logicky, pravda, potom by Vogastisburg musel byť na opačnom, neavarskom konci ríše.

Palacký nebol jediný, čo staval na logických argumentoch. Kdesi som čítal, ako už dávno pred Palackým v okolí Mateja Bela vznikla myšlienka (jej autorom bol Ján Matolay), že Vogastisburg bol dnešnou Bratislavou. Bratislavskú teóriu rozpracoval slovenský historik Matúš Kučera. Podľa Kučera bol Samo Kelt (jeho meno je vraj keltské), potomok starej keltskej menšiny, kultúrnym profilom Riman, profesiou kupec, poddaný franského štátu, a pre Fredegaru teda Frank. Aj názov Vogastisburg je vraj spolovice rímskym dedičstvom, opevnené veže, burgusy, bývali súčasťou pohraničného opevnenia. Vogast zasa pripomína slovo gast, hosť, kupec. Matúš Kučera spojil jazykové dôvody s archeologickými argumentmi a vystúpil s názorom, že Samovu ríšu treba hľadať v priestore Bratislavskej brány a na priľahlom území, na Slovensku, v Rakúsku a na Morave, a sama Bratislava bola - „nebojme sa to vysloviť, azda práve i oným záhadným Vogastisburgom".

Nie je to jediný názor v slovenskej historiografii; Kučerov súčasník Vincent Sedlák kladie napríklad Vogastisburg až na východ od Linca, k Mauthausenu.

Je zvláštne, koľko dohadov sa natislo do tejto kapitoly. A možno to ani nie je zvláštne, skôr prirodzené v časoch už spomenutých rozpakov zo stretnu-

tia histórie a archeológie, lebo - pripomeňme si - ak história ponúka meno, archeológia mu nenájde miesto, a ak archeológia objaví miesto, história nevie, komu patrilo. A tam, kde chýbajú fakty, platí - ako sa komu hodí. Lenže Fredegarova kronika ponúka aj iné poučenie: „Za kupcov, ktorých jeho (Samovi) ľudia usmrtili, alebo za tovar, ktorý si neprávom prisvojili... Vinidi viac ráz vtrhli do Durínska a do ostatných krajov Franského kráľovstva a plienili." Alebo ďalšie informácie, ktoré sme dosiaľ necitovali: „V desiatom roku vlády (632 - 633) Dagobertovi zvestovali, že vojsko Vinidov vkročilo do Durínska... (Sasi) sa zaviazali svojím úsilím a schopnosťou odporovať Vinidom a sľúbili v tých oblastiach strážiť aj hranicu Frankov... V jedenástom roku Dagobertovej vlády, keď Vinidi na Samov rozkaz trúfalo páchali ukrutnosti, a častejšie, keď prekročili hranice, aby plienili kráľovstvo Frankov..." Azda by sa dalo citovať aj ďalej, no netreba. Bohatstvo sa v tých časoch dalo získať prácou alebo - oveľa ľahšie - lúpežou. Nerobme si ilúzie, lúpeniu sa nevyhýbali ani slovanští náčelníci, preto sa tak ľahko spájali: „Dervan, knieža národa Srbov, ktorí pochádzali z rodu Slovanov a už dávno patrili ku kráľovstvu Frankov, pridal sa so svojimi (ľuďmi) k Samovmu kráľovstvu." Azda ani „befulkovia", ktorých sme spomínali na začiatku, nebojovali po boku Avarov len z prinútenia. Ak teda nezaškodí opatrnosť v zemepise, treba ju zachovať aj v dejepise, pri hodnotení správ o ríšach a štátoch, lebo tie sa v ničom nepodobali na dnešné, tvorili sa účelovo, vznikali vo chvíli, keď sa jeden náčelník poddal druhému, keď uznal jeho prevahu a zaviazal sa k poplatnosti. Také ríše mali niekedy obrovskú šírku, lenže to sa mohlo zmeniť zo dňa na deň - aj Samova ríša mala okrem pevnejšieho jadra okrajové časti, ktoré neboli jej trvalou súčasťou, ale pribúdali a odpadávali, azda aj v priebehu Samovho života. Ľahko vznikali a ľahko aj zanikali. Nespájalo ich vedomie etnickej príbuznosti, národné vedomie; už aj preto nie, lebo dnešné národy v tých časoch nejestvovali - aj do vzniku slovenského národa bolo ešte veľmi ďaleko.

Nech je však ako chce, rozprávanie o Samovi patrí do historických kapitol, ktorým sa vraví hrdinské, a také kapitoly musí mať vo svojom dejepise každý národ. Preto sú aj Želovce so svojou tisícročnou vartou miestom na zamyslenie, miestom, kde treba postáť a pripomenúť si ľudí, ktorí tu stáli pred nami.

Želovce.

Pozlátané tepané spony so skleným očkom
zo ženského hrobu z Komárna.

Túlám sa po histórii desaťročia a stále sa stretávam s novými názormi, poznatkami, objavmi. Niekedy sa však vraciam aj k starým témam, nielen preto, že ani staré veci nepostoja, vyvíjajú sa a menia, ale častejšie z celkom iného dôvodu - nepochopil som ich správne; iba po rokoch, keď som ich lepšie spoznal a veľa nad nimi rozmýšľal, iba vtedy akoby dostali pravú chuť a nový význam; tak je to aj s pokladom byzantského kupca. Vraciam sa k nemu už vari po piaty raz, no vidí sa mi, že doteraz sa mi nepodarilo nájsť plný zmysel jedného z najkrajších príbehov zo začiatkov slovenských dejín. A tak to teda skúsím ešte raz.

Názov Poklad byzantského kupca som si požičal od českého spisovateľa Václava Erbena, autora chýrnych detektívok; lenže ani Václav Erben názov svojej knihy nevymyslel, iba trochu zmenil titul štúdie Bedřicha Svobodu: Poklad byzantského kovotepce v Zemianském Vrbovku.

Erben sa príbehom pokladu inšpiroval, spracoval ho nanovo, detektívково, dobrodružne, ale pravdu povediac, poklad zo Zemianskeho Vrbovka to veľmi nepotreboval - aj v podaní Bedřicha Svobodu je dobrodružstvom. Pred vyše tridsiatimi rokmi som aj ja podľahol jeho čaru.

Takto som začal v prvom zväzku Odkrytých dejín (Dávnoveké Slovensko): „Roľník Ján Štimmeľ zo Zemianskeho Vrbovka číslo 38 sa nazdal všetkého možného, len nie toho, že pri vyberaní kameňov a skopávaní svahu úhora, ktorý chcel zúrodniť, nájde so svojimi pomocníkmi 7. mája 1937 za kôš striebra.

Ležalo rozsypané medzi kameňmi, hádam na metrovej ploche: osemnásť strieborných mincí, štyri lievikovité náramky, olámaný náhrdelník, zvyšky záponky, dve náušnice, dva závesky, ružicový gombík, terčik, osem polgulôčok, tri kalichy, dve vrchlíkové misky, odlomený pásik, zohnutá tyčinka, dva kusky nespracovaného striebra. O štrnásť rokov neskôr Bedřich Vyskočil, jeden zo záchrancov pokladu, našiel na tom istom mieste ďalšiu mincu a od Jána Štimmeľa sa dozvedel, že aj on ešte zo dve objavil. A zlatá náušnica, zdobená

Prívesok v podobe
bájneho grifa.

Strieborné náramky zo
Zemianskeho Vrbovka.

Kraj okolo Zemianskeho Vrbovka.

Posledné kamene ešte vždy čakajú na pôvodnom mieste.

drahými kameňmi, tá sa vraj celkom stratila. Údajne si ju nechal miestny lekár, a pretože cez vojnu zomrel vo Viedni, nedá sa už zistiť, či je to pravda."

Detektívka. Ešte aj so záhadou na konci.

Vlastne dve detektívky: naozajstná detektívka Václava Erbena o byzantskom kupcovi a vedecká štúdia s detektívnou zápletkou o byzantskom kovo- tepcovi, ktorú napísal Bedřich Svoboda.

Rozdiel v názvoch nie je malý, má pre nás rozhodujúcu hodnotu. Erben si vybral krajšie, zrozumiteľnejšie, prít'azlivejšie slovo „kupec", vhodnejšie na názov detektívky, lenže v našom prípade je dôležitý práve Svobodov „kovotepec". Bedřich Svoboda si totiž všimol, že niektoré predmety pokladu nie sú dokončené, iné sú poškodené, že v kolekcii sú aj drôtičky a kúsky striebra, a prišiel na myšlienku, že mohli slúžiť ako surovina. Svobodov kovotepec si zásoby striebra cestou azda dopĺňal o dolámané šperky, ktoré bral ako svoj honorár. Ako surovina mohli napokon poslúžiť nielen zlomky, ale aj mince, ktoré si zaslúžia osobitnú zmienku, pretože tvoria mimoriadne dôležitú a zaujímavú zložku pokladu. Nielen preto, lebo ich bolo nápadne veľa, viac ako sa u nás dovtedy našlo na všetkých ostatných náleziskách - poklad zo Zemianskeho Vrbovka bol tretím najväčším nálezom byzantských mincí mimo územia Byzantskej ríše - pre naše rozprávanie je rozhodujúca skutočnosť, že všetky mince akoby pochádzali z jedného zdroja. Sedemnást' mincí dal vyraziť cisár Konstans II. (vládol do roku 668) a jednu jeho syn Konštantín IV, všetky teda patria do čias, keď sa ešte používali otcove, ale už aj synove razby, do čias okolo roku 670. Predstavu o jednom zdroji posilňuje ďalšie zistenie Bedřicha Svobodu, že totiž osemnásť mincí zhotovili pomocou desiatich rubových a ôsmich lícových razidiel, že viacero mincí teda vyrazili totožnými razidlami.

Sotva to bude náhoda, vyzerá to skôr tak, že mince sa do pokladu nedostali z obehu, z rozličných miest, ale majiteľ- či už kupec, alebo kovotepec - si ich vyzdvihol priamo pri zdroji. Mohlo to byť napríklad v mincovni, mohli však pochádzať aj zo štátneho pokladu, kam by sa tiež dostali v ucelenej kolekcii. Je to dôležitá okolnosť, dá sa domýšľať; napríklad tak, že mince boli súčasťou štátneho tribútu Byzantskej ríše, výkupným za mier, ktoré kovotepec niesol Avarom. Nie je to plané vymýšľame, jestvuje písomný doklad o tom, že tribút sa posielal Avarom prostredníctvom kupcov. Pravda, možná je aj opačná alternatíva, že totiž mince z tribútu dostal kovotepec od Avarov ako plácu za svoju prácu. Zarábala zrejme veľa, v 7. a 8. storočí bolo umelecké spracovanie zlata, striebra a bron-

zu veľkou módou. Výrobcovia šperkov bohatli. Svedčia o tom bohaté hroby so zlatníckym náradím, rovnako bohaté ako hroby bojovníkov. Obe profesie akoby sa za istých okolností dokonca pomiešali: naznačuje to hrob objavený v maďarskom Kunszentmártone, kam pochovali kovotepca aj s koňom, na prsia mu dali železný pancier a vedľa neho uložili zbrane a pracovné nástroje.

Tento hrob nie je jediný a je príznačné, že hroby kovotepcov sa najčastejšie nachádzajú v blízkosti sídiel avarských vládcov. Nalúpené bohatstvo vábilo. Výrobcovia luxusného tovaru sa za ním vydávali na dlhé cesty, ktoré - vďaka hrobom - možno archeologicky sledovať. Niektoré naznačujú, že zlatníci van-drovali aj s dielňou, aby mohli pracovať na objednávku, prispôbiť sa vkusu zákazníkov. A to je mimoriadne šťastná okolnosť, pretože u nás vyrobené alebo aspoň dokončené šperky svedčia priamo o našom svete.

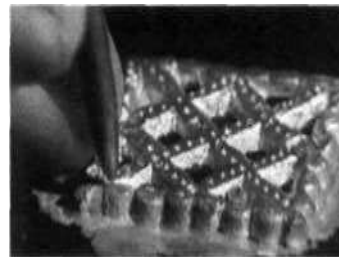
Na Slovensku sa bohatý hrob zlatníka našiel na pohrebisku v Komárne. Mŕtveho uložili do drevenej truhly, do hrobu mu dali koňa, od ľudského tela oddeleného priečkou, zlatú náušnicu, opasok, tri nožiky, nádobu, dve bronzové kovotepecké formy, zliatok bronzoviny a dve bronzové rímske mince zo 4. storočia. Hrob ležal na brehu Dunaja, pri ramene, ktoré s hlavným tokom uzatváralo ostrov, a to je významné konštatovanie, pretože Komárno je osobitnou, výnimočnou kapitolou, pri ktorej sa treba pristaviť.

Prvé upozornenie na jedinečnú situáciu prišlo už v roku 1909, keď robotníci, ktorí kopali kanalizačnú ryhu, rozhádzali neďaleko voľakedajšieho mestského chudobinca niekoľko hrobov, z ktorých sa aspoň sčasti podarilo zachrániť jazdecký hrob s garnitúrou pozlátených kovaní opaska.

Jeden hrob! Koľko ich zmizlo bez stopy dávno predtým, ťažko povedať. Hroby v husto zastavanom centre mesta nemali veľkú nádej na záchranu, a tak aj o dvoch hroboch, ktoré o polstoročie neskôr preskúmal Mikuláš Dušek v bezprostrednej blízkosti prvého nález, možno len predpokladať, že s pohrebiskom z roku 1909 tvorili jeden celok.

Napokon nielen v centre, aj nález asi 25 - 30 hrobov, ktoré sa zničili v roku 1929 pravdepodobne v okolí Novej osady na okraji Komárna, mimo mesta, je celkom nejasný.

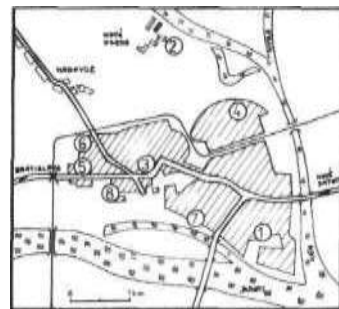
Archeologického výskumu sa dočkal až tretí objav. Viedla ho Zlata Či-linská, ktorá v rokoch 1974-1976 na ulici J. Váradího odkryla dvadsaťosem hrobov, z toho dvadsaťjeden jazdeckých, a v nich našla pozlátené kovania, zbrane, strmene, zubadlá, keramiku.

Televízny pokus s tepaním nákončia

a jeho odlieváním.

Pohrebiská z čias Avarskej ríše v Komárne (očíslované tak, ako sa o nich hovorí v knižnom texte).

O jestvovaní štvrtého pohrebiska v mestskej časti Letecké pole svedčí jediná nádoba zachránená v roku 1975.

Významné bolo piate pohrebisko, na ktoré sa prišlo v roku 1976 pri kopaní základov rodinných domov v Robotníckej štvrti. Sándor Trugly v priebehu dvoch rokov preskúmal tridsaťtri hrobov, z toho päť jazdeckých. Niektoré patrili na samý začiatok avarskej éry, ako dokladali starobylé náušnice, koráliky, praslenny, strieborné plechové kovania, pracky, kopija, keramika.

Nasledujúci rok preskúmala Zlata Čilinská šieste pohrebisko neďaleko Robotníckej štvrte a na ňom dvadsaťpäť hrobov (jedenásť jazdeckých) s množstvom luxusných milodarov (pozlátené kovania, strmene, zubadlá).

Ešte v tom istom roku zachránila Priska Ratimorská hrob siedmeho pohrebiska, ktorým sme začali toto rozprávanie.

V tom čase sa už schyľovalo k najvýznamnejšiemu objavu. A ten sa stal v marci roku 1979, keď pri stavbe internátu vtedajších Lodeníc Gábora Steinera kanalizačná ryha narušila niekoľko hrobov. Konečne sa podarilo to, čo sa nepodarilo pri predchádzajúcich objavoch. Archeológov upozornili včas a aj podmienky na výskum, ktorý opäť viedol Sándor Trugly, boli dobré. Prvých päť rokov sa zachránilo 90 hrobov a v rokoch 1987-1989, keď sa uvoľnila západná časť náleziska, ďalšie; spolu 153 hrobov, z toho viac ako polovica (63) jazdeckých. Niektoré hroby udivovali bohatstvom, najmä zbierka kovaní kónských postrojov a opaskov bola veľkolepá. Častým objavom boli zbrane, šabl'a, kopija, sekerka, luk a šípy, v jazdeckých hroboch strmene so širokým stúpadlom a vedierka na napájanie koňa. A to napriek nepríjemnej skutočnosti, že pohrebisko ktosi neznámy už dávno pred objavom vykradol. Azda nedlho po pohrebe, pretože šachty, ktorými zlodeji prenikli do hrobov, mierili presne k telám mŕtvych. Možno preto oprávne ne predpokladať, že najkrajšie predmety zmizli a zostalo iba to, čo zlodeji nevideli alebo nechceli.

Ženské hroby boli skromnejšie ako mužské, ale aj v nich sa našli náušnice, kostené a bronzové schránky na ihly a dve unikátne pozlátené spony, ozdobené farebnými kameňmi. Trochu iná bola situácia na ostatných komárňanských pohrebiskách. V takmer dvadsiatich ženských hroboch bola aj kostra koňa. Napokon, koňa dostalo do hrobu aj celkom malé dieťa. Možno ani neprekročilo štyri roky a už ho pochovali s bojovníckymi poctami, so zbrojou a opaskom. Opasok dostal do hrobu aj jeho vrstovník v Želovciach, a k nemu

Bronzové pozlátené kovania z Komárna ukazujú do zvláštneho sveta.

Hlava leva z konskej ohlávky, veľká ako tanierik.
Je zaujímavé, že lev má prasačie uši; neznámy
umelec živého leva zrejme nikdy nevidel.

Po odstránení hornej vrstvy zeminy na nálezisku v Lodeniciach sa v teréne začali črtat' hroby.

Poškodený hrob jazdca; kosti ľudské a konské pomiešali neznámi zlodej.

aj šabl'u, nôž, zlaté náušnice. Stačilo sa dobre narodiť alebo azda aj vydať; napokon, nič nové, s podobným javom sme sa stretli už v eneolite.*

Nápadná je hustota avarských pohrebísk v Komárne. Objav prvého sa odohral v roku 1909, keď Komárno už dávno jestvovalo ako mesto, jedno z najväčších v celom Uhorsku. Koľko hrobov zmizlo predtým, nemožno ani hádať. Objavené pohrebiská sú len vzorkou z niekdajšieho celku, ale veľkolepou vzorkou. To nemôže byť náhoda. Dunaj pri Komárne je dnes celkom iný ako v minulosti, ale ani hrádze a umelé korytá nemôžu zakryť pôvodný charakter rieky, ktorá sa asi o 50 kilometrov vyššie na tektonickom zlome pri Gabčíkove spomalí, upustí od dravého prúdu a doširoka sa rozleje. Hlboké dno sa zvýši a úzke koryto sa rozleje do siete ramien okolo ostrovov. Jeden z nich jestvuje ešte aj dnes, opiera sa oň most a hradská do Maďarska. Na pravom brehu stálo ešte v časoch rímskeho impéria veľké mesto Brigetio s predmostím tesne pod Komárnom v lži.** Napokon aj komárňanská pevnosť dokladá, že tu bolo a stále je dôležité strategické miesto. Avarské pohrebiská zrejme svedčia o dobre stráženom brode cez Dunaj a predmostí na ľavom brehu, ktoré spájalo centrálnu Avarskú ríšu s jej okrajmi. Bohaté hroby ukazujú na prítomnosť spoločensky významnej vrstvy, azda na sídlo tuduna, veľmoža, ktorý v tých miestach zastupoval hlavného avarského vládcu kagana. Najstaršie hroby pochádzajú zo začiatku 7. storočia, zo začiatkov Avarskej ríše, najmladšie siahajú takmer až k jej koncu. Aj to vyzdvihuje dôležitosť tohto miesta, pozíciu brány na sever, cez ktorú prešiel azda aj kovotepec zo Zemianskeho Vrbovka, prinajmenšom niektorí z jeho druhov.

Napokon aj v neďalekej Žitavskej Tôni (miestna časť Radvane nad Dunajom, asi 20 kilometrov od Komárna), pri niekdajšom ústí Žitavy do Dunaja (dnes už len niekoľkých kanálov, ktoré sa oddelili od rieky premiestnenej do umelého koryta), sa našlo 83 bohatých kostrových hrobov, z toho 22 jazdec-kých. Všetko to boli významní ľudia, bohatí zákazníci.

Možno však s absolútnou istotou povedať, že boli výhradne Avari? Ne-svedčí napríklad príbeh o Slovanoch s gitarami o niečom inom? Pravda, to nie je len problém Komárna, ale celej doby, ktorej sa veľmi opatrne hovorí slovansko-avarská, azda ako výraz toho, že rozlíšiť Avarov od Slovanov je

* Stopy dávnej minulosti 1 (Slovensko v praveku): Zlato mŕtvych mužov.

** Stopy dávnej minulosti 2 (Slovensko v staroveku): Dievčenský hrad.

Sándor Trugly (uprostred) s robotníkmi počas výskumu.

archeologicky veľmi ťažké, takmer nemožné; napokon aj písomné pramene ich nezriedka spájajú. Pohrebný rítus ako spoľahlivý dôkaz rozhodne nestačí: prečo by kostrové hroby mali dokladať Avarov, keď už sme vošli do éry kresťanstva a ešte sme sa dobre nerozlúčili ani s antikom, s Rimanmi, Germánmi? Je pravda, že Slovania svojich mŕtvych spočiatku spaľovali, ale postupne prešli na kostrový spôsob pochovávaní a kostrový rítus neopustili ani po definitívnom páde avarskej moci, po smrti posledného Avara.

Je to zložitá historická situácia, o to zložitejšia, že nevieme doložiť veľkosť a kvalitu spoločenských zmien, ktoré sa javia len v náznakoch.

Nápadný je predovšetkým opasok, najtypickejšia súčasť mužského odevu tých čias. Bol asi tri centimetre široký a bohato okovaný. Z pozláteného bronzu bývala masívna zdobená pracka, nákončie hlavného remeňa i prívesných remienkov, ozdobné štítky a podobne. Opasok sa považuje za znak hodnosti, za výraz spoločenskej vážnosti, a kovanie za typický prejav kočovníckej kultúry. Podľa kovania sa avarské obdobie delilo na éru tepaného kovania (6. storočie) - bolo to obdobie príchodu Avarov; a na éru liateho kovania (od konca 7. storočia), čo bolo obdobie druhej vlny kočovníkov. Pravda, v tomto smere si bádatelia, najmä starší historici, nerozumejú. Podľa názoru jednej časti druhá vlna kočovníkov vôbec nejestvuje, zatiaľ čo iní historici ju povyšujú do úlohy rozhodujúceho historického faktu. Šlo vraj o starých Maďarov, takže príchod uhorských kmeňov na prelome 9. a 10. storočia je treťou kočovníckou vlnou, ktorá kontinuitu maďarského osídlenia predĺžila hlboko do 6. a 7. storočia. Opasok býval znakom bojovníka už v staroveku, nosili ho rímski legionári, Germáni, Slovania, Byzantínci, iné sú však nápadné ozdoby, nákončia (spevňovali koniec remeňa); tu pôsobia exoticky, avarsky, preto si zaslúžia osobitnú pozornosť.

Veľmi častým motívom výzdoby nákončí je dvojica dravcov, niekedy chimerických grifov, ktorí trhajú štvanu laň. Časť bádateľov ju chápe ako výtvarný prejav kočovníkov, niekedy dokonca ako prepis starej legendy, podľa ktorej prenasledovaná zázračná laň vyviedla poľovníkov z bludných močarísk.

Problematika bronzových kovaní zaujala Jána Dekana.* Umelecko-historickým rozborom dokázal, že sú dedičstvom antickej kultúry, ako dokladajú grécke, rímske, byzantské, perzské a staroegyptské motívy, ktoré v našom

Postavička z kovania z Moravského Svätého Jána so sokoliarom v odevu tých dávnych čias.

* Stopy dávnej minulosti 2 (Slovensko v staroveku): Strážsky poklad, Stupavský kus antického Ríma.

Unikátne veľké nákončie opaska,
zdobené rastlinnými úponkami, jazdcom
a neidentifikovateľným dravcom (grifom, možno
medveďom) nad uloveným zvierat'om.

prostredí dostali nový výraz. Podunajskí umelci ich vyzdvihli na vrchol európskej kultúry. Sú svojskou dejepisnou výpoveďou alebo, ak chceme, originálnou obrázkovou kronikou, z ktorej, žiaľ, chýba veľa a veľa strán, a navyše rozpráva skôr o vkuse, remeselnom umení, úrovni života, spoločenskom postavení mŕtvych a podobne než o konkrétnych historických udalostiach.

Napríklad motív spomínanej lane sa objavuje už na mezopotámskych pečatných valčekoch, teda takmer o dve tisícročia starších; z Mezopotámie prenikol na Krétu, do Grécka a od Grékov ku Skýtom, poznali ho Rimania i Byzantínci. Aj ďalšie motívy majú predlohy v antike, nie sú teda avarským výtvorom, a keďže bronzové kovania sa našli aj na území dnešného Poľska a Česka (nápadne veľa v Mikulčiciach, až toľko, že sa tam asi vyrábali), mali zrejme nadetnický, módnny charakter, čo je na určenie rasovej príslušnosti málo.

Nákončia sa tepali alebo lisovali z bronzového plechu. Ťažšie bolo tepanie, keď sa predkreslený ornament razil do budúceho šperku kladivom a tupým dlátkom. Bola to náročná práca, vyžadovala si veľký umelecký cit. Lisovanie bolo jednoduchšie: na pevnú formu sa položil plech a potom sa kladivom cez podloženú kožu sklepal do jej podoby. Bolo to menej zložité, ale náročnejšie na pracovné pomôcky. Kovotepci si pomáhali aj polodrahokamami alebo farebným sklom.

V časoch pokladu zo Zemianskeho Vrbovka sa tepané šperky začali nahrádzať odlievanými, opäť z bronzu, niekedy postriebreňého alebo pozláteného. Sú krajšie a trvalejšie, pre nás je však dôležitá okolnosť, že odzvonili vandrovníctvu, nedali sa robiť na kolene, vyrábali sa v špecializovaných dielňach, a tie do nášho príbehu už nepatria. Môžeme to povedať s istotou, pretože Bedřich Svoboda poklad zo Zemianskeho Vrbovka nielen datoval, ale aj zaradil do historických súvislostí. Pripísal ho byzantskému kovotepcovi, lebo byzantské sú vzory na predmetoch a byzantské sú aj mince.

Už sme spomínali, že mince ukazujú na rok 670. Heroická éra Avarov sa pomaly končila. Už sme spomínali ich neúspech pod hradbami Konštantínopolu; na začiatku 7. storočia si Byzantská ríša od Avarov vynútila mier, aj keď zaň musela platiť. Približne v tom istom čase narušil avarskú hegemoniu Samo, a hoci ešte vždy úspešne útočili na Frankov, na východe stále strácali. Okolo roku 675 objavili Byzantínci tzv. grécky oheň, zmes síry, smolných triesok, kúdele, haseného vápna a ropy, ktorú formovali do špeciálnych hlavíc a vystreľovali z rúr na proxe lodí. Ak zasiahli nepriateľa, oheň sa už nedal

Bronzová pracka z Komárna s ľudskou tvárou európskeho typu.

Kovanie so zvieracím motívom.

Opasok svojim zdobením už z diaľky prezrádzal bohatstvo a hodnotu majiteľa.

Grécky oheň sa stal zbraňou, proti ktorej nebolo obrany.

uhasiť; čím väčšími ho polievali vodou, tým lepšie horel. Niekedy ho preto nazývali morským ohňom. Loďstvo Byzantíncov urobil neporaziteľným. Pomocou gréckeho ohňa prešli roku 678 Arabov, ktorí niekoľko rokov obliehali Konštantínopol. Bolo to veľké víťazstvo už spomenutého cisára Konštantína IV. Všetci susedia, vrátane Avarov, sa usilovali, aby ho ubezpečili o svojom priateľstve. Nadišli pokojné časy, ktoré kovotepcovi umožnili, aby sa vybral do avarského kaganátu. Ale neurobil dobre. Roku 681 sa sedem slovanských kmeňov spojilo s turecko-tatárskymi kočovnými Bulharmi (Protobulharmi), ktorých viedol chán Asparuch, a vytvorili prvú Bulharskú ríšu, vklínenú medzi Byzanciu a Avarov. Podľa Bedřicha Svobodu tým kovotepcovi zo Zemianskeho Vrbovka zahradili cestu do vlasti. Urobili to tak rýchlo a neočakávane, že ani nestihol minúť všetky mince. Domov sa mohol vrátiť už len okľukou. Vybral sa teda na sever, ale krátko po prekročení našich dnešných hraníc sa v Krupinskej vrchovine dostal do ťažkostí (žiaľ, už nezistiteľných), ktoré ho prinútili, aby svoj majetok skryl a azda pokračoval v ceste s tým, že sa poň neskôr vráti.

Poklad zo Zemianskeho Vrbovka je posledným byzantským pokladom v Karpatskej kotline - podporuje to hypotézu Bedřicha Svobodu, že vznik Bulharskej ríše prekazil ďalšie cesty byzantských zlatníkov k Avarom. Tým sa, pravda, zvyšuje jeho hodnota. Je to nielen poklad v pravom slova zmysle, ale aj vzácne umelecké dielo, no najmä vzrušujúce historické svedectvo.

Hypotéza Bedřicha Svobodu sa všeobecne prijala. Aj ja som ju prijal. Predstava o kovotepcovi, ako uteká pustou krajinou, ako sa stretne so zbojníkmi, dozvie sa o kmeňových nepokojoch, ochorie alebo sa dostane do iných ťažkostí, narýchlo zakope svoj majetok, potom sa už nikdy nevráti a poklad tam leží tisícristo rokov, taká predstava ma nadchla. O to väčšími, že mi pripadala ako ilustrácia vedeckej hypotézy: podľa archeologických výpočtov starí Slovania v tých časoch skultivovali len päť, najviac desať-dvanásť percent územia dnešného Slovenska. Všetko ostatné mala byť divá krajina, ako stvorená pre blúdiaceho a ťažko skúšaného Byzantínca.

A teraz sa musím vrátiť k tomu, čo som napísal pred tridsiatimi rokmi: „Roľník Ján Štimmeľ zo Zemianskeho Vrbovka číslo 38 sa nazdal všetkého možného, len nie toho, že pri vyberaní kameňov a skopávaní svahu úhora, ktorý chcel zúrodniť, nájde so svojimi pomocníkmi 7. mája 1937 za kôš striebra.“

Pavol Štimmeľ v rozhovore s Pavlom Dvořákom.

Musím sa totiž priznať, že príslušnú kapitolu Odkrytých dejín som písal bez toho, aby som videl miesto objavu, a keď ma potom náhoda zaviedla do Krupinskej vrchoviny, navyše takmer presne v čase päťdesiateho výročia objavu pokladu, neodolal som a zašiel som sa do Zemianskeho Vrbovka pozrieť.

A neoľutoval som.

Krupinskú vrchovinu vymodelovali sopky - spolu s časom, ktorý dokončil ich dielo - dali jej pekné oblé tvary a vyzdvihnuté plošiny oddelené od seba zárezmi potokov. Plošina je základným morfológickým tvarom Krupinskej vrchoviny, jedna vedľa druhej, jedna od druhej oddelená vodným tokom. Je to miesto, kde sa teplá nížina pomaly zarezáva do stredoslovenských hôr, zo stepného mora sa prelieva do úžin, zátok, šíjí, trhá sa lesíkmi a lesmi, kde-tu sa zaježí skalnými bralami. Polia, lesíky, sady a lúky, občas dom či zvyšky domu kedysi krytého slamou, a medzitým cesty, vlniace sa, ako živé. Dodnes mám pred očami, ako sa jedna z nich niekoľkokrát zakrútila, rozštiepila a skĺzla k Vrbovskému potoku do pamätnej dediny Zemiansky Vrbovok.

Mal som šťastie. Hneď prvý dom kedysi patril Jánovi Štimmeľovi. Už dávno zomrel, ale v novej stavbe, len niekoľko desiatok metrov ďalej, som stretol jeho syna Pavla (aj ten je už, žiaľ, nebohý). Ešte po päťdesiatich rokoch sa pamätal na každý detail. Vzal ma na pamätné miesta a všetko mi vyrozprával v krásne znejúcej slovenčine, v ktorej aj kameň znie ako „kámeň“. A je zvláštne, ako sa jeho rozprávanie líšilo od nálezových okolností, ktoré udáva Bedřich Svoboda. Aj Bedřich Svoboda je mŕtvy, nechcem znevažovať jeho pamiatku, treba však povedať, že pravdepodobne ani on Zemiansky Vrbovok nenavštívil, nespracoval objav ako archeológ (čo sa od neho ani nečakalo), ale ako znalec antického umenia. O nálezových okolnostiach mu zrejme ktosi len porozprával.

Nuž, predovšetkým v to jarné ráno nezačal na poli pracovať majiteľ pozemku Ján Štimmeľ, otec, ako sa uvádza, ale jeho synovia, starší Ján s manželkou, mladší Pavol a slúžka. Úrady organizovali melioračnú akciu, sľúbili odmenu každému, kto zúrodní ladom ležiacu pôdu, takže aj Štimmeľovci sa pustili do úprav neobrábaného pozemku, ktorý im patril. Nekopali teda úhor, ako som napísal, ale odstraňovali hŕbu kamenia, ktorá ležala na povrchu. Zaberala údajne tristo siah, čo je veľký kus zeme, takmer jedenásť árov, solidný stavebný pozemok - tá kopa musela byť obrovská.

Spomínaný pozemok leží na oblom kopci, ktorý sa na jednom mieste láme a prepadáva k romanticky meandrujúcemu potôčiku, na lúčku ako z rozpráv-

Pavol Štimmeľ.

Nadstavec na chochol, ktorý zdobí postroj v zadnej časti tela koňa.

ky. Na hrane zlomu zarostenej kríkmi sa azda dodnes váľajú kopy kamenia, ktoré sem navozili Štimmeľovci. Pôvodne ich vraj bolo asi 150 vozov, čo by mohlo byť vyše 200 ton. Také množstvo sa nedá odpratať za deň. Bola to práca na týždne, ale nesúrila, robili ju, keď mali čas. Tak ako spomenutého 7. mája 1937. Prišli už ktovie koľký raz a ešte neboli ani v polovici kopy.

A vtedy sa to stalo. Pavol Štimmeľ zdvihol kameň a našiel pod ním kus sčernetého kovu. Odhodil ho, no vtedy sa pod kamením, ktoré brali ďalší, objavili dve kovové misky, mince... a ďalej už to poznáme.

Iba jednu vec sme si ešte nepovedali. Kamenná kopa, ktorú odvážali, to nebol obyčajný kameň, navŕšený prírodou. Taká hŕba sa volá hrobľa. Je naskladaná z kamenia, ktoré roľníci poznávajú z okolitých polí.

Nie je to teda mýty kameň, svedectvo o pustatine, ale naopak, o práci, o obrábanej zemi, z ktorej pluhy vždy znovu a znovu vyvalujú skaly, ľudia ich zbierajú a znášajú na kopy na úvrati. Tak sa to robí dodnes.

A to je významná zmena. Náš príbeh sa neodohral v opustenej, bohom zabudnutej krajine, nebol to nijaký úhor, to miesto sa neobrábalo len preto, lebo bolo zasypané kameňom, pozbieraným z okolitých polí. Nešlo teda o odľahlý horský hrebeň na zriedka používanej prastarej obchodnej ceste, poklad ukryli v obrábanej kultivovanej krajine, možno v bezprostrednej blízkosti ľudských obydľí, lebo roľníci odnepamäti žijú uprostred svojich polí a kamenná hrobľa celkom jednoznačne svedčí o roľníkoch. Bolo by absurdné nazdávať sa, že Svobodov byzantský kovotepec si hrobľu postavil sám. Naopak, tá musela byť už v jeho časoch riadna, veľká a nápadná, ak stačila nielen ako bezpečný úkryt, ale aj ako orientačný bod, keď sa raz po svoj poklad vráti... A taká kopa sa nezberia ani za rok, ani za sto rokov. A stála tu už v polovici 7. storočia!

Ťažko povedať, kedy sa v okolí Zemianskeho Vrbovka usadili prví Slovania, ale hrobľa zrejme začala rásť dávno pred ich príchodom. A sama osebe je teda historickým pamätníkom.

Presnejšie povedané, bola. Už dávno nejestvuje. Štimmeľovci ju odviezli a vyvezený kameň sa neskôr zväčša použil pri opravách ciest, na rozličných stavbách a podobne. Ja som mal šťastie, že som sa dostal celkom na jej koniec, celkom na koniec toho jedinečného príbehu.

Lebo príbeh má svoju dohru. Vznikol vďaka Štimmeľovcom, ktorí poklad nezatajili, ale odovzdali okresnému úradu v Krupine.

Faléra, ozdoba ohlávky s rastlinným ornamentom a jemným puncovaním.

Oba predmety sú z Komárna.

Ozdoba postroja (obrátaná). Horná časť bola prinitovaná, na spodnej azda viselo niečo z netrvácneho materiálu (strapce, stužka, remenec a pod.).

Zachovali sa statočne, žiaľ, úrad im veľkorysosť neodplatil (bolo by napokon smiešne čakať od úradu veľkorysosť): dal im neuveriteľných 400 korún... Keď neskôr vysvitlo, že poklad našli na vlastnej pôde, úrad pridal ďalšie štyri stovky, spolu dve tretiny hodnoty, na ktorú ocenili viac ako pol kila historického striebra, predmety, z ktorých každý je starožitníckym klenotom. Tisícvesto korún - jedna krava stála v tých časoch tri-štyri tisícky. Pavol Štimmel mi povedal, že sa im ľudia posmievali, ako lacno predali. Ale nie je to pravda. Predali najlepšie, ako mohli. Dali národu pamiatku, aká nemá páru.

A tým sa príbeh končí. Záhady však zostávajú. Poklad zo Zemianskeho Vrbovka nie je totiž osamotený. Jestvujú aj ďalšie unikátne pamiatky z tých istých čias, objavené neďaleko Zemianskeho Vrbovka. Také sú prilby zo striebra a pozláteného bronzu z Dolných Semeroviec (pozri Stopy dávnej minulosti 1 a 2 - Slovensko v praveku a Slovensko v staroveku). Našli ich dva roky pred objavom v Zemianskom Vrbovku pri kopaní vinohradu: dve prilby a nič viac, archeologický výskum na mieste objavu zostal celkom bez úspechu. Obe sa našli takmer zničené, a nik nedokáže povedať, či ich také už ukryli, alebo ich poškodila zem. Pôvodom sú asi z Orientu, najskôr z Perzie. O ich veku sa diskutuje, viacerí si myslia, že pochádzajú z tých istých čias ako poklad zo Zemianskeho Vrbovka.

Prakticky nič sa nevie o štyroch zlatých náušniciach a zlatom náramku, ktorý priniesol priekupník v roku 1878 do Národného múzea v Budapešti. Iba toľko, že ich našli na majetku grófa Forgáča v Haliči, a ani Halič nie je ďaleko od Zemianskeho Vrbovka.

To sú len tie najvzácnejšie objavy, ale napríklad železných depotov z tých istých čias bolo vyše pol tucta. A čo zmizlo a stratilo sa navždy, to už nikto nikdy neporáta.

Sú to nápadné súvislosti. Ale čo s nimi? Je to dielo náhody alebo svedectvo o čulom živote, navždy zabudnutej sláve, moci a bohatstve? Stojí za zmienku, že mince zo Zemianskeho Vrbovka vyrobili krátko po smrti franského kupca Sama a práve územie okolo Ipľa - a v povodí tejto rieky ležia všetky spomenuté náleziská - sa veľmi často spája s existenciou jeho ríše.

A tak je teda príbeh byzantského kovotepca nielen príbehom, ale aj dejepisom, históriou, ktorá má všetko, čo treba, ešte aj otáznik na konci.

Strieborné misky a kalich z pokladu byzantského kupca zo Zemianskeho Vrbovka.

Šesť ľudských tvárí na ozdobе ohlávky vyrobenej z pozláteného bronzu
(Radvaň nad Dunajom).

Príbeh z popola

Spočiatku to vyzeralo na celkom obyčajný výskum. Bernolákovskí družstevníci začali v roku 1958 ťažiť piesok z nevelkého vŕška v chotári Šakoň, ktorý stál pri ceste z Bratislavy do Senca. A nebol to obyčajný vŕšok, ale duna. Pred tisícročiami ju navial vietor a ona tu zostala ako posledný zvyšok krajiny, rozkladajúcej sa kedysi pod Malými Karpatmi: rovná trávnatá step s horským pásmom na okraji, v ktorej sa nekonečné lúky striedali s lesíkmi a rozsiahlymi močiarimi. Aj nevysoký vŕšok tu musel pôsobiť ako monument, a tak to isto nebola celkom náhoda, ak sa na jeho úpätí našli hroby

Už pri prvej obhliadke sa ukázalo, že družstevníci objavili slovansko--avarské pohrebisko, a pretože bolo ohrozené ťažbou, ešte v tom istom roku sa začal záchranný výskum. Družstevníci odvážali piesok, archeológovia kopali a dozerali, aby sa nevyviezlo aj niečo vzácne. Bol to zaujímavý výskum, lebo každý hrob bol čímsi iný: kostrový, žiarový, detský, bojovnícky, bohatý, chudobný, zopár jazdeckých hrobov, ba v jednom aj kôň bez jazdca. Je to vzácnosť, ale nie unikát, podobné hroby sa už našli, ide o kenotaf, symbolický hrob kdesi strateného človeka. Kenotafy sa vyskytujú už v neolite a aj my sme o nich hovorili.*

Naozajstný unikát sa podarilo odkryť až v druhom roku výskumu: hrob jazdca a koňa z konca 8. storočia, ktorý dostal číslo 34. Ktosi sa ho pokúsil vykradnúť, v sonde sa dala rozoznať zasypaná šachta, ktorou sa zlodeji spustili do hrobovej jamy. Je to relatívne bežný jav. Archeológovia v Bernolákove preskúmali osemdesiatštyri hrobov a vykradnutých bola viac ako štvrtina. Hrob 34 bol však iný. Zlodej sa prekopal k mŕtvemu, vzácne veci nazhŕňal na jednu kopy, ale neodniesol ich, nechal ich na mieste. Azda ho vyrušili, prichytili, a možno ani nešlo o zlodeja, ale o prejav neznámej pohanskej viery, lebo koňovi chýbala hlava a predná noha, a jazdec - jazdec zmizol celý...

Železná faléra zdobená pozláteným medeným plechom z Cífera-Pácu.

* Odkryté dejiny 1 (Slovensko v praveku): Jelšovská biela pani, Zlato.

Slávna scéna zapriahania slovanských žien. Naivná ilustrácia k románu J. Ružičku: Samo.

Viacere snímky Ludmily Kraskovskej z archívu Slovenského národného múzea už technicky veľmi neobstoja, ich dokumentárna hodnota je však nenahradiiteľná. Na najstaršom zachovanom obrázku je čerstvá 26-ročná absolventka na reštaurátorskom kurze.

A to je práve unikátne - z človeka zostalo zopár nespálených kostičiek a trochu popola v jamke vedľa kostry koňa. Ľudské kosti teda nik neukradol, telo mŕtveho pred uložením do hrobu spálili. Musel byť bohatý a mocný, na kôpke, ktorú si pripravil zlodej, ležali zvyšky pozláteného opaska, pozlátené ozdoby konského postroja, oštep, šabl'a. Práve v tejto podivnej kombinácii je zvláštnosť hrobu. Podľa milodarov v ňom ležal Avar, pravda, Avari mŕtvych nespáľovali, spolopnienie je slovanský obrad. Niečo teda nesúhlasí: kôň - Avar, kovaný opasok - Avar, šabl'a - Avar, spolopnéné telo - Slovan! O čom to svedčí? Leží azda v hrobe slovanský náčelník, vyzbrojený a oblečený ako Avar? To by sa celkom vymykalo predstave o tých dávných časoch, ako ich opísal mních Nestor:

„Avari bojovali so Slovanmi a sužovali Dulebov, ktorí boli Slovanmi, a znásilňovali dulebské ženy. Ak nejaký Avar chcel cestovať, nedovolil zapriahnuť ani koňa, ani vola, ale tri alebo štyri, alebo päť žien dal zapriahnuť do taligy a dal sa Avar ťahať.“

Nestorov letopis je prepisom starých ruských letopisov, starých, no nie až takých starých - vznikli päť storočí po príchode Avarov (Avari prišli v polovici 6. storočia). Treba ho čítať veľmi opatrne, napokon, už sama predstava o ženskom záprahu vyzerá nepravdepodobne, Avar by s ním ďaleko nezašiel - ak, pravda, nešlo o dopravný prostriedok, ale o potupu, trest, demonštráciu sily. V každom prípade je to dobre vymyslené, ženy v záprahu patria medzi predstavy, ktoré zaujali svet. Ponúkajú plastický, dramatický obraz, nemožno sa čudovať, ak vošiel do historického vedomia Slovanov. Napokon, násilie na slovanských ženách spomína už Fredegar, z ktorého sme citovali v kapitole Na tisícročnej varte. A tak je namieste otázka: mohol sa teda porobený Slovan stať jazdcom, bojovníkom, veľmožom, vládcom? Bola poroba Slovanov všeobecne platným javom?

- Buďme opatrní, hrob číslo 34 je skutočne raritou, je dosiaľ jediný, ale práve preto sa treba zdržať prenáhlených súdov. Jeden, to ešte nič neznamená. Vlastne môže znamenať čokoľvek, a to je ešte horšie. Keď sa takých hrobov nájde viac, potom, prosím, robme závery, ale zatiaľ by to bolo predčasné...

Tak mi pred tridsiatimi rokmi povedala vedúca bernolákovského výskumu Ľudmila Kraskovská a tak som to napísal vo svojej prvej knihe o archeológii Odkryté dejiny (Dávnoveké Slovensko). Od jej vydania prešlo tridsať rokov, aj tak si však myslím, že na jej výroku netreba nič meniť.

Ako štyridsiatnička na výskume v Bratislave.

Ludmila Kraskovská je už mŕtva, ale nedá mi, aby som sa pri nej nepristavil. Prežila nevšedný život, v ktorom dominovala láska k vede. Nikdy ju neopustila. Keď mi rozprávala o bernolákovskom výskume, mala sedemdesiat rokov, a pracovala ešte aj o dve desaťročia neskôr. Nebola Slovenka, ale všetko, čo vedela a dokázala, venovala slovenskej minulosti. Narodila sa 26. júna 1904 vo Vilniuse, hlavnom meste Litvy. Jej otec bol gymnaziálnym profesorom histórie, neskôr docentom na univerzite. Pracoval pre ministerstvo zahraničia, pôsobil v Lotyšsku, Litve, Bielorusku a Gruzínsku; dosť na to, aby sa v stalinskej ére dostal do nemilosti - niekoľkokrát ho uväznili, dvaja mladší synovia zahynuli v sibírskych gulagoch a otca pustili do Bratislavy až tri roky pred smrťou. Aj Ludmila Kraskovská sa vyhla prenasledovaniu azda len preto, lebo po maturite odišla do Prahy: študovala dejiny umenia a archeológiu na Karlovej univerzite. Krátko po promócií získala zamestnanie v Slovenskom vlastivednom múzeu v Bratislave a budova na Vajanského nábreží sa na pol storočia stala jej pracoviskom i domovom. Odviedla obrovskú prácu pri dokumentácii zbierok, ako umenovedkyňa spracovala zbierku obrazov a plastík, pamiatky z pozostalosti Jána Pálfiho, gotické oltáre a tabuľové obrazy, ako prvá žena sa stala uznávanou numizmatičkou, na desať rokov predsedníčkou Numizmatickej komisie, zostavila prvý archeologický rusko-slovenský slovník, bola vedúcou archeologického oddelenia Slovenského národného múzea, v múzeu pracovala až do svojej osemdesiatky (zomrela v deň svojich 95. narodenín) a popri tom všetkom viedla významné výskumy, nielen v Bernoláкове, ale aj na mnohých iných miestach. Medzi jej najdôležitejšie objavy patria hroby z čias sťahovania národov na Záhorí, najmä v Zohore, ktoré doložili Longobardov na Záhorí, a tým aj slovanské bojovnícke družiny na juhozápadnom Slovensku, o ktorých sme hovorili v kapitole Lovci histórie.

Vráťme sa do Bernolákova. Hrob číslo 34 patrí kamsi na koniec vlády Avarov. Od svojho príchodu sa veľmi zmenili, minimálne sčasti sa zriekli kočovníctva, usadili sa a roľníci, hrnčiarsky kruh a jemne naplavená hlina im umožnili výrobu dokonalej keramiky a ako naznačujú archeologické nálezy, aj ťažisko ich ríše sa presunulo z Potisia do Panónie, bližšie k našim predkom.

No nezmenili sa len Avari. Slovanskí roľníci pripojili k drevenému radlu železnú radlicu a železné čerieso, krájadlo. Výnosnosť poľí sa zvýšila, zrna bolo viac, ako spotrebovali. Nadbytok (alebo aspoň jeho časť) umožnil kmeňovým vládcom, aby si najali a vyzbrojili profesionálnych vojakov, bojovní-

Na výstave usporiadanej pri príležitosti deväťdesiatky v spoločnosti vtedajšieho generálneho riaditeľa Slovenského národného múzea B. Matouška.

O desať rokov neskôr na odbornom seminári. Vľavo sedí archeologička M. Pichlerová, vedľa L. Kraskovskej historik V. Ondrouch a celkom na kraji vtedajší riaditeľ nitrianskeho Archeologického ústavu A. Točík.

Pri oslave osemdesiatych piatych narodenín.

Tri tváre
na ozdobe konskej ohlávky
vyrobenej z pozláteného bronzu
(Radvaň nad Dunajom).

kov. To zvýšilo ich moc, lebo aj malá družina znamenala veľkú silu - viacerí historici preto niekdajších vladykov, kmeňových náčelníkov, nazývajú kniežatami. S bojovými družinami Slovanov sme sa stretli už v predchádzajúcich kapitolách, bývali zrejme závislé od vojnovkej koristi, lúpeže, v nových časoch dokázali vyžiť aj v mieri z práce roľníkov. Iste, je otázne, akú predstavovali silu, či boli schopní postaviť sa proti Avarom, ale možno ani nechceli, spájali sa s Avarmi a lúpili spoločne. Aspoň z prípadu na prípad to nemožno vylúčiť, lebo Avari sa lúpeže nezriekli ani za nových okolností. Postupne prenikli do dnešného Dolného Rakúska a usadili sa na okraji Viedenského lesa a pri pravobrežných prítokoch Dunaja. Odtiaľ podnikali výpravy na bohatý západ; napríklad v roku 713 prekročili rieku Enžu (Enns) a spustošili mesto Lorch (východne od dnešného Linca).

Avari prenikli aj na územie niekdajšej Samovej ríše. Časť bádateľov sa nazdáva, že Slovania tam znovu upadli do avarského područia, pravda, už nie tak, ako opisuje Fredegar. Možno Avarom platili tribút a z času na čas bojovali po ich boku. Nikde sa to výslovne nepíše, ale ani sa nemôže, pretože záznam o Samovej smrti je na pol druhu storočia posledným zápisom dobových kroník o našom území. Symbióza dvoch dejepisných vied - histórie a archeológie, o ktorej sme hovorili v úvode kapitoly Na tisícročnej varte, sa na pol druhu storočia prerušila; jediným zdrojom informácií o Slovensku sa opäť stali pamiatky hmotnej kultúry. Ich výpoveď o človeku je niekedy až intímna, ale na niektoré otázky odpovedať nedokáže. S tým sa jednoducho nedá nič robiť.

Najvýznamnejším zdrojom informácií sú slovansko-avarské pohrebiská, a práve ony najväčšmi podporujú predstavu o prieniku Avarov na Slovensko. Hovoria o tom hroby, v ktorých ležia nespálení mŕtvi s avarskými zbraňami, bronzovými kovami, a viacerí aj s koňom. V priebehu času ich pribudlo a posunuli sa na sever. Ešte na konci 7. storočia hranica ich výskytu ledva prekročila Dunaj, vo 8. storočí sa nachádzajú nielen v Podunajskej nížine pri Obide, Szobe, Nových Zámkoch, Veľkých Kosihách, Vojniciach, Dvoroch nad Žitavou, Bešeňove, Šali, Čiernom Brode, Bernolákove, Čataji, Páci, ale aj ďalej proti prúdu Ipľa (Vyškovce, Malá Čalomija, Želovce, Prša), v údolí Slanej (Sajószentpéter, Edelény, Miskolc - Vezér út), Hornádu (Kechnec, Valaliky, Šebastovce, Barca, Lemešany), vzácnejšie aj pri dolnom toku Moravy a Dyje, mimo územia Karpatskej kotliny, ktorá sa považuje za avarskú doménu (Mikulčice, Mistelbach, Schönkirchen-Reysenhofen, Hevlín a Dolní Dunajovice).

Náušnice sú najčastejším šperkom v kresťanských hroboch.

68 Ak by sme chceli spomenúť aj menšie pohrebiská a ojedinelé hroby, bol by to ešte dlhší zoznam, ale čo s ním? Jednoznačne

dokladá, že nešlo o bezvýznamnú epizódu, ale o dôležitú historickú kapitolu, pravda, vykladať sa dá celkom protichodne: ako svedectvo o prieniku Avarov alebo, naopak, o Slovanoch, ktorí prijali avarské zvyky, čo by bolo - ak bojovali v jednom vojsku - celkom pochopiteľné. Lenže ako v hrobe odlíšiť Avara od Slovana, či dokonca vládnuceho Avara od porobeného Slovana? To sa zrejme nedá, aj hrob z Bernolákova ukazuje, že tradičné schémy nie sú spoľahlivé.

Archeologické objavy na Morave a juhozápadnom Slovensku, v neskoršom centre Veľkomoravskej ríše, dokladajú značnú vývojovú autonómiu už v priebehu 7. a ešte väčšmi 8. storočia. Avari mohli plieniť, ale sústredovaniu moci v rukách slovanských kniežat čeliť nedokázali. Je rozhodne nápadným faktom, že už na konci 8. storočia vyrástli viaceré slovanské hradiská na dnešnej Morave, a rovnako na Slovensku. Vari najvýznamnejšie bolo v Mikulčiciach. Slovania si vybrali jeden z ostrovov rieky Moravy, do pevného štrkového podlažia nahusto povrážali hrubé dubové koly v štyroch-piatich radoch, čím vytvorili približne päť metrov vysokú palisádu, za ktorou stál hlinený val, spevnený drevenou konštrukciou. Chránil hlavné hradisko s rozlohou asi štyri hektáre, ku ktorému priliehali menšie, asi trojhektárové predhradie, tiež chránené palisádou. Stáli za ňou zruby - dvesto, možno aj dvestopäťdesiat - usporiadané do úzkych uličiek. Boli to príbytky vojenskej družiny, čo dokladá prilahlé pohrebisko, na ktorom sa našlo asi 60 ostrôh zo železa a bronzu, niektoré prepychové, vykladané meďou a striebrom. Ich charakteristickým znakom je háčik na konci bočnic na uchytenie remeňa, ktorým sa priväzovali k obuvi. Boli to veľmi starobylé ostrohy, Slovania ich nosili od druhej polovice 7. storočia až do konca 8. storočia.

Približne v tom istom čase ako v Mikulčiciach vyrástli osady za palisádou a valom aj na Zelenej Hore pri Vyškove, v Starých Zámkoch v Brne-Lišni, v Poveľi pri Olomouci, o niečo neskôr v Uherskom Hradišti (Ostrov svätého Jiřího), v Starom Měste na Morave (Na Valách) a v Pohansku pri Břeclavi (všade sa našli ostrohy s háčikmi), a ďalšie na východ od Karpát v Nitre, Pobedime, na Molpire pri Smoleniciach, na jurskom Neštichu, Orave, Čingove, v Spišských Tomášovciach, a všetky boli svedectvom o prítomnosti jazdeckej družiny. Na pohrebisku v Nitre boli v niektorých hrobách franské výrobky: meč, kopija, šíp, štít, bronzové nákončie, sklené koráliky a keramika. To je nápadná

okolnosť: bojovníci s franskou zbrojou prišli už so Samom, ďalších privábili Samove vojenské úspechy a kupci prichádzali ešte aj po zániku Samovej ríše, ako svedčia desiatky franských mečov a krátkych mečikov, saxov, kopijí, stre- liek, ostrôh nielen v Nitre, ale aj na pohrebiskách v severozápadnej Panónii, na juhu Slovenska od Bratislavy až k Hornádu, v údolí dolnej Moravy.

O vzniku Franskej ríše sme už hovorili. Od druhej polovice 8. storočia sa stala protektorom rímskych pápežov, znižovala vplyv Byzantska v Európe, ba postupne ho predstihla, a to najmä za vlády Karola Veľkého. Vládal od roku 768 ako spoluvládca, od roku 771 ako jediný panovník a v roku 800 sa dal korunovať za cisára. Jeho ríša siahala od Baltského mora na Apeninský polostrov a od Atlantického oceánu po Karpaty. Nosnou ideou Karolovej štátnickej politiky bola obnova Rímskej ríše. Prihlásil sa k tradíciám nesko- rého rímskeho cisárstva, nielen politicky, ale aj kultúrne, stal sa tvorcom tzv. „karolovskej renesancie“, čím sa zapísal aj do našich dejín, pretože do nich (po už spomenutej stopäťdesiatročnej pauze) opäť vniesol písmo, čím znovu zmenil ich charakter; vrátila sa situácia, keď dve metodicky odlišné disciplíny, archeológia a dejepis, hľadajú spoločnú reč.

Karol Veľký sa ako patrón kresťanstva angažoval aj vojensky, porazil ital- ských Longobardov, ktorí ohrozovali pápežov cirkevný štát, pokoril a dal pokrstiť pohanské kmene na severe a východe, čo sa týkalo aj Avarov (a tým nepriamo aj nás), lebo „národ Avarov je na spoznanie svätých tajomstiev ne- rozumný, úbohý a nevzdelaný“, ako vyhlásilo „dôstojné zhromaždenie kto- rýchsi biskupov“, ktoré do svojho tábora pri Dunaji v roku 796 zvolal Karolov syn Pipin.

Avari predstavovali pre Franskú ríšu ustavičné nebezpečenstvo. Karol Veľ- ký sa proti nebezpečenstvu zvonku bránil organizáciou osobitných mark-grófstiev, pohraničných mariek. Na obranu pred Avarmi vytvoril Východnú marku, ktorá hraničila aj s naším územím. Karol Veľký bol veľký panovník, porazil aj mocných nepriateľov, na porávanie s Avarmi však čakal dvadsať ro- kov. Udalosti z roku 791 opisuje prvý Karolov životopis, ktorý vznikol okolo roku 830, teda v časoch, keď vojny s Avarmi boli ešte v živej pamäti (Karol Veľký zomrel roku 814):

„Zo všetkých vojen, ktoré viedol, okrem vojny saskej, po ktorej táto nasle- dovala, bola najväčšou vojna proti Avarom či Hunom. Ale túto Karol viedol s väčším odhodlaním ako iné a k tomu ešte lepšie pripravený. - Výpady proti

Rekonštrukcia všedného a sviatočného odevu podľa Z. Čilinskej.

Hunom (Avarom) sa uskutočňovali rázne a na ôsmy rok sa skončili. O tom, koľko bitiek sa odohralo a koľko krvi sa prelialo, svedčí ľudmi opustená Pa-nónia. Miesto, kde sa nachádzal kaganov panovnícky dvor, zostalo také spustošené, že na ňom nevidieť ani stopu po ľudskom obydli. Celá šľachta tu zahynula, všetka ich sláva sa pominula. Všetky peniaze a poklady zhromažďované dlhé časy im boli odňaté. Nikto si nevie spomenúť ani na jednu vojnu, ktorá by bola priniesla Frankom väčšie bohatstvo a rozšírenie moci. Lebo ak by sa boli zdali až do tých čias takmer chudobnými, v kaganovom sídle našli toľko zlata a striebra a v bitkách sa zmocnili takej koristi, až sa právom verilo, že Frankovia spravodlivo vzali Hunom (Avarom) to, čo oni predtým nespravodlivo ulúpili iným národom."

Najpodrobnejšie referujú o ťažení proti Avarom Anály Franskej ríše. Je to veľmi rozsiahle a dôkladné dielo. Má niekoľko verzií. Pre našu tému je dôležitá najmä verzia analistu Einharda:

Letecká archeológia je novou vedeckou disciplínou. Za vhodných podmienok odкрýva veci, ktoré sú voľným okom nerozpoznateľné. Na snímke vidieť pobeďimské hradisko (rozpráva o ňom kapitola Okamihy pobeďimskej skazy), ako sa črtá na čerstvo zoranom poli. Autorom leteckých snímok použitých v tejto knihe je Ivan Kuzma.

Obojstranné nákončie je zjednej strany
zdobené rastlinným motívom, z druhej
strany figúrkami levov.

Karol Veľký vyobrazený
v rukopise z 10. storočia.

„Rok 791. Časť vojska zveril Karol grófovi Teodorikovi a svojmu komorníkovi Meginfridovi a prikázal im, aby sa vydali na cestu po severnom brehu Dunaja. Sám kráľ s druhou časťou vojska, ktorú si ponechal, zaujal južný breh tejže rieky (Dunaja), chystajúc sa napadnúť Panóniu. Rozkázal Bavorom, aby spoločne s vojenskými zásobovacími jednotkami, ktoré sa plavili na lodiach, prišli za priaznivého stavu vody do vojenského tábora po Dunaji. A tak po začatí dennom pochode bol postavený prvý tábor nad Enžou. Tá rieka totiž, pretekajúca uprostred medzi územím Bavorov a Hunov (Avarov), sa považovala za hranicu medzi oboma ríšami. Tu sa tri dni konala prosebná pobožnosť, aby sa táto vojna úspešne a šťastne skončila. Nato sa dali na pochod a Frankovia vypovedali vojnu národu Hunov (Avarov). Keď teda zahnali strážne Hunov (Avarov) a rozrúcali pevnosti, z ktorých jedna bola nad riekou Kamp a druhá obohnaná veľmi silným valom bola pri hrade Kumeoberg vo Viedenskom lese, všetko spustošili ohňom a mečom. Keď kráľ prišiel s vojskom, ktoré viedol, až k toku Ráby, preplavil sa cez túto rieku a pozdĺž jej brehu sa dostal na miesto, kde sa vlieva do Dunaja. Tu malo vojsko niekoľko dní stáť tábor a potom sa na kráľov rozkaz vrátilo späť cez Sabáriu. Ostatným vojenským zborom, ktorým ustanovil za veliteľov Teodorika a Meginfrida, však nariadil vrátiť sa cestou cez Čechy, ktorou predtým prišli. Takto prejdúc a vyplieniac veľkú časť Panónie, presunul sa kráľ s nedotknutým vojskom do Bavorska.

Rok 795. Na tejto výprave, keď mal (kráľ Karol) tábor nad riekou Labe, prišli k nemu vyslanci jedného z pohlavárov Hunov (Avarov), ktorý sa medzi svojimi nazýval tudun. Ten prisľúbil, že príde a stane sa kresťanom."

Osobitne dôležitá je zmienka z roku 796 o slovanskom veľmožovi Vonomírovi: „Henrich, vojvoda friaulský, poslal svojich ľudí so Slovanom Vonomírom do Panónie, aby tam vyplienili hrnk národa Avarov, ktorý sa predtým nikto nepokúsil napadnúť."

Musel to byť významný človek, ak mu Henrich zveril velenie nad svojimi ľuďmi. Najčastejšie sa považuje za južného Slovana niekde z oblasti dnešného Slovinska, jestvujú však aj také názory, že mohlo ísť o knieža z mojmirovskej dynastie, hádam otca Mojmíra I. Je to síce neistá predstava, ale vysvetľovala by náhlosť vstupu Mojmirovcov do európskej politiky, a tak aj množstvo zlata, ktoré objavili archeológovia medzi pamiatkami z raného obdobia Mikulčíc, Starého Města a Pohanska, sa niekedy vykladá ako korisť z avarského hrin-ku. Pravda, je to len nápad, z analistovho opisu možno vyčítať iba toľko, že

Karol Veľký, slávna
bronzová socha z 8. storočia.
Je to jediná bronzová plastika
ľudskej postavy z 8. storočia.

Vonomír bol úspešný: „Po vyplienení hrinku poslal vojvoda Henrich kráľovi Karolovi do Aachenu poklad, ktorý predchádzajúci avarskí vládcovia zhromažďovali v priebehu mnohých storočí.“

Po Karolových výpravách začínali vo vtedajších správach dominovať Slovania. Správa z roku 803 spomína Avarov až na druhom mieste: „Očakával (Karol Veľký) príchod vojska, ktoré sa malo vrátiť z Panónie. Keď sa vojenské oddiely skutočne vrátili, vyšiel im v ústrety. S vojskom prišiel do Rezna aj vládca Panónie Zodan a poddal sa cisárovi. V jeho sprievode bolo mnoho Slovanov a Hunov (Avarov), ktorí sa spolu so všetkými svojimi majetkami poddali vláde cisára.“

Mladšie správy sú ešte zreteľnejšie. Napríklad táto z roku 805: „Onedlho sa kapkan, vládca Hunov (Avarov), vzhľadom na stiesnené pomery svojho ľudu obrátil na cisára so žiadosťou, aby im pridelil priestor na obývanie medzi Sabáriou a Carnuntom, pretože pre útoky Slovanov nemôže zostať v predchádzajúcich sídlach.“ Priestor medzi Sabáriou a Carnuntom - v dnešnom zemepise medzi maďarským Szombathely a rakúskym Petronellom - je veľký, dlhý asi 120 kilometrov; ríša Avarov sa zmenšila na minimum, navyše už nebolo sily, čo by oddialila ich koniec. Správa z roku 815 ich už vôbec nespomína: „Sám cisár totiž zvolal v tom čase na mieste, ktoré sa volá Paderborn, všeobecný snem svojho ľudu. Tam k nemu prišli všetci veľmoži a vyslanci východných Slovanov.“

Avari skončili svoju historickú úlohu, stratili moc a napokon sa rozplynuli v slovanskom mori. Tak ako to napísal Nestor, z ktorého sme citovali v úvode tejto kapitoly: „Ale Boh ich všetkých zatratil a všetci pomreli a neostal ani jediný Avar. A dosiaľ žije u Rusov príslovie: Vyhynuli ako Avari, lebo oni nemajú rodov ani potomkov.“

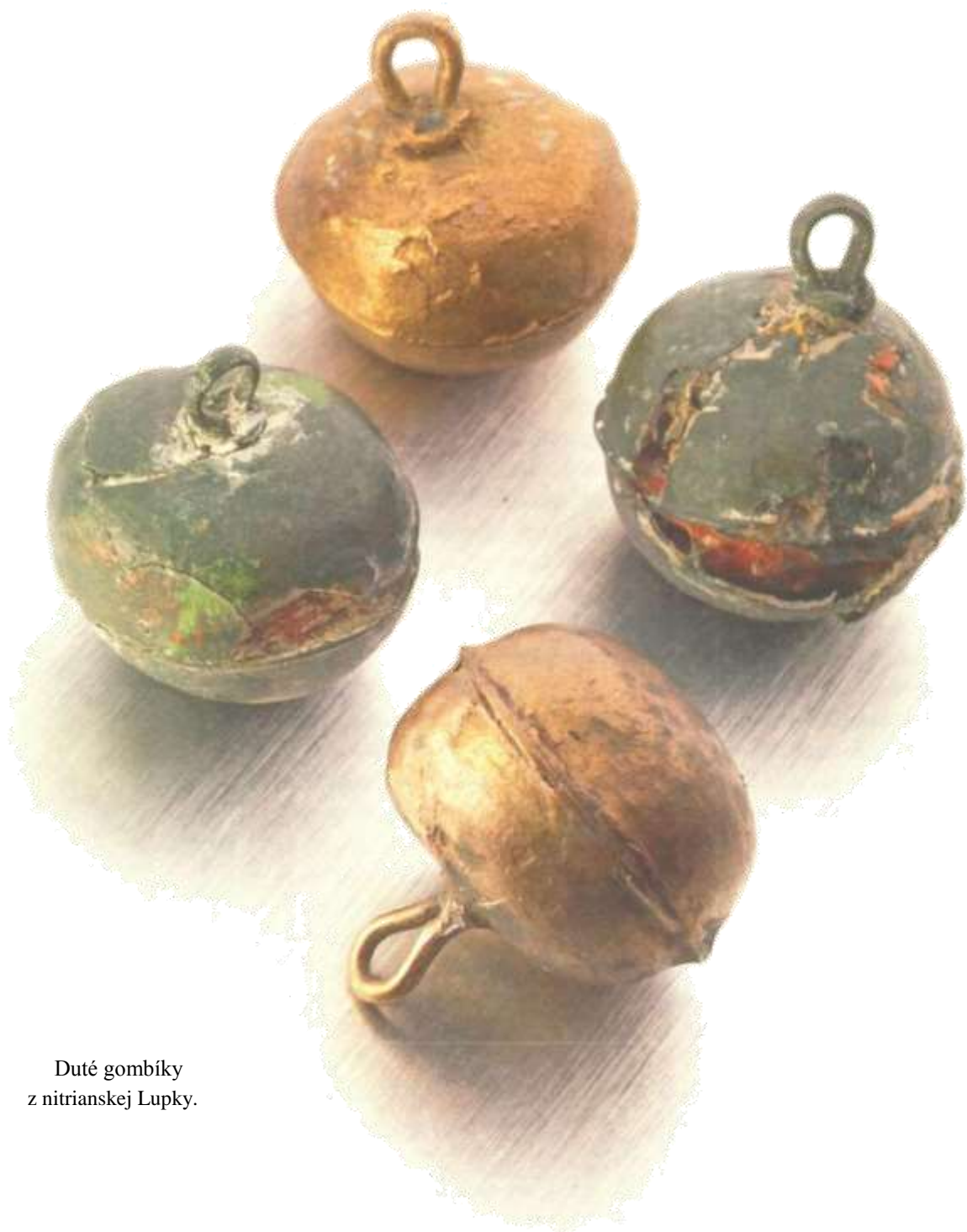
Slovo Avar prešlo vďaka do slovanských jazykov vo význame ďalej nadľudskej bytosti - obor. Nevie, či je to pravda, rozhodne to však bola významná kapitola našich dejín. Významná a nejasná. Kam zaradiť „príbeh z popola“, to naozaj nevie nik. Azda bol neznámy mŕtvym jedným z bojovníkov Vonomíra, azda bojoval v kapkanovom vojsku, no najbližšie pravde je asi to, že to bol niekto úplne neznámy, niekto, čo nemal nič, čím by sa zapísal do histórie.

To však nijako neznižuje význam bernolákovského hrobu. Spôsobom, ktorým nemožno prehliadnuť, upozornil, že sa skončila jedna veľká éra.

Jazdecký hrob - hrob bojovníka a jeho koňa. Takéto hroby sú typické práve pre slovansko-avarskú dobu, ale poznáme ich aj z neskorších čias. Tento sa našiel na veľkom pohrebisku v Holiaroch pri Čalove.

Duté gombíky
z nitrianskej Lupky.

Tri stopy nad pribinovskou Nitrou...

Asi toľko, teda približne meter mladších násypov delil dnešnú Nitru od miest, po ktorých chodil Pribina. Ale o tom ešte len bude reč.

Článkom Tri stopy nad pribinovskou Nitrou som pred viac ako tridsiatimi rokmi začal svoje archeologické príbehy. Bol prvý z novinovej série v niekdajšom Novom slove, ktorá prerástla do knižného cyklu Odkryté dejiny. Odkryté dejiny zo mňa urobili autora historickej literatúry faktú - azda aj preto rád spomínam na svoju prvú archeologickú prechádzku po Nitre:

„Je to taká tichá ulica kúsok nad centrom Nitry. Vedie okrajom panelákového sídliska, oddeľujúc nové domy od starej, už miznúcej štvrte. Neďaleko stojí kamenný, barbarskými farbami pomaľovaný kríž a vysvetľuje, že sa tu všeličo zmenilo, že tu stredoveký cintorín vystriedalo novoveké mesto, a to teraz zase pohlcuje moderné sídlisko.

- Tu to bolo! - ukázal technik Archeologického ústavu na udupaný trávník pri stene činžiaka. - Tu sme našli hrubý, tridsať metrov dlhý kamenný múr, zvyšok veľkej, vyše tisícročnej stavby, hádam aj naozajstnej katedrály. A ktovie, či to neboli zvyšky Pribinovho kostola.

Znie to až neveriteľne! Pribinov kostol v Nitre, to je nielen pamiatka na Veľkomoravskú ríšu, na cyrilometodské časy, na mocného Svätopluka, intrigánskeho Wichinga, ale je to aj kus novovekej histórie 19. a 20. storočia, kus viery v znovuoživenie svojbytnosti slovenského národa, no súčasne dokument, ako sa z prekrútenej legendy môže stať nebezpečná politická zbraň."

Tak som teda začínal - dosť pateticky. Niečo by som dnes už vôbec nenapísal alebo napísal inak, pravda - *dnes*. Ono dnes bolo odnepamäti kľúčom k múdrosti tých, čo sú po bitke generálmi. Ale *vtedy* sa písal rok 1972 a všetko bolo iné: predovšetkým plné strachu. Nepopieram, aj ja som sa bál. A bolo čoho: stovky odborníkov museli opustiť svoju profesiu, pracoviská spoločenských vied sa vyľudnili, a čistky sa stále neskončili, členovia previerkových komisií a ich pri-

Kovanie z pozláteného bronzu so štylizovaným motívom vtáka z Prievidze-Hradca. Ozdoba opaska (možno väzby bohoslužobnej knihy) naznačuje možnosť prítomnosti keltských mníchov na Slovensku.

Záhadný múr odkrytý v centre Nitry.

Bohuslav Chropovský.

sluhovači bez charakteru hľadali pravicové živly, na ktoré sa pozabudlo. V mene hesla „nik nie je nenahraditeľný“ odchádzali nenahraditeľní ľudia, spoločnosť kr- vácala z rán, ktoré sa nikdy nezahojili, a je zvláštne, že v Archeologickom ústave Slovenskej akadémie vied v Nitre akoby to neplatilo. Zostali aj takí, čo neprešli sitom politických previerok. Slovenská archeológia zažívala rozkvet. Nebola to teda náhoda, ak som sa na archeologickú prechádzku vybral s technikom (jeho meno si už, žiaľ, nepamätám); vedúci výskumu Bohuslav Chropovský nemal čas, stal sa riaditeľom Archeologického ústavu a nová funkcia si žiadala čoraz viac času. Ale sťažovať sa nemôžem. Keď som o dva roky vydával druhý zväzok Odkrytých dejín (Staré Slovensko), B. Chropovský k nemu napísal úvod:

„Nitra je veľmi úzko spojená nielen s počiatkami našich národných dejín, ale aj slovanskej štátnosti, slovanskými dejinami vôbec, a osobitne so slovanskou jednotou. A preto nás ani nemôže udivovať, že v historických hodnoteniach sa jej často pripisoval neobyčajne veľký, niekedy aj negatívny význam. Azda naj- tragickejšie pre Nitru bolo, že buržoázny český šovinizmus i maďarský ireden-tizmus, predovšetkým však ľudácky separatizmus, jej vtlačali pečať, ktorú ona, ale ani teritórium Slovenska nikdy nemali. Treba jednoznačne konštatovať, že išlo o tendenčné, nevedecké historické názory a závery. Až nová doba, doba socialistickej výstavby, poodhalila skutočnú pravdu o zástoji slovenského teri- tória i Nitry v dejinách slovienskeho a slovanského ľudu, ale aj v dejinách eu- rópskeho či svetového vývoja. Pavel Dvořák osvetľuje práve tieto stránky dejín a konfrontuje nové fakty so staršími náhľadmi a literárnou produkciou.“

Ak je v úvode Bohuslava Chropovského veľa politiky, nie je to náhoda, aj on osobne sa dal na politiku, na druhej strane je však pravda, že svojou politickou angažovanosťou ochránil nielen mňa, ale aj slovenskú archeológiu; vôbec to nie je náhoda, ak v ústave zostali pracovať aj nepreverení ľudia (vylúčení z komu- nistickej strany), čo by inde nebolo možné. Politická autorita Bohuslava Chro- povského bola neotrasiteľná, a keďže bol aj výborným organizátorom, vedcom a pedagógom, je to aj jeho zásluha, ak slovenská archeológia previtala. Platilo to (a platí dodnes) aj v medzinárodnom meradle. Najlepšie o tom svedčia dva svetové archeologické kongresy, ktoré sa konali na Slovensku, a funkcia pre- zidenta Medzinárodnej únie vied prehistorických a protohistorických, ktorú Bohuslav Chropovský zastával.

Napokon aj v Starom Slovensku sú veci, ktoré by som dnes už nenapísal; no nielen *ja* a *dnes* - mnohí predomnou i po mne písali tak, ako by *dnes* už

nepísali. Dejiny pribinovskej Nitry sú presiaknuté politikou, a nie je to čudné. Tvoria totiž historickú kapitolu, ktorá sa do politiky priamo ponúka. Nemohol som si to nevšimnúť, pravda, nedocenil som (a azda som doceniť ani nemo- hol, a celkom určite nesmel), že nitrianska história bola presiaknutá politikou aj v časoch, keď som písal Odkryté dejiny. Bol to čas nenormálnych zákazov, všetko, čo súviselo s náboženstvom, bolo nepriateľské a reakčné, slovo kostol nesmeli spomenúť ani pamiatkari (používali smiešne náhradné termíny; ak sa dobre pamätám, hovorili o architektúre nesvetového typu alebo niečo podobné, rovnako hlúpe). Už to bolo veľa, že som prišiel s takouto témou. Musel som ju obhájiť, a azda nie je dôležité, ak som to urobil jazykom tých čias:

„Rané obdobie dejín nám zanechalo žalostne málo pamiatok. Ak z nich vyčleníme archeologické nálezy, potom sú to navyše len pamiatky veľmi jed- nostranné, zviazané s duchovnou sférou, s kresťanstvom. Vtedajšia cirkev su- verénne ovládla (aspoň v prvej fáze) vzdelanosť: slúžilo jej písomníctvo, sta- viteľstvo, maliarstvo, väčšina umeleckých remesiel. Preto prakticky len cirkev mohla zanechať svoje odkazy až do súčasnosti, a tým im, samozrejme, vtláčila svoju pečať aj vtedy, keď rozprávajú o svetských veciach (kroniky a anály). Len cirkev budovala také stavby, že sa mohli dočkať až našich čias (pravda, už zme- nené, poprestavované, alebo dokonca iba v troskách). A tak nám pri úplnom nedostatku dobových prameňov nezostáva nič iné, ako skúmať písmenko za písmenkom, kameň za kameňom, prehrabávať sa v písomnostiach o svätých a arcibiskupoch, vykopávať, rekonštruovať a skúmať staré kostoly a kláštory, a to nie pre samu vec, z kresťanskej úcty či bohabojnosti, ako sa to robieva- lo v minulosti, ale jednoducho preto, lebo obsahujú podstatnú časť materiálu, z ktorého potom formujeme model niekdajšej spoločnosti.“

Myslím, že sa nemám za čo hanbiť, ale aj tak sa v tejto kapitole pokúsím o reparát, a bude o to ľahší, že hodnotu objektívneho poznania - a tým sa stali archeologické nálezy - ako kľúča k objektívnej histórii som rozoznal. V tomto duchu som dva roky po článku Tri stopy nad pribinovskou Nitrou začal písať nitriansku kapitolu Starého Slovenska a začal som slovami J. L. Píča:

„Tu pak zpozoroval jsem právě s vrcholu hory Soboru, že situace Nitry v mnohém podobá se Děvinu. I tu v jednom cípu vystupuje nad záhybem řeky Nitry příkrá vysoká skála, na které je postaven katedrální chrám a palác biskup- ský, někdy již polohou svou nedobytný. Ku hradu přimyká vyvýšenina plochá, na zevnější straně, proti řece, je stráž vyvýšeniny nejvyšší a nejpříkřejší. Tu pak

Bohuslav Chropovský a Pavel Dvořák při nakrúcaní televízneho filmu Svätoplukova ríša v roku 1980.

Polmesiakovitý závesok z Nitry-Lupky.

před dvěma roky rozšiřoval plukovní lékař mimo služby Dr. Adam Endre proti stráni dvorek svého domu i musel ubrati část stráně až k hornímu okraji. Při té příležitosti objevil ve stráni zajímavý průřez. V popelovité hlíně nalezeny jsou kosti zvířecí a střepy nádob typu hradištního a sice z období staršího. Vyžádal jsem si od pana doktora Endra profil i fotografii střepů a uveřejňuji s ochotou zapůjčené, neboť podávají nám doklad, že na pláni pod hradní skalou žijí lidé již na úsvitě dějin, kdy Nitra po prvé jmenována je v letopisech (9. století).'

Tieto priam veštecké slová si zaslúžia uznanie: J. L. Píč, jeden zo zakladateľov modernej českej archeológie, pod príznačným názvom Stopy Svatoplukovy Nitry ich uverejnil už roku 1904! Nie je pritom rozhodujúce, že ako jeden z prvých položil na Nitru korunu centra Veľkomoravskej ríše, a stal sa tak prorokom jej budúcej vedeckej slávy, najvýznamnejšia je skutočnosť, že vychádzal z reálneho faktu; svoju predpoveď neoprel iba o dohad, krkolomný výklad či želanie vlastenca, ale o archeologický nález, a tak položil základy metódy, na ktorú nitrianski bádatelia nadviazali o generáciu, ba až o dve generácie neskôr."

Bola to a je dodnes správna metóda, vedecké fakty sú jedinou protiváhou výmyslov takmer vždy vytváraných v službách politiky, a je jedno, aká je to politika, lebo nijaká politika do vedy nepatrí. Preto sú veľmi potrebné. Dejiny každého národa sú prestúpené mýtmi a účelovými teóriami, slovenské dejiny nie sú výnimkou, ale vari najväčšmi to platí o dejinách starej Nitry.

A tak teda ešte jeden citát:

„Preto sa aj táto kapitola nevenuje len výsledkom historického výskumu, ale vo veľkej miere aj jeho historiografii. Pripomína staré, prežitú, niekedy i zreteľne naivné, tendenčné, vymyslené názory, v nejednom prípade však aj názory pre reálny pohľad na niekdajší svet ešte stále nebezpečné. Konfrontuje ich s poznatkami skutočnej vedy, najmä dnešnej, modernej, marxistickej vedy. Až potom vynikne obrovský kus práce, ktorý veda vykonala, potreba vážiť si hoci aj jej útržkovitý obraz a trpezlivo čakať na jeho doplnenie."

Tak som to napísal pred tridsiatimi rokmi, a až na marxizmus, ktorým som sa trochu ohnal, netreba na veci nič meniť. Marxizmom som sa napokon neohnal náhodou. Keď som pre Nové slovo pripravil seriál článkov o Pribinovi a Nitre, v redakcii, ktorá až dovtedy za mnou stála, mi povedali celkom jednoznačne: ľudácka Nitra a nemecký kolaborant Pribina, nemysliteľné...

Bola to zdrvivúca správa, na seriáli som pracoval takmer rok, bol som od neho závislý aj existenčne, preto som prijal radu od lepšej časti redakcie: ak získam

Tepaný prsteň
z nitrianskej Lupky.

80 priaznivý posudok od nespochybniteľných autorít, Nové slovo seriál uverejní. A tak sa Staré Slovensko dostalo k úvodu Bohuslava Chropovského, z ktorého som citoval (ďalší odporúčajúci posudok mi napísal Ján Dekan).

Dnes to vyzerá absurdne, ale nebolo to absurdné, a napokon - nieje dodnes, ani v súčasnosti sa tejto kapitole slovenských dejín politika nevyhýba. Dnešná politika už síce našťastie nemá moc zakazovať a prikazovať, ale ešte vždy má - a vždy bude mať - dosť sily, aby históriu miešala do svojej hry. Dejiny sú nemenné, Boris Pasternak napísal, že sú ako tráva, rastú, ale nik to nevidí, ich pohyb je nepostrehnuteľný, nezastaviteľný. Dejeпис, to je niečo celkom iné, dejeпис je dielom ľudí, preto tak často vidí, čo v danej chvíli vidieť treba. Lenže ako som už povedal, aj o tom je táto kapitola, a napokon aj takmer všetky ostatné až do samého konca tejto knihy.

Začnime faktami. Jedným z najdôležitejších je veta zo spisu O obrátení Bavorov a Korutáncov na vieru (vznikol asi roku 871), ktorý je podľa svojho latinského názvu De Conversione Bagaoriorum et Carantanorum známy pod menom Conversio. Pre zjednodušenie budeme tento názov používať aj my v tejto i v nasledujúcich kapitolách:

„Jemu (Pribinovi) kedysi vysvätil arcibiskup Adalráam na jeho vlastnom ma- jetku za Dunajom kostol na mieste zvanom Nitrava.“

Nie je to samostatná veta, len časť zápisu o Pribinovom pôsobení za Dunajom. Budeme o ňom hovoriť v kapitole Pribinov hrad v Zalavári, potom si ho prečítame celý, predbežne vystačíme s citovanou vetou a dôležitou informáciou - že Pribina bol v čase vysviacky ešte pohanom a pokrstili ho až o niekoľko rokov neskôr „v Kostole svätého Martina na mieste zvanom Traismauer“.

Conversio vzniklo na dvore salzburského arcibiskupa Adalvina a je polemickým dielom, nepriateľskou reakciou na pôsobenie byzantskej misie v Panónii a na Veľkej Morave. V Metodovi vidí votrelca, ktorý neoprávnene prenikol na územie arcidiecezy, píše o zásluhách salzburských arcibiskupov o pokrstenie pohanov (vrátane Slovanov a Avarov) a dokladá to množstvom faktov. Misia arcibiskupa Adalráama bola jedným z nich; pravda, z hľadiska literárnej stavby Conversia spomenutá veta pôsobí ako vsuvka, nápad, ktorý letopisec len nahryzol a viac sa ním nezaoberal. A je to škoda, lebo je prinajmenšom prekvapujúce, ak sa v Nitre, ďaleko za Dunajom, v sídle pohanského kniežaťa objaví arcibiskup z končín vzdialených stovky kilometrov. Jeho návšteva musela mať hlbší dôvod, a my nevieme aký, lebo iné pramene vysviacku Pribinovho kostola nespomínajú.

Adalrám je plnokrvnou historickou postavou, jeho meno sa vyskytuje (bez bližších údajov) v listine Ludovíta Nemca, ktorá rieši územný spor medzi salzburským arcibiskupstvom a pasovským biskupstvom (k listine sa ešte vrátíme), a dvakrát v spomenutom *Conversio*. Jednu zmienku už poznáme, druhá ponúka významnú informáciu o čase: „Po odchode arcibiskupa Arna z tohto sveta sa v roku 821 od narodenia Pána ujal správy Salzburskej diecézy veľmi zbožný učiteľ Adalrám. Ten okrem iných záslužných činov vysvätil po Teodorikovom skone za nového biskupa pre Slovanov Ota (rovnakým spôsobom, ako predtým Arno vysvätil Teodorika). Sám Adalrám prijal v roku 824 od narodenia Pána pálium* od pápeža Eugena a celých 15 rokov spravoval stádo, ktoré mu bolo zverené. A keď bol povolaný hlasom nebeskej dobrotivosti a zbavený telesných pút, získal v roku 836 biskupský úrad v uvedenej diecéze ako jej pastier ctihodný Liupram.“

Adalrám sa teda stal arcibiskupom v roku 821 a bol ním až do svojej smrti v roku 836. Rozmedzie spomenutých pätnástich rokov určuje čas vysviacky Pribinovo kostola, a keďže pätnásť rokov nie je málo, jestvuje viacero pokusov o jeho spresnenie. Za čas vysviacky kostola sa najčastejšie považuje rok 828, vtedy totiž Ludovít Nemeč (syn východofranského panovníka rovnakého mena) zaútočil na Bulharov. Bývalo zvykom, že vtedajší predstavitelia cirkvi chodili na výpravy spolu s vojskom. Ak by to urobil aj Adalrám, mohol cestou vysvätiť Pribinov kostol. Rovnako je možné, že vážnosť chvíle prinútila východných Frankov hľadať spojencov medzi susedmi, a keďže bulharská rozpínavosť prekážala aj Pribinovi, mohol to byť ďalší dôvod Adalrámovej návštevy v Nitre.

Mohol, ale nemusel... Mohli jestvovať iné, nám už neznáme príčiny. Niekeď sa napríklad uvádza, že Adalrám bol možno príbuzný Pribinovej manželky. Možno, ale tým sme sa od faktu, ktorý sme si sľúbili v úvode, dostali na pôdu dohadov, síce logických, no vždy len dohadov. Sú charakteristické pre túto kapitolu slovenských dejín, nedá sa im vyhnúť, a napokon, prečo by sme sa im vyhýbali, sú zaujímavé a poučné.

Predbežne však zostaňme pri faktoch.

V predchádzajúcom texte sa objavil termín „východofranský“. Východofranské kráľovstvo bolo dedičom Franskej ríše, ktorá sa za nástupcov Karola Veľkého začala rozpadávať. Bola priveľká, navyše tvrdo postihnutá nájazdmi

* Vlnený pása okolo hrdla, znak patriarchov a arcibiskupov.

Veduta Nítry z prelomu 16. a 17. storočia. Ešte vždy z nej možno čosi vyčítať o tvare hradného vrchu.

nepriateľov, preto Ľudovít Pobožný tzv. Verdunskou zmluvou rozdelil v roku 843 obrovskú ríšu medzi troch svojich synov: Karol Holý dostal územie na západ od Rýna (budúce Francúzsko), Lothar Lotrinsko a severnú Itáliu a Ľudovít Nemeč východnú, pre nás rozhodujúcu časť: Bavorsko, Korutánsko, Čechy, územie Avarov, obyvateľov Pomoravia, Ponitria a dolnej Panónie, k čomu neskôr pribudli aj ďalšie kraje v dnešnom Nemecku.

Pravda, na vtedajšie časy nemožno aplikovať termíny modernej spoločnosti, ríše, kráľovstvá, kniežatstvá a štáty (je jedno, ako im budeme hovoriť, vždy to bude len pomôcka) nemali pevné hranice, ich hranice boli hranicami moci konkrétneho vládcu, sily, ktorou si podrobil okolitých vládcov, vynútil poplatnosť a vojenskú podporu. Český spisovateľ Václav Erben vymyslel krásny obrat, ktorý pripísal Jurajovi Podébradskému: „Kam dosáhne koniec mého biče..." Len čo sa vládcaova sila pomínula a koniec jeho biča sa skrátil, iluzórne hranice sa menili, jednotlivé kniežatstvá sa preskupovali, vytvárali nové celky s novými hranicami, ktoré ešte vždy mali len iluzórnu platnosť.

Je to fakt, na ktorý by sme nemali zabúdať.

Ale aj iné fakty sú dôležité. Napríklad tento: prvé stredoeurópske kostoly boli takmer vždy majetkom zemepána, stávali na hradoch, v nich je napokon aj koreň tohto slova, lebo po latinsky sa hrad nazýva castellum, a to už ku kostolu nie je ďaleko. Ak teda v Nitre postavili kostol, musel na Pribinovom hrade žiť dostatočný počet kresťanov, no nie iba kresťanov, keď sám vládca zostával pohanom. A to je úžasný, aj keď nejasný obraz tých čias.

Nejasnosť je napokon charakteristickou črtou Pribinu, je prvou aj podľa mena známou postavou slovenských dejín, on sám, jeho kostol a Nitra sú pevné body, o ktoré sa opiera zložitá stavba rekonštrukcie etnogenézy, predstáv o vzniku slovenského národa, no v dobových prameňoch je to len meno, o jeho pôsobení v Nitre nevieme prakticky nič, za Dunajom síce o niečo viac, ale on sám, jeho charakter, vzhlád, myslenie, viera, všetko zostáva takmer v absolútnej temnote.

Napriek tomu - alebo azda práve preto - sa dostal do politiky.

„Pribina, kníža slovenské nitranské, ktoré Mojmír neznámo z jakéj príčiny za Dunaj zahnal, kde pokrstení od kráľa Ľudvíka v Dolnej Panónii dostal kus zemi nad Sálú, kde Velehrad (Mosburk) mesto vistavil; včil tam Sálvár stojí.“

Tak to napísal básnický bard Ján Hollý. K Pribinovi, ba ani k Nitre sa neobracal s veľkou láskou, svoje príbehy situoval na Devín, jeho hrdinami boli

Svätopluk, Cyril, Metod a Rastislav. Dešpekt Hollého hádam najjasnejšie vidieť z charakteristiky Pribinovho údajného vnuka:

„Vratislav, ináč Vráclav, sin Chocila (Kocel'a), dal potom 892 Arnulfovi radu, jako bi mal do Moravi proti Svatoplukovi vipadnúť.“

Hollého záujem o veľkomoravské dejiny je prejavom rastu národného vedomia v 18. a najmä v 19. storočí, a s tým spojeného hľadania histórie Slovákov. Pribina zostával bokom, azda pre údajné spojenectvo s Nemcami (tí v jeho čase ešte ani nejestvovali, obyvatelia Východofranského kráľovstva sa ako Teutóni, Nemci, prvý raz spomínajú až v roku 920). Dokladom môže byť postoj Fraňa Vít'azoslava Sasinka (od Hollého takmer o dve generácie mladšieho), vášnivého obhajcu svojho národa, ktorý každú správičku využil na utváranie oslňujúcich teórií, ale pred Pribinom sa nesklonil, naopak:

„Rastislav ťažko niesol jarmo - svätej rímskej dŕžavy - a rozmýšľal, jak sa ho zbaviť. Nahliadol, že to musí urobiť na politickom i na cirkevnom poli. Zahnal nemčúrskeho Pribinu, ktorý v Nitre dal vystaviť chrám nemeckému svätému, svätému Emerámovi, dal ho vysvätiť skrze biskupa salzburského, a tým otvoril bránu cisársko-latinskej hierarchii.“

Inak bolo po vzniku Česko-Slovenska. Pribina sa premenil na symbol slovenskej svojbytnosti, synonymum národného a katolíckeho, doklad, že aj Slováci majú svoju históriu, a nie hocijakú, keďže Pribinov kostol je najstarším historicky známym kostolom vo východnej časti strednej Európy (aký napríklad Česi nemajú), Pribina a jeho kostol sa stali protiváhou čechoslovakizmu a Čechom vyčítaného bezverectva, stal sa idolom - ktorý s históriou nemal nič spoločné.

Takto to napísal Juraj Hodál:

„Pribina bol mužom pevnej vôle, silnej odvahy a apoštolského ducha. Vyhnaný zo svojho kniežatstva, nestratil odvahu, ale hoci po mnohých útrapách a protivenstvách, vedel si sám svojou vôľou, rozumnosťou a múdrou reálnou politikou založiť nové kniežatstvo, a to väčšie ešte ako bol utratil. Vo svojej apoštolskej horlivosti veľmi sa podobá svojmu neskoršiemu nástupcovi na obidvoch stolcoch kniežatských, svätému Štefanovi, uhorskému kráľovi. Hodný je teda, aby sa jeho meno rozhlasovalo po všetkých krajinách nášho milého Slovenska a aby ono každý Slovák zlatými literami nosil zapísané v srdci. Škoda večiťá, že nám ho osud odobral, možná, že s ním a jeho potomkami na čele ináč by boli dopadli naše dejiny.“

Max Schurmann: Posviacka Pribinovho chrámu.

Románsky kostolík na Nitrianskom hrade pred rekonštrukciou.

Pravda, pergamenový Pribina, Pribina kroník a listín, to bolo málo, žiadalo sa viac, pútnické miesto, jeho kostol, a ten naozaj jestvoval, nezabúdalo sa naň, každý si ho mohol pozrieť. Za Pribinov sa totiž považoval románsky Kostol sv. Emeráma na Nitrianskom hrade. Je to krásny, romantický objekt, napoly stratený v katedrálnom chráme, ktorý akoby ho pohltil a nechal zo svojich múrov vyčnievať len apsidu a časť lode s úzkymi okienkami.

Kostol sv. Emeráma má veľmi zložitú stavebnú dispozíciu, románsky kostol je len na okraji mohutnej katedrály, ktorá má dve časti, horný, pôvodne gotický kostol a dolný kostol, z čias raného baroka. Stavebné členenie už na prvý pohľad vnucuje dojem, že je výsledkom dejinných udalostí, ich vývoja a azda aj začiatku - ak románska časť naozaj vznikla už za Pribinu. Nie je problém cítiť sa do myslenia ľudí, čo verili takej predstave. Kostol akoby v sebe tajil príbehy a drámy z minulosti, niektoré navyše známe. Viackrát ho napríklad poškodili: Tatári, vojaci českého kráľa Přemysla Otakara II., Matúša Čáka Trenčianskeho, Mateja Korvína - kostol síce vždy opravili, ale aj menili a odsúvali do pozadia, lebo od dostavby horného kostola slúžil už len ako archív. Aj tak vyvolával pocit vznešenosti histórie Slovákov; muselo bolieť, ak do nej kritici - a sto ráz mohli mať pravdu - stúpili v železných čizmách. Takto napríklad písal Josef Cibulka, profesor Karlovej univerzity, najuznávanejší odborník na architektúru raného stredoveku:

„Pribinov kostol v Nitre bol len malé a málo významné drevené oratórium, ktoré preto ani nebolo slávnostne svätené, ale len jednoducho požehnané. Nemalo ani titul, ani pevný oltár, podľa ktorého ostatkov by bolo nazvané a ktorého deň svätenia, pretože šlo o jednoduché zariadenie, nebol ani v salzburských aktoch zaznamenaný. Pretože pri kostole nebol ustanovený kňaz, ktorého by anonym určite menoval, aby zdôraznil dielo salzburských arcibiskupov, treba sa domnievať, že kňaz tam celebroidal len príležitostne. Pretože nebol vymedzený obvod územia prislúchajúceho ku kostolu ako pri neskorších hlavných kostoloch Pribinových a Kocelových, je zrejmé, že Pribinov nitriansky kostol nemal povahu hlavného kostola vlastníckeho. Bola to drevená bezmenná modlitebnica. Pribina ju v Nitre dal, či dovolil postaviť kresťanom, ktorí neboli jeho vlastnými a pôvodnými poddanými (teda mohli byť iného náboženstva ako Pribina sám).“

Pri všetkej úcte k Cibulkovi - jeho dielo sa uznáva dodnes a aj on sám neskôr prejavil iný názor - v tomto prípade nezostal nezaujaty. Zašiel za hranice histo-

rického faktu, až tak ďaleko, že Pribinov kostol vyňal z dejín Slovákov a pripísal ho cudzím kresťanom, ktorí s Pribinom nemali nič spoločné.

Dnes sme iste múdrejší, Veľká Morava sa vynorila spod zeme, poznáme jej kostoly, poklady, kniežatá, paláce, ale v Hodálových časoch sa skrývala v nepreniknuteľnej temnote. Tak sa stávalo, že v úsudkoch urobili chybu rovnako laici ako ozajstní odborníci.

Pripomeňme si Sasinkovho „nemčúrskeho Pribinu“, ktorý dal v Nitre „vy- stavať chrám nemeckému svätému, svätému Emerámovi“. Tento fakt je sporný už v samom základe - Bazilika svätého Emeráma sa spomína až dvesto rokov po Pribinovi v legende o svätom Svoradovi a Benediktovi (a už sa nikdy nestráca); či je totožná s Pribinovým kostolom, nemožno povedať s istotou, no aj tak ponúka jedinečnú stopu.

Sv. Emerám pochádzal zo západnej časti Franskej ríše. Jeho kult neukazuje na Adalrámov Salzburg, ale na bavorské Rezno, ktoré si ako misijný biskup v roku 649 vybral za svoje sídlo. Po troch rokoch sa vybral do Ríma, aby podal správu pápežovi. Krátko pred odchodom sa vyhlásil za otca nemanželského dieťaťa, ktoré čakala vojvodova dcéra Ota, aby ju ochránil pred ťažkým trestom. Keď sa to dozvedel Otin brat Lantpert, prenasledoval ho, a keď ho chytil, dal ho kruto umučiť: biskupa vyviazali na rebrík, odťali mu nohy a ruky, vypichli oči a vytrhli jazyk. Lenže potom sa vojvoda dozvedel pravdu od kňaza, ktorému Emerám zveril svoje tajomstvo. Zdesený hrozným skutkom svojho syna, prikázal telo zavraždeného priniesť do Rezna a dôstojne pochovať, čím sa Emerám stal bavorským patrónom.

Medzi diecézami sa viedli ostré spory. Už sme spomínali listinu Ľudovíta Nemca, doslovne sa v nej píše:

„Oznamuje sa veľkému počtu našich verných, terajších aj budúcich, že cti- hodní mužovia Adalráam, arcibiskup cirkvi salzburskej, a Reginhar, biskup pasovskej stolice, predstúpili pred nás s nie malým sporom o územie, ktoré leží za Viedenským lesom; arcibiskup Adalráam povedal, že toto územie mal jeho predchodca Arno a že tam kázal a rozširoval kresťanstvo; biskup Reginhar hovoril, že toto územie má patriť k Pasovskej diecéze. My však vypočujúc a vyšetriac ich spor, aby sme ich priviedli k vzájomnej láske a svornosti a aby v budúcnosti tak medzi nimi, ako aj medzi ich nástupcami prestali všetky spory a rozpory, prikázali sme spomínané územie tak medzi nich rozdeliť, aby biskup Reginhar mal vo svojej diecéze (územie) na západnej strane riečky zvanej Spratzbach, ktorá

Schody v katedrálnom chráme - svedectvo o postupnom raste kostola.

Martin Benka: Knieža Pribina pri budovaní prvého kresťanského chrámu v Nitre.

sa vlieva do iného Spratzbachu a ten sa vlieva do Ráby, a arcibiskup Adalrám aby mal vo svojej Salzburskej diecéze naďalej, tak ako to mal jeho predchodca Arno, (územie) od západného brehu spomínaných vodných tokov na východ a na juh. Vyhlásením tohto rozhodnutia nariaďujeme a rozkazujeme, aby sa tak prítomní muži arcibiskup Adalrám a biskup Reginhar, ako aj ich nástupcovia z oboch strán uspokojili v budúcnosti s našim rozsudkom, lebo sme usúdili, že medzi nimi má byť zachovaná kvôli láske a mieru zásada spravodlivosti, ako sa patrí medzi takými mužmi. A aby pre túto vec už nevznikli nijaké pochybnosti a rozpory, rozkázali sme spísať o našom rozhodnutí tento mandát, a aby ste mu väčšmi uverili, prikázali sme ho spečatiť naším prsteňom."

V podobnej súvislosti vzniklo *Conversio* a jestvujú aj ďalšie doklady o „nie malých sporoch" diecéz. Ťažko predpokladať, že by si salzburský arcibiskup vybral svätca z konkurenčnej diecézy, pravda, istá možnosť by tu bola. O Pribinovi vieme, že mal syna Kocel'a, bol teda ženatý. Viac-menej s istotou možno predpokladať, že za manželku si vzal kresťanku a azda práve pre ňu a jej ľudí dal postaviť kostol. Tam zrejme pokrstili aj ich syna - ak v Traismaueri krsťtili len Pribinu, syn v tom čase musel byť už kresťan. V dvoch listoch pápeža Pribinovi sa Kocel' uvádza v tvare Gozil, a Gozil, to je bavorské meno, a napokon ďalšie okolnosti ukazujú na to, že z Bavorska pochádzala aj jeho matka. Z logiky veci vyplýva, že kostol v Nitre postavili krátko po sobáší, teda v čase, keď bol Pribina ešte mladý a aj kniežací titul mal len krátko, čím sa vraciame k už raz vyslovenej myšlienke. Pred rokom 828 žil na Pribinovom hrade dostatočný počet kresťanov, hoci sám vládca zostával pohan. O niekoľko rokov sa dal pokrstiť, hoci za iných okolností, no tie nijako nevylučujú možnosť, že na krst myslel už v Nitre, kde však ešte musel brať ohľad na pohanských členov svojej družiny.

Takýto Pribina akoby pred nami vstával z mŕtvych - a škoda, že sú to opäť iba dohady. Istý zostáva len Adalrám a svätenie kostola v rozpätí jeho úradu, teda od roku 821 do 4. januára 836. To sú dôležité roky, v nových politických podmienkach Československej republiky ponúkali 1100. výročie vysviacky, a také čosi zaväzovalo, preto sa v roku 1930 začali pripravovať slávnosti, na ktoré Juraj Hodál presadil rok 1933. Oslavy organizovala katolícka cirkev, ku ktorej sa pridala Hlinkova Slovenská ľudová strana (HSĽS). Bola najsilnejšou politickou stranou na Slovensku, krátko predtým vystúpila z vlády a vrátila sa do opozície. Azda aj preto sa vláda rozhodla dostať slávnosti pod kontrolu. Minister

školstva a národnej osvety Ivan Dérer ustanovil prípravnú komisiu. Na jej čele stál krajinský prezident Jozef Országh. Spolu s ministrom poľnohospodárstva Milanom Hodžom chceli do príprav zapojiť aj HSLS, lenže tá podmienila svoju účasť oficiálnym prejavom Andreja Hlinku, a na to vláda nepristúpila.

Súčasťou príprav bol historicko-archeologický výskum nitrianskeho hradného vrchu a bezprostredného okolia románskeho kostola, ktorý sa mal opraviť a vrátiť do cirkevného života. Mal rozhodnúť o jeho pôvode a pokúsiť sa nájsť pamiatky na Pribinovu Nitru. Výskum Jaroslava Böhma zo Štátneho archeologického ústavu v Prahe a Václava Mencla z Referátu na ochranu pamiatok v Bratislave sa uskutočnil v jeseni 1930 a dokončil v júni 1931. Z hľadiska dneška je to málo, treba však povedať, že veľmi ani nebolo kde kopat'. Hrad bol sídlom biskupa, reprezentačný vzhľad sa nesmel narušiť, na výskum preto zostal len parčík pred biskupským palácom a okolie kostola. V parčíku sa nenašlo nič. Stavba protitureckej pevnosti v 17. storočí úplne zmenila terén, zasypali sa priehlbiny a jamy, zrovnali svahy, vykopali hlboké priekopy, všetko sa popredhadzovalo a zastavalo.

Výsledok výskumu pri múroch románskeho kostola bol úspešnejší, pravda, nie z hľadiska Juraja Hodála; sondy totiž odkryli cintorín, ktorého „nejstarší ověřené hroby jsou z doby kolem tisícsto“, ako napísal Jaroslav Böhm. To je úctyhodný vek, ale na Pribinu málo. A čo bolo ešte horšie, múry románskeho kostola poškodili jeden hrob, museli ich teda stavať v čase, keď sa na neznámeho človeka pochovaného v tomto hrobe už dávno nik nepamätal, z čoho jednoznačne vyplýva, že hrob z 11. storočia musel byť starší než stavba. Románsky kostol nemohol byť Pribinov, postavili ho až v polovici 13. storočia, a bolo slabou náplasťou, ak objavenými hrobmi bol „nepriamo doložen kostel sv. Emeráma, pripomínaný v 11. stolyti“.

Už v tvrdení o nepriamom dôkaze je obsiahnutá istá sebakritika, a z takmer storočného odstupu ešte viac: výskumu sa neprikladala taká dôležitosť, akú si zaslúžil. Dnes už ťažko hľadať vinníka nemilej skutočnosti, že v románskom kostole, ktorý sa mohol stať kľúčom k záhade, sa napríklad vôbec nekopalo: „Otvěrena byla totiž jen lod', kde podlaha byla položena až přímo na skálu, kdežto apsis je zvýšena proti lodí o čtyři stupně. Protože však by zde výzkum předpokládal odstranění krásně zachovalých podlah a zbytku původního oltáře, bylo od něho upuštěno.“

Bolo teda len prirodzené, ak Juraj Hodál trval na svojom:

Hrob z 11. stolytia pod údajnými pribinovskými múrmi.

Plaketa z pribinovských slávností roku 1933.

„Nitrianske vykopávky potvrdili moje stanovisko. Páni vykopávateľa ten Pribinov kostol síce dobre odkryli, ale ho nespoznali. Pri kostolíku bol odkrytý aj cintorín, ktorý archeológovia a aj sami vykopávateľa kladú do 11. storočia. Samotný pohľad na kostry presvedčí každého, že boli ukladané tak, aby presne sledovali líniu terajšieho starého kostola. Akože mohli ukladať v 11. storočí tie mŕtvolky presne podľa línie steny tohto kostola, keď podľa mienky vykopávateľa ešte nejstvoval?“

Lenže o kostol veľmi nešlo. Ako napísal biskup Karol Kmeťko vo veľkej reprezentačnej knihe Katolícke Slovensko (vyšli v nej aj vzájomne sa spochybňujúce články Václava Mencla a Juraja Hodála), „nejde nám ani tak o Pribinovu osobu ako o význam prvého kresťanského chrámu na Slovensku a v celej Československej republike. Preto v prvom rade oslavujeme pamiatku tejto udalosti, v druhom rade i vznešenú osobu, ktorá sa o túto stavbu pričínila. Na veci nič nemení, či je terajší takzvaný Pribinov kostolík na Nitrianskom hrade z doby Pribinovej a či bol postavený v 11. alebo 12. storočí, ale o neodvratný historický fakt, že na tom mieste skutočne roku 830 stál prvý kresťanský chrám na území našej vlasti“.

Mal pravdu, ale aj tá už bola súčasťou politiky. Pribina a jeho kostol sa stali zbraňou tých Slovákov, ktorí sa usilovali o národnú svojbytnosť, o vydelenie slovenského podielu z česko-slovenského kontextu, v mnohom sa nemýlili (v inom mylili), ale lepšiemu poznaniu a pochopeniu minulosti to rozhodne nepomohlo.

Pribinove slávnosti v Nitre sa uskutočnili 12. - 15. augusta 1933 a skončili sa absolútnym triumfom opozičného autonomistického bloku. Vládu zastupovalo šesť ministrov na čele s premiérom Janom Malypetrom. Keď už mal slávnosti otvoriť v mene prezidenta, vtedy sa pred tribúnou objavil sprievod študentov, ktorí niesli na pleciah Andreja Hlinku. Ozvali sa heslá: „Dolu s vládou! Sláva autonómii! Chceme počuť Hlinku!“ Hlinku vyzdvihli na tribúnu. Postavil sa k mikrofónu, otvoril slávnosti a vyhlásil Nitriansku deklaráciu slovenského národa. Úplnú suverenitu slovenského národa so všetkým, čo k nej patrí, si dal potvrdiť asi šesťdesiatitisícovým davom a až potom odovzdal mikrofón premiérovi. Malypetrov prejav prerušovali výkriky a spev, ale rovnako aj prejav biskupa Kmeťka, hoci ten čítal pápežov ohlas slovenským veriacim...

Bol to veľký politický škandál, o to väčší, že sa odohral pred očami početných zahraničných hostí, medzi ktorými bol aj diplomatický zástupca Vatikánu, pá-

Návrh Jána Koniarka na plaketu z jednej strany s fiktívnym portrétom Pribinu, z druhej strany rovnako fiktívny akt vysviacky, ako ho vykonal arcibiskup Adalráam.

pežský nuncius Ciriaci. Protičeskú demonštráciu privítalo Maďarsko, Rakúsko, Nemecko a Poľsko, teda štáty s územnými nárokmi voči Československu (aj Slovensku), čo ešte zvýšilo dosah represíí, ktoré nasledovali. Mnohých auto-nomistov vyhodili zo zamestnania, niektorých uväznili a na kratší čas zastavili noviny Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Dramatické, už napoly zabudnuté chvíle až podivuhodne kontrastujú s pros- totou kostolíka, ktorý pred pribinovskými slávnosťami opravili a sčasti mu da- li novú tvár. Jeho charakteristickou črtou sú pekné kamenné kvádre, ktoré na niektorých miestach vyčnievajú z fasády. Pred opravou boli zakryté omietkou, ktorú otlkli, kamene očistili, špáry zatreté maltou opravili a tak trochu povýšili na symbol nevyriešeného tajomstva.

Na Pribinov vstup do politiky sa však nezabudlo - preto ma musel Bohu- slav Chropovský brániť pred obvinením z oslavy ľudáckej Nitry a nemeckého kolaboranta.

No nielen to, Nitriansky hrad a celý hradný vrch akoby sa dostali aj do vedeckej kliatby. Závery archeologického výskumu 1930-1931 sa všeobec- ne prijali, najmä Böhmov názor, že staršie pamiatky celkom zničili mladšie prestavby hradu. V roku 1954 sa na Nitrianskom hrade uskutočnil revízny výskum, ktorý viedol Ján Dekan. Výsledky nezverejnil, iba v osobnom rozho- vore mi povedal:

- Nezistil som nič nové. Všetko bolo tak, ako svojho času napísal J. Böhm. Začal prevládať názor, že Pribina na hrade možno ani nesídlil, koniec koncov bolo slovanským zvykom stavať hradiská v močaristom teréne v okolí riek. Hradu sa vyhol aj výskum Bohuslava Chropovského, ktorým sme začali

toto rozprávanie, čo bolo svojím spôsobom iróniou, lebo tu sídlil v tom čase Archeologický ústav, a ako sa ukázalo neskôr, takmer priamo pod pingpon- govým stolom archeológov sa neskôr našli rozhodujúce dôkazy o predveľko-moravskom osídlení hradného vrchu. Chropovského výskum skepsu posilnil navyše aj svojou úspešnosťou. Na území dnešného mesta (a v jeho najbližšom okolí) objavil dve veľké, trvalo obývané hradiská. Ako útočisko mohli slúžiť ďalšie tri hradiská používané len v čase núdze - na Zobore vidieť jedno z nich dodnes, ani neodborník nemôže prehliadnuť zvyšky asi tri kilometre dlhého, osem metrov vysokého kamenného valu, ktorý vznikol už v dobe železnej. Hospodárskym zázemím hradísk bolo niekoľko neopevnených roľnícko-re-meselníckych osád. V jednej z nich, na Lupke, sa našli celé batérie hrnčiarskych

Hrnčiarske pece v nitrianskej Lupke.

Odkryté základy kostola na Martinskom vrchu v Nitre.

Kostená pišťaľka
z Pobodima, ihelníka šídlo z
Nitry-Mikovho Dvora.

peci ako prvý dôkaz o špecializovanom remesle západných Slovanov, v inej, na Čermáni, sklárske pece, ktoré vyvrátili predpoklad, že sklo sa na územie Veľkej Moravy len dovážalo.

Mladšie z dvoch kniežacích hradísk ležalo Na vršku v centre Nitry - Bohuslav Chropovský ho zaradil do čias Svätopluka. Malo asi trinásť hektárov opevnených dvojitém zemným valom, drevenou palisádou a priekopou napojenou na ramená rieky Nitry. Výskum prebiehal v mestských uliciach za veľmi ťažkých podmienok. Na mnohých miestach sa ďalej nedalo kopat', hoci nálezy sľubovali veľké veci, možno kostoly, ako ukazovali veľkomoravské hroby pod múrmi barokového Kostola sv. Ladislava (v jednom z nich sa našiel zlatý gombík) alebo múr, ktorým sme začali túto kapitolu.

Lepšie podmienky boli na druhom hradisku v kasárňach na Martinskom vrchu. Hradisko bolo väčšie, zaberalo asi dvadsať hektárov opevnených priekopou a valom. Stáli na ňom domy usporiadané do ulíc, ktoré spájala kamenná cesta široká 10 až 12 metrov, objavená asi meter pod terénom (tri stopy spomínané v prvej vete tohto príbehu); zachovalo sa z nej asi 800 metrov. Senzáciou bol objav základov dovtedy najstaršieho kostola na Slovensku. Nebola to drevená buda, ale reprezentačná murovaná stavba dlhá vyše 20 metrov a široká takmer osem metrov. Veľké kamenné kvádre v rohoch dokazovali, že mala vežu, a nápadne hrubé múry dokladali, že bola zakrytá kamennou klenbou. Na kúskoch omietky zostali zvyšky žltej a červenej farby, stopy niekdajších fresiek.

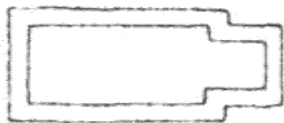
Hradisko začali stavať na konci 8. storočia a mohlo teda patriť už Pribinovi. Hlavné svedectvo o čase vydali hroby v okolí kostola, jeden z nich priamo pod oltárom. Ležal v ňom muž s mincou v ústach. Až neuveriteľne to zapadá do predstavy o pohanskom kniežati a jeho dvore, v ktorom sa pomiešali pohania a kresťania (a aj v duši nejedného z nich pohanstvo s kresťanstvom). Mŕtvy muž mal výnimočné postavenie, ak ho pochovali na najčestnejšom mieste kresťanského kostola, a predsa mu dali do úst pohanský milodar, peniaz (azda ako obolus pre slovanského Chárona).

Kostol mal dosť zriedkavú kvadratickú apsidu a ani celkovým charakterom nezapadal do rámca doteraz známych veľkomoravských stavieb, väčšmi sa ponáša na kostol objavený v Pribinovom sídle Zalavári (o čom ešte len bude reč). Ťažko ho však pripísať Pribinovi, minca objavená v ústach mŕtveho, prvá svojho druhu na Slovensku, patrila totiž jednému z franských panovníkov z rodu Karolovcov, Holému alebo Tučnému (ich peniaze sú si veľmi podobné

Bronzový zvonček
z Nitry-Lupky.

Rekonštrukcia základov a pravdepodobný vzhľad kostola na Martinskom vrchu.

Buldozér zakrýva základy údajného Pribinovho kostola.

Peter Bednár.

a vzácne), ktorí vládli v rozmedzí rokov 843 - 887, teda dávno po Pribinovom odchode za Dunaj (spomína sa v kapitolách Okamihy Pobedimskej skazy a Pribinov hrad v Zalavári).

Aj tak sú to úžasné skutočnosti.

- Verte mi, že ma bolí srdce, - povedal mi pred štvrt'storočím Bohuslav Chropovský, - keď idem popri vinohrade na Lupke, pod ktorým ležia unikátne hrnčiarske dielne. Nie je to škoda, že my nájdeme úžasné veci, a potom ich zasa len zasypeme? Nitra by sa mohla stať jedinečným múzeom najstarších slovenských dejín. Časť pamiatok by sa dala ukázať v pôvodnom stave, napríklad unikátna cesta, pôdorysy stavieb by mohli byť vyznačené na povrchu, inde by pomohli modely, nákresy, nápisy. Len potom by si každý uvedomil, akým významným mestom Nitra bývala.

Počas nasledujúcich rokov sa jeho predstava o význame Nitry naplnila. Výskumy objavili takmer nepretržité osídlenie Nitry v praveku, svet Keltov a Germánov, veľavravné množstvo keramiky a šperkov z rímskych provincií, Slovanov už krátko po príchode s keramikou vyrobenou na hrnčiarskom kruhu, železiarstvom, ba dokonca aj s jadierkami hrozna, ich zatiaľ záhadný úpadok vo 8. storočí a potom prudký rozkvet, o ktorom hovorí takmer šesť desiatok sídiel, pohrebísk a osamelých hrobov z 9. storočia.

Ale hrad so záhadou Pribinovho kostola ešte vždy čakal na svoj čas.

V roku 1987 sa začala pripravovať pamiatková úprava hradného areálu. Pred príchodom stavbárov bolo treba vykonať dôkladný výskum. Viedli ho Peter Bednár a Ivan Staník. Tentoraz mali voľné ruky, kopalo sa prakticky všade, nielen na hrade, ale aj na úpätí hradného kopca, a práve tam, v podzemí galérie, sa našli zvyšky mohutného veľkomoravského valu a v ňom kúsky malty ako doklad o inej, staršej, bližšie neznámej stavbe.

Bolo to len zopár hrudiek piesku a malty, ktoré by si neodborník ani nevšimol, a predsa majú kľúčovú hodnotu, dokladajú to, čo z historických správ vieme už dávno: pred Mojzírovou Nitrou bola ešte jedna Nitra Pribinova, a už aj z kameňa a malty.

Kúsky starej malty sa našli aj na nádvorí biskupského paláca a na tom istom mieste aj íl. Íl a kameň navozili na hradný vrch zo vzdialenosti až 30 kilometrov.

V podzemí juhovýchodného bastiónu boli zvyšky mohutného valu z kameňa a hlíny, ktorý postavili azda už v 9. storočí, a aj v ňom boli trosky staršej

neznámej kamennej stavby - lomový kameň a vápenná malta. Preskúmané kúsky malty mali rovnaké zloženie, pochádzali z budovy, ktorá zanikla pri požiari. A nebola to hocijaká budova, našla sa aj hladká vápenná malta s bielym náterom a zvyškami maľby, úlomky strešnej krytiny a niekoľko starostlivo opracovaných pieskovcových kvádkov.

Tých istých kvádkov, aké vidieť na fasáde románskeho kostola...

Pri morovom stĺpe pred hradnou bránou sa našla skupinka hrobov a v nich železná pracka, v kuse látky zabalená polámaná ostroha a kovanie z prvej polovice 9. storočia, rovnako z čias Pribinu.

Na hrane hradnej skaly boli navrhnuté trosky z rozličných období: najnižšie zvyšky mohutného veľkomoravského valu z kameňa a hlíny, na ňom opevnenie z veľkomoravských čias, vyššie mohutný komorový val zo začiatku Uhorského kráľovstva a celkom navrchu murovaná hradba, o ktorej aj z písomných prameňov vieme, že ju neprekonali ani Tatári.

A takmer všade veľavravné pieskovcové kvádky... Trosky neznámej budovy, ktorá kedysi stála v priestore dnešných chrámov.

Nie, nemožno povedať, že je to Pribinov stratený kostol, ten zmizol - ale aj zostal, v niektorom z kúskov omietky, no najmä vo vedomí ľudí...

Pribinov kostol sa nenašiel. Je však isté, že Nitra bola kniežacím sídlom už v predveľkomoravských časoch a hradný vrch jeho najvýznamnejším streiskom. Svedčí o tom intenzívny život na prelome 8. - 9. storočia, palisáda z prvej polovice 9. storočia, bohatý jazdecký hrob, v ktorom sa našli kusy bronzom zdobeného opaska, zlomky postriebrenej ostrohy a neznáma kamenná stavba, ako dokladajú kúsky omietky a kamene s nalepenou maltou. Tak ako hradiská z povodia Moravy aj Nitra ležala na ostrove, navyše ponúkala vysoké strmé bralá. Od Mikulčíc ju však odlišuje predovšetkým história. Jej praveké dejiny sa merajú na tisícročia, významným centrom bola už v čase Kvádov, a kým Mikulčice zanikli spolu s Veľkou Moravou, na pôde Nitry vyrástlo stredoveké mesto.

V zemi nahádzanej
do táčok kde-tu vidieť kúsky
starej malty.

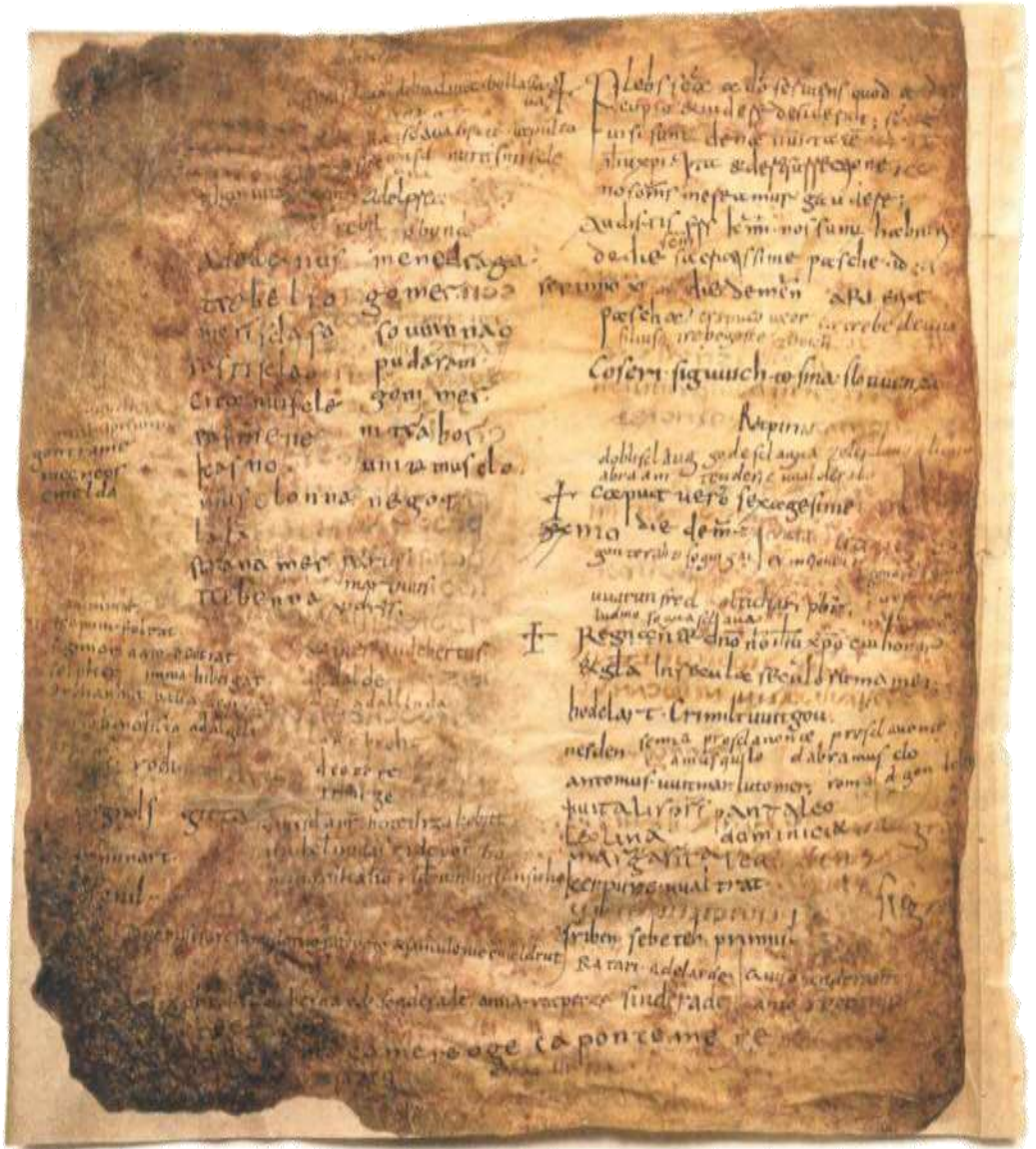

Peter Bednár.

Kamene v podzemí aj na fasáde - korunný svedok osudov strateného kostola.

Cividské evanjelium s Rastislavovým menom.

Hádám sa ani nedá zistiť, kedy ľudia zo Starého Města na Moravě uverili, že ich pôda je pôdou Svätoplukovou a Metodovou, že na strednej Morave ležalo hlavné mesto Veľkomoravskej ríše. Každý kút má čosi spoločné s kráľom Svätoplukom: pri ploskom kameni na hranici velehradského panstva obedoval, zo studničky pri ceste na Buchlov sa napil, tam poľoval, inde spal, kráľovými kameňmi, studničkami, hájmi sa to len tak hmýri.

Ale nie je to na žart; úcta k veľkomoravskej tradícii má v Čechách, no najmä na Morave, hlboké korene. Kam až siahajú, ťažko povedať, ale už v časoch ranej českej renesancie, v prvej polovici 14. storočia, sa k nej prihlásil Karol IV. založením slovanského kláštora Emauzy v Prahe, kam s pápežským súhlasom voviedol benediktínov slovanskej liturgie. O tom istom napokon svedčí zasvätenie ich kostola v roku 1372 Cyrilovi a Metodovi. Vlastne sa ani netreba čudovať, Metod zohral významnú úlohu v českej histórii - jeho meno sa spája s pokrstením Čechov. Píše o tom slávna latinská Kristiánova legenda (Bořivojův křest, Život a umučení sv. Václava a jeho báby sv. Ludmily, sepsaný v letech 993 - 996) približne takto:

Keď Bořivoj navštívil moravského kráľa Svätopluka, ten ho láskavo pozval na hostinu. Ale nebolo mu dovolené sadnúť medzi kresťanov, posadený bol pred stolom na dlážku na pohanský spôsob. A tu mu vraj povedal biskup Metod, ktorému bolo ľúto jeho poníženia: Aká beda, ty, muž taký vynikajúci, a nehanbíš sa, že si vyhostený z kniežacích sedadiel, i keď máš predsa kniežaciu hodnosť, a pre hanebnú modloslužbu chceš radšej sedieť na zemi!

On potom povedal: Do akého nebezpečenstva by som sa vydal pre túto vec, alebo čo dobrého mi prinesie kresťanské náboženstvo?

Ak sa zriekneš modiel a zlých duchov, ktorí v nich sídlia, vravel biskup Metod, staneš sa pánom svojich pánov a všetci nepriatelia budú podrobení tvojej moci...

A riekol Bořivoj: Ak je to tak, čo prekáža tomu, aby som bol pokrstený?

Detail s menom Rastislava.

Bořivoj na hostině u Svätopluka - scénu podľa návrhu Lubomíra F. Havlíka nakreslil Jan Dungal.

Nič, povedal biskup, len buď pripravený z celého srdca veriť v Boha Otca všemohúceho a jeho jednorodného Syna, Pána nášho Ježiša Krista, a v Du-cha utešiteľa, osvietiteľa všetkých verných duší, nielen pre svetské blaho, ale aby si dosiahol spásu tela a duše a aby si získal slávnú palmu večnosti a stal sa účastným spoločenstva svätých v nevýslovnej radosi.

Týmto a podobným ako med plynúcim povzbudzovaním roznieťená myseľ mladíkova túžila prijať milosť krstu a vrhnúť sa so všetkými svojimi sprievodcami na zem k nohám biskupovým, veľmi ho prosil, aby sa tak bez meškania stalo.

Kristiánova legenda je náčrtom najstarších českých dejín, aj keď nie celkom jednoznačným. Český obrodenský učenec kritického ducha Josef Dobrovský predpokladal, že je falošná, a aj „otec národa“ historik František Palacký na- písal, že „bez dôvodu a pozdĕ teprv povstala povídka, že prý ponížení, které potkalo Bořivoj e na dvore Moravském, obrátilo jej ku křesťanství“. Moderná veda sa pochybností o pravosti Kristiánovej legendy vo väčšine zriekla, dl- ho sa však nevedela zhodnúť na čase jej vzniku, kladúc jej pôvod od 10. do 13. storočia. V súčasnosti prevláda názor o jej vzniku v 10. storočí, a to je čas blízky udalosti, ktorú legenda opisuje.

Kristiánovej legende sa pripisovala najväčšia vážnosť nielen vo vzťahu k českému Bořivojovi, ale rovnako aj k dejinám Veľkej Moravy, ba dokonca aj k jej zemepisu. Nevieme, kde sídlil Svätopluk, ale za Metodovo sídlo označuje o niečo mladšia Dalimilova kronika (z prelomu 13. a 14. storočia) Velehrad; píše o tom aj tzv. Moravská legenda o sv. Cyrilovi a Metodovi, a podľa svätováclavskej legendy Bořivoja a sv. Ludmilu pokrstil Metod vo velehradskom Chráme sv. Víta.

Velehrad je pôvodný názov Starého Mesta na Moravě. Spomína ho listina v roku 1141, no nie ako mesto, ale ako obyčajnú dedinu, jednu z mnohých, ktoré patrili olomouckému biskupovi. Pôvodný názov Starého Mesta sa po- tom preniesol na cisterciánsky kláštor, ktorý vznikol okolo roku 1200 asi tri alebo štyri kilometre od Starého Mesta. V roku 1257 založil na okraji Starého Města na ostrove uprostred rieky Morava, nazývanom Hradiště, Přemysl Ota- kar II. Nový Velehrad. Ale tento názov sa neujal, zostalo pri Hradišti, a keďže český kráľ ho vybudoval ako pevnosť proti Uhrom (hranice medzi Uhorským a Českým kráľovstvom netvorili v tom čase líniu, ale široký pás, ktorý siahla od Moravy až po Váh), dostalo prívlastok Uherské.

Tento fakt si treba zapamätať, ešte sa s ním stretne.

Tri Velehrady, to je nápadná vec, a tak sa teda ujala predstava, že ide o niekdajšie hlavné mesto Veľkomoravskej ríše, doslovný Veligrad, Velgrad, Veľký Gorod, veď prečo by sa bezvýznamná dedina nazývala Velehradom, ak nie na pamiatku Velehradu Svätopluka a Metoda? Prečo by sa zakladal Nový Velehrad, keby nejestvoval starý, veľkomoravský? Prečo by dedina, pevnosť a kláštor mali niesť názov Velehrad, ak by neboli zvyškami niekdajšieho celku? A čo je prirodzenejšie, ak nie predstava, že obyvatelia veľkomoravského Velehradu, ktorí prežili staromaďarský vpád, ponechali miestam aj po ich spustošení staré názvy? A napokon ako si vysvetliť, že na Velehrade stával Kostol sv. Víta (zbúrali ho v roku 1789), keď vieme, že Bořivoja a Ludmilu pokrstili vo velehradskom chráme rovnakého mena? A tak sa považovalo za isté aj to, že Metoda v kláštornej kostole na Velehrade pochovali.

Pravda, bol to len jeden názor, nadšenecký, vlastenecký; triezvejší ľudia tvrdili, že centrum Veľkomoravskej ríše bolo v Panónii, tak ako to píše franské kroniky. Ale to bolo zle, pretože niekdajšia Panónia bola už vtedy najmä maďarská. Veľkomoravská ríša v Maďarsku - to nebola príťažlivá predstava, rovnako ako tvrdenie, že hrad Devín na sútoku Moravy a Dunaja je slávnou Dowingou kniežaťa Rastislava (viac sa o tom píše v kapitole Dowinga nie je dievča), a to najmä po tom, keď štúrovci kodifikovali spisovnú slovenčinu a pre jazykový spor ochladli vzťahy Čechov k Slovákom.

Spor vyhrotilo tisíce výročie príchodu Konštantína a Metoda (1863). Krajinský archivár Vincenc Brandl vydal rok predtým spis Poloha starého Velehradu s dokumentmi, ktoré dokazovali, že centrum Veľkej Moravy bolo v Starom Měste na Moravě:

„Nyní, když originálními listinami poloha Velehradu na Moravě nevratně stvrzena jest, nabudou i ostatní podání legend pravdy a lid slovanský, připravuje se k tisícileté památce apoštolů svých, nebude památku tuto slaviti pouze na domnělém než na skutečném Velehradě.“

Jeho kniha obsahovala aj varovanie:

„Doufáme, že ze strany rozumných lidí, byť tomu i dříve odporovali, že Velehradu na Morave bylo, více žádný Moravě starý Velehrad bráti nebude. Či máme považovati Dowingu za hlavní sídlo Svatopluka a Metoděje, a to snad proto, že žádný pramen o tom nemluví, a Velehradu upíratí onu důležitost též proto, že původní listiny bylost jeho na Moravě nesporné dosvědčují, a legendy skoro současné jej sídlem Svatopluka a Metoděje jmenují? Věru, takové

Strieborná plaketa
s kohútikom.

Strieborná plaketa s postavou sokoliara v čase objavu

na kresbe,

v rekonštrukcii

mínění mohlo se jen vylíhnout v hlavě nějakého silného hyperkritika anebo muže takového, jenž pramenů původních neměl, anebo maje, jim rozuměti a souvislosti jich poznati sto nebyl."

So „silnými hyperkritikmi" sa zaochádzalo s opovrhnutím. Autor Dé-jin Moravy Beda Dudík zapochyboval a dostal sa na pranier ako zradca moravskej veci. Rozvláčili ho po novinách, ba aj na jarmokoch sa spievala „jar-mareční píseň k popukání velehradské Dudíkiádé". Vidí sa mi, že sa začínala „Jeden kaprál od hulánů...", ale už sa dobre nepamätám, je to dávno, čo som kdesi o tom čítal, nič som si nezaznačil, bral som to ako kuriozitu, nevidelo sa mi to dôležité, a z hľadiska slovenských dejín napokon ani nie je: slávnu Brandlovu knižku som našiel v Univerzitej knižnici v Bratislave - ešte ne- bola ani rozrezaná. Velehradský spor nemal na Slovensku veľký ohlas, kult svätého Štefana zatlačil Cyrila a Metoda do úzadia, a tak asi nebude náhoda, že aj veľkomoravské nároky slovenského Devína vytiahli Česi.

Ako prvý Inocenc Ladislav Červinka, ktorý sa v roku 1902 pokúsil nájsť (s nie veľkým úspechom) hlavné mesto Veľkomoravskej ríše archeologicky. Jan Vychodil v Popise památek velehradských (z roku 1909) o tom napísal:

„Inženýr Inoc. Ladislav Červinka vydal spisek plný mudrování pozlátkové-ho a odčaroval nám Velehrad královský až za hranice kamsi do Uher. Popírati, zahazovati, bořiti laciná sláva! Smutno však, že Čech i zde horší Němce. Spi- sovatel profesor Prasek odsuzuje spis Červinkův jako fantastický, blouznivý, nazývá spisek makulaturou vědeckou, čili potištěným papírem hodícím se pouze na balení, ano, vytýká I. Lad. Červinkovi, že si zalhal a sám důkladně zostudil archeologické výzkumy své."

Keď podobne pisali aj viaceré vlastenecké noviny, Hlas, Selské listy a ur- čite aj ďalšie, I. L. Červinka si povzdychol:

„Predpojatý lokální patriotismus našich krajanů hrozí vlasteneckými klet-bami každému, kdož by Velehrad hledal jinde než na dnešní Moravě."

Ešte krajšie to vystihol jeden z diskutérov, František Robenek. Je to hlas starý sto rokov, no v plnej miere platí dodnes:

„Pozdější generace dívaly se na minulost pod dojmem událostí právě se odehrávajících a do ní promítaly vlastní tužby a vysněná přání, aby tak svým po-činům a záměrům dodaly mravního podkladu a historického zdůvodnění."

Myšlienka na archeologický výskum ako skúšku pravdy - tak ako to na- vrhoval I. L. Červinka - sa napokon ujala. V roku 1922 založil Antonín Zel-

a so zvýraznením dobového odevu (podľa M. Beranovej).

nitius archeologický a múzejný spolok Starý Velehrad - Staré Město a začal záchranný výskum, ktorý trval až do roku 1941, po druhej svetovej vojne ožil a ja som mal to šťastie, že s jeho výsledkami ma v roku 1973 zoznámil prednosta Prehistorického ústavu Moravského múzea v Brne Vilém Hrubý, lebo ten ho priviedol na absolútny vrchol. Už je takmer dvadsať rokov mŕtvy (zomrel v roku 1985), ale dobre sa naňho pamätám. Hoci mal vyše sedemdesiat rokov, horel. Mal som pocit, že použiť termín Veľká Morava by považoval za urážku, pre neho to bola „Velkomoravská říše“, a keď vyslovil toto meno, mal som pocit, že urobil malý „pukrlík“.

Nebol jediný. Veľkomoravskou problematikou sa v tých časoch na Morave zaoberali tri veľké a výnimočné osobnosti: okrem Viléma Hrubého aj Josef Poulík, vedúci výskumu v Mikulčiciach (s úspechom kopal aj v Starom Měste na Morave), a František Kalousek, ktorý objavil veľkomoravské hradisko Pohansko. Panovala medzi nimi značná rivalita, viedli nádherné výskumy s veľkým ohlasom a úspechom a nedbali by, keby práve ten ich bol výskumom hlavného mesta Veľkej Moravy. Prví dvaja sa o taký nárok aj uchádzali. František Kalousek bol o desať rokov starší (narodil sa v roku 1901), v mojich časoch sa už veľkých osobných ambícií zriekal, ešte vždy sa však medzi archeológmi s úsmevom hovorilo o „troch rozvadených synoch Svätoplukových“.

Vilém Hrubý bol univerzitným profesorom a pracoval v múzeu. Josef Poulík to dotiahol veľmi vysoko, už v tom čase bol riaditeľom Archeologického ústavu ČSAV v Brne i v Prahe, podpredsedom Československej akadémie vied, akademikom a prezidentom Medzinárodnej únie slovanskej archeológie. František Kalousek bol univerzitným profesorom, vedúcim katedry prehistórie, archeológom s veľmi širokým záberom, ako odborník bol však najznámejší v slovanskej archeológii. Od roku 1959 skúmal nížinné veľkomoravské hradisko Pohansko pri Břeclavi na moravsko-rakúskom pomedzí.* Za dobre zachovaným valom so zvyškami sedem a pol metra širokej hradby

* Výskum Františka Kalouska neskôr prevzal a dokončil Bořivoj Dostál, ktorý ako prvý zistil, že na území Veľkej Moravy stáli nielen hradiská, miesto úkrytu pre všetkých, ale aj „súkromné“ dvorce veľmožov západoeurópskeho typu, podobné dvorcom franským a bavorským. Na Slovensku preskúmal Alexander Ruttkay veľkomoravské dvorce v Ducovom a Nitrianskej Blatnici (viac o tom v kapitolách Posledný pán na Kostolci a Blatnický Ďurko - matuzalem).

Vilém Hrubý.

František Kalousek (druhý sprava) v komisii archeologického výskumu (pravdepodobne v Mikulčiciach).

Josef Poulík.

ležalo 28 hektárov zeme a vo vnútri hradiska za osobitnou palisádou dvorec s kostolom a naokolo s hrobmi, v ktorých sa našli štyri meče, množstvo ostrôh (aj v detských hroboch) a nádherných šperkov, preto sa ujala myšlienka, že dvorec bol sídlom niektorého z členov vládnucej kniežacej dynastie.

Všetci traja boli významní ľudia, výborní vedci a organizátori, ale Vilémovi Hrubému patrí významné prvenstvo. A tak sa teda vráťme do Starého Města na Morave, no najmä do okolitého kraja, pretože práve ten vytvoril podmienky, v ktorých sa zrodil jedinečný svet.

Nazýva sa aj „záhradou Moravy“, a to je úzky pás zeme v úrodnom údolí rieky Moravy, vari tridsať kilometrov dlhý a asi polovičku z toho široký. Dnes je už dávno premenený, odvodnený, skultivovaný, zmeliorovaný, ale býval to zložitý systém ostrovov, polostrovov a návrší, ohraničený močiarimi, ramenami a meandrami Moravy a jej prítokov. Na malom priestore niekoľkých desiatok kilometrov štvorcových vzniklo pohostinné miesto. Ľudia tu bývali odnepamäti, archeológovia objavili stopy po tisícke ľudských sídel a pohrebísk z celého praveku, len z 9. storočia viac ako sto.

Život Metoda.

Bolo to nielen pohostinné, ale aj bezpečné miesto, od západu chránené pohorím Chřiby, od východu Vizovickou vrchovinou a masívom Bielych Karpát. Na severe sa vrchy spojili a vytvorili bariéru, cez ktorú sa dalo prejsť len úzkou tiesňavou, ktorej zvyšky dodnes vidieť v okolí mesta Napajedla. Na juhu sa „záhrada Moravy“ síce doširoka otvára, ale aj tam bola prekážka, Moravská Sahara, pásmo naviatych pieskov, takmer púšť, za ktorou bola oblasť ovládaná Mikulčicami, vzdialenými asi 50 kilometrov.

Staré Mesto na Morave leží priamo na brehu rieky, prví Slovania sem prišli už v 6. storočí, o dvesto rokov obkolesili asi osemnásťhektárový priestor priekopou a veľmi preto sa tejto časti Starého Mesta hovorí Na valách. Leží hlboko pod mestskými ulicami, tie však celkom nezničili minulosť tohto miesta. Archeológovia objavili a preskúmali azda dve tisícky hrobov a v nich poklady, tisícky šperkov zo zlata a striebra, železné sekery a meče, na najmä - základy kostola. A to bolo najväčšie prekvapenie!

Prvý veľkomoravský kamenný kostol, ktorý definitívne zrušoval predstavu o našich predkoch ako primitívnych divochoch!

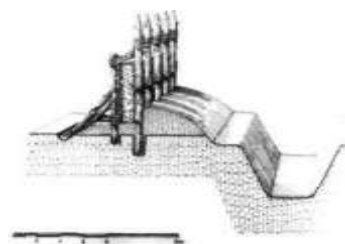
- Dnes je to už normálne, - povedal mi Vilém Hrubý, - ale vtedy mi neverili. Tri roky to trvalo, tri roky som len chodil, písal, prednášal, kým som presvedčil všetkých pochybovačov, že sú to základy naozajstného veľkomoravského kostola. S tým sa jednoducho nikdy nerátalo, kamenná veľkomoravská architektúra sa pokladala za blúznenie. Objav z roku 1949 otvoril novú kapitolu, začal písať dejepis veľkomoravskej architektúry.

No nielen architektúry. Keď predom mnou Vilém Hrubý otvoril trezor Moravského múzea a ukázal mi objavené šperky, stovky náušnic, gombíkov, spôn, brošní, prsteňov, krížikov a náhrdelníkov, pochopil som ten „pukrlík“ pri vyslovení slov „Velkomoravská říše“.

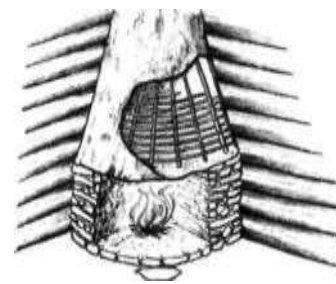
Archeologický výskum ukázal, že okolo ústredného hradiska vyrástli rozsiahle podhradie a každé z nich bolo zvláštne, jedinečné, ako dokazovali základy kostolov, ktoré sa postupne vynárali. V chotári Na zezavici, kde sa našiel kostol číslo 2, žili roľníci, Na špitálkach (Josef Poulík tam odkryl kostol číslo 3) železiari a kovolejáři, Na dedine bol kostol číslo 4 (rotunda), Na kostelíku kostol číslo 5, Nad haltýři železiarske a kovolejárské pece a Na padélkoch kamenné základy v tvare kríža, ktoré Vilém Hrubý určil ako základy veterného mlyna, prvého a jediného z veľkomoravských čias. Ľudia prekročili aj rameno Moravy a usadili sa na ostrove, kde si pri niekdajšom brode postavili kostol číslo 6.

Najväčšia povojnová archeologická senzácia: základy murovaného veľkomoravského kostola.

Rekonštrukcia opevnenia.

Kozub v Pohansku podľa B. Dostála.

Objavený pôdorys a pokus o rekonštrukciu chrámu v Uherskom Hradišti-Sadoch.

Všetky spomínané a ešte ďalšie osady postupne obkolesil systém palisád a vodných priekop, na konci 9. storočia dlhý vyše dvoch kilometrov, a ak prirátame osídlenie na ostrovoch (dnešný Uherský Brod), pridáme k neuveriteľnému číslu 400 hektárov. Je to najväčšie hradisko západných Slovanov s husto osídleným zázemím na asi 400 štvorcových kilometroch ornej pôdy, kde naraz mohlo žiť okolo 6 000 ľudí.

Diali sa tu úžasné veci, zlatníci odlievali a tepali zlaté, strieborné a bronzové šperky, zbrojáři vyrábali meče, sekery, kopije, oštepky, kováči kvalitné radlice, motyky, kosáky, kosy, nože, nožnice, britvy, dláta, kliešte, vrtáčky, pílkys, kľúče, podkovy, tesári káľali drevené kmene na dlhé dosky a fošne, drevo aj sústružili, kamenári dokázali vápencové bloky rezať a brúsiť, hrnčiari vyrábali hrnce a misky, a rovnako tehly a škridly. Je to len výpočet, ale medzi objavmi boli úplné kuriozity, napríklad dve studne vyložené drevenými fošňami. Asi pred päťdesiatimi rokmi do jednej z nich spustili betónové rúry a ona znovu slúžila - tak ako pred tisíc rokmi.

Staré Město bolo miestom pozoruhodných protikladov, biedy i prepychu, hrubých, doma tkaných látok i čipiek, hodvábu a zlatom pretkávaného brokátu, jedni nosili pozlátané ostrohy, poľovali so sokolmi, jedli vidličkou, žili v čistých, vymetných domoch, usporiadaných do dláždených ulíc, a tí druhí, roľníci, ktorí orali dreveným hákom, bývali v jamách zakrytých strechou zo slamy a tŕstia, vykurovaných otvoreným ohniskom.

Ani po smrti si neboli rovní, chudobných uložili do plytkých hrobov takmer bez milodarov, bohatých do truhel okutých železom, obdarovali zlatom a striebrom, na obuv im pripli ostrohy a k opasku zbrane. Niektorí mali v ústach prievozné pre Chárona, zlatý pliešok, kúsok zlata, náušnicu, v jednom hrobe skutočný zlatý byzantský peniaz. Aj v tom je ďalší kontrast, desať kostolov a pohanské kary, strava na poslednú cestu, zvyšky šamanských masiek, popol očistných ohňov, vajcové škrupiny, ale aj strach pred upírmí - kostry privalené kameňmi a iné kolmi pribité k zemi...

Najväčšie prevrpenie priniesol výskum na niekdajších ostrovoch, v Uherskom Hradišti, na mieste nazývanom Sady. Asi tridsať metrov nad okolitou krajinou na vyvýšenine z troch strán obtekanej riekou Olšava stával chrám dovtedy nevidaných rozmerov: 23 metrov dlhý a 16 metrov široký. V sutinách ležali črepy farebného skla z chrámových okien, kúsky maľovanej omietky (na jednom boli obrysy ľudskej tváre), úlomky mramoru, porfyritu, dlaždice

z červeného ílu a rozbité škridly. Chrám vznikol spojením dvoch proti sebe orientovaných kostolov. Mal dve apsidy, v jednej z nich vyvýšenú katedru a naokolo železné a kostené rydlá, akými sa písalo na voskové tabuľky. Obďaleč stávalo mauzóleum a kruhové baptistérium, krstiteľnica, charakteristická pre biskupské kostoly. O kus ďalej za palisádou boli domy a medzi nimi ulička s chodníkom spevneným kameňom, azda kláštor. A práve tam sa našiel olovený krížik zdobený jemnou rytinou s gréckym nápisom...

„Objekty v Sadech tvorí se Starým Městem druhé poloviny 9. st. uzavřený komplex," napísal Josef Poulik. „Jde tu patrné o biskupské město a je velmi pravděpodobné, že v této oblasti měl svou residenci sám Metoděj. Při lokalizaci residence Metodějovy na jiné místo než byla residence, je třeba ještě se zamýšlet nad tím, že tento představitel církve moravské nebyl v dobrých přátelských stycích se Svatoplukem, jak to najlépe potvrzují písemné prameny. I tato skutečnost svědčí spolu se zhora uvedenými důvody o tom, že knížecí a biskupské zájmy nebyly vždy totožné, a sotva si dobře dovedeme představit, že by kníže a biskup prebývali na jednom a témže hradě."

Z predchádzajúcich riadkov jasne vidieť nielen uznanie, ale aj istú deľbu: Staré Město - Metod, hlavné mesto však mohlo byť len v Mikulčiciach...

O Mikulčiciach rozpráva nasledujúca kapitola, netreba predbiehať, a tak si už len povedzme, že hradisko v Starom Měste na Moravě skončilo zle, pri výskume sa našli očadené kamene, prepálená hlina, ale aj mŕtvi v smrteľnom kŕči na podlahe obydlí a dielní. Skaza sa pripísala starým Maďarom, keďže sa však k tomuto problému ešte vrátíme, nechajme kapitolu Tušenie Velehradu nedokončenú...

V Starom Měste sa našli stopy po tragickom zániku. Nepochovaní mŕtvi ležia tam, kde zahynuli pri ničivom nepriateľskom útoku. Na hornom obrázku kostra matky s dieťaťom na dlážke príbytku, dolu mŕtvy v hutníckej peci.

Nádherne mikulčické nákončia sa niekedy považujú za súčasť obradného rúcha moravských kniežat. Postava na rube strieborného nákončia je pozoruhodná z každej stránky - odevom, postojom, tvárou. Pravdepodobne je zachytená v geste modlitby alebo prosby.

Lesk a bieda Veľkej Moravy...

Tak som v roku 1974 nazval mikulčický príbeh Odkrytých dejín (Dávno- veké Slovensko); nazval som ho parafrázou na titul Balzacovho románu, ani netušiac, že po tridsiatich rokoch bude platiť takmer do bodky.

Pravda, za celkom iných okolností.

Mikulčice sú dedina asi desať kilometrov na juh od Hodonína. Slabú hodinku chôdze po ceste smerujúcej od Mikulčíc k rieke Morave sa nachádza archeologické nálezisko s rovnakým menom. Leží takmer priamo na brehu umelých kanálov a starých slepých ramien rieky Moravy, v romantickej lužnej krajine, šťavnato zelenej, uprostred mokrých lúk a lesov s mohutnými dubmi, vysokými topoľmi a hustými kríkmi, spomedzi ktorých sa dvíhajú ploché vyvýšeniny, niekdajšie pieskové duny. Nie sú vysoké, ale znamenali život; voda, ktorá sa za veľkých povodní rozliala v plochej krajine, na vršky nedočiahla.

Na mieste nazvanom Na valách - lebo ľudia nemohli prehliadnuť mohutné terénne vlny vystupujúce nad krajinu - bývalo hádam najvychytenejšie archeologické pracovisko niekdajšieho Československa. Skúmalo veľkomoravské hradisko, presnejšie povedané to, čo z neho zostalo. A nebolo to málo, každý kúsok zeme je presýtený stopami po živote našich predkov, ani len jamu nemožno svojvoľne vykopať bez rizika, že sa pokazí čosi cenné.

Takmer kuriózne je napríklad historika s parkoviskom. Skôr než ho začali budovať, archeológovia vybratú plochu preskúmali a objavili obydlia bojovníckej družiny (ich profesiu dokladali ostrohy a kovania opaskov, a nepriamo aj absolútny nedostatok stôp po práci, nijaké dielne ani nástroje roľníkov). Zostali z nich základy domov usporiadané do ulice, ktorá sa vďaka malému zmyslu pre hygienu stala kurióznym jedálnym lístkom: okrem najrôznejších črepov a odpadkov sa totiž na zemi (v časoch výskumu pod zemou) váľali desaťtisíce kostí, zvyšky bohatierskych hostín. Ešte v stredoveku bývalo zvy-

Josef Poulík (s Pavlom Dvořákom) v roku 1980.

kom vyhodit' všetko zbytočné rovno pred dom, na ulicu. A tak sa teda zistilo, že obľúbená bola najmä bravčovina - prasiatka sa zakáľali malé, okolo šesť-desiatkilové, teda nie na slanine, ale na mäso. Jedla sa aj baranina, jahňacina, divina, o čom svedčia kosti psov, ťažko povedať - možno sa jedli aj psy.

Historické Mikulčice sú známe oddávna. Stredoveké písomnosti spomínajú trosky kláštora na mieste, kde vraj podľa ľudovej tradície nič nerastie, a od 19. storočia ich evidovali aj archeológovia, pravda, podľa nám už známeho Inocenca Ladislava Červinku ako hradisko kniežatťa Břetislava. Veľkomoravská minulosť čakala na objavenie. Zaslúžil sa o to riaditeľ školy na dôchodku Bedřich Trnka, ktorý v roku 1953 napísal o mohutných valoch riaditeľovi Archeologického ústavu Československej akadémie vied v Brne Josefovi Poulíkovi a pozval ho na nálezisko. List si trochu poležal, ako však neskôr Josef Poulík spomínal, nedal mu spať, vábil ho, až napokon 16. augusta 1954 pozvanie prijal. Kus cesty šli autom, a keď sa pre blato nedalo ďalej, išli pešo. Valy bolo vidieť už zďaleka. Hneď za nimi sa na poli váľali kusy stavbej sutiny, kamene, omietka. Josef Poulík zdvihol kúsok malty a rozlomil ho: v zlome sa objavili charakteristické červené zrníčka, aké už dobre poznal zo Starého Města na Moravě...

O niekoľko týždňov sa v Mikulčiciach začal archeologický výskum. Hneď na začiatku sa objavili hroby s veľkomoravskými náušnicami, ktoré obklopovali zvyšky murovanej stavby. Najprv sa spod zeme vynorila ako chaos trosiek, postupne sa v nej začali čítať základy, až sa napokon vynoril pôdorys veľkomoravského kostola.

To bola veľká chvíľa: okrem Starého Města na Moravě sa taký ešte nikde nenašiel...

Azda práve vtedy sa začal odvíjať príbeh o lesku a biede Veľkej Moravy.

Mikulčice sa stali náleziskom najvyššieho významu, národnou kultúrnou pamiatkou, no najmä kľúčom k času. Veľkomoravské nálezy neležali pod mestskými ulicami tak ako v Starom Měste na Moravě alebo v Nitre, ale nedotknuté pod lúkami a poľami, kde sa od ich zániku nikdy nestavalo, chronológia jednotlivých vrstiev zostala zachovaná, aj keď sa neodborníkovi môže vidieť ako absolútny chaos. Práve najzmatenejšie miesta, kde sa kopí jedno na druhé, bývajú najdôležitejšie, tam najlepšie vidieť, čo bolo skôr a čo až potom, a to je niekedy viac ako efektne nálezy. Tak to bolo aj na miestach prvého objavu. Spod kostola sa v záhadnej spleti ukázali stopy po inej stavbe, o kus

ďalej základy ďalšej stavby, a za tou (šťastí nad ňou) komorový val, z prednej časti chránený hrubým kamenným múrom, a pod ním ďalší val, ešte mohutnejší ako predchádzajúci. A medzi tým desiatky hrobov. Ako sa ukázalo, pod veľkomoravským kostolom boli trosky staršieho kostola, ktorý postavili na prelome 8. a 9. storočia a po krátkom čase sa zrútil.

- Nuž, geológii nepoznali, sondy nerobili, a tak im občas niečo spadlo. Nielen kostol, ale aj staršia hradba z kameňa, - povedal mi Zdeněk Klanica, ktorý ma v Mikulčiciach sprevádzal.

Josef Poulík bol v tom čase veľmi vysoko (hovorí sa o tom v predchádzajúcej kapitole), na jeho čas som si nárokovať nemohol. Zdenkovi Klanicovi sa vravelo „korunný princ“, vystriedal Josefa Poulíka na výskume v Mikulčiciach a zdalo sa, že je predurčený stať sa aj novým riaditeľom Archeologického ústavu ČSAV v Brne. Lepšieho sprievodcu som si nemohol želať. Archeologický výskum Mikulčíc doviedol k vrcholu. Keď som raz za ním prišiel, pochválil sa mi nafukovacou halou. Dalo sa pod ňou kopať za každého počasia, výskum sa neprerušil ani v zime, čo okrem iného umožnilo trvalo zamestnávať inak sezónnych robotníkov. Také čosi nám dnes už pripadá iba ako sen.

Archeologický výskum v Mikulčiciach mal ideálne podmienky vďaka obrovskej politickej i vedeckej autorite Josefa Poulíka (bol dvojnásobným laureátom štátnej ceny - po prvý raz ju získal už ako 39-ročný v roku 1949 - a nositeľom najvyšších vyznamenaní), o čom svedčili domáce aj zahraničné delegácie, ktoré sa tu striedali jedna za druhou. Už sme hovorili o parkovisku; viedla k nemu nová cesta, postavená kvôli výskumu. Josef Poulík jej potrebu vedel zdôvodniť, bola to politická úloha. V roku 1980 som za ním pricestoval s televíznym štábom. Nahrával sa prvý film, ktorý som moderoval. Volal sa Svätoplukova ríša a Josef Poulík v ňom vyzdvihol Veľkú Moravu ako obdobie, „kde počíná štátotvorný život predkú dnešného českého a slovenského národa, kde počíná jejich kultúra, počíná jejich celkový vývoj až k té dnešnej celkovej epoše, epoše socializmu“.

V jeho televíznom vystúpení zaznela myšlienka, o ktorej sme už hovorili. Veľká Morava mala v politike socialistického Československa postavenie prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov. Nuž, hodila sa do politiky. A to sa nezmenilo dodnes, aj v preambule Ústavy Slovenskej republiky sa píše: „My národ slovenský... v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy...“

Zdeněk Klanica ako vedúci mikulčického výskumu.

Postava kniežaťa na nákončí z pozlátenej medi.

Naložili sme našim predkom na plecia poriadnu váhu, ak majú nosiť aj naše problémy...

Mikulčickému výskumu však politika poslúžila, a keďže patrí do kategórie historického poznania, ktoré nepotrebuje meč, aby doširoka otvorilo okno lesku i biele minulosti, má aj pre naše rozprávanie nenahraditeľnú cenu.

Ak som napríklad spomenul brvná v obrannej priekope, nebol to omyl; keď totiž výskumníci rozoznali zmysel a smer niekdajšej ulice pod budúcim parkoviskom, napadlo im, že by sa mala končiť bránou a mostom cez hradnú priekopu. A nemýlili sa. Našli bránu aj priekopu, aj staré, už zanesené rameno Moravy a v ňom zvyšky mosta, ktorý bol vyše sedem metrov široký a asi päťdesiat metrov dlhý. K mostu boli priviazané dva veľkomoravské člny, jeden so zvyškami konopného povrazu, na ktorom bol uviazaný perfektný námornícky uzol. Prvý čln meral vyše osem, druhý takmer desať metrov, oba boli vydlabané do dubového kmeňa. Také člny sa volali monoxylly a Slovania na nich v roku 626 obliehali Byzanciu (píše sa o tom v kapitole Na tisícročnej varte). Aj tu, na rieke Morave, sa odohrala neznáma dráma, ako naznačovali bojové sekery na dne ramena s dlhými, osemdesiatcentimetrovými poriskami, ale aj polovička luku (je to jediný zachovaný luk západných Slovanov).

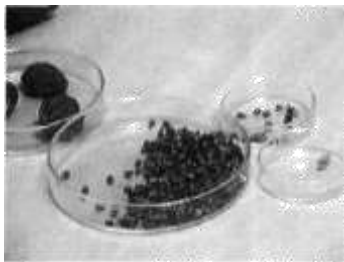
Rieka Morava je dnes už iná, horšia, vracia ľuďom skazonosné dielo, ktoré nazývajú melioráciami, pravidelne zaplavuje miesta, kde pred tisícročím žili ľudia. To bolo dôležité zistenie, vysvetľovalo, ako je možné, že pod nánosmi bahna ležali staré ramená Moravy, na ktorých kedysi kypel život; ľudia sa v nich kúpali, umývali, prali, člnkovali, korčuľovali, chytali ryby, poľovali. Stačilo odčerpať spodnú vodu a z blata sa začali vynárať konáre a celé stromy, ale aj predmety z dreva, kože, lyka, kôry, naberačky, vedierka, rybárske vrše upletené z ohybného tenkého prútia. O dreve sme už hovorili, bolo materiálom základom starých Slovanov, žiaľ, zmizlo, spráchnivelo, aj najkrajšie veci vyšli navnivoč. V Mikulčiciach to neplatí, voda a bahno rozožrali železo, ale zachovali veci krehké a netrvácne. Sám som mal v rukách dokonalé drevené vedierko so stopami železných obručí - obruče dávno zhrdzaveli, ale drevo prežilo. Rovnako jedinečný je kus suda, aj ako doklad, že víno sa nedržalo v zvyčajných kožených mechoch, známych ešte v stredoveku, ktoré mu kazili chuť aj vôňu, ale v drevených, železom okutých nádobách.

V dokonalej konzerve bahna sa našli aj také veci, ako sú zrnká hrozna a semená uhorky. Kostí z osady bojovníkov a ďalších miest a pamiatky z bahna

Bronzové pozlátené ostrohy z hrobu vznešeného bojovníka.
Ležali mu pri nohách, na ktorých mal iný, obyčajný železný pár ostrôh.

Kôstky broskyní a zrnká hrozna.

Drevené vedierko zostalo takmer neporušené, aj keď sa rozpadli železné obruče, ktoré spájali jeho časti.

ponúkli archeológom jedinečnú možnosť spoznať zloženie stravy za dávnych čias, a tak teda vieme, že obyvatelia Mikulčíc pestovali nielen hrozno a uhorky, ale aj broskyne a slivky, na poliach rástlo žito, pšenica, proso, chovali prasce, hovädzí dobytok, ovce, kozy, somáre, kone, sliepky, husi, s ľuďmi žili psy a mačky, lesy ponúkali maliny, lieskovce, drienky, čerešne, šípky, hloh, bazu a bohatstvo zveri, pratury, jelene, losy, diviaky, medvede, jazvece, lišky, bažanty, vody zas ryby, raky a rozličné mäkkýše.

Mikulčická strava bola kvalitná a pestrá, jej konzumenti by mali prekypovať silou a zdravím, ale nebolo to celkom tak. Zuby mali zdravé, to je pravda, polovička ľudí zubný kaz ani nepoznala, ale smrť bola medzi nimi častým hosťom. Ako ukázal výskum jedného z pohrebísk, zo 182 pochovaných ľudí viac ako tretina (69) zomrela vo veku do 7 rokov, štyridsiatky sa dožil ledva každý štvrtý, päťdesiatky menej ako desatina a šesťdesiatky nik. Kostí boli poznačené tuberkulózou, zrastmi, zlomeninami a sečnými ranami z boja. Muži v jazdeckých hrobách mali zničené chrbtice, narábanie ťažkou zbraňou na chrbte koňa bolo úmorné, viacerí mali stavce akoby zliate do jedného celku, výrastky na vnútornej strane stehenných kostí (vo vyššom veku určite nepríjemné) a po boji záseky na stehenných kostiach a hlboké sečné rany v lebkách. Jedna z lebiek, ktorú mi ukázal Zdeněk Klanica, vôbec nemala tvár, aj s kosťami ju oddelil ostrý sek nepochybne mečom.

Je zaujímavé, že zlomeniny a následky rozličných úrazov, často ťažké poranenia lebky, sa dobre hojili. O chorých a zranených sa dobre starali. Svedčí o tom viacero prípadov zhojenej trepanácie, vysekania lebečnej kosti, o ktorej presne nevieme, prečo sa robila. Bola to ťažká a zložitá operácia, predpokladala umŕtvenie rany (okrem liečivých rastlín museli byť známe aj omamné látky a určite aj jedy) a obmedzenie krvácania, pri trepanácii bolo treba odstrániť z hlavy kožu a bez poškodenia mozgu vyrezať do lebky okrúhly otvor. Nevyhnutná bola pooperačná starostlivosť - k zlepšeniu psychického stavu pacientov zrejme prispievali rozliční šamani a čarodějníci umením mágie.

Aj to všetko patrí k lesku a biede Veľkej Moravy, rovnako ako ďalšie zistenia antropológov. Prekvapuje napríklad, že takmer polovica mikulčických žien zomrela vo veku od 20 do 40 rokov. Ich priemerný vek bol iba 41 rokov, z čoho možno súdiť, že ho znižovali pôrody a popôrodné choroby, lebo muži zomierali medzi štyridsiatkou a šesťdesiatkou. Prekvapujúce zistenia vyplývajú z faktu, že len štvrtina detí pochovaných na pohrebiskách zomrela do

Medzi vrcholné objavy patrili drevené člny, slávne monoxyly.

šiestich rokov; v tom čase sú deti najzraniteľnejšie, malo by ich zomrieť viac. Zaráža aj skutočnosť, ako tu bolo málo hrobov celkom malých detí. Azda ich nepochovávali a ukladali mimo cintorínov. Lubor Niederle uvádza, že v starej Európe jestvovala snaha izolovať a chrániť „nečistú“ ženu, teda ženu v čase menštruácie a ťarchavosti, vtedy nesmela vykonávať domáce práce, čo by sa dalo pochopiť, lenže takéto ženy mali zakázané aj prestupovať prahy dverí, chodiť cez mosty, prekračovať medze. Jestvoval celý rad ďalších zvykov. Niektoré majú logiku, mohli by vyplývať z rozličných povier, napríklad rozvázovanie uzlov a otváranie zámok pred pôrodom a po ňom zastieranie šestonedielky, dalo by sa vysvetliť ešte aj to, že ľudia okolo nej nesmeli chodiť bosí, požíčovať veci z domu, pre nás bude však rozhodujúci fakt, že ženy pred pôrodom odchádzali z domu a hľadali si skryté miesto; a ak tam porodili mŕtve dieťa, isto ho neprinesli do rodiny, ba aj to je možné, že choré a neužité deti zabíjali a ich telička nechávali na mieste.

Bol to zvláštny svet. Neďaleko ústredného hradiska v Josefove preskúmali archeológovia pohrebisko roľníkov, ktorých kosti poznačila podvýživa. Aj to je obraz biedy a lesku. Roľníci hladovali, a dvor mikulčických kniežat sa topil v prepychu. Dokladá ho luxusný orientálny tovar a rovnako nádherné šperky, zdobené ostrohy a opasky domácej výroby. Veľká Morava bola stredovekým štátom so všetkým, čo k tomu patrí, aj so sociálnou nerovnosťou, násilím a krutosťou. Na jednom z pohrebísk sa našla napríklad kostra s pravou rukou a ľavou nohou odťatou zaživa, zrejme pri výkone surového trestu, alebo lebka černocho, ktorú ťažko vysvetliť inak ako doklad o otroctve.

Nejestvovali však len bohatí a chudobní, ale aj silná stredná vrstva. Hradisko bolo strediskom obchodu a remesiel, mikulčickí remeselníci mali zlaté ruky a ich práca vysokú cenu, ako svedčí objav kováčskej dielne na smetisku s hrbami kostí, zvyškami dobrej stravy, ktorá bola znakom vysokej životnej úrovne.

O dreve sme už hovorili, o dokonalosti remeselníckej práce hovoria aj rozličné nástroje, tokárske nože, tesárske sekery, vrtáky, klíny, pílkys, klince. Objavené vrše dokladajú rybolov; úhory a menšie ryby sa lovili na šnúry a do sietí, jesetery a azda aj obrovské dunajské vyzy hákmi a harpunami.

V Mikulčiciach sa však našlo viacero zlatníckych a kovotepeckých dielní. Remeselníci pracovali dômyselnými technikami, odlievali, ryli, tepali, lisovali, zlátili, vykladali iným kovom, šperky zdobili takými tenučkými pásik-

Hrob muža so zlatými ostrohami.

Železné nožnice z mužského hrobu.

Závesok v tvare knihy.

mi a zrníčkami, až sa nechce veriť, že to dokázali bez lupy. Používali zlato, striebro, bronz i olovo (robili z neho lacnejšie šperky pre okolie, v hradisku sa také nenosili).

Charakteristické sú bronzové nákončia a spony, no najmä gombíky, špeciálny veľkomoravský šperk. Tie boli výsadou vznešenosti, ani všetci bojovníci ich nenosili. Sú to duté guľôčky s uškom, zlaté, pozlátené, strieborné, medené, sklené, zriedka i železné, bohato zdobené, každý iný - našli sa ich stovky a zda nejstávajú dva rovnaké. V hrobách ležali na kľúčnych kostiach mŕtvych, čo pomohlo pri rekonštrukcii vtedajšieho odevu vznešených ľudí. Podľa Zdenka Klanicu nosili krátky, pravdepodobne kožený kabátec, takmer po kolená, zošitý z úzkych pásov. Obliekal sa cez hlavu a výstrih na prsiach sa zapínal na gombíky. Spodnú časť odevu tvorili široké nohavice a čižmy. Pravda, neplatí to bez rozdielu, odev sa líšil nielen podľa sociálneho postavenia, ale aj podľa miestnych zvykov.

Medzi vychytených remeselníkov isto patrili sklári, veľa roboty mali murári, kamenári, garbiari a ďalší odborníci.

Jednoducho lesk a bieda Veľkej Moravy, no nielen Veľkej Moravy, Mikulčice jestvovali dávno pred jej vznikom. Už v 7., najneskôr vo 8. storočí tu vyrástlo hradisko opevnené drevenou palisádou a príahľé podhradie, v ktorom žili jazdci s ostrohou priviazanou k topánke pomocou charakteristického háčika. Už vtedy tu pracovali špecializovaní remeselníci, ako dosvedčujú tégliky na odlievanie kovov so stopami zlata a ďalšie doklady o domácej výrobe kovaní, ktoré sa považovali za typický avarský produkt.

Vo 8. storočí hradisko z neznámych dôvodov zhorelo a hneď aj vyrástlo nanovo, a väčšie (malo dvesto hektárov), s vyčleneným hradom na ploche šesť hektárov. Na hrade stál palác a sedem kostolov. Jeden z nich mal tri lode, dlhý bol tridsaťpäť a široký deväť metrov. Je to dosiaľ najväčšia známa veľkomoravská cirkevná stavba.

Ako sme to videli už v Nitre a v Starom Měste na Moravě, aj v Mikulčiciach žili kresťania a spolu s nimi pohania alebo ľudia, ktorí sa ešte vždy celkom nezriekli viery svojich otcov, čo dokazujú nádoby s potravou na druhý svet, objavené v hrobách, ale aj vajcia a slepačie kostičky, zlaté pliešky, aj spomínaná zlatá byzantská minca v ústach.

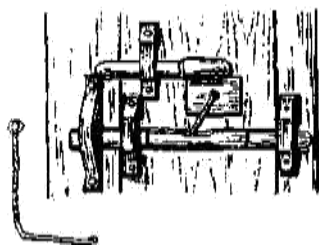
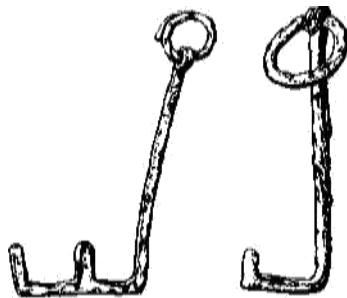
Aj v podhradí stálo päť kostolov a medzi nimi stavebný klenot: klenutá kamenná rotunda s dvoma apsidami. Podľa vzdialenosti, kam až dopadli ka-

Mikulčické meče.

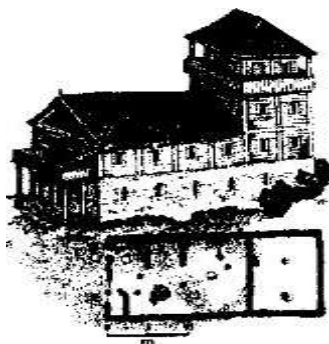

Pozlátené medené nákončie uprostred s čupiacou žabou
(lícna strana nákončia s kniežaťom na str. 108).

Kľúče zrejme patrili k bežnej výbave mikulčických domov, iste bolo čo i prečo zamykať.

Zámka bola veľmi jednoduchá: koncom kľúča sa posúvala drevená závera na vnútornej strane dverí.

Mikulčický palác podľa Lubomíra E. Havlíka (nakreslil J. Dungel).

mene, keď sa jedného dňa pod tlakom klenby zrútili múry, sa jej výška odhaduje na dvanásť až pätnásť metrov. Na vnútorných stenách boli fresky; ich zvyšky ešte aj dnes žiaria farbami. Bohaté hroby boli na hrade i v podhradí. Zo staroruskej legendy vieme, že v Kyjeve bratia Kyj, Šček, Choriv a sestra Lybjeď sedeli „každý na svojej hore“. Azda aj v Mikulčiciach sídlil kniežací rod a každý jeho člen mal svoju „horu“. Nie je to násilná analógia - veľkomoravské hradiská neboli hrady, pripomínali skôr kremeľ, ktorý stál azda v každom významnom staroruskom meste.

Podľa Josefa Poulíka žilo v Mikulčiciach v ústrednom hrade, v piatich veľmožských dvorcoch, v podhradí a menších roztrúsených sídlach okolo dvetisíc ľudí. Je to oveľa menej ako v Starom Měste na Moravě, ale poloha aj výstavnosť viedli Josefa Poulíka k predpokladu, že Mikulčice bolo hradisko historických Moravanov, ktorí v roku 822 poslali svojich poslov do Frankfurtu na snem - zvolal ho Ľudovít Pobožný a Moravania tam uznali svoju závislosť od Franskej ríše. Ak je to tak, museli mať svojho vládcu, knieža, azda prvého známeho príslušníka mojmírovskej dynastie, ktorá sa zmocnila vlády (aj nad územím dnešného Slovenska) na takmer celé storočie.

Zvláštne je, že Mikulčice neskončili dramaticky. Nenašli sa stopy po katastrofe, po požiaroch ani po násilnej smrti. Omyl je vylúčený; úbytok nálezov v mladších vrstvách svedčí o pomalom odumieraní. Akoby pád Veľkej Moravy podomlel korene Mikulčíc. Výroba upadla, čo najlepšie vidieť na šperkoch: zlatníci pracovali čoraz jednoduchšie a lacnejšie, až napokon zlatnícke remeslo celkom zaniklo a jeho výrobné tajomstvá sa pozabúdali. Život na hradisku pokračoval, ale hradby chátrali, murované budovy sa pomaly rúcali, rozpadávali. Posledné stopy po kamennej architektúre sa stratili z povrchu iba v posledných desaťročiach. Starí obyvatelia Mikulčíc sa ešte v čase výskumu pamätali, ako múry niektorých kostolov trčali zo zeme 60 - 70 centimetrov, kým ich nerozobrali na stavby stodôl, výmurovky studní, dláždenie dvorov. Archeológovia oslobodili iba to, čo zostalo hlboko pod zemou.

Aj to sa im podarilo iba sčasti. Mikulčický výskum býval výkladnou skriňou českej archeológie. Isteže, najmä zásluhou Josefa Poulíka. Bol to naozajstný Moravan, bodrý, veselý, miloval život, dobré víno; „podle nosa poznáš kosa," vravieval, narážajúc na neprehliadnuteľnú ozdobu svojej tváre, a hoci mal aj iné vlastnosti, na ktoré spolupracovníci až tak radi nespomínajú, svoje moravanstvo nezaprel, jemu podriadil aj „veľkomoravanstvo", ktoré sa stalo

predmetom jeho celoživotného vedeckého diela, pravda, nezavršeného veľ- mi optimisticky.

Aj v tom je lesk, ale i bieda Veľkej Moravy.

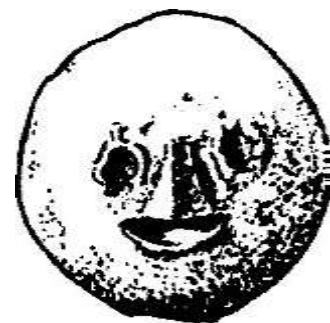
V roku 1985 sa sedemdesiatpäťročný Josef Poulík vzdal miesta riaditeľa Archeologického ústavu ČSAV v Prahe. Ponechal si funkciu riaditeľa Archeologického ústavu v Brne. Prišiel o ňu po revolúcii, ale ťažko to pripísať revolúcii - mal v tom čase osemdesiat rokov. Odišiel do dôchodku, istý čas si ešte udržal svoj vplyv, ale pre verejnosť to bol človek minulého režimu; v českom slovníku Kdo je kdo (Who's who) vydanom v roku 1991 sa už ani nespomína. Zomrel 28. februára 1998.

Výskum v Mikulčiciach sa po revolúcii prakticky zastavil. Vedecký tím sa rozišiel. Niekdajší vedúci Zdeněk Klanica vstúpil do vysokej politiky, stal sa poslancom Federálneho zhromaždenia a neskôr aj poslancom Českej národnej rady; do vedy sa veľkým oblúkom vrátil až po rokoch. Na hradisku sa už nekope, archeológovia spracúvajú staré, nepublikované nálezy. Odhaduje sa, že viac ako deväť desiatín plochy náleziska zostalo pre nasledujúce generácie. Ak, pravda, ešte prídu; fluidum prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov sa rozplynulo. Samostatná Česká republika stavia svoju minulosť na českej štátnosti sporej s Přemyslovcami. Veľká Morava je v tejto kapitole už len epizódou.

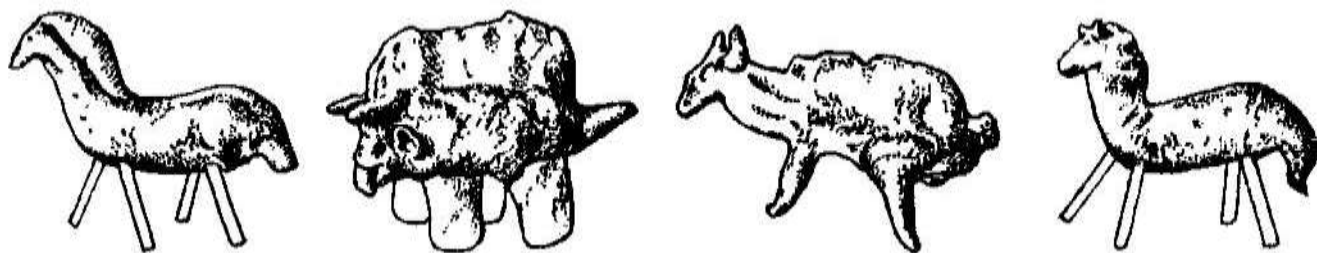
Je to zvláštne, ako sa história spája s politikou.

Niekedy rada, a niekedy nerada.

Aj v tom je jej slabosť.

O viere mikulčických pohanov svedčia len hlinené zvieratká a podivná tvár zo 7. a 8. storočia (podľa M. Beranovej).

Železné križové kovania závesu meča a dýky z Pöbedima.

Nezabudnem na chvíľu, keď som sa s Darinou Bialekovou prechádzal po jednotvárnom, nekonečnom, slnkom rozpálenom poli v Pobeďime. Darina Bialeková mi rozprávala a ukazovala - „tu bol val“, „tam brána“, „tu sme našli poklad hrivien“. Aj na to sa pamätám, ako za ňou prišiel jeden z miestnych ľudí a dal jej črep s nádherným obrázkom psička: úlomok rímskej prepychovej keramiky.

Ani sa mi nechcelo veriť, že obyčajné pole môže mať takú minulosť. Nuž iste, pole nie - krajina pri Pobeďime sa od základu zmenila. Bývala vraj krásna. Keď sa v roku 1959 začal archeologický výskum, ešte žili ľudia, ktorí sa pamätali na staré orechy, vŕby, kríky, šťavnatú trávu a lesklú hladinu vody v močiaroch a meandroch riečnych ramien. Na prechádzky sem vraj chodil aj pobeďimský kaplán, básnik Ján Hollý, a azda práve toto miesto mu ponúklo inšpiráciu:

*A všade jak ľen krásu, čirú
všad'e rozkoš uzíral,
najsładšú opojen v pľesajícém
srdci radostú,
tak spívá, a takú zňet' učí luh i rovňinu pesňú:
Jak spaňilé a ve svéj dokonalé
všecko je krásé!*

Ján Hollý je bardom bernolákovčiny, autorom Svatopluka, Cirillo-Meto-diady, Sláva, eposov, ktoré mali veľkomoravskou slávou povzbudiť rodiace sa národné vedomie Slovákov. Ťažko predpokladať, že by si nevšimol vysoké valy v Pobeďime; azda aspoň tušil, že sú to miesta, kde žili hrdinovia príbehov, ktoré raz napíše.

Žiaľ, medzitým všetko zmizlo. Priehrady a odvodňovacie kanály znížili hladinu Váhu. Tisícročné močariny vyschli. Kríky a stromy padli pod pílamy

Bronzové nákončie z Pobeďima z polohy Lazy, vzdialenej asi pol druhu kilometra od hradiska.

Prechádzka v pobeďimskom poli; po selanke nezostalo už ani pamiatky.

Darina Bialeková (vpravo) a fotografka Marta Novotná.

a sekerami. Valy zrovnali so zemou. Z niekdajšej selanky zostala vyschnutá, rozpálená rovina, posiatá obilím, slnečnicou, kukuricou, a ako nostalgická pripomienka kde-tu dažďom umytý črep alebo odtlačok prúťia vo vypálenej hline. Orba ich povytáhovala zo zeme, rozmetala, stokrát poprevracala, a tak tu ležia vedľa seba stopy z praveku, staroveku i slovanských čias.

Slovania prišli do Pobeďima azda už na konci 5. storočia a vydržali pol tisícročia. Žili v malých roľníckych osadách, nie bezvýznamných, v niektorých sa našli starobylé ostrohy s háčikmi, znak slobodných ľudí.

Na konci 8. storočia sa spojili a postavili opevnené hradisko. Malo dve časti: Hradištia a Podhradištia (tak sa tento chotár nazýva dodnes), spolu vyše osem hektárov zeme za valom dlhým asi kilometer. Konštrukciu valu tvorili komory z prúťia a dreva naplnené hlinou, z vonkajšej strany obložené kamením. Hlinu brali spreď hradby, čím vznikla priekopa hlboká niekde meter, niekde tri metre. Bránu, ktorá viedla do pevnosti, chránila pevná veža. Na obranu slúžili aj riečne ramená, ktoré obtekali hradisko. Hradisko bolo centrom remesla a trhu stredného Považia, strategické miesto vážskych brodov na spojnici Nitra a južnej Moravy, ktorá viedla cez hrebene Považského Inovca, rozbahnenú oblasť Váhu a priesmyky Malých a Bielych Karpát a určovala význam hradiska z obchodného i strategického hľadiska.

Darina Bialeková mi na prechádzke povedala:

- Konštrukciu valu dobre poznáme, poznáme aj jeho rozlohu, situovanie v teréne. Vieme aj to, že sa nemohol budovať dlho, povedzme niekoľko rokov; taká stavba by nedohotovená nevydržala zimu, rozpadla by sa. Vyrátali sme, že stodvadsať ľudí by Hradištia pri desaťhodinovom pracovnom dni postavilo za sedem mesiacov. Rovnako dlho bolo treba opevňovať Podhradištia, ktoré vybudovali o niečo neskôr. Približne toľko bojovníkov bolo treba aj na obranu. To nám dáva istú predstavu o počte ľudí, ktorí žili na hradisku a v okolitých osadách. Musíme si, pravda, uvedomiť, že nie každý vládol pracovať, k staviteľom a bojovníkom treba prirátat starcov a deti, ako aj ľudí, ktorí strážili, varili, starali sa o zásoby a podobne.

Všetko sa raz skončí, a tak aj hradisko zaniklo a zakryla ho zem. Iba valy sa týčili nad krajinou, ale aj tie tienili vysoké stromy. Tisíc rokov sa nedialo nič, až do chvíle, keď sa v roku 1900 začali sceľovať pozemky. Narušili pritom val, a vtedy sa ukázalo, že v jeho jadre je kameň, na okolí taký vzácny. Od toho okamihu sa premenil na baňu, ktorá pomaly ničila kedysi veľkolepý celok.

Unikátne železné nákončie z Pobédima zdobené striebrom.

Železné nákončie z Povedima.

K ďalšej katastrofe prišlo v roku 1959, keď sa rozhodlo, že nevyužívané pozemky treba skultivovať. Počas meliorácií buldozér strhol severný val a zvyšky už predtým poškodeného západného valu. Zo zničeného hradiska sa vyvalila masa črepov, železných a bronzových predmetov...

Ešte v tom istom roku prišli do Pobodima archeológovia a ich cesta nebola zbytočná. Objavili dielne kováčov, ktorí vedeli spevňovať a kaliť oceľ, navarovať ostrie a vykonávať ďalšie špeciálne úkony. Našli sa aj dve studne a v jednej z nich zachovaná drevená naberačka. Pre naše rozprávanie je však dôležité niečo iné: vo vale boli pozapichované hroty šípov, neklamné svedectvo o nepriateľskom útoku, úspešnom útoku, lebo vo vnútri hradiska zostali stopy po požiari, ktorý zničil palisády, brány, veže. Hradisko ktosi dobyl, a stalo sa to nečakane, bez varovania, obyvatelia si nestačili odniesť ani najcennejšie veci, ako svedčia železné hrivny, ktoré sa vtedy používali nielen ako surovina, ale aj ako platidlo. Železo malo veľkú cenu a Pobodim je najväčším náleziskom železných hrivien na území Veľkej Moravy. Jednotlivo, no najmä v celých súboroch v ruinách domov a hospodárskych stavieb zničených požiarom sa ich našlo okolo 2 500 kusov, čo je archeologický rekord.

- Niektoré osady po katastrofe ožili, - povedala mi Darina Bialeková, - nebolo však už dost ľudí, aby hradisko opravili, ba ani toľko, aby pod jeho ruinami vypátrali veci, ktoré sme po tisíc rokoch našli až my. Iba čo vládali pochovať svojich mŕtvych. Nenašli sme ani jedinú kosť človeka, ktorý by zostal ležať na mieste, kde ho zabili.

Vinník hroznej skazy sa priamo núkal: strelky zapichnuté z vonkajšej strany valu mali zvláštny romboidný tvar, taký istý ako strelky, ktoré sa našli v hrobách starých Maďarov. Zdalo sa, že sa otvára ďalší list z temnej kapitoly našej histórie, totožný s tragédiou, na ktorú archeológovia narazili v Starom Meste na Morave.

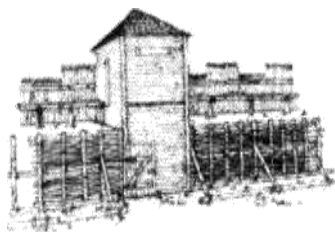
Potom však došlo k nečakanému zvratu. Počas výskumu sa našli nákončia remeňov na spínanie obuvi, také isté ako nákončia objavené v Mikulčiciach, v jednej vrstve s pamiatkami z čias takmer sto rokov pred príchodom starých Maďarov. Navyše sa ukázalo, že aj romboidné strelky sa u nás používali už v tých istých časoch a najstaršie hroby, vyhlbené do už aspoň dvadsať-tridsať rokov zničeného valu, pochádzali z polovice 9. storočia.

A to je závažné zistenie: skaza mohla prísť kedykoľvek, no najmä z ktorejkoľvek strany. Jedna sa priamo vnucuje. Spomeňme si na Spis o obrátení

Bronzová pozlátená náušnica z 8. storočia z Boroviec.

Rekonštrukcia obrannej veže.

Rekonštrukcia priekopy a valu s palisádou na vrchole.

Ostroha s háčikom.

Bavorov a Korutáncov, lebo tam sa píše: „V tom čase bol vojvodom naddu-najských Moravanov Mojmirom vyhnaný akýsi Pribina...”

Rok tejto udalosti presne nepoznáme, označenie „v tom čase...” by sa však mohlo týkať roku 833. Vtedy totiž druhá manželka franského cisára Ľudovíta Pobožného Judita nahovorila manžela, aby jej synovi Karolovi Holému určil najväčší podiel ríše. Cisár sa podvolil jej vôli a tým sa dostal do veľkých problémov. Porušil totiž dohodu o rozdelení vlády, ktorú s tromi staršími synmi uzavrel v roku 817. Tí sa teraz vzbúрили, otca zosadili a zavreli do kláštora. Nôvým cisárom sa stal Lothar, ale jeho panovanie sa bratom čoskoro znepáčilo. Prinútili ho odstúpiť a začiatkom roku 834 otcovi umožnili, aby sa vrátil na trón. Veľa sa teda nestalo, ale chaos roku 833 Mojmirovi stačil, aby bez súhlasu a vedomia cisára vykonal, čo azda plánoval už dlhší čas.

Rok 833 pozoruhodne zapadá aj do archeologického času Povedima, času nakončí, romboidných streliek a najstarších hrobov vo vale. Povedim zrejme patril Pribinovi a strategická poloha na spojnici Ponitria a Moravy ho postavila priamo do cesty Mojmirových vojsk. Hradisko teda pravdepodobne zaniklo v bojoch Mojmíra s Pribinom, stalo sa obeťou Mojmirových snáh podrobiť si Pribinu a Nitrianske kniežatstvo pripojiť k Moravskému kniežatstvu.

Zrejme nešlo len o Povedim, ale o naozajstnú vojnu. Približne v tom istom čase zničil požiar aj hradiská v Majcichove pri Trnave, ale aj vzdialené pevnosti na Orave (na Ostrej a Tupej skale) a na Spiši (Spišské Tomášovce-Čingov). Ak šlo o jeden útok, a taký predpoklad vyzerá veľmi pravdepodobne, potom malo Nitrianske kniežatstvo nečakane veľký rozsah. Navyše archeologické pamiatky naznačujú, že pod Pribinovu vládu patrili aj hradiská v Malých Karpatoch (Molpír pri Smoleniciach, Neštich pri Svätom Juri), na Považí (Trenčín), na brehu Dunaja (Mužľa pri Štúrove), na Hornej Nitre (Hradec - Pievidza, Vyšehrad) a v povodí Hrona (strmé bralo detvianskej Kalamárky). A aj to je nápadná okolnosť, že zničené hradisko v Povedime nahradil opevnený dvorec na Kostolci pri Ducovom na opačnom brehu Váhu, a nové hradisko v Smižanoch vyrástlo namiesto vypáleného Čingova zas na opačnom brehu Hornádu.

Archeologické pramene nemôžu určiť osobné vzťahy, podľa kultúrnej jednoty objavených pamiatok však možno predpokladať, že do Nitrianskeho kniežatstva patrilo takmer celé Slovensko (s výnimkou moravského Záhoria). Nepoznáme jeho pevnosť a súdržnosť, ale určite nevzniklo zo dňa deň, rástlo azda desaťročia, a potom si treba pripomenúť, že napríklad v Košickej kotline

Poklad železných sekerovitých hrivien.
Je zvláštne, že pobedimské hrivny neboli zakopané v zemi; vo chvíli katastrofy
ich zavalili trosky, čo svedčí o neočakávanom konci hradiska.

Historické snímky mohyly z Kráľovského Chlmca, ktorá sa jasne črtá medzi stromami. Archivne obrázky nie sú veľmi kvalitné, ale ich dokumentárna hodnota je nenahraditeľná.

archeológovia preskúmali štyri rozsiahle slovansko-avarské pohrebiská (v Šebastovciach bolo takmer štyristo hrobov, zo značnej časti jazdeckých) a v lese Erös pri Kráľovskom Chlmci slovanský mohylník so stovkami žiarových hrobov; v jednom z nich bola nám už dobre známa veľavravná ostroha s háčikom.

Príbeh Povedima je dokladom o úžasnom spojení písomného a archeologického prameňa; či sme ho, pravda, pochopili správne, ťažko povedať. O to ťažšie, že dobové kroniky neudávajú príčiny sporu. Mohli byť celkom prozaické; po skončení vojen s Avarmi zostali pri Morave, a rovnako v Ponitří, bojovnícke družiny. Nebolo jednoduché užiť ich bez vojny a lúpeže, boj Mojmir a Pribinu sa teda - ako napokon vždy - viedol o vládu a bohatstvo.

Pravda, vylúčiť nemožno ani osobné dôvody. Viacero historikov upozornilo napríklad na blízku podobu latinskej formy Pribinovho mena Privina so slovom „privignus“, nezákonný syn. Bohuslav Chropovský vyslovil názor, že Pribina a Mojmir mohli byť príslušníkmi jednej panovníckej dynastie, možno bratanci, a v oboch prípadoch by teda šlo o rodinné súperenie, o snahu strhnúť na seba vládu nad Pomoravím i Ponitřím.

Epilóg o smrti

Asi desať kilometrov vzdušnou čiarou od Povedima ležia Borovce, neveľká dedina, a jedna jej časť sa volá Chřib. Slovo chřib znamená vŕšok, v prípade Boroviec sprásový hrebeň, kedysi dávno, v dobe ľadovej, naviaty vetrom. Kus z neho vzala tehelňa, znížila ho cesta, nové domy, ale jestvuje, a na Trnavskej pahorkatine, skúpej na kopce, to nie je zanedbateľný fakt.

Roku 1983 sa na Chříbe kopal vodovod a výkop narušil praveké pamiatky. Keď prišli archeológovia, našli čudný hrob: v ľadva viditeľnej jame ležala kostička asi štvorročného dieťaťa. Dieťa nedostalo do hrobu celkom nič, a predsa bolo jedinečné - výnimočné bolo jeho telo. Malo umelo deformovanú hlavu. Robilo sa to krutým spôsobom. Krátko po narodení mu hlavu pevne obviazali pásom látky. Bandáž nedovolila, aby lebka rástla prirodzene, guľovo, ale postupne nadobúdala zvláštny cylindrický tvar. Také veci sa robili všelikde (napríklad v starovekom Egypte) a v rozličných časoch - u nás len veľmi zriedka v čase sťahovania národov. Barbarský zvyk sa spája s Hunmi, od ktorých ho prevzali Germáni. Prečo to robili, prečo len niekomu, a inému nie, nevedno, pre naše rozprávanie je však dôležitý čas. V borovskom hrobe

neboli nijaké milodary, dá sa zaradiť len veľmi približne do 6. až 9. storočia, teda do čias slovanského Pobedima, a to by bolo veľkým prekvapením. Ak, pravda, nebol starší a medzi hroby našich predkov sa len neprimiešal.

Objav detského hrobu v Borovciach nebol náhodný, ľudské kostry sa tu nachádzali častejšie, ale nik im nevenoval pozornosť, pretože o kus ďalej býval starý cintorín. Záujem archeológov upozornil Borovčanov, že staré hroby nie sú samozrejmosťou, a tak už nasledujúci rok ohlásili objav hrobu pri kopaní základov nového domu. Keďže nebol prvý a stavitelia domu sa pamätali aj na ďalšie dva, začal sa v Borovciach archeologický výskum, ktorý už dvadsať rokov vedie Danica Staššiková-Štukovská. Podarilo sa jej zistiť, že borovské pohrebisko ležalo na ploche asi stokrát osemdesiat metrov, a hoci mnoho hrobov sa už dávno zničilo, našla tu 380 hrobov.

Najstarší mŕtvi žili v časoch Pribinu, poslední na začiatku 12. storočia v Uhorskom kráľovstve, keď sa viera dedov zachovala už len v poverách (azda o nich svedčí aj kaptorga, bronzová schránka na relikvie, objavená v jednom z najmladších hrobov). Pohania dostávali do hrobu nádoby zdobené slovan- skou vlnovkou s nápojom a potravou na dlhú cestu, vajcia ako magický symbol vzkriesenia; o pohanskej predstave o živote na druhom svete svedčia aj sekery, nože a rozličné nástroje, jednosečný meč a ostrohy dokladajú privilegovaných ľudí, náčelníkov, županov, príslušníkov vojenskej družiny. O spoločenskom význame svedčia aj strieborné náušnice zdobené jemným filigránom a drob- nou (makovou) granuláciou, guľôčkami zo striebra v priemere menšími ako milimeter. Ťažko si predstaviť, ako s nimi pracoval zlatník, ktorý nepoznal lupu ani zväčšovacie sklo.

Borovce majú aj ďalšiu špecialitu - výklenkové hroby. Zo sto hrobov viac ako štvrtina (najväčšia koncentrácia v strednej Európe) mala v bočnej stene hrobovej jamy hlboký výklenok na uloženie mŕtveho tela, ktoré od hrobovej jamy oddelili drevenou priehradkou. Nezasypali ho hlinou, ležalo v dutine, v hlinenej hrobke, niekedy viac ako tri metre hlbokoj. Keď sa po čase zrútila, zavalila kostru takými veľkými hrudami, že ju polámala. Nie je jasné, čomu slúžil záhadný, dnes už ťažko pochopiteľný spôsob pochovávaní - možno chránil mŕtvych pred zlodejmi.

Ešte jeden fakt je však dôležitý: výklenkové hroby patria do staršej časti pohrebiska, do čias rozkvetu pobedimského hradiska a zrejme aj jeho skazy. Azda v nich ležia ľudia, ktorí by mohli svedčiť o tragických chvíľach...

Danica Staššiková-Štukovská.

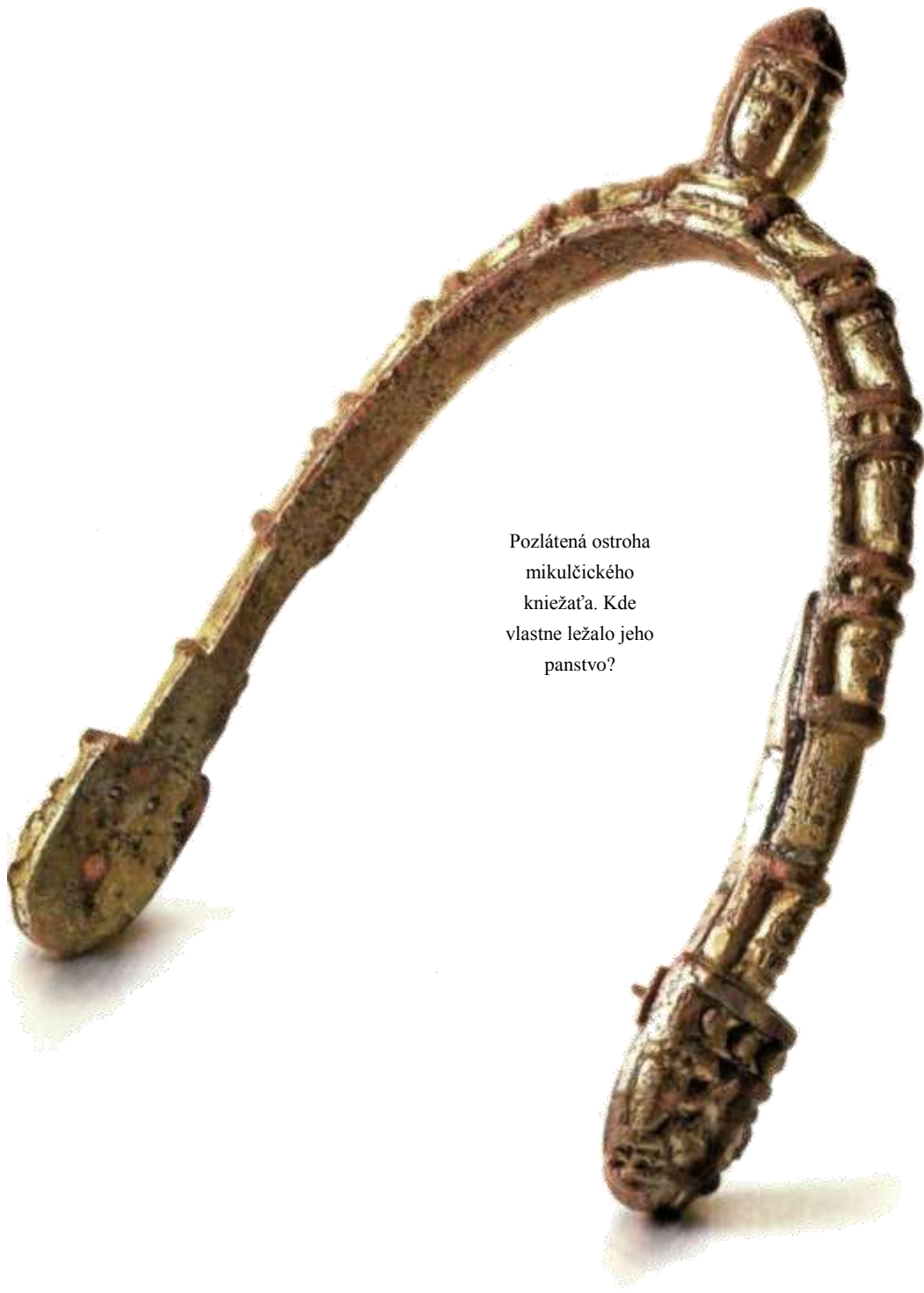

Výklenkový hrob.

Deformovaná lebka a niekoľko spôsobov, ako jej dať zvláštny turbanovitý tvar.

Pozlátená ostroha
mikulčického
kniežaťa. Kde
vlastne ležalo jeho
panstvo?

Skôr ako som napísal scenár k televíznemu filmu *Stojí kostol v širom poli...* o Kostole sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch, pozrel som si expozíciu o Veľkej Morave v Moravskom múzeu v Brne. Jej súčasťou bola veľká mapa so šnúrou najvýznamnejších veľkomoravských nálezísk na rieke Morave - Staré Mesto na Morave, Mikulčice, Pohansko, Devín, bezprostredne nadväzujúca Bratislava, a naproti tomu tak trochu osamelá Nitra. Osamelá, pravda, len na mape, historicky rozhodne nie, ale o tom sme už hovorili v predchádzajúcej kapitole.

Pri pohľade na brniansku mapu som si spomenul, ako mi pred dávnymi rokmi povedala Tatiana Štefanovičová, že pamiatky, ktoré odkryla pri výskume Bratislavského hradu, jej väčšmi pripomínali Mikulčice ako Nitru. Na jej lekcii som nezabudol ani vtedy, keď som počas filmovania stál pri kostolíku v Kopčanoch a hovoril som moderátorský text:

- Stojí kostol v širom poli... Je až dojemné, aký je osamelý...

A dodával som: - Možno vie, a nepovie...

Pohľad na Kostol sv. Margity je nielen dojemný, ale aj fascinujúci. Uchvacuje, hoci ide o nevelkú, jednoduchú stavbu, ba možno práve preto je taký uchvacujúci, ale celkom určite aj pre tajomstvo, ktoré ho obostiera.

Zlatý prsteň s kamenným očkom zo Skalice-Kopečnice.

Stojí kostol v širom poli...

Závesok z Kráľovského Chlmca.

Vybrali mu dobré miesto na vyvýšenine, kam nikdy nedosiahne voda, hoci jedno z ramien Moravy, kanál Struha, tečie iba o niekoľko krokov ďalej.

Naozaj len taká struha, dielo moderných meliorácií, ktoré takmer celkom zotrelí starobylosť tohto miesta.

Stojí kostol v širom poli...

Stojí asi kilometer od Kopčian, kostol starý, prastarý, osamelý, akoby na- ozaj čosi nebolo s kostolným poriadkom.

Napríklad hneď hlavný vchod - nie je v strede čelného múra. Také čosi sa nestáva, preto regionálny historik Rudolf Appel prišiel na nápad, či to nie je výsledok prestavby. V určovaní jej času nebol skromný: myslel na 10., mož- no 11. storočie, a keďže pôvodný kostolík by musel jestvovať skôr, ak sa pán Appel nemýlil, došli by sme sa až do čias Veľkej Moravy, a taký vek nemá ni- jaká stavba nielen na Slovensku, ale ani na Morave - a slávne juhomoravské náleziská majú naozaj všetko.

Mikulčice ležia priamo na dohľad, pravda, neviditeľné, skryté v zeleni luž- ných lesov. Údajné sídlo kniežat, panovníkov, rodisko mojmirovského rodu, hlavné mesto Veľkej Moravy a s tým všetkým spojené kamenné kostoly, hroby mužov s mečmi a ostrohami, paláce, zlato, prepych...

Celý ten zázrak vzdialený len na šírku rieky.

Pravda, na šírku rieky Moravy, pretože Morava nie je obyčajná rieka, zau- jala staroveký svet a jej najstaršie meno Marus vzniklo ešte v praveku.

Morava je veličina, s ktorou treba rátať aj v príbehu osamelého kostolíka. Napokon, nebýval vždy taký osamelý, Kopčany sa vraj rozkladali okolo jeho múrov, iba neskôr ich opakované povodne odtláčali vyššie, do bezpečia. V stredoveku bolo dvoj- e

Kopčian, jedny pri kostolíku, druhé o kus ďalej. Ak by to bola pravda - a prečo by nebola? -, potom by sa kopčianska história začínala pri kostolíku a pokračovala na ich dnešnom, tiež už historickom mieste, lebo aj súčasné Kopčany sú síce neveľkou, no historicky významnou obcou. V Kopčanoch bývali rodičia Tomáša Garrigua Masaryka, podľa ústnej tradície sa v Kopčanoch narodil aj sám Tomáš, ktorý už ako prezident dal obci postaviť školu. V Kopčanoch je nádherný žrebčín Františka Lotrinského a na dohľad od kostolíka Kačenáraň. Rybník je dnes už ledva viditeľný, ale býva- lo to dômyselné zariadenie. V rybníku sa chovali skrotené kačice, vábili nad vodou preletujúce krdle divých kačíc, a keď si sadli na vodu, zaviedli ich do tunelovitých kanálov zakrytých sieťami, pri ktorých už čakali ľudia, pochy-

Stojí kostol v širom poli...

Kačenáraň.

Struha.

Štefan Janšák vo sviatočnom

a v pracovnom odeve pri
výskume hrúdov.

Mikulčice sú skryté v zeleni.

tali ich, cvičené pustili a divým vykrútili krk. Bolo to dobre vymyslené: len za jediný rok 1854 tak ulovili 12 036 kačíc.

V stredoveku bolo dvojce Kopčian... Ale čo bolo predtým? To je ono „stojí kostol v širom poli..." aj s dodatkom „možno vie, a nepovie..."

Kostolík sv. Margity a Kačenáreň stáli na tej istej pieskovej dune, ktorú počas meliorácií zničili. Ale vieme, aké to tu bolo:

„Po krivolakých cestách, rozmočených nočným dažďom, po chatrných lávkach, s použitím malých a deravých člnkov dostávame sa na pieskový vŕšok ku Kaplnke svätej Margity. Piesková duna pri kaplnke menuje sa Hrúd. Nikto nevedel nám vysvetliť, čo znamená toto nezvyklé a podivuhodné slovo. Dedinčania prijímajú ho ako hotovú vec, nepýtajú sa po jeho význame ani pôvode."

To sú slová Štefana Janšáka z knihy Brány do dávneho. Napísal mi do nej venovanie: „Priateľovi Paľkovi..." Už je to štyridsať rokov - bol som vtedy sopliak a on zrelý šesťdesiatnik, vážený a obdivuhodný muž, posledný slovenský polyhistor, ako sa mu oprávnené hovorilo (pozri Stopy dávnej minulosti 1 - Slovensko v praveku). V Kopčanoch spojil archeológiu s jazykovedou. Upozornil, že slovo „hrúd", používané na Slovensku a na Morave (pripomínalo mu slovo „hrad"), poznajú viaceré slovanské jazyky; dokladá napríklad staroslovanský „hrud", ruský „grad", poľský „grad", čo vraj nasvedčuje, že Slovania bývali na hrúdoch už vo svojej pravlasti v barinách Visly, Prutu, Dnepra a Dnestra. Odtiaľ si slovo, ale aj spôsob bývania, priniesli do novej domoviny. Štefan Janšák sa však neuspokojil len s teóriou, vybral sa „hrúdy" hľadať. Na rieke Morave od Skalice po Devínske Jazero a na Myjave od Kútov po Jablonku našiel na pieskových dunách medzi močiarimi desiatky sídiel barinného typu a napospol sa volali Hrudý, čo pochopil ako svedectvo o niekdajšej jazykovej jednote.

Úžasná myšlienka: ľudia na hrúdoch hovorili jednou rečou.

Ale akou rečou? Kto to bol a akej národnosti? To je zásadná otázka, a história na ňu neodpovedá. Dobové pramene nerozlišujú národnosti, nestarali sa o také veci, zemepisné a etnické jemnosti im unikali. Našich predkov nazývali Moravanmi, moravskými Slovanmi, Slovanmi alebo Slovienmi, čo je to isté ako Slovania, niekedy však špecificky Slovania na strednom Dunaji. Slovienmi sa napríklad volajú Rastislavovi poslovci, o podunajských Slovanoch ako o Slovienoch hovorí staroruský letopisec okolo roku 1113, Slováka nazýva-

jú Slovyeninom koncom 14. storočia aj v Bratislave a v Rožmberskej knihe popráv sa v roku 1424 píše o poprave Slovéniina, mnícha Lukáša z Nového Mesta nad Váhom. Napokon Ján Stanislav a aj Peter Ratkoš tvrdili, že starý názov používame vlastne dodnes, v tvaroch Slovenka a Slovensko, odvodených od slova Slovienin, a nie Slovák, pretože v takom prípade by sa hovorilo o Slováčke a Slovákcu.

Štefan Janšák sa nepúšťal tak ďaleko, zostal radšej pri archeológii:

„Už hneď začiatok je šťastný. Nález nespočetného množstva slovanských črepov rozjasnil nám tváre... Toľko Hrudov nemôže byť predsa výtvorom náhody! Nedali sme sa dlho trápiť pochybnosťami, a najbližšie voľné nedele videli nás na skalických lúkach, v kútskych močiaroch, na jánskych pieskoch, pri gajarských jazierkach, v lesoch, vo vinohradoch a v záhradách celej moravskej doliny. Pichľavé slnko, mazľavé blato, zimné dažde a mrazy, i prvé lúče jari. Každú nedeľu našli sme aspoň tri nové sídliská. Pojem Hrudu splynul nám plne s pojmom starého predhistorického sídliska. Kdekoľvek sme vkročili na takto pomenovaný pieskový pahorok, všade sa potvrdil tento zákon.“

Barinné sídla, blatnohrady starých Slovanov sú veľmi romantickou kapitolou. Takto ich opísal bližšie neznámy byzantský autor Pseudo-Mauríkios v časoch cisára Mauríkia (vládol v posledných dvoch desaťročiach 6. storočia):

„Majú (Slovania) veľkú hojnosť všelijakého dobytku i poľnohospodárskych plodín, uložených na hromade v jamách, najmä prosa a pšenica. A ich ženy sú početné nad všetku ľudskú prirodzenosť. Väčšinou pokladajú smrť svojich mužov za svoj koniec a dobrovoľne sa zahrdúšia, nepokladajúc vdovstvo za život. Bývajú v lesoch, okolo vôd, močiarov a (nepristupných) jazier. Pre prípad nebezpečenstva robia si mnohé východy zo svojich príbytkov. Potrebné veci zahrabávajú do úkrytov, nenechávajú nič na otvorenom mieste. A pretože vedú koristnícky život, radi pripravujú útoky na svojich nepriateľov v húštinách, v tiesňavách a na skalnatých bralách.“

Radi používajú úklady, nečakané prepady i rabovačky, vymýšľajú tak v noci, ako aj vo dne rozličné úskoky. V skúsenosti prechádzajú rieky prevyšujú všetkých a dokonale znášajú pobyt vo vode, takže často niektorí z nich, keď ich zdržujú sa doma prekvapí nejaké nebezpečenstvo, ponoria sa hlboko do vody a držia v ústach dlhé trstiny, ktoré sú na ten cieľ prispôsobené, (totiž) po celej dĺžke duté a siahajú až na povrch vody. A ležiac naznak v hlbine, cez ne dýchajú a vydržia tak viac hodín, nevzbudiac podozrenie nikoho, lebo ak

Kostol sv. Margity

a svedectvo, ktoré ponúka: staré múry a črepy.

Nákončies postavou biskupa bolo nájdené v Mikulčiciach, ktoré ležia na dohľad od kostolíka.

azda trstinu vidia z brehu tí, čo o tom nevedia, domnievajú sa, že narástla vo vode. Preto takí, čo toto poznajú, odhadnú trstinu podľa rezu i polohy, alebo im ňou (trstinou) prebijajú ústa, alebo ich vytrhnú ju donútiť vyjsť z vody, lebo vo vode už ďalej nemôžu vydržať."

V stredoveku bolo dvoje Kopčian. Dávno pred stredovekom hrúdy. Ale čo sa odohrávalo medzi stredovekom a hrúdmi?

Stoji kostol v širom poli... Možno vie, a nepovie...

Treba sa ho spýtať.

Na Janšákov objav sa nedalo zabudnúť. Asi o tridsať rokov neskôr pre-skúmala Janšákov Hrud Ludmila Kraskovská. Zistila, že bol obývaný tisícročia, ľudia tu žili od praveku až do stredoveku. Na Hruďe stála aj veľkomoravská osada a neďaleko nej ležalo vyše osemdesiat hrobov od praveku po stredovek. Medzi nimi hroby slovanské; v jednom spočíval bojovník s ostrohou, a ako už vieme, ostrohy bývali znakom výnimočnosti.

Ale aj to už vieme, že najstaršie kostoly bývali majetkom zemepána, a aj to je známe, že v stredoveku sa smelo pochovávať len pri kostole, ústrednou postavou pohrebnej obrady bol farár, ťažko si predstaviť, že by dovolil, aby sa do kresťanského obrady dostávali pohanské zvyky.

Lenže potom nám k objaveným hrobom chýbajú dve veci: zemepán a kostol.

Môžeme len hádať, o zemepánovi nevieme celkom nič, ale aj Kostol sv.

Margity sa neprestal tváriť tajomne. Keď totiž Ludmila Kraskovská vykopala pri jeho múroch sondu, našla len stredoveké pamiatky o stáročia mladšie ako bojovník s ostrohou.

Ako si to vysvetliť? Jestvoval azda starší, už zabudnutý kostol, ktorý zbúrali a nahradili dnešným?

Prvý pokus o vysvetlenie záhady urobila riaditeľka Záhorského múzea v Skalici Viera Drahošová. Vykopala pod múrmi kostola archeologické sondy a objavila kamenné základy, ktoré potvrdili domnienku pána Appela o pre-stavbe. Tá, pravda, patrí do oveľa mladších čias, ako si myslel. Má to svoju logiku. Kostolík slúžil Kopčanom ešte aj vtedy, keď sa dedina presťahovala vyššie, a keďže rastúcej obci nestačil, najprv ho zväčšili, a potom postavili nový kostol priamo v dedine. Do Kostola sv. Margity sa od tých čias chodilo už len na púte.

Viera Drahošová našla aj ďalšiu zvláštnu vec: prázdny podzemný priestor pred kostolom, asi hrobku. Na jej dne ležal nádherný pás. Dá sa predpokladať,

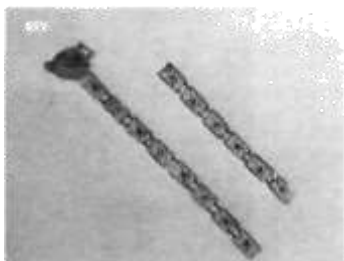
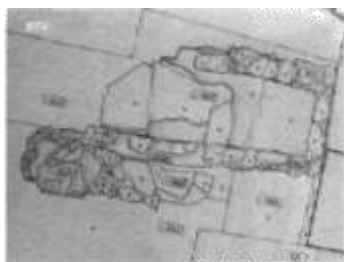
Viera Drahošová pri nakrúcaní televízneho filmu Stoji kostol v širom poli.

Lícna strana nákončia s postavou biskupa.

Krásny pás a hrobka, v ktorej sa našiel.

Dnešná Kopečnica.

že patril významnej žene. Lenže nepostavili hrobku pôvodne niekomu inému? Oveľa staršiemu? Napríklad zemepánovi, ktorý nám chýba? Hrobka sa totiž nápadne ponáša na hroby významných osôb z 9. a 10. storočia, ktoré sa našli v Starom Meste na Morave, na Pražskom hrade i v neďalekých Mikulčiciach.

K Viere Drahošovej sa neskôr pripojili pamiatkari. Keď z kostolíka otlkli omietky, ukázali sa kamenné múry takého starobylého vzhľadu, až sa začalo uvažovať o predrománskom pôvode stavby. Stavba pôsobila nečakane ucele- ne, postavená v jednom čase, a ak by to bol predrománsky čas, to by už niečo znamenalo, pretože predrománsky značí veľkomoravský.

Pozoruhodné boli starobylé okná v severnom múre; také sa v západnej Európe začali robiť už v 6. - 7. storočí a z módy vyšli až po troch-štyroch sto- ročiach. Pod dlažbou kostola sa našlo sedemdesiat hrobov a najstarší vykopali krátko po zániku Veľkej Moravy. To sú úžasné veci. Pretože do tých istých čias patril aj bližšie neznámy komplex osád v okolí, ktoré dokladá veľkomoravská nádoba objavená v Kopčanoch pri starej škole, zničené pohrebisko v areáli roľníckeho družstva a sedem ďalších nálezísk.

Možno to boli osady, ktoré tvorili hospodárske zázemie Mikulčíc, starali sa o obživu hradiska, a potom by sme chýbajúceho zemepána mohli hľadať na druhom brehu rieky Moravy. Nie je to planá fantázia, našli sa totiž aj stre- dovéké črepy, ktoré dokazujú, že osady po páde Veľkej Moravy nezanikli. Nik ich nezničil, jednoducho odumreli, tak ako sme to videli v Mikulčiciach.

To je zvláštna situácia. Ešte aj dnes sa slovenské dejiny budujú na predpo- klade, že starí Maďari Veľkú Moravu zničili, vyrabovali, vyvraždili, a odrazu sa ukáže - nielenže nedobýjali hlavné mesto, ale ušetrili aj neopevnené obce na Záhorí...

Desiatky slovanských osád sa našlo aj v neďalekej Skalici. Veľa o nich ne- vieme, nik ich neskúmal, svedčia o nich iba zozbierané črepy; jedinou výnim- kou je slovanský mohylník na Kopečnici. Pochovávanie pod mohylami nie je výnimočným javom, aj keď nevieme s istotou povedať, prečo pozostalí ukladali svojich mŕtvych raz do plochých hrobov, a inokedy nad nimi navršili násyp. Mohyly stavali východní aj západní Slovania, pre jedného i viac ľudí pochova- ných kostrovo aj žiarovo; niekedy ukladali niekoľkých mŕtvych do postupne zväčšovanej mohyly. Mohylník na Kopečnici je druhý najväčší na Slovensku (najväčší bol v Kráľovskom Chlmci); je aj dobre zachovaný - o čom napokon svedčí aj názov lokality, ktorú objavil Vojtech Ondrouch a preskúmal Inocenc

Ladislav Červinka (odkryl 30 mohýl) a Vojtech Budinský-Krička (38 mohýl so 76 hrobmi). Ešte v Červinkových časoch bolo mohýl okolo sto, niektoré boli vysoké už len niekoľko decimetrov, iné aj dva a pol metra s priemerom od šesť do dvadsaťpäť metrov. Postavili ich nahusto, jednu vedľa druhej, v dvoj-troj-metrových vzdialenostiach. Slúžili roľníkom, ktorí žili v močiarochoch, pracovali na poliach na vyššie položených riečnych terasách, a keď zomreli, niektorých podľa pohanského zvyku spálili - zvláštne, že sa nezriekli pohanských bohov, hoci v bezprostrednej blízkosti ich domov aj hrobov stáli kamenné chrámy.

O pohanskej viere svedčí množstvo milodarov, keramika, okuté drevené vedrá na napájanie koňa, nože, britvy, prasleny, strelky, sekera, ostrohy a meč.

Šperky boli krásne aj po tisícročí, nie honosné šperky kniežacích hrobov, ale jednoduché výrobky z bronzu a zo striebra, náušnice, gombíky (niektoré pozlátené), nákončia, prstene, pracky, farebné náhrdelníky zo skla a tak trochu ako výnimka zlatý prsteň.

Mimoriadne dôležitá je však iná vec: šperky boli také isté ako šperky z druhého brehu Moravy; týkalo sa to aj vedierok - aj kováči pracovali rovnako.

Príbuznosť s ľuďmi spoza Moravy sa jednoducho nedá poprieť.

Lenže skutočne spoza Moravy?

Najstaršou mapou Pomoravia je slávna Komenského mapa zo 17. storočia. Ak sa na ňu zadívame, zistíme, že Míkulčice neležia na pravom brehu rieky ako dnes, ale uprostred Moravy, na ostrove, v podstate v súlade so stratégiou Hrudov, ktoré sa tiež chránili vodou a močiarmi. Na našom probléme to iste veľa nemení, Skalica aj Kopčany sú z hľadiska veľkomoravských centier stále za vodou. Štyristo rokov stará mapa však upozorňuje na inú vec: nížinné rieky nemali trvalé koryto až do čias, kým ich nezošňurovali vodo hospodári. Búrlivé toky za povodní opúšťali staré riečisko a vymývali si nové, kde sa potom delili do množstva ramien.

Na tomto nespochybniteľnom fakte postavil Štefan Jansák prevratnú predstavu. Záhorie dokonale poznal, narodil sa asi štyridsať kilometrov od Kopčian a od Skalice - v Osuskom. Bol archeológom, historikom, numizmatikom, spisovateľom, prekladateľom, jazykovedcom, ale pôvodnou profesiou technik, inžinier. Do archeológie vniesol technické videnie, meranie, a čo je najdôležitejšie - archeológia mu bola radosťou, vášňou, ťahala ho do prírody, ktorú miloval, a príroda mu ponúkala možnosť, aby spojil predstavivosť a kombinačné schopnosti technika so vzdelaním historika.

Komenského mapa.

136 Dobré poznanie bahenných hrád, hrady, rozložené na dunách na plochom, väčšiu časť roka zatopenom území. Vedel, že voda bola ich najvýznamnejším obranným faktorom. Ak bolo treba, ľudia s ňou obratne narábali, umelo zvy- šovali hladinu alebo ju privádzali na ohrozené miesta.

Iná verzia Komenského mapy.

Keď si to všetko premyslel, napísal: „Niekoľko poznámok z hľadiska geografie, archeológie a histórie nás však presvedčí, že sa môžeme plným právom hlásiť o svoj podiel na význame a sláve, ktorou sa odievajú tieto tri hrady, najmä Mikulčice.“

Pod tromi hradmi myslel okrem Mikulčíc Staré Město na Moravě a Pohansko K slovenskému podielu na sláve Mikulčíc ponúkol Štefan Janšák celý rad argumentov. Upozornil napríklad, že na stavbu Mikulčíc použili obrovské množstvo kameňa, odhaduje sa na 25 až 30 tisíc kubíkov, čo je dosť na múr vysoký dva metre, dva metre hrubý a dlhý päť kilometrov, lenže v Mikulčiciach taký kameň nejstvie, a ani nejstvoval, vozili ho zo Záhoria, z Holíča, no najmä zo Skalice. Skalické ložisko kameňa je ideálne, kameň netreba lámať, sám sa uvoľňuje, a až k lomu mohli plávať plte, na ktorých sa bez väčšej námahy po potoku, cez dnes už nejstujúce močiare a ramená Moravy, vozil do Mikulčíc.

Janšák ďalej upozornil, že archeologické nálezy na Morave majú východný charakter a všetko, čo prichádza z východu, muselo prejsť cez Slovensko, pravdepodobne po starej ceste, ktorá viedla od brodu pri Hodoníne na Holíč, Šaštín a Senicu do Trnavy alebo po svahoch Malých Karpát k Dunaju.

Všimol si aj ďalšiu dôležitú okolnosť: terén pri Morave od západu na východ klesá. Dospel k záveru, že tým smerom sa v minulosti posúvalo aj hlavné rameno Moravy, preto sa hradisko, ktoré pôvodne stálo na jeho ľavom brehu, presunulo na pravý. Preto sa na ľavom brehu našlo toľko hrúdov, ktoré tvorili systém osád okolo Mikulčíc, naproti tomu na druhom brehu sa na šírke tri aj pol kilometra nenašlo nič; dôvod bol jednoduchý: bolo to územie, ktoré vo veľkomoravských časoch zatápala Morava.

Vysvetlil aj to, prečo sa posun Moravy zastavil. Silu mu vzal rybník, zakreslený na Komenského mape. Kedy ho postavili, to nevieme, v Komenského časoch už však jestvoval.

Platnosť svojej hypotézy odôvodnil Štefan Janšák aj pomalým odumieraním Mikulčíc. Nepadli v boji, ako by sa dalo očakávať, rozpadli sa. Keď Záhorie obsadili uhorskí vojaci, nemali o Mikulčice záujem, nehodili sa na obranu (boli priveľmi blízko hraníc) ani na útok (pretože z nich nevedla cesta na západ).

Strieborný pozlátený gombík z Kopčian.

Z tých istých dôvodov nezaujímali ani Čechov. Zmyslom ich jestvovania bol ľavý východný breh Moravy. Preto spustli; významní ľudia odišli - medzi nimi azda aj náš chýbajúci zemepán - a jednoduchí ľudia nemali dost' síl a ani záujem, aby sa o ne starali.

V tejto súvislosti je azda zaujímavé spomenúť, že v Holiči stával hrad Újvár, Nový hrad. Historici predpokladajú, že nahradil „starý hrad“, Šárvár, Šaštínsky hrad. Janšák mal na to iný názor; „starým hradom“ boli Mikulčice a Holičský hrad postavili na ochranu hraníc a brodu cez Moravu po ich zániku.

Josefa Poulíka asi Štefan Janšák nepotešil. Už sme o tom hovorili; v roku 1962, keď Janšákov článok vyšiel v Geografickom časopise, bola Veľká Morava ako prvý spoločný štát Čechov a Slovákov nielen historickou, ale ešte väčšmi politickou vecou. Presunúť jej hlavné mesto na Slovensko, to by bola vážna vec...

A vážna vec je to dodnes, lebo tie dávne časy sú úvodom do kľúčového problému vzniku slovenskej národnosti. Ako si hovorili „Veľkomoravania“ medzi sebou, nevieme, nevedno, či si vôbec nejako hovorili, či spolupatričnosť chápali v takom širokom meradle, či sa nenazývali podľa kmeňov alebo dokonca len rodov, a tak priestor pre fantáziu zostal otvorený. Obyvateľov Veľkej Moravy rozliční autori nazývali a dodnes nazývajú rozlične: Moravanmi, Čechmi, Slovákami, dokonca aj Čechoslovákmi a Veľkoslovákmi. Ja si myslím, že to bolo celkom inak. Obyvatelia Hrudov, a je jedno, kade v ich časoch Morava tiekla, boli moravskí Slovania, Slovania od rieky Moravy, iní ako Slovania od rieky Nitry.

Alebo to nie je pravda? Bolo to inak?

Stojí kostol v širom poli... Možno vie, a nepovie...

Treba sa ho spýtať.

Predpokladaná doprava kameňa zo Skalice a z Holiča do Mikulčíc.

Dnešná poloha Mikulčíc.

Kopčiansky chotár v roku 1934.

Hroby v Kostole sv. Margity.

Pyxida z Čiernych Kľáčian (rekonštrukcia).

Svedectvo strateného hrobu

(Pyxida z Čiernych Kľačian)

V apríli roku 1974 Archeologickému ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre oznámili z Jednotného roľníckeho družstva Čierne Kľačany, že vo vodovodnej ryhe, ktorú hĺbil bager od vodárne do dediny, sa objavili črepy a kosti. Čierne Kľačany sú nevelká obec na dohľad od Zlatých Moraviec a Zlaté Moravce sú zas takmer na dohľad od Nitry. Je to teda priestor z hľadiska národných dejín nanajvýš zaujímavý. Pamiatky sa našli na jednom z posledných svahov, ktoré spájajú Tribeč a Pohronský Inovec, v chotári Mlynské diely alebo aj Pri mlyne, kde síce o mlyne už niet ani slychu, ale zrejme tam kedysi stál; potoky mal k dispozícii hneď dva - Bočovku a Širočinu, ktoré sa približne v tom istom priestore spájajú a pod spoločným názvom Širočina sa asi o desať kilometrov ďalej vlievajú do Žitavy.

Nie sú to zbytočné podrobnosti; dokladajú, že miesto nálezu bolo svojho času významné, strategické.

Objavené predmety, a najmä ľudské kosti, vyvolali v dedine pozornosť; privábili aj troch študentov, Stanislava a Ivana Lukáčovcov a ich priateľa Milana Šveca, ktorí sa na miesto nálezu išli pozrieť. A dobre, že to urobili, lebo poskytli histórii vzrušujúcu epizódu, o ktorú možno oprieť jednu z najslávnejších kapitol slovenského dejepisu. Patrí im za to veľká vďaka.

Keď obchádzali ryhu, upútala ich lebka, ležiaca na dne priekopy. Vedľa nej boli kúsky panvy a zo steny priekopy vyčnievali ľudské nohy (to, čo z nich zvýšilo). Stroj sa preoral cez hrob a urobil to tak presne, akoby mu trasu vymerali - na jednej strane výkopu zostal odtlačok vypadnutej lebky, na druhej asi pol metra pod povrchom už spomenuté kosti nôh. Zvedaví chlapci ich odhrabali a okrem iných vecí našli pri nich zožltnuté, miestami celkom hnedé zlomky masívnej kosti ozdobenej akousi rezbou.

O niečo neskôr prišiel do Čiernych Kľačian archeológ Ladislav Veliačik. V ryhe a jej okolí našiel pamiatky od mladšej kamennej doby, cez do- bu bronzovú, staršiu dobu železnú až po veľkomoravské a neskoršie časy.

Avarské kovanie opaska z Komárna je ozdobené krížom a vtákom, zrejme holubicou, symbolom kresťanstva. Ťažko povedať, kam až siahajú korene kresťanstva na Slovensku.

Pri pomníku, neďaleko miesta nálezu.

Ladislav Veliačik s nálezcami po dvadsiatich rokoch.

Chýbali už len Kelti a Germáni, ale to možno iba preto, lebo nestáli v ceste stroju.

Keď mu chlapci priniesli svoj nález, ukázalo sa, že našli kúsok slonohého kla. Slonovina mala vždy veľkú cenu, vyrezávali sa z nej drobné luxusné predmety, rozličné figúrky a sošky. Najhodnotnejší je dutý koniec kla, koreň, z ktorého sa robili luxusné schránky (po grécky pyxidy). Mali veľkú cenu, z každého kla sa dala vyrobiť len jedna. Dutá časť kla sa odrezala, otvory sa uzavreli dnom a viečkom a vonkajšie steny sa ozdobili rezbou, nezriedka súvislými výjavmi, v pohanských časoch z mytológie, neskôr zo života svätých a z Biblie. Pyxidy slúžili ako schránky na vzácne veci, šperky, kozmetiku, v kresťanskej ére kadi-dlo a relikvie. A práve taká vzácnosť ležala pod zemou v Čiernych Kľačanoch. Rozpadla sa, ale aj zo zlomkov sa dala vyčítať jej niekdajšia krása.

Lenže táto krása nemala svoj čas. Keď Ladislav Veliačik zhromaždil predmety, ktoré dostal od študentov, preosial hlinu z miesta, ktoré mu označili, a vykopal niekoľko menších sond, zistil, že situácia vôbec nie je jednoduchá; v údajnom hrobe boli pamiatky z mladšej kamennej doby, staršej doby železnej, z čias Veľkej Moravy, zlomok bronzového, z jednej strany lešteného plechu (azda zvyšok zrkadla), nezreteľný kus opracovanej kosti, torzo čepele (asi kosáka), zlomok železného predmetu, dva praslenny a azda aj ďalšie maličkosti.

Bolo teda jasné, a koniec koncov logické, že nálezy sa pomiešali. Zložitá situácia sa ešte skomplikovala, keď po štvrtstoročí pri nakrúcaní filmu Záhadá zo slonoviny povedal Ivan Lukáč, jeden z chlapcov, vtedy už dávno dospelý muž, že pyxida neležala na označenom mieste, ale asi o dvadsať metrov ďalej...

Ťažko povedať, zostáva len veriť, že zlomky slonoviny pri nohách mŕtveho boli priveľmi nápadné na to, aby si chlapci chvíľu nálezu nezapamätali; napokon, nech je to akokoľvek čudné, na poli sa nikdy nevykonala archeologický výskum, hoci viacero okolností naznačuje, že pod zemou sa skrýva veľkomoravský cintorín, a mal by to byť významný cintorín, ak bola pyxida v jednom z hrobov. Na Slovensku iná nejestvuje, unikátna je aj v širšom v meradle; ďalšia sa našla až v Žuráni na Morave. Tá však mala väčšie šťastie, podarilo sa určiť jej čas: ležala v mohyle z obdobia sťahovania národov.

O sťahovaní národov sme už hovorili (Stopy dávnej minulosti 2 - Slovensko v staroveku), netreba sa opakovať; pre tento príbeh je dôležité, že nás vra-

cia nazad do antiky, a je teda logické, ak sa úlomky pyxidy dostali k Titusovi Kolníkovi, skúsenému archeológovi a špecialistovi na staroveké umenie.

Nemal to jednoduché. Rekonštrukciu schránky mimoriadne komplikovala okolnosť, že celé kusy chýbali a aj to, čo zostalo, nebolo celkom jednoznačné; zvetraná slonovina sa cibulovito rozpadá, a tak sa na niektorých miestach od-lúpila vrchná vrstva aj s rezbou. Priaznivá bola, naopak, okolnosť, že pyxidu zrejme zdobili postavy zo súvislého výjavu, ako dokladali figúry ľudí aj zvierat, a dôležité bolo aj to, že sa zachovali kusy, na ktorých boli vyvýšené podložky na pripevnenie zámky a jedného z dvoch pántov strateného vrchnáka, lebo pánty a zámka museli stáť proti sebe. Prvé dva kusy teda mali svoje miesto, ostatným ho bolo treba trpezlivo hľadať.

Postupne sa ukázalo, že do pyxidy vyrezali dva výjavy. Na prvom bol mladý pastier usadený na skale, pravou rukou opretý o akýsi predmet, zrejme o pastiersku palicu. Pri nohách mu ležala ovečka. Obďaleč stála skupina ďalších zvierat: tri ovce a koza, s hlavami obrátenými do jedného smeru, akoby sa tam čosi odohrávalo. Na konci malej čriedy bola ruka, ku ktorej chýbalo telo; tento kus pyxidy bol stratený nenávratne.

Priestor medzi čriedou a pastierom bol takmer zničený, postava, ktorá v ňom stála, pôsobila ako strašidlo, tajomný, zrejme starý človek v postoji, v ktorom sa dal vytušiť úctivý predklon. Pri nohách mal čosi nezreteľné, podľa výšky a logiky výjavu pastierskeho psa.

O niečo zreteľnejší bol druhý výjav: oráč so záprahom (azda býkmi) a pred ním žena s jednou rukou zdvihnutou do gesta požehnania, na druhej ruke naplnený kôš. V pozadí boli kamenné arkády a konár stromu nad záprahom. Rezba bola majstrovských kompozičným dielom a aj vysoký reliéf vyhovoval najvyšším umeleckým kritériám.

To všetko a niekoľko ďalších nezachovaných detailov bolo na nízkom valci, vysokom asi deväť centimetrov, dolu s priemerom štrnásť a pol centimetra, v hornej časti o máličko užšom, tak ako sa sloní kel zužoval od koreňa ku špičke.

Titus Kolník si všimol, že výjavy majú veľmi zvláštne, dalo by sa povedať až nelogické črty. Napríklad starý a mladý muž uprostred čriedy; čo mali symbolizovať? Ak odovzdávanie čriedy novej generácii, potom by sedel starý a prichádzal mládenec, tu sa navyše starý muž ukláňal a mladík pôsobil seabedome. Nebola to teda abstraktná oslava pokojného pastierskeho života, ale príbeh, zatiaľ, pravda, neznámy.

Zlomky žuránskej pyxidy.

Slonovina patrila medzi najluxusnejšie materiály. Na reliéfe zo 6. storočia je cisár Konštantín.

Titus Kolník pri rekonštrukcii zlomkov pyxidy.

Ak prvý reliéf znázorňoval konkrétnu scénu, musel byť taký aj druhý reliéf, to bolo logické. Práca oráča sa v antike vysoko cenila, mala aj symbolický zmysel: ten korenil v praveku * a platil ešte v stredoveku. Spomeňme si na Pře-mysla, bájneho vládcu českého kniežatstva, ktorého povolali na trón rovno od pluhu. Brázdou, ktorú vyoral pluh so záprahom býka a kravy, sa v staroveku pri zakladaní mesta symbolicky určovala veľkosť mesta, obvod hradieb. Tak to robili Etruskovia, ale aj Romulus vyoral symbolickú brázdou okolo budúceho Ríma - a práve v báji o založení Ríma našiel Titus Kolník zmysel výzdoby pyxidy z Čiernych Kľačian.

Keď sa narodili dvojčičky Romulus a Remus, synovia boha Marsa a vestálky Rey Silvie, dcéry zvrhnutého kráľa Numitora, nový kráľ ich prikázal zabiť, aby mu nevyrástli nepriatelia. Novorodiatka položili do dreveného košíka a pustili po prúde rieky Tiber. Mali sa utopiť, lenže korýtko sa zachytilo o korene veľkého figovníka. Plač detí prilákal vlčicu, ktorá sa ich ujala, zohrieva ich a kýmlika svojím mliekom. Vlčici deti ukradol pastier Faustulus a vychoval ich. Keď nadišiel čas, porozprával Romulovi o jeho kráľovskom pôvode. Ak je to naša scéna, aj ruka bez tela má vysvetlenie. Patrila Palilii, bohyni pastierov, lebo Rím založili 21. apríla 753 pred našim letopočtom, na sviatok Palilie. Za takých okolností je pravdepodobné, že arkády za rukou symbolizujú svätyňu a konár figovníka, na ktorom sa zachytilo korýtko.

Prvá scéna vysvetľuje druhú: Romulus vyoráva brázdou, ktorou určuje veľkosť Ríma. Pred jeho pluhom kráča bohyňa úrody Ceres s košom zrna.

Rekonštrukcia výzdobného reliéfu sa teda podarila, ešte vždy však chýbajú čas, a bez času sa nedalo rozmýšľať o tom, kedy a ako sa pyxida dostala do zeme. Titus Kolník sa ho pokúsil určiť módou. Romulus mal krátke kučery sčesané do čela a na zátylok. Taký účes bol v Ríme moderný na prelome 3. a 4. storočia. Na 4. a 5. storočie ukazoval aj účes bohyně. Pastier mal obľebenú kožušinu, lebo podľa tradície „vlčiu kožu bude nosiť ten, ktorý mesto najslávnejšie založí“, oráč krátku podkasanú tuniku, tak ako dobrý pastier na pamiatkach z 3. - 4. storočia. Jednoduchú predĺženú tuniku nosili v tom istom čase aj Rimanky, rovnako štóla prehodená cez plece bohyně a náhrdelník sú typické pre neskorú antiku.

* Pozri Stopy dávnej minulosti 1 (Slovensko v praveku), kapitolu Najkrajšia žena nášho praveku.

Pyxida z Čiernych Kľáčian
(rekonštrukcia).

Vlčica dojčiaci Romula
a Rema.

Přemysl Oráč (podľa
Vénceslava Černého).

Konštantín a Metod z
bulharského kódexu z
11. storočia.

Hypotetické zaradenie vzniku pyxidy do 4. storočia umožnilo T. Kolníkovi rozvíjať myšlienku ďalej. Umelci sa dodnes radi vezú na politickej vlne a inak to nebolo ani v antickom Ríme; vo chvíľach vypätého vlastenectva siahali za vlasteneckými motívmi. V 4. storočí bolo takou chvíľou založenie Nového Ríma - Konštantinopolisu, Byzantionu, na príkaz cisára Konštantína Veľkého v roku 324. Je to len hypotéza, ale spojením pyxidy s Byzantskom by sa dalo vysvetliť jej miesto vo veľkomoravskom hrobe, a tým pripomenúť slávnu kapitolu slovenskej histórie, príchod byzantskej misie na Veľkú Moravu.

Nie je to neznáma kapitola. Osudy sv. Cyrila (Konštantína) a sv. Metoda do podrobnosti opisujú legendy, ktoré sa zachovali v latinčine i v staroslovienčine. Latinská je Rímska legenda napísaná v okolí pápeža (pravdepodobne vo Velletri v bezprostrednej blízkosti Ríma) krátko po smrti Konštantína, starosloviencke sú dve slávne Moravsko-panónske legendy, Život Konštantína a Život Metoda. Sú to teda dobové pramene, ich autori píše o tom, čo zažili alebo aspoň počuli od tých, ktorí tieto udalosti osobne prežili, a hoci to nie je rozprávanie o histórii, ale životopisy, svojím spôsobom náboženský text, ktorý kladie základný význam na duchovný rozmer, má predpísanú formu, stavbu, štýl, aj tak sú to pramene, aké sme doposiaľ nepoznali; sú o to cennejšie, že informujú o situácii znútra, s láskou, nie sú to svedectvá spoza hraníc, naplnené nenávisťou a nepriateľstvom, a to je mimoriadne dôležité, pretože človek musí milovať históriu svojej vlasti, byť na ňu hrdý - to je už tak a s tým sa nedá nič robiť.

Pozvanie a príchod Konštantína a Metoda sa viažu na nového veľkomoravského panovníka Rastislava. Do tých čias sa Rastislav nikde nespomína. Možno žil medzi Frankmi ako rukojemník, ktorého im dal Mojmír (vieme, že to urobil aj korutánske knieža Borut, aj ten dal bavorskému vojvodovi svojho syna Gorazda a synovca Chotimíra - taký bol v tých časoch zvyk). Za akých okolností Rastislav vystriedal Mojmíra, nevedno, z Fuldských análov sa dozvedáme iba toľko, že východofranský kráľ Ľudovít Nemec „v polovici augusta 846 sa vybral proti moravským Slovanom, ktorí sa pokúšali odtrhnúť. Tu urobil poriadok a podľa svojich predstáv urovnal pomery a ustanovil im za vládcu Rastislava, Mojmírovho synovca“.

Ak si ho vybral, asi ho poznal a dôveroval mu, možno práve z čias Rastislavovho rukojemníctva v Bavorsku; nie je vylúčené, že si ho priviedol rovno odtiaľ. Ale je možné aj to, že Mojmír už nežil, nevládol, a krok Ľudovíta Nem-

ca bol reakciou na novú situáciu, ktorá vznikla po jeho smrti alebo po jeho páde. Nech si však Rastislava vybral z akýchkoľvek dôvodov, asi oľutoval, lebo Rastislav sa ukázal ako silný, neposlušný, no najmä prezieravý panovník. Vyplýva to aj z legendy Život Metoda:

„Stalo sa však v tieto dni, že Rastislav, knieža slovienske, spolu so Svätoplukom poslali z Moravy k cisárovi Michalovi posolstvo, ktoré prehovorilo takto: ‚Z milosti Božej sme zdraví. Hľa, prišlo k nám veľa učiteľov kresťanov z Vlách i z Grécka, i z Nemiec a učia nás rozlične. Lenže my Slovieni sme ľud prostý a nemáme nikoho, kto by nás naučil pravde a vysvetlil zmysel. Tak teda, dobrý vládár, pošli nám takého muža, ktorý nám usporiada všetko právo.‘“

Zaujímavá je zmienka o Svätoplukovi. Je to po prvý raz, čo sa niekde uvádza jeho meno. Keď o ňom budeme hovoriť po druhý raz (v kapitole Dovina nie je dievča), z dobových prameňov sa dozvieme o jeho kráľovstve. Meno tohto kráľovstva sa neuvádza, keďže však vieme, že Svätopluk bol Rastislavov synovec, a ako vyplýva z textu Moravsko-panónskej legendy, aj spoluvládca, predpokladá sa, že bol kráľom v Nitre, ktorá si zachovala autonómiu aj po vyhnaní Pribinu.

Ale vráťme sa ku Konštantínovi a Metodovi.

V roku 861 požiadal Rastislav pápeža Mikuláša I. o učiteľa, ktorý by ovládol slovanský jazyk. Naddunajskí Slovania patrili v tom čase pod regensburšké (Česi) a pasovské biskupstvo (Nitrana); ak by pápež Rastislavovi vyhovel, uvoľnil by väzbu Slovanov na Franskú ríšu, a pápež mal voči Frankom záväzky, ktoré mu v danej chvíli takú vec nedovolili. Rastislav sa však nedal odradiť a obrátil sa do Byzantska, kde vládol cisár Michal I. Byzantský cisár sa považoval za priameho dediča antického Ríma, neuznával konkurenčných franských Karolovcov, ktorí si cisársky titul vymohli len pred krátkym časom. Rastislav svojím krokom vošiel do európskej politiky a urobil to veľmi úspešne. Byzantský cisár vybral dvoch skúsených misionárov, Konštantína a Metoda:

„Vtedy povedal cisár Michal Konštantínovi: ‚Počuješ, Filozof, túto reč? To nemôže vykonať nikto iný okrem teba. Tu, hľa, máš mnohé dary, vezmi si so sebou svojho brata opáta Metoda a choď Vy ste predsa Solúnčania a všetci Solúnčania hovoria čisto po sloviensky.‘

Vtedy sa neodvážili odmietnuť ani Bohu, ani cisárovi podľa slova svätého apoštola Petra, ktorý povedal: Boha sa bojte, kráľa si ctíte. Vypočujúc tú veľkú vec, pohrúžili sa do modlitieb spolu s inými, čo rovnako zmýšľali ako oni. A tu

Postupná rekonštrukcia scény stretnutia dvoch postáv.

Titus Kolník nad rekonštrukciou scény orby.

Boh zjavil Filozofovi slovienske písmo, a keď hneď zostrojil písmená a zostavil text, vydal sa na cestu na Moravu, vezmúc so sebou Metoda. Ten potom znovu začal Filozofovi slúžiť, v pokore mu oddaný, a spolu s ním učiť."

Je zvláštne, že všetky tri legendy ponúkajú zhodnú informáciu o daroch: „(Cisár) poskytol im značné prostriedky z cisárskej pokladnice na cestu", (Rímska legenda), „potom ho poslal s mnohými darmi" (Život Konštantína), „tu, hľa, máš mnohé dary" (Život Metoda). Pre T. Kolníka to znamenalo ďalší argument pre jeho predstavu, že pyxida, ktorú hypoteticky spojil so založením Konštantínopola, ležala vo veľkomoravskom hrobe v bezprostrednej blízkosti Nítry ako jeden zo spomínaných darov.

Kolníkov pokus o spojenie literárneho a archeologického prameňa si zasluhuje uznanie a určite to nie je náhoda, ak ho dal do historickej súvislosti, ktorá má pre Slovákov mimoriadnu cenu. Misia Konštantína a Metoda sa stala kultovým príbehom všetkých Slovanov. Zakladá sa na Rastislavovom konštatovaní „nemáme takého učiteľa, ktorý by nám vyložil v našom jazyku pravú kresťanskú vieru".

Byzantskú reakciu poznáme zo Života Konštantína:

„Filozof sa však spýtal: ‚Lenže kto dokáže napísať reč na vodu a získať si meno kacíra?' Cisár spolu so svojim strýkom Bardom mu znovu povedali: ‚Keď to budeš chcieť ty, tak ti to môže Boh dať, lebo ten dáva všetkým prosiacim bez pochybovania a otvára klopajúcim.'"

Odišiel teda Filozofa podľa svojej starej obyčaje sa oddal modlitbe spoločne s inými pomocníkmi. A skoro potom ho osvietil Boh, ktorý počúva modlitby svojich služobníkov, a vtedy zložil písmená a začal písať text evanjelia: Na počiatku bolo slovo a slovo bolo u Boha a Boh bol Slovo (atď)."

Príchod Konštantína a Metoda v roku 863 sa stal jedným zo základných kameňov historického vedomia Slovákov, a keďže sa ním stal v časoch národného obrodzenia (azda aj skôr, v úvode ich spomína už spevník Cantus catholici z roku 1655), do pozadia musela ustúpiť aj historická realita. Pravda, nie je spravodlivé, ak sa obrana národnej existencie spájala so znevažovaním diela predchodcov solúnskych bratov, ktorí sa spomínajú aj v Živote Metoda: „Prišlo k nám veľa učiteľov kresťanov z Vlách, i z Grécka, i z Nemiec." A ešte nespravodlivejšie, ak to platí dodnes, lebo istého uznania sa dočkal len arcibiskup Adalrád, svätiteľ Pribinovho kostola v Nitre. Kresťanstvo na Slovensku má históriu, ktorá siaha ďaleko do minulosti, začiatky sa kladú až ku Keltom,

pravda, nie ku slovenským Keltom, o ktorých sme hovorili v Stopách dávnej minulosti 2 (Slovensko v staroveku), ale ku Keltom britským.

Medzi Keltov na Britské ostrovy preniklo kresťanstvo s vojenskou výpravou Rimanov roku 43. Keď neskôr útoky pohanských Škótov a Piktov zatlačili Keltov do hôr, kresťanstvo vo veľmi svojráznych pomeroch, charakteristických najmä izoláciou, zosilnelo a začalo sa šíriť aj medzi iné národy. Pol tisícročia po vpáde Rimanov sa do Francúzska preplavili muži, ktorí vraj mali hlavy spredu vyholené, vzadu vlasy až na plecia, v rukách berlu ako symbol požehnanja, prekliatia i zázrakov, na krku schránku s relikviami, na pleciach vrecká s knihami a vodou - keltskí mnísi.

Možno naozaj vyzerali takto a možno inak, už to napokon ani neboli čistí Kelti a putovaním po Európe sa menili čoraz viac. Pre naše rozprávanie je dôležité, že vo Franskej ríši zakladali kláštory, v ktorých stáli kamenné kostoly a kvitlo umelecké remeslo v duchu keltských, antických a stredomorských tradícií. K našim predkom prenikli po páde avarskej nadvlády, azda aj skôr. Dokázať to nemožno, ich prítomnosť v Panónii by mala svoju logiku, či však prenikli za Dunaj, ťažko povedať, ale v roku 1956 sa počas archeologického výskumu na Hradci pri Prievidzi našlo bronzové pozlátené kovanie opaska, ozdobené obrazom štylizovaného vtáka, v ktorom viacerí bádatelia rozoznalo dielo zo severných svahov Álp, poznačené anglosaským vplyvom.

Neviem to posúdiť, predstava o mníchovi, ktorý sa zatúlal ďaleko na sever, je však vzrušujúca.

Európa bola v tých časoch vriacim kotlom, celé krajiny síce formálne patrili pod vládu byzantských a franských cisárov, ale boj o skutočný vplyv sa iba začínal. Cirkevná správa bola jednou z najmocnejších zbraní. Za takejto situácie keltskí misionári zavádzali, a tak približne na začiatku 9. storočia svoju misiu skončili.

Je to romantická a veľmi neistá kapitola, je však faktom, že solúnski bratia prišli do krajiny, kde kresťanstvo už dávno nebolo cudzie. Najstarší doklad o kresťanoch na Slovensku siaha možno naozaj až do čias Keltov. V živote sv. Ambróza sa totiž spomína Fritigil, manželka markomanského kráľa, ktorej o svätosti biskupa porozprával akýsi neznámy kresťan z Itálie. Fritigil sa stala vyznávačkou novej viery a do Milána poslala za biskupom Ambrózom posolstvo. Biskup ju spätne požiadal, aby prehovorila svojho muža na mier. Markomani sa vraj majú poddať Rimanom a presťahovať do sídiel, ktoré im určia.

Írsky kláštor na brehu rieky Shannon so súborom keltských krížov.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript, written on aged, yellowed paper. The text is arranged in approximately 12 horizontal lines, sloping downwards from left to right. The characters are dark and somewhat faded, characteristic of old ink on parchment or paper. The script is highly stylized and difficult to decipher without a key, but it appears to be a form of shorthand or a specific historical dialect. The paper shows signs of wear, including creases and discoloration.

Fritigil počúvla a vybrala sa za svätcom do Milána; už ho však nenašla medzi živými, lebo sv. Ambróz v roku 397 zomrel. Pretože gótsky kronikár Jordanes asi o stopäťdesiat rokov neskôr spomína Bavorov ako Baiobaros, obyvateľov bójskej krajiny predpokladá sa, že pôvodne to boli práve tí Markomani, ktorí na žiadosť Fritigil opustili svoju starú vlasť. Keďže aj slovenskí Kelti pochádzali z kmeňa Bójoj, barokoví dejepisci takmer jednoznačne označovali za sídlo markomanského kráľa Nitru.

Ale vráťme sa k slovanskej misii. Pri budovaní jej idylického obrazu sa často argumentuje zrozumiteľnosťou jazyka v protiklade s cudzotou reči západných misionárov, veď ešte aj názov Nemeц je vraj odvodený od slova „nemý“ (čo možno vôbec nie je pravda). Nie je to správna predstava - aj franské misie sa dobre pripravovali. Dokladajú to tzv. Frizinské zlomky (názov dostali od miesta nálezu v bavorskom Freisingu), rukopis o liturgii a náboženskej výučbe napísaný starou slovinčinou so staroslovienskymi a veľkomoravskými prvkami. Predpokladá sa, že slúžili franským misionárom pri práci medzi Slovanmi, pred príchodom byzantskej misie, na Veľkej Morave, potom medzi Slovincami, kde získali svoju dnešnú podobu. Za doklad o jestvovaní pred-cyrilometodského záposlovanského kultúrneho jazyka na Veľkej Morave a v Panónii sa považujú aj grécke liturgické knihy, tzv. Euchologion sinajský, ktorý sa zachoval v Kláštore sv. Kataríny na Sinaji v Egypte.

Život Konštantína.

Vodovodná ryha.

Napokon ani pôsobenie byzantskej misie na Veľkej Morave nebolo idylou. Boj proti pohanstvu bol veľkým zásahom do života ľudí, hoci vždy nemusel byť bezpodmienečne dramatický a zásadový. Niekedy pohania svojich bohov ochotne menili za kresťanských, ak sa ukázali mocnejší. S kresťanmi dokázali žiť v zhode, o čom napokon svedčí aj kresťanský kostol na dvore pohanského Pribinu. Keď východní Slovania uzatvárali zmluvy s Byzantíncami, prisahali Perúnovi a Velesovi, ale aj Bohu kresťanov. Nového boha nezriedka chápali ako príspevok do starého sveta viery. Poznáme zmluvu z roku 945, v ktorej sa hovorí, že ak niekto poruší prisahu, „nech je prekliaty od Boha aj Perúna“. Kyjevský knieža Vladimir postavil v roku 980 drevenú sochu Perúna so striebornou bradou a zlatými fúzmi, prikázal urobiť aj ďalších bohov, ktorým obetovali svojich synov a dcéry, no keď sa v roku 988 dal pokrstiť, modly dal pováľať, rozrúbať a spáliť. Perúna priviazali o konský chvost, vláčili ho, bili palicami a potom hodili do Dnepra. Aj v Novgorode bili v roku 989 sochu Perúna tak silno, až bes, ktorý v nej bol ukrytý, volal: „Ó, beda mi, padol som do neľútostných rúk.“ Sochu hodili do Volchova, čo však nič nezmenilo na tom, že Perúna ľudia tajne uctievali ešte v 11. a 12. storočí.

Polabskí Slovania zostali pohanmi aj v 12. storočí. Pohanstvo sa stalo oficiálnou zámienkou na boj proti nim, čím sa dostali do pozornosti kronikárov. O ich náboženstve vieme preto najviac. Ich hlavným bohom bol Svarožic, syn Svaroga, boh slnka a ohňa, ktorý sa neskôr zmenil na Radegasta. Jeho chrám vo Feldbergu stál na trojuholníkovom hradisku, obkolesený posvätným lesom, v ktorom sa nikdy nerúhalo. Bola to svätyňa z dreva, postavená na rohoch divých zvierat. Stáli v nej aj sochy ďalších bohov v pancieroch a s prilbicami, vo vnútri boli uložené zástavy, ktoré sa vynášali len v čase vojny. Pri veštbách vodili kňazi koňa cez skrížené oštepky zakopané do zeme a cez akési *losy*, o ktorých nevieme, ako vyzerali. Bohov si udobrovali obetou zvierat, ale aj ľudí. V roku 1066 obetovali Radegastovi hlavu kresťanského biskupa Jána z Marienburgu, za čo biskup Burchard z Halberstadtu svätyňu zvalil a vrátil sa domov na posvätnom koni.

Perún bol hlavný boh, ale určite nie všade. Napríklad na myse Arkona na polostrove Rujana bol chrám zasvätený Svantovitovi, ktorý patril medzi najvýznamnejších bohov polabských Slovanov. Obete mu prinášali nielen pohania, ale aj kresťanskí vojvodovia, ak chceli s pohanmi vychádzať v mieri. Slúžili mu kňazi a niekoľko sto jazdcov - tí mu prinášali nalúpenú korisť, mince, šperky, drahé látky. Chrám bol obkolesený krásnou vyrezávanou a maľovanou

drevenou hradbou, do ktorej viedol jediný vchod. Vo vnútri stáli mohutné stĺpy a medzi nimi viseli látkové závesy, ktoré zakrývali obrovskú sochu so štyrmi krkami a štyrmi hlavami. Pri nohách mala uzdu, sedlo, nádherný meč, v ruke držala roh naplnený vínom. Podľa výšky hladiny vína veštili kňazi veľkosť budúcej úrody. Svantovít mal vlastného koňa, na ktorom smel jazdiť iba kňaz a v noci aj on sám. Ako obeť mu prinášali obrovský koláč s medom, raz do roka aj živého človeka, ktorého z kresťanských zajatcov vyberali žrebom. Chrám na Arkone v roku 1168 zvalili Dáni. Kráľ Valdemar prikázal sochu Svantovíta rozrúbať a spáliť. Archeológovia sa svätyňu na Arkone pokúšali nájsť, ale ukázalo sa, že spolu s útesom, na ktorom stála, sa už dávno zrútila do mora.

To, čo sa nepodarilo na Arkone, pošťastilo sa v Gross Radene neďaleko Schwerinu, kde archeológovia našli zvyšky drevenej budovy jedenásť a pol metra dlhej a sedem metrov širokej a 53 drevených sôch, čo bola asi polovica z pôvodného počtu.

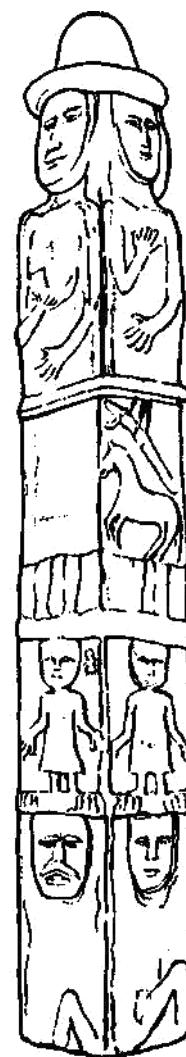
Podľa stredovekých kronikárov mali slovanskí bohovia nezriedka viacero hláv. Biskup Oto v roku 1128 prikázal porúbať sochu Triglava v Štetine a tri strieborné hlavy poslať do Ríma. Pomáhal mu údajne aj ľud, ktorý si boha, čo sa nevedel brániť, prestal vážiť. Rugievit mal sedem tvári a pri páse sedem mečov, rujanský Porevit päť a Porenutius štyri hlavy. Správy kronikárov potvrdil nález v rieke Zbruč vo východnej Haliči, kamenný stĺp vysoký takmer tri metre so štyrmi postavami pod jedným klobúkom. Jedna z postáv drží roh na pitie, druhá má pod nohami koňa. Len o trochu menší je dvojitý boh z Holzgerlingenu.

O boji proti pohanstvu na Veľkej Morave vieme z najstaršej slovanskej právnej pamiatky, Súdneho zákonníka pre ľud, a tam sa hneď na začiatku píše:

„Pred každým zákonníkom sa treba zmieniť o Božej pravde. Preto svätý Konštantín v prvom zákone napísal a povedal takto: Každá dedina, v ktorej sa konajú obety alebo prísahy pohanské, nech je odovzdaná Božiemu chrámu so všetkým majetkom, ktorý patrí pánom v tejto dedine. Tí, ktorí vykonávajú obety a prísahy, nech sa predajú so všetkým svojim majetkom a získaný výnos nech sa dá chudobným.“

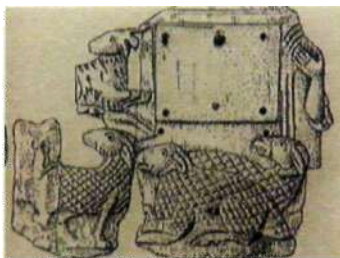
Nová morálka sa presadzovala násilím. Svedčia o tom aj ďalšie odseky tohto zákonníka:

„Kto má vlastnú manželku a zhreší s otrokyňou, ak sa tento prečin potvrdí, je potrebné, aby ju knieža tejto krajiny predal do inej krajiny a suma získaná za ňu sa má rozdeliť medzi chudobných. Rovnako smilník má byť podľa zákona

Pohanský kamenný bôžik so štyrmi tvármi pod jedným klobúkom, vyložený z rieky Zbruč, je vysoký takmer tri metre.

Scéna zvedavých zvierat a rozvinutý príbeh pyxidy.

Božieho kniežaťom daný k dispozícii kňazom na sedemročné pokánie: dva roky nech stojí počas omše pred chrámom Božím, dva ďalšie roky nech ide do chrámu po čítanie evanjelia a zvyšok omše nech strávi vonku a počúva omšu a ďalšie dva roky môže zostať až do Verím v jedného Boha. Posledný, siedmy rok nech stojí v chráme, ale nech neprijíma. Po uplynutí siedmich rokov na ôsmy rok nech už prijíma. (Odsúdení) sú povinní nejst' nič iné okrem chleba a vody po sedem liet.

Kto sa dopúšťa smilstva s rehoľníčkou, tomu podľa svetského zákona od- režú nos, podľa cirkevného nech sa mu však uloží pätnásťročné pokánie.

Keď niekto zvedol pannu bez súhlasu rodičov a keď sa tí o tom neskôr dozvedia, ak si ju chce vziať a chcú to i jej rodičia, nech sa koná svadba. Ak sa však bude jeden z nich zdráhať a bude to (človek) vážený pre svoje bohat- stvo, nech dá dievčaťu za zneuctenie libru zlata, t. j. 72 zlatých solidov. Ak je chudobnejší, nech dá polovicu svojho majetku. Ak je však nemajetný, nech ho dá sudca zbičovať a vyhostiť zo svojho obvodu. Je tiež povinný podrobiť sa pokániu počas siedmich rokov, ako sme napísali.

Kto zvedol dievčinu zasnúbenú inému mužovi, aj keď k nej vošiel s jej súhlasom, tomu treba odrezať nos.

Kto má dve manželky, nech vyženie tú, ktorú si vzal neskôr, aj s deťmi. Potom nech ho zbičujú a kajá sa sedem rokov."

Konštantín nebol tolerantný. A prečo by aj bol, bol to ortodoxný Byzan- tinc: „Meč svojej výrečnosti využívali pri odstraňovaní rozličných bludov, ktoré v onom ľude našli. A tak vyplievajúc a vytrhávajúc z tohto zamoreného poľa mnohorakú burinu nerestí, začali zasievať semeno slova Božieho."

Úporný bol nielen boj s pohanmi, ale aj s „trojjazyčníkmi", ktorí ako litur- gické jazyky uznávali iba gréčtinu, latinčinu a hebrejčinu.

Takto sa píše v Živote Konštantína:

„Nehlásali však iba túto jedinou vec, ale učili aj iné bezbožné veci, hovoriac, že pod zemou žijú ľudia s veľkými hlavami a že každý plaz je diablov výtvor. Ak niekto zabije hada, bude mu odpustených deväť hriechov. Ak niekto zabi- je človeka, má tri mesiace piť vodu z drevenej čaše a sklenej sa nemá dotýkať. Nebránili ani (ľuďom) vykonávať obety podľa starej obyčaje a ani uzatvárať nezákonné manželstvá.

To všetko ako trnie vysekal a spálil ohňom slov hovoriac: „Prorok o tom povedal: Obetuj Bohu obeť chvály a oddaj Najvyššiemu svoje modlitby. Ženu

svojej mladosti však neprepúšťaj, lebo ak ju znenávidenú prepustiš, necnosť pokryje žiadostivosť tvoje, hovorí Pán všemohúci. A tiež: Vystrihajte svoj- ho ducha, aby nikto z vás neopustil ženu svojej mladosti. A tieto veci, ktoré som nenávidel, ste konali, takže Boh bol svedkom medzi tebou a ženou tvojej mladosti, ktorú si opustil. Tá je tvojou pomocníčkou a ženou tvojej zmluvy.' A v evanjeliu Pán hovoril: „Počuli ste, čo bolo povedané starým: Nescudzolo-žiš. Ja vám však vravím, že každý, kto sa pozrie so žiadostivosťou na ženu, už scudzoložil s ňou vo svojom srdci. A ďalej: Hovorím vám, že ten, kto prepustí svoju ženu (okrem príčiny cudzoložstva), ju núti cudzoložiť. A ten, čo pojme mužom prepustenú ženu, cudzoloží. A apoštol riekol: Tých dvoch ľudí, ktorých spojil Boh, človek nech nerozlučuje.“

Byzantská misia nebola jednoduchá, ale úspešná, čo s nevôľou musel pri- znať aj spis O obrátení Bavorov a Korutáncov: „... istý Grék menom Metod filozofickým precenením novo vynájdeneho slovienskeho písma spôsobil, že latinský jazyk a rímske učenie, ako aj latinské autentické spisy sa stali menej- cennými všetkému ľudu zo strany (Slovienov), ako aj omše a evanjeliá i cir- kevné služby tých, ktorí ich vykonávali po latinsky.“

O udalostiach, ktoré nasledovali, sa píše v Živote Konštantína:

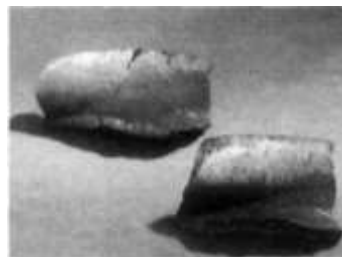
„Po tom, čo strávil na Morave 40 mesiacov, vydal sa vysvätiť svojich učení- kov. Po ceste ho prijal Kocel', panónske knieža, ktorý si veľmi obľúbil slovienske písmo a naučil sa ho. A zveril mu do 50 učeníkov, aby ich vyučil. Preukázal mu veľkú úctu a odprevadil ho ďalej.“

Nevzal ani od Rastislava, ani od Kocel'a zlato, striebro ani nijakú inú vec, ale odovzdal im slovo evanjelia bez pláce. Od oboch si vyžiadal iba zajatcov, a to 900, a prepustil ich na slobodu.“

Pravda, Kocel', to už je iná (nasledujúca) kapitola, a tak sa teda ešte vráťme ku pyxide. Jej objav nie je bez problémov. Našla sa na mieste, ktoré preoral ryha cez tisícročia. Titus Kolník dokázal, že má antický pôvod; jej príchod na Slovensko však nemožno obmedziť na čas Veľkej Moravy. Mohla sa k nám dostať skôr, ale aj neskôr, napríklad ako korisť niektorej križiackej výpravy.

Vylúčiť sa nedá nič, a na vine je stratený hrob. Stratený... Možno však nie definitívne - azda pod zemou v Čiernych Kľačanoch drieme odpoveď na túto otázku, a vari aj na ďalšie...

A to aj na také, ktoré ešte nik nepoložil.

Predmety z údajného hrobu.

Spis O obrátení Bavorov
a Korutáncov s pasážou
o vyhnaní Pribinu.

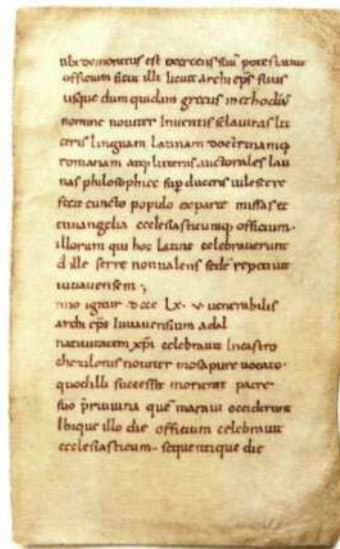
Qui & postea ratbodo commissus. aliquod
cum illo fuit tempus; Interim exorta
ē. Inter illos aliqua dissensio. quam
pruvina timens fugam inuit in re-
gionem uulgariam cum suis & hozil
filius eius cum illo. Et non multo post
de uulgaris ratmari ducis adit
regionem; Illoque tempore bludo
uucis rex bagoariorum. misit ratbo-
dum cū exercitu multo ad exterminan-
dum ratmarum ducem; Qui diffusus
se defendi posse. In fugam uersus est
cum suis qui eadem euaserunt; Et p̄dictus
pruvina subsistit & cum suis per-
transiit fluum sauuā. Ibi que
susceptus a salachone comite pacifi-
catus est cum ratbodo; Aliqua uero
interim occasione p̄cepta. rogantib.
p̄dictis regis fidelibus prestauit
rex pruvine aliquam infirmitatem &
& deficit hic integrum folium, quod dappoleri por-
test ex MS. Hist. 119 olim; naac uero 175

Spis O obrátení Bavorov a Korutáncov, chýrne *Conversio*, sme už spomínali (v kapitole Pribinov stratený kostol), ale treba sa k nemu vrátiť; iste aj preto, lebo je to nadmieru vzácny a ojedinelý prameň s množstvom konkrétnych informácií, navyše je to prameň symptomatický, príznačný, upozorňuje nás, že Mojzírom vyhnaný Pribina sa po prekročení Dunaja dostal do iného sveta. Staroveká predstava o krajine barbarov za Dunajom nestrácala na oprávnenosti ani v nových časoch; na „rímskom“ brehu rieky ešte vždy jestvovali zvyšky antického sveta, stáli trosky rímskych miest a pevností, no najmä neuhasínal duch rímskej vzdelanosti, ktorý k nám ledva dosiahol kde-tu ojedinelým lúčom. Pribina vošiel do sveta písma, do pozornosti franských spisovateľov. Preto sa písomné informácie tak zmnožili; za Dunajom sa nediali významnejšie veci ako pred Dunajom, ale diali sa aspoň do istej miery pod kontrolou dejepisu, a to je veľmi dôležité konštatovanie.

Situácia sa postupne začala meniť. Z veľkomoravských čias sa nazbieralo nebývalé množstvo písomných správ, neporovnateľne viac ako z predchádzajúcich čias, čo je logické, rovnako však oveľa viac ako zo storočí, ktoré nasledovali. Najväčší znalec našich starších stredovekých listín Richard Marsina hovorí, že s deviatym storočím možno porovnávať až storočie dvanáste. Výraznejšie svedectvo o úrovni života na Veľkej Morave už vari ani nejestvuje.

Pribina vošiel do dejepisu iba dvakrát: jeho meno sa dostalo do zoznamov pútnikov, ktorí sa na ceste do Ríma zastavili v kláštore v Cividale a mnísi zvečnili ich meno zápisom do evanjelia (azda z vďaky za bohatý dar); druhým prípadom je v úvode spomenuté *Conversio*. Pripomeňme si časti, ktoré sa nás najviac dotýkajú (aj ďalej budeme z pôvodných prameňov uvádzať len to, čo patrí do našej témy):

„V tom čase bol vojvodom naddunajských Moravanov Mojzírom vyhnaný akýsi Pribina a prišiel k Ratbodovi. Ten ho ihneď predstavil nášmu pánovi, kráľovi Eudovítovi. Na jeho príkaz bol pokrstený v Kostole svätého Martina na

Spis O obrátení Bavorov a Korutáncov s pasážou o Pribinovej smrti.

Arcibiskup Metod krstí pohana. Výjav z fresky v podzemí Baziliky sv. Klementa v Ríme (podľa Lubomíra L. Havlíka).

Krajina niekdajšieho Pribinovho panstva.

mieste zvanom Traismauer. Aj naďalej bol zverený Ratbodovi a strávil uňho istý čas. Medzitým vznikla medzi nimi akási roztržka a Pribina zo strachu utiekol spolu so svojimi, ako aj so synom Kocel'om do bulharskej krajiny."

Ratbod bol správcom východnej pohraničnej marky (zaberala približne územie dnešného Rakúska), Pribina patril do jeho právomoci, dalo by sa povedať „ex offio“, úradne, je teda logické, že prišiel práve za ním, ak si myslel, že sa mu stala krivda. Navyše ak sa prišiel sťažovať, Mojmir ho zrejme nenapadol so súhlasom Franskej ríše. Dôvod neskorších nezhôd s Ratbodom sa v spise neuvádza, môžeme len hádať, prečo k nim došlo. Okolnosti naznačujú, že Pribina prišiel k Ratbodovi so žiadosťou o pomoc a Ratbod mu ju najprv sľúbil a potom odmietol; Mojmir mu možno dobrovoľne ponúkol to, čo by pre Pribinu musel najprv vybojovať. Pribina sa urazil (asi sa cítil ohrozený), a preto ušiel k Bulharom.

Dlho u nich nezostal - možno aj tam hľadal márne pomoc: „Po krátkom čase odišiel z Bulharska do krajiny vojvodu Ratimíra. Práve v tom čase kráľ Bavorov Ľudovít poslal Ratboda so silným vojskom, aby vyhnal vojvodu Ratimíra. Ten stratil nádej na úspešnú obranu a dal sa spolu so svojimi, ktorí unikli smrti, na útek. Aj spomínaný Pribina ustúpil a spolu so svojimi ľuďmi prekročil Sávu. Tam ho prijal gróf Salacho a zmieril ho s Ratbodom.“

Je to len niekoľko riadkov, ale veľmi významných z hľadiska zemepisu i času, lebo Bulharom patrilo územie dnešného Srbska, vojvoda Ratimír vládol v Chorvátsku, Ľudovít ho napadol v roku 838 a gróf Salacho spravoval Korutánsko. Ak si uvedomíme, ako málo vieme z tých dávnych čias, detailná informácia o Pribinových cestách je až neuveriteľná: Nitra, Treisma (Traismauer), Srbsko, Chorvátsko, Korutánsko, a to všetko v rozpätí piatich-šiestich rokov; škoda, že bez bližších podrobností a okolností, ktoré sa už nedajú doplniť ani rekonštruovať.

„Keď sa však medzitým naskytila akási príležitosť, vtedy na základe prosby verných spomenutého kráľa dostal Pribina do léna akúsi časť dolnej Panónie okolo rieky nazývanej Sála. Nato sa tam usídlil a začal budovať v akomsi bari-natom háji na brehu Sály hradisko.“

Pomerne presný zemepisný údaj; rieka Zala pramení v horách na dnešných slovinsko-maďarských hraniciach a vari po sto kilometroch sa vlieva do Blatenského jazera, Balatonu. Jestvuje teda istá šanca preniknúť do tajomstva Pribinovho zadunajského kniežatstva, ktoré muselo byť významné, pretože:

„Zo všetkých strán zhromažďoval ľudí a rozmnožoval počet svojich poddaných. Jemu kedysi vysvätil arcibiskup Adalráam na jeho vlastnom majetku za Dunajom kostol na mieste zvanom Nitrava. Keď teda vybuďoval spomínané hradisko, dal v ňom najskôr postaviť kostol, ktorý v roku 850 vysvätil na počesť svätej Márie Bohorodičky arcibiskup Liupram. Pri vysviacke boli prítomní: Koceľ, Unzat, Chotemír, Lutemír, Skrben, Siliz, Vlkina, Vitemír, Trebic, Prisnec, Zemin, Žeška, Grimišin, Gojmír, Žitislav, Amalrich, Altwart, Wilhelm, Fridepercht, Scrot, Gunther, iný Gunther, Arfrid, Nidrich, Isanpero, Rato, Deotrich, iný Deotrich, Madalprecht, Engilhast, Waltker a Deotpald.“

Neuveriteľné, koľko konkrétnych informácií obsahuje niekoľko riadkov spisu, no najmä koľko historických postáv z polovice 9. storočia! Jazykovedec Ján Stanislav napísal, že prinajmenšom desať mien má západoslovanský pôvod a tri južnoslovanský. Názvy obcí, ktoré s nimi Ján Stanislav spojil, rozširujú vraj hranice Pribinovho kniežatstva ďaleko na sever i na juh (Siliz - Žilic - Žilina, Wlki-na - maďarská Wlkonya, dnes Valkonya a iné). Nevieť posúdiť spoľahlivosť Stanislavovej metódy (Richard Marsina si napríklad myslí, že meno Žilic skôr súviselo so slovom žila), je však možné, že ak za Kocelom bolo štrnásť slovan-ských mien, patrili bojovníkom, ktorí prišli s Pribinom už z Nitry. O čom svedčí sedemnáť nemeckých mien, netrúfam si hádať, ale aj to mohli byť nitrianski družiníci (prinajmenšom niektorí z nich). Už sme hovorili o stopách po boji na hradiskách v Pobeďime, Majcichove a na ďalších miestach. Uvedený zoznam naznačuje zaujímavý aspekt Pribinovej porážky: ak Pribina prišiel za Dunaj s vojenskou družinou, jeho prehra nemohla byť katastrofálna; k rozhodujúcemu boju azda ani nedošlo, možno už po prvých víťazstvách - a vari aj pred nimi - sa na Mojmirovu stranu pridala časť nitrianskych veľmožov. Pribina stratil šancu na úspešný odpor, preto odišiel hľadať nových spojencov za Dunaj.

Ťažko povedať, či to tak bolo, spis také veci neuvádza.

„Pribina odovzdal svojho kňaza Dominika do rúk a právomoci arcibiskupa Liuprama a ten spomínanému kňazovi dovolil vo svojej diecéze spievať omšu a zveril pod jeho správu novovysvätený kostol a ľud tak, ako to vyžaduje kňazský poriadok. Keď sa odtiaľ onen veľkňaz vracal spoločne s Kocelom, vysvätil kostol kňaza Sandrata a Kocel v prítomnosti zmienených veľmožov daroval tomuto kostolu pozemky, les a lúky a obišiel s nimi darované majetky. Vtedy daroval Kocel majetky aj kostolu kňaza Ermperhta, ktorý tiež vysvätil spomínaný veľkňaz.“

Krajina okolo Blatenského jazera.

158 To, čo sme si povedali o Pribinovom vstupe do sveta písomných prameňov, platí mnohonásobne o Koceľovi. Jeho meno sa uvádza v Cividalskom evanjeliu, v liste pápeža Hadriána II., píšu o ňom Salzburské anály, Rímska legenda, Moravsko-panónske legendy, Traktát mnícha Chrabra.

Pravda, *Conversio* aj ďalej uprednostňuje Pribinu a ani sa netají prečo: „Pokým (Pribina) žil, v ničom nezmenšil cirkevný majetok ani nič neubral z právomoci zmieneného biskupského stolca. Na nabádanie arcibiskupa sa, naopak, usiloval podľa svojich síl tieto majetky ešte rozmnožiť.“

Vďaka Pribinovej štedrosti sa otvorila úplne nová kapitola slovenského dejepisu:

„Po uplynutí dvoch alebo troch rokov vysvätil v Salapiugine kostol na počesť svätého Hrodberta a Pribina ho s celým príslušenstvom daroval Bohu tak, aby dôchodky z týchto majetkov mohli na večné časy užívať salzburskí Boží ľudia. Na Pribinovu prosbu potom poslal arcibiskup Liupram zo Salzburgu majstrov murárov, maliarov, kováčov a tesárov a tí vnútri Pribinovho hradiska postavili dôstojný kostol, ktorý dal postaviť sám arcibiskup Liupram a postaral sa, aby sa v ňom konali cirkevné služby. V tomto chráme odpočíva pochovaný mučeník Hadrián. Je tiež známe, že v tomto hradisku bol vysvätený aj Kostol svätého Jána Krstiteľa.“

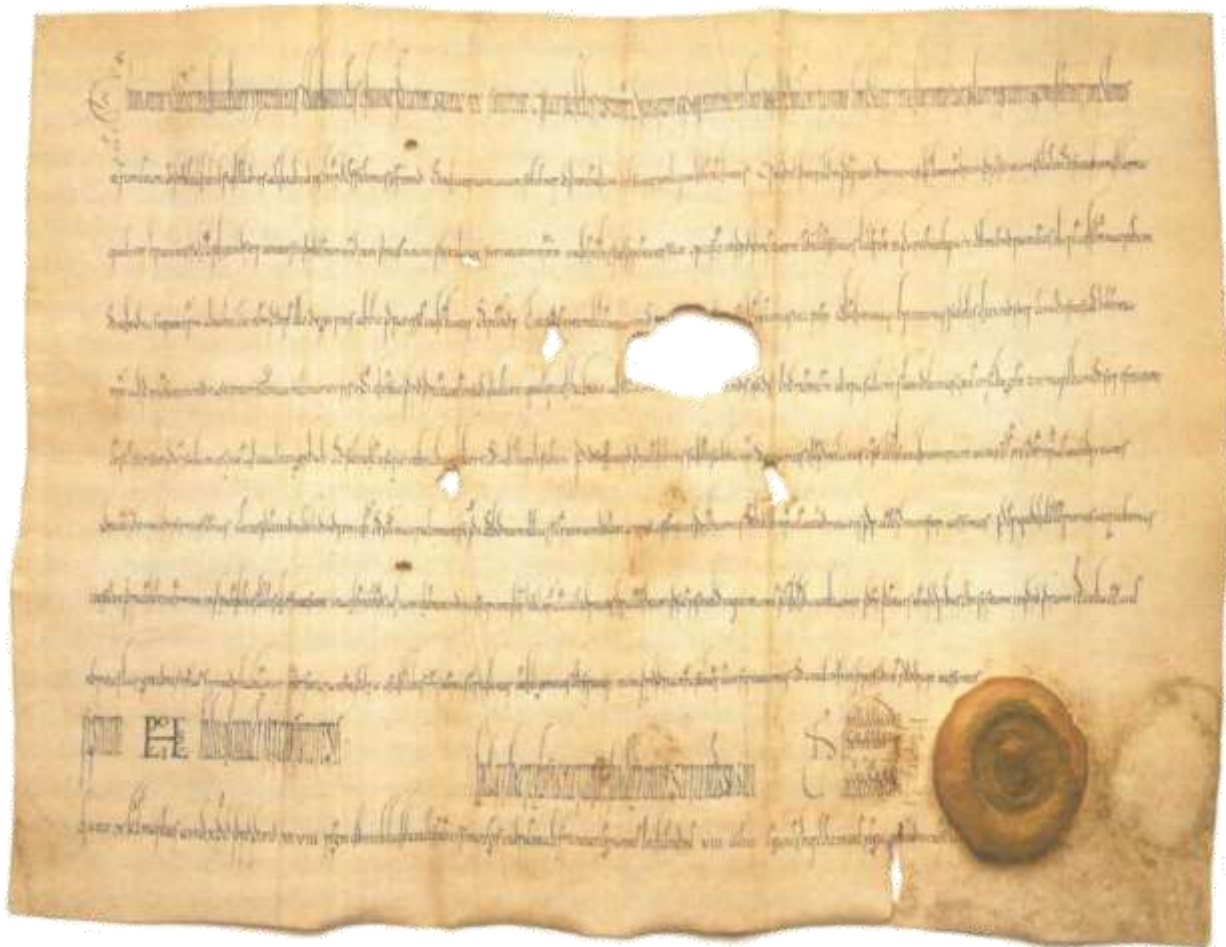
Pribinovi a jeho ľuďom vysvätili ešte vyše tucta ďalších kostolov, ale táto situácia je celkom výnimočná: je to už tretí kostol, ktorý sa spomína na Pribinovom hradisku, navyše na stavbe Kostola svätého Hadriána pracovali majstri murári, maliari, kováči a tesári zo Salzburgu a ich dielo bolo aj podľa autora spisu dôstojné. Dôstojné v prostredí, kde ešte vždy stála staroveká architektúra! Na dohľad od „rieky nazývanej Sála“ napríklad antická pevnosť Fenékpuzsta. Ťažko povedať, koľko z nej stálo v Pribinových časoch, ale v tamjšej rozľahlej kresťanskej bazilike sa odbavovali bohoslužby prinajmenšom do polovice 7. storočia a ešte ďalších sto alebo aj dvesto rokov slúžila ako kresťanský cintorín. Nečudujme sa, ak si vlastenci dali vznešenú úlohu nájsť miesto starej slávy. A jeden z nich, básnik Ján Kollár, legendárny Blatnohrad dokonca objavil!

Štyridsaťosemročný Ján Kollár navštívil maďarské mesto Keszthely na brehu Balatonu cestou do Talianska. Od prvého vydania *Slávy dcery*, eposu, v ktorom žiail nad stopami po stratených Slávoch, prešlo sedemnášť rokov, a aj na túto cestu sa vydal hľadať „zem tu pred okom mým slzy ronicím, někdy kolébkku, nyní národu mého rakev“. Zanechal o tom podrobný a dodnes zaujímavý

Cividalské evanjelium
s Koceľovým a Pribinovým
menom.

Listina kráľa Ľudovíta Nemca,
ktorá potvrdzuje, že majetok
daroval kláštoru knieža Pribína.

Ján Kollár v čase návštevy
Zalavára.

Titulný list slávnej Kollárovej knihy
z jeho spisov z roku 1862.

mavý zápis v objemnej knihe s nezvyčajne dlhým názvom: Cestopis obsahujúci cestu do horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské živly roku 1841 konanou a sepsanou od Jana Kollára s wyobrazením a přílohami, též se Słownikem slawjanských umělcůw všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu wéku, s krátkým žiwotopisem a udáním znamenitéjších, zwláště národních wýtworůw.

V jednej z kapitol referuje o vzrušujúcom objave:

„Když jsem se ptal: ‚Dalekoli Salawár?‘, jeden z přisedicích uprel ihned oči své na mne, řka: ‚Pane, já byl před několika dny w Salawáře u tamnějšího faráře, při mém odchodu šel on a mne spolu zwal k ohlédnutí jakýchsi památných starožitných zboženin chrámu prey někdy pohanského we blízkosti wesnice u řeky Sály se nacházejících, anť prey Slawná Stolice je již skrze lid rozkopáwati dáwa, aby kamením odtud získaným nowé založená silnice dlážditi se mohla.‘ Tato slowa proletěla jako blesk srdce mé a zbawila mne pokoje i nočního spaní.“

Po krátkom opise menej významných udalostí pokračuje autor scénkou veľkého objavu:

„Pospíchali sme z náwrší, na němž wesnice Salawár stojí, do doliny čili rowiny močálowité, rákosí, sítí, šašiny a podobných rostlin plné. Z dalek uzreli sme zástupy dělníkůw, kopáčůw, nosičůw a wozičůw, kteří na jakémsi powýšeném, od wesnice asi čtvrt hodiny vzdáleném místě, se hemžili. Toť gest, to musí býti Priwinůw hrad i chrám. I přistoupil k dohledači té práce, jenž byl páter Salesius Gaspar, zákonník řádu Benedictinského a administrátor klášterních statkůw, prosil sem ho, jménem všech Kresťanských Sláwůw, aby rozkázal tým dělníkům a kopáčům prestati. ‚Pane,‘ řekl sem, ‚toto místo má nám swaté a nedotknutelné býti: zde stál jeden z prwních chrámůw kresťanských, právě pred tisíci léty, totiž r. 840, skrz slowenské kníže Priwinu wystawen. - Sám pů-vodce toho hradu a chrámu Priwina, ač co Slovan nesworný, co kresťan horlivý a dobročinný, wděčnosti potomstwa kresťanského hoden jest...“

Nowé a neslychné byly tyto wěci mužowi tomuto jako i jiným zde bydlicím křesťanům, a já sám byl sem jako u wytržení, že sem stál na té samé půdě, na které někdy nohy Priwiny, Kocela, Methoda a Braclawa stály a kráčely.“

Ján Kollár chcel zvyšky zrúcanín zachovať ako pamätník. Zapojil do akcie vplyvného liberálneho politika, niekdajšieho poslanca a budúceho ministra Františka Deáka, získal aj ďalších prívržencov, na zrúcaninách chceli postaviť kostolík v byzantskom štýle, ale z veľkých plánov napokon zišlo. Zalavár zaujal

aj iných vedcov a tí Kollárov názor nezdíeľali. Zakladateľ modernej historickej archeológie v Uhorsku Imrich Henszlmann pripísal zrúcaniny Rimanom, „otec uhorskej archeológie“ František Florián Rómer rozpoznal v nich zvyšky svätoštefanského benediktínskeho kláštora a český archeológ Inocenc Ladislav Červinka napísal, že Kollár si Pribinov hrad pomýlil so starou protitureckou pevnosťou. Neznám odpoveď, možno mal každý kúsok pravdy, tak či tak - po prvej svetovej vojne nezostal vraj zo zrúcanín kameň na kameni.

Ján Kollár vychádzal z predstavy svojej doby, ktorá na pribinovské (a veľkomoravské) časy hľadela očami stredoveku, cez rytierov a hrady. Akoby sa pozabudlo, že Pribina svoj domov „začal budovať v barinatom háji“. Ale azda sa nezabudlo, k veľkomoravskej archeológii bolo ďaleko, a nik nemohol vedieť, že krajina okolo Balatonu bola za Kollára celkom iná ako v 9. storočí, keď z neprehľadných močarín vyčnievalo množstvo ostrovov: Récéskút, Vársziget, Zalaszabársziget, Kövecses a ďalšie. Tvorili jeden celok, v podmáčajnej pôde ich spájali cesty a drevené mostíky. Viaceré už nejstávajú, zmizli pri socialistických vodohospodárskych úpravách pod hladinou novovytvoreného Malého Balatonu, umelej vodnej nádrže, do ktorej zviedli vodu z rozsiahlych močarísk. Pravda, počet ostrovov sa menil aj predtým, určovala to sama voda, jej hladina vraj bola za Pribinu o neuveriteľné štyri metre nižšia ako za Kollára, asi o dva metre nižšia ako v čase, keď sme pri Balatone nakrúcali televízny film Pribinov hrad v Zalavári, a aká je dnes, po rokoch katastrofického sucha, to si netrúfam povedať.

Lokalizácia Pribinovho hradiska „na breh rieky Sály“ vábila aj v časoch modernej archeológie. Zdalo sa, že je priam nemožné nenájsť aspoň niektorý z kostolov, ktoré sa tak hojne spomínajú v súvislosti s Pribinom a Koceľom.

V roku 1946 sa na ostrov Récéskút vypravil archeológ Aladár Radnóti, aby objavil miesta spomínané v spise O obrátení Bavorov a Korutáncov. A to sa mu aj podarilo. Vykopal základy veľkej (vyše 21 metrov dlhej a 12 metrov širokej) trojloďovej baziliky z prvej polovice 9. storočia, ktorú vyhlásil - píše sa to na tabuli postavenej na okraji náleziska - za Pribinov Kostol svätého Jána Krstiteľa.

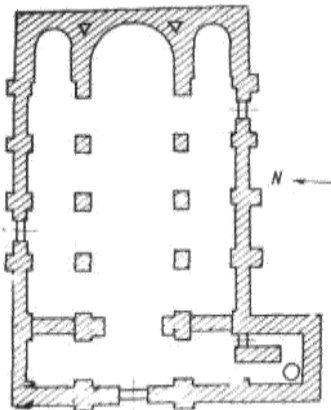
Ján Kollár by jasal po druhý raz, viacerí vedci však pochybovali: Radnóti našiel to, čo chcel, na svoje tvrdenie však nemá nijaké priame dôkazy...

V roku 1951 začal Géza Fehér výskum na najväčšom Hradnom ostrove,

Várszigete. Neviem presne, čo ho privábilo, azda predpokladané zrúcaniny

Récéskút (múzeum v prírode).

Pôdorys Pribinovho kostola v Zalavári.

benediktínskeho opátstva z čias svätého Štefana, ktoré skutočne aj našiel, no najmä - a to je pre naše rozprávanie dôležitejšie - prvé nepochybné dôkazy o slovanskom osídlení z čias Pribinu. Nie hlboko pod trávnikom, pod zvyškami trojlod'ovej baziliky z 11. storočia, ležali kamenné základy veľkého kostola a všade naokolo množstvo drobných pamiatok. Ešte aj mladšia cesta, ktorú postavili zo starého muriva, bola plná črepov, vo viacerých prípadoch zdobených slovanskou vlnovkou. Nemohlo byť pochybností - šlo o niektorý z kostolov, ktoré spomína spis O obrátení Bavorov a Korutáncov. Neďaleko múrov sa našiel hrob vznešeného mladého muža s ostrohami, možno niektorého z Pribinovcov, prinajmenšom člena Pribinovej alebo Kocelovej družiny. Hroby boli všade naokolo, jeden nad druhým, miestami až v šiestich vrstvách z 9., 10 a 11. storočia. Priamo pri kostole ich Géza Fehér preskúmal 285 a ďalej - spolu takmer 600 hrobov - našli výskumníci, ktorí prišli za ním. Vo viacerých hroboch ležali mŕtvi v drevených truhlách, podľa kresťanskej obyčaje bez milodarov; iba zriedka sa našli ženské šperky a ešte vzácnejšie zbrane, ktoré zhodne ukazovali na Veľkú Moravu.

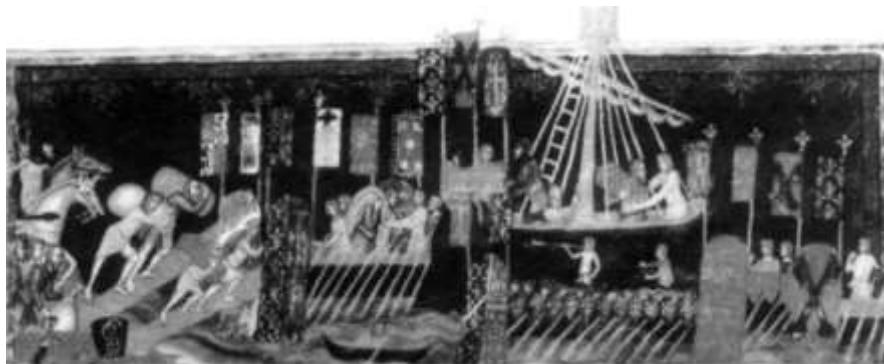
Neuveriteľná bola kontinuita osídlenia z čias Pribinu, Kocela a svätého Štefana - nijaké stopy po katastrofe, hoci v 10. storočí obsadili niekdajšie Pribinovo kniežatstvo starí Maďari. Celkom sa to vymyká z dejepisnej schémy - a možno ani nie, s niečím podobným sme sa stretli už v Bajči (kapitola Lovci histórie).

Hradný ostrov bol opevnený hradbou z hlíny a dreva. V severnej časti stál za osobitnou palisádou kniežací dvor s ďalším trojlod'ovým kostolom. Mal polkruhovitú apsidu, predsieň a pri stene kruhovitú kryptu. V troskách sa našli zlatom maľované farebné črepy okien.

Revízne výskumy, ktoré sa uskutočnili po Fehérovej smrti, niečo zmenili a niečo spresnili: archeologička Agnes Sóssová objavila pod základmi Pribinovho kostola zvyšky požiarom zničenej slovanskej osady, azda aj drevený kostol z prvej polovice 9. storočia, ale to už nič nemenilo na fakte, že sa našlo miesto, kde „někdy nohy Priwiny, Kocela, Methoda a Braclawa stály a kráčely“.

V Živote Konštantína sa to píše celkom jednoznačne: „Po tom, čo strávil na Morave 40 mesiacov, vydal sa vysvätiť svojich učeníkov. Po ceste ho prijal Kocel, panónske knieža, ktorý si veľmi obľúbil slovienske písmo a naučil sa ho.“ Od Kocela odišli do Benátok, ale kým čakali na loď, dostali správu, že v Konštantínopole došlo k prevratu a cisára Michala zabili. To bolo veľmi zlé. No potom prišla ďalšia správa: „Keď sa o týchto mužoch dozvedel pápež Mikuláš,

Benátska loď, azda podobná na tú, ktorú čakali solúnski bratia.

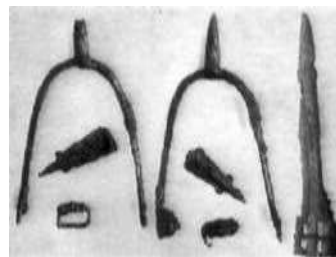
poslal po nich, lebo ich túžil vidieť ako anjelov Božích. Požehnal ich učenie a položil slovienske evanjelium na oltár svätého apoštola Petra. Potom vysvätil blahoslaveného Metoda za kňaza" (Život Metoda).

Vrelého prijatia sa im dostalo najmä preto, lebo priniesli ostatky svätého Klementa. Bol to veľmi významný svätec, podľa tradície sa stal pápežom priamo na želanie sv. Petra. Pri prenasledovaní kresťanov v Ríme ho poslali na nútené práce do mramorových baní na Kryme. Bolo tam také strašné sucho, že vyhnancom hrozila smrť smädom. Keď si Klement všimol jahniatko, ako na jednom mieste hrabe kopýtkom, začal rukami hrabať aj on a vtedy zo zeme vyvrel prameň. Cisára to rozzúrilo, prikázal pozabíjať kresťanov a Klementa s kotvou na hrdle hodiť do mora.

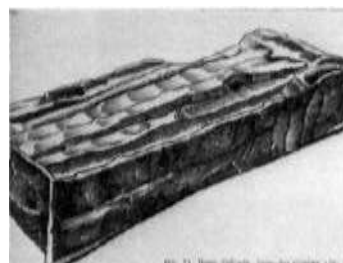
Konštantín objavil Klementove ostatky počas misie medzi krymskými Cha-zarmi. Je to zaujímavý príbeh, Rímska legenda vznikla vlastne vďaka nemu:

„Keď bolo more pokojné, nasadli na loďa pod Kristovým vedením sa vydali na cestu. Totiž spomínaný Filozof s biskupom a ctihodným duchovenstvom a s niektorými mužmi z ľudu. A tak sa plavili s nesmiernou zbožnosťou a dôverou za spevu žalmov a v modlitbách k ostrovu, o ktorom usudzovali, že je na ňom telo mučeníka. Obstúpili ho teda zo všetkých strán, prechádzali sa po ňom v jasnej žiare pochodní, čoraz vrúcnejšie sa oddávali modlitbám a na jednom kopčeku, kde sa dalo predpokladať, že skrýva taký veľký poklad, začali horli- vo a usilovne kopať. Riadením Božím nečakane sťa nejaká prejasná hviezda zažiarilo jedno z rebier drahého mučeníka. Uzrúc to, všetci boli naplnení nesmiernym jasotom, a keď ešte viac a horlivejšie už bez akéhokoľvek váhania opreteký prekopávali pôdu, objavila sa potom i jeho svätá hlava. Všetkých sa zmocnila veľká radosť jednak preto, že sa našli sväté ostatky, jednak pre nesmierne príjemnú vôňu, mali dojem, akoby sa ocitli mimo seba niekde v raji. Našli z milosti Božej aj všetky ďalšie sväté ostatky. Nakoniec sa našla kotva, s ktorou bol zvrhnutý do mora.“

Konštantín a Metod prišli do Ríma koncom roku 867. Pápež Mikuláš už nežil, vystriedal ho Hadrián II. „Počujúc, že spomínaný Filozof prináša so sebou telo svätého Klementa, ktoré vlastným pričinením našiel, veľmi sa potešil a spolu s duchovenstvom a ľuďom, vyjdúc im z mesta v ústrety, prijal ich s veľkými počtami. Medzitým sa začali pôsobením svätých ostatkov a s pomocou všemohúceho Boha diať zázračné uzdravenia. Takže každý, kto bol postihnutý akoukoľvek chorobou, sa po vyzývaní svätých ostatkov drahého mučeníka

Slovanské nálezy z maďarských výskumov.

Do dreveného sarkofágu sa ukladali len najvýznamnejší ľudia.

Slovanské šperky na Várszigete.

Pápež Klement I. na freske z 13. storočia.

Príchod Konštantína a Metoda do Ríma s ostatkami sv. Klementa (dobová freska).

ihneď uzdravil. Preto ctihodný pápež, ako aj všetok rímsky ľud vzdávali Bohu najväčšiu vďaku a chválu, radovali a tešili sa v ňom, že im po takom dlhom čase doprial, aby za svojich dní prijali svätého a apoštolského muža, nástupcu samého Petra, kniežat'a apoštolov v jeho sídle a aby bolo oslávené nielen celé mesto (Rím), ale aj celá Rímska ríša jeho zázrakmi. Keď teda vzdali spomínanému Filozofovi vďaku za toľké dobrodenie, vysvätili jeho brata Metoda za kňaza, ako aj ostatných ich žiakov za kňazov a diakonov."

Pápež schválil preklad Písma svätého a bohoslužobných kníh, a keď už veľmi chorý Konštantín prijal meno Cyril a vstúpil do kláštora, kde 14. februára 869 zomrel, dovolil Metodovi, aby sa vrátil na Veľkú Moravu. A tým sa znova vraciame na Vársziget, lebo Kocel' medzitým požiadal o vyslanie Metoda na jeho hrad. Pápež mu odpovedal: „Nielen k tebe samému, ale aj všetkým tým krajom slovienskym ho posielam."

A potom napísal: „Hadrián, biskup a sluha Boží, Rastislavovi, Svätoplukovi a Kocel'ovi."

Originál listu sa nezachoval, poznáme ho zo Života Metoda a z Pochvalného slova Cyrilovi a Metodovi, je to len zopár riadkov, ale také slová v slovenských dejinách ešte neodznali, lebo za menami Rastislav, Svätopluk a Kocel' sa skrývajú tri kraje, Pomoravie, Ponitrie a Panónia, priestor, v ktorom sa začal rodiť nový národ, azda by sa dalo povedať Slováci - keby do tohto procesu nezasiahli dejiny...

Keď Metod prišiel na Vársziget, „Kocel' ho prijal s veľkou poctou a poslal ho znovu k pápežovi, spolu s 20 mužmi, ľuďmi vznešenými, aby ho vysvätil pre biskupský úrad v Panónii, čo sa aj stalo".

Život Metoda pokračuje opisom dramatických udalostí:

„Potom však starý nepriateľ, nenávidiaci dobro a odporujúci pravde, podnietil proti nemu nepriateľa moravského kráľa so všetkými biskupmi a tí hovorili: V našej oblasti učíš. On však odpovedal: Ja sám, ak by som vedel, že je vaša, bol by som ju obišiel. Lenže ona patrí svätému Petrovi. Ak však vy, pravdu povediac, zo žiarlivosti a lakomstva okupujete staré územia proti zneniu kánonov a kladiete tak prekážky Božiemu učeniu, dajte si pozor, aby ste si v snahe preraziť železnú horu kostným temenom (hlavy) nevyliali svoje mozgy.' Nato mu zlostne odvetili: ‚Zle dopadneš.' On odpovedal: ‚Pravdu hovorím aj pred cisármi a nehanbím sa, ale vy si voči mne počínate svojvoľne. Nie som predsa lepší ako tí, ktorí v mnohých bolestiach prišli o svoj život, lebo hovorili pravdu.'

Konštantín a Metod pred pápežom Hadriánom II. (moderná, trochu patetická maľba).

Keď si navzájom vymenili mnoho rečí a už mu nevedeli oponovať, povedal kráľ (ide zrejme o Ľudovíta Nemca), zdvihnúc hlavu: ‚Netrápte môjho Metoda, lebo sa už ako pri peci spotil.‘ On povedal: Je to tak, panovník. Keď kedysi ľu- dia stretli spoteného filozofa, pýtali sa ho: Prečo sa potíš? On odpovedal: S ne- rozumnými ľuďmi som sa sporil.‘ Pre tento výrok sa pohádali a rozišli sa. Jeho však dopravili do Švábska a tam ho držali uväzneného pol tret’ a roka.“

Čo sa dialo ďalej, vieme z listu pápeža Jána VIII. biskupovi Hermanrichovi: „Nazdávame sa, že na oplakanie Tvojich neprávostí by stačila iba studnica slz, veď ktoréhože nehovoriac biskupa, ktoréhože svetského (človeka), do- konca ukrutnosť a zverskú surovosť tyrana nepredstihla, neprekonalá Tvoja trúfalosť, keď si brata a spolubiskupa, nášho Metoda väznil v žalári a pod ho- lým nebom v najtuhšej zime a za hrozných dažďov dlhý čas trýznil a pozbavil správy zvereného mu biskupstva, ba vo svojej nepríčetnosti si zašiel tak ďaleko, že by si ho privlečeného pred biskupský zbor bol udrel jazdeckým bičom, keby

Ti v tom iní neboli zabránili.“

Podobný list napísal pápež aj biskupovi Annovi:

„Tvoja opovážlivosť a svojvôľa presahuje nielen oblaky, ale i samy nebesá. Veď si uchvátil pôsobnosť apoštolskej stolice a akoby patriarcha si si pri- vlastnil právo súdiť arcibiskupa. Ba čo je ešte závažnejšie, voči svojmu spolu-bratovi, arcibiskupovi Metodovi, vyslanému ako legátovi apoštolskej stolice k pohanom, postupoval si skôr tyrancky ako podľa kánonov, nepovažoval si za vhodné mať súhlas kňazov, ktorí boli pri Tebe. Vykonal si to iba na potupu apoštolskej stolice. Ba keď ten aj žiadal, aby bol pripustený pred súd samej Svätej stolice, ako o tom poučujú sväté kánony, vôbec si to nedovolil, lež so svojimi stúpcami a druhmi si nad ním vyniesol akýsi rozsudok, a zbaviac ho vykonávania bohoslužieb, uvrhol si ho do žalára. Okrem toho, i keď o se- be tvrdíš, že si osobitým človekom svätého Petra, aby si spravoval dedičstvo v Germánii, o uväznení a prenasledovaní tohto brata a spolubiskupa, ba ešte aj nášho legáta, ktorému sme mali (venovať) väčšiu starostlivosť, nielenže si ako verný (syn) vôbec nič neoznámil, lež v Ríme, keď sa naši o ňom u Teba dopytovali, falošne si poprel, že ho poznáš, hoci sám si bol osnovateľom, sám i podnecovateľom, ba aj pôvodcom všetkých trápení, ktoré mu Vaši spôsobili. Ak by sa postavenie tohto ctihodného biskupa nezlepšilo natoľko, že by sám mohol kvôli Bohu zabudnúť na každú svoju krivdu, bezodkladne sa ponáhľaj do Ríma podať o tom všetkom vysvetlenie. Ináč po mesiaci septembri vôbec

Život v kláštore.

Ellwagen; na tomto mieste väznili sv. Metoda.

Konštantín a Metod na Várszigete.

Róbert Müller ukazuje miesto, kde stál Borjúállás sziget.

nebudeš smieť prijímať (Telo Pána) dovtedy, kým budeš neposlušnosťou prejavovať voči nám svoju tvrdohlavosť."

Pápež dal vinníkov do kľatby, preto ho prepustili, ale ako sa píše v Živote Metoda, „Kocel'ovi povedali: ‚Ak budeš mať tohto (muža) u seba, nezbavíš sa nás v dobrom.‘ Práve oni však neušli súdu svätého Petra, lebo štyria z tých biskupov zomreli".

Je to dramatický príbeh a súčasne svedectvo o posune pozícií v európskej politike. Bola veľmi komplikovaná, šlo v nej o Byzantsko, Bulharsko, ak však pápež podporil moravskú cirkev a priamo si ju podriadil, posilnil svoje pozície do istej miery aj na úkor franských biskupov. Rastislav získal mocného spojencu, ktorý nahradil byzantského cisára. V našom príbehu je však dôležitá skutočnosť, že objavom Pribinovho hradiska na Várszigete sa našlo dosiaľ jediné miesto na území Veľkej Moravy, o ktorom možno s istotou povedať, že ho navštívili solúnski bratia, Metod dokonca opakovane. A tak sa teda nemožno čudovať, že Vársziget sa stal pútnickým miestom, ako dokladá rekonštrukcia svätoštefanského Kostola Panny Márie a neďaleký pamätník Konštantína a Metoda, ktorý postavili Bulhari a Zalavárska župa v čase, keď sa socialistickí politici odriekali cyrilometodského dedičstva, lebo svätci sa do modelu plebejského národa, ktorý sa vtedy presadzoval, nehodili.

Ale o tom sme už hovorili: o politike v dejepise a dejinách v politike...

Vársziget a Récéskút nie sú jediné miesta pribinovskej histórie. Pod dnešnou hladinou Malého Balatonu zostali aj ďalšie ostrovy. Jeden z nich, Borjúállás sziget (Ostrov teliat), asi 800 metrov od Hradného ostrova, preskúmal Róbert Müller z Balatonského múzea v Keszthelyi, ktorý sa zúčastnil aj na našom televíznom nakrúcaní. Priamo od neho viem, ako sa našiel ďalší dvorec s dreveným kostolom s dlážkou vyloženou starou rímskou dlažbou a cintorín so stovkami hrobov, v ktorých bola nádherná kolekcia šperkov z pribinovských čias. Aj tu stál oddelený priestor, kde žil veľmož, jeho rodina a vojenská družina až do polovice 10. storočia.

A ani to nie je všetko. Našli sa aj ďalšie pribinovské stavby, základy kostola z 9. storočia v Zalaszántó pod kostolom z 13. storočia a v Páťkostolí nad základmi rímskej kaplnky murivo z 9. storočia. Akoby to symbolizovalo dejinný poriadok. Pribina dal vybudovať hradisko v „barinatom háji" a naokolo ďalšie sídla, kde žili veľmoži, bojovníci, úradníci, sluhovia, remeselníci, roľníci a ich rodiny. Lenže krajina „na brehu rieky Sály" nebola ani predtým pustá, žili tu

Ľudia už v praveku, v staroveku Kelti, Rimania, po nich Slovania a Avari; „zo všetkých strán zhromažďoval ľudí a rozmnožoval počet svojich poddaných," píše sa v spise O obrátení Bavorov a Korutáncov, a my predpokladáme, že to boli dedičia rímskeho impéria rozličných národností, starousadení južní Slovania a noví západní Slovania z Ponitria, azda aj zvyšky asimilovaných Avarov. Po každom čosi zostalo a tento obraz sa nemenil ani po príchode starých Maďarov: noví mŕtvi dostali miesto na starých cintorínoch pri tých istých kostoloch, ktoré síce prestavali v 11. storočí benediktíni, no nie ako výraz náhlej zmeny, ale pokojných, konsolidovaných pomerov.

Tak vyzerá všeobecný poriadok dejín - osudy konkrétnych ľudí mohli byť celkom iné. Géza Fehér vykopal niekoľko psích kostier s milodarmi, aké dostávali aj ľudia; jedna ležala na uhlíkoch obetnej vaty vo vrstve medzi pribinovským a svätostefanským kostolom, možno ako doklad o dávno zabudnutej staromaďarskej pohanskej totemistickej prísaha. Veď aj starí Bulhari nútili kresťanského byzantského cisára piť psiu krv, keď s ním uzatvárali mier, zdvihnúť hrst trávy, naliať vodu na zem, dotknúť sa uzdy, obrátiť sedlo a oni sami potom prisahali na kresťanské symboly. Znie to romanticky, ale romantický je celý tento príbeh. Pravda, kostry psov sa našli aj v Mikulčiciach, dávno pred príchodom starých Maďarov, zakopané pod prahom ako ochrana domu, psie kostry objavili archeológovia aj na slovanských hradiskách na území niekdajšieho Sovietskeho zväzu, v Poľsku a Nemecku, ako prejav zvyku, ktorý korenil hlboko v praveku a neuhadol napokon dodnes, ako svedčí nevinné úslovie o zakopanom psovi.

Pribinovo panstvo sa rozkladalo v dnešnom Maďarsku a zasahovalo až do Rakúska a Slovinska. Jednou z Pribinových úloh bola ochrana krajiny pred útokmi Slovanov z juhu, východu, ale aj zo severu, z Veľkej Moravy, a to ho zrejme zahubilo.

„V roku 865 ctihodný salzburský arcibiskup Adalvin slávil Kristovo narodenie na Kočelovom hradisku, novšie zvanom Blatnohrad, ktorý mu pripadol po smrti jeho otca Pribinu zabitého Moravanmi," píše sa v *Conversio*.

Okolnosti Pribinovej smrti naznačujú Bertiniánske anály, ktoré síce vznikli až v dnešnom Francúzsku, ale sú v nich presné informácie:

„Rok 861. Karloman, syn kráľa Germánie Ľudovíta, uzavrel spojenectvo s vládcom Vinidov Rastislavom, odtrhol sa od otca a s Rastislavovou pomocou sa zmocnil veľkej časti otcovho kráľovstva až po rieku Inn."

Róbert Müller s Pavlom Dvořákom.

Cesta s rímskou dlažbou.

Pribinovský cintorín.

Šperky z výskumov Róberta Müllera na „Ostrove teliat“.

Ďalšie informácie ponúkajú Fuldské anály:

„Rok 861. Najstarší z kráľovských synov Karloman sa usiloval o prevrat.“ „Rok 862. Karloman - zmieril sa s otcom.“

„Rok 863. Karlomana obžalovali pred otcom - kráľ zhromaždil vojsko a predstieral, že chce za pomoci Bulharov prichádzajúcich z východu (taký sa vtedy rozšíril chýr) skrotiť Rastislava, vládcu moravských Slovanov. V skutočnosti sa však vybral do Korutánska, aby tam porazil svojho syna.“

Na historickej scéne sa objavila nová postava, Karloman, ktorý roku 856 vymenil nám už známeho Ratboda. Ako správca pohraničnej marky často bojoval proti Veľkej Morave, ale potom sa obrátil proti vlastnému otcovi, spojil sa s Rastislavom a vyhnal grófov, ktorých dosadil jeho otec. Medzi takých patrili aj Pribina, lenže ten bol príliš mocný na to, aby sa dal jednoducho vyhnúť, bolo ho treba vojensky poraziť - a táto úloha pripadla Rastislavovi. Jeho vojská prepadli panónske kniežatstvo a Pribina v boji zahynul. Z rozličných okolností možno predpokladať, že sa to stalo v lete alebo na jeseň 861.

Conversio obviňuje z jeho smrti Moravanov, ale to boli všetci Slovania nad Dunajom, ktorých Mojmir zjednotil do ríše, ktorej dnes hovoríme Veľká Morava; nie je preto vylúčené, že Pribinu zabili tí istí nitrianski veľmoži, ktorí ho opustili už pred tridsiatimi rokmi a pridali sa k jeho nepriateľovi.

Stojí za zmienku, že Rastislav sa ako protihráč kráľa Ľudovíta spomína aj v nasledujúcich rokoch. V roku 865 „jedného z franských veľmožov grófa Verinhara obžalovali pred kráľom Ľudovítom z toho, že údajne podnecoval Rastislava proti kráľovi“; a potom o rok neskôr „Ľudovítov mladší syn Ľudovít - začal otcovi škodiť - Poslal veliteľa svojej vojenskej družiny Henricha k Rastislavovi s naliehavou žiadosťou, aby neodoprel svoju podporu tomuto prisahaniu“. K Rastislavovi sa vrátíme v nasledujúcej kapitole, netreba však zabúdať, že to bol silný panovník už aj vtedy, keď ho spomíname v súvislosti s Pribinom.

Panónske kniežatstvo Pribinovou smrťou nezaniklo. Ľudovít zvíťazil, zmieril sa so synom a vlády v Panónii sa ujal Kocel. Ako vyplýva z pápežského listu, za Rastislava bol jedným z troch panovníkov. Čo bolo neskôr, po nástupe Svätopluka, môžeme len hádať. V spise byzantského cisára Konštantína Porfyrogeneta O spravovaní ríše z polovice 10. storočia sa uvádza, že „Chorváti nakoniec s veľkými ťažkosťami získali prevahu a vyhubili všetkých Frankov a ich vládcu Kocela“. Možno je to pravda a možno nie, po roku 873 sa však

Kocel' viac nespomína, dá sa teda predpokladať, že medzi rokmi 874 a 876 zomrel. Pribinovo kniežatstvo pripadlo Svätoplukovi. Mojmír II. uzavrel v roku 894 s Bavormi mier a Panónskeho kniežatstva sa vzdal. Cisár Arnulf v roku 896 „zveril Panóniu spolu s mestom Blatnom svojmu vojvodovi Braslavovi“, keď však v decembri roku 899 zomrel, starí Maďari prestali rešpektovať zmluvu, ktorú s nimi predtým uzavrel, Panónske kniežatstvo prepadli a ukrutne spustošili. Po ďalšom nájazde v roku 900 definitívne zaniklo.

A to je dôležitá vec: proces vytvárania jednotného, azda slovenského národa sa prerušil. Na Várszigete sa nenašli stopy po katastrofe, rovnako okolo kostola na Borjúállás sziget sa neprestávalo pochovávať ani po zániku dvorca a dávno po príchode starých Maďarov, to však nič nemení na fakte, že bližšie neznámy výhonok sa už v počiatocnej fáze premenil na príslovečnú „suchú ratolesť“.

Pribina je veľkou historickou postavou, žiaľ, chýba mu rozmer, ktorý historickú postavu mení na človeka z mäsa a kostí. Vieme o ňom pomerne veľa, ale oveľa viac si domýšľame, často bez zábran, v lepšom prípade na základe logiky udalostí. Taký je rok vysviacky nitrianskeho kostola (828), dátum Pribinovho vyhnanie (833) a smrti (861). To všetko a ešte mnohé sa vykladá na základe pravdepodobnosti - lenže riadia sa dejiny logikou? Ako často sa ľudia, ktorí ich vytvárajú, správajú nepravdepodobne, konajú v návale zlosti, súcitu, lásky, po chybnom odhade okolností...?

A práve tieto ľudské vlastnosti nášmu dejepisu chýbajú. Preto je Pribina pre Juraja Hodála „muž pevnej vôle, silnej odvahy a apoštolského ducha“ (kapitola Pribinov stratený kostol), a pre Kollára „Slovan nesworný“. Obe tvrdenia stoja na vode, obe sú výmyslom čias, ktoré ich obdarili prívlastkami (a nerobilo sa to nezištne), a skutočný, reálny Pribina nám zatiaľ beznádejne uniká.

Napokon, aj v tom je jeden z pôvabov histórie - nepovie všetko.

Zlomky farebnej ometky z devínskeho kostola. Na prvom jasne vidieť časť tváre.

S Devínom sa spájajú moje televízne začiatky. Tu som sa v roku 1980 po prvý raz postavil pred televíznu kameru a dodnes sa pamätám na hrôzu, ktorá na mňa padla, keď ju zapli. Na tom istom mieste som začal o vyše desať rokov aj po druhý raz nakrúcaním prvého filmu z nového cyklu Stopy dávnej minulosti. Film Legenda Dovina som vtedy začal takto:

- Čítal som starú povesť, ako sa kdesi prepadol kostol aj s kňazom a veriacimi, lebo spáchali akýsi strašný hriech. Raz za rok počas pašii sa vraj vynára spod zeme a vtedy počuť žalostný spev nešťastníkov. Aj náš príbeh rozpráva o kostole, ktorý sa prepadol, ibaže nevieme, prečo a ani kedy sa to stalo, a nie je to povesť, ale dráma... Dráma kostola, ktorý sa prepadol a po tisícročiach zasa vynoril. Bez náreku prekliatych, ale so svedectvom mŕtvych...

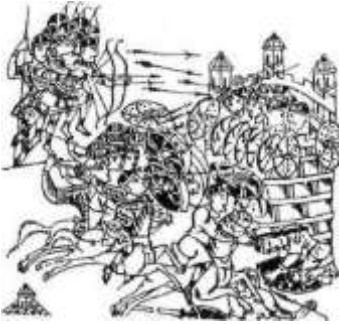
Na Devíne som bol veľa rás aj bez televíznej kamery, lebo je to miesto, kde sa kryštalizoval názor na našu najstaršiu minulosť.

Spôsobila to táto latinská veta:

„Hludowicus rex mense Augusto ultra Danubium cum manu valida profectus Rastizen in quadam civitate, quae lingua gentis illius Dowina, id est puella dicitur, obsedit," čo v preklade znamená „Kráľ Ľudovít sa v auguste vypravil s veľkým vojskom za Dunaj, obľahol Rastislava v akomsi hrade, ktorý sa v reči onoho národa menuje Dovina, to je Dievča."

Ide o Ľudovíta II. Nemca, syna nám už známeho Ľudovíta I. Pobožného; pripomeňme si, že na otcove rozbroje so synmi doplatil Pribina, keď Mojmír využil chaos tých čias a zahnal nitrianske knieža za Dunaj. Sme teda o generáciu ďalej, navyše v celkom inej situácii. Dar písma prenikol aj za Dunaj. Vidieť to aj na našich dejinách, ako ukazuje uvedený citát z Fuldských análov, ktoré obľahnutie Doviny datovali do roku 864. Fuldské anály majú pre poznanie našej histórie kľúčový význam, informujú o vojnách, všímajú si vnútorné pomery Veľkej Moravy, a čo je najdôležitejšie - uvádzajú konkrétne meno z veľkomoravského zemepisu. A to je veľmi veľa, lebo také mená sú len tri:

Útok na mesto. Ilustrácia z Francúzska približne z roku 924 (podľa Lubomíra L. Havlíka).

Obliehanie mesta v 9. storočí.

Koniec dievčenskej vojny: mŕtve ochrankyne Devína v troskách svojho hradu (ilustrácia Věnceslava Černého v Jiráskových Starých povestiach českých).

Nitrava, Brezalauspurch a spomenutá Dovina; navyše Nitrava sa po prvý raz spomína v predveľkomoravských časoch, Brezalauspurch po zániku Veľkej Moravy, Dovina patrí do jej vrcholného obdobia.

A hneď v zaujímavej súvislosti: Dovina, to je Dievča...

No prečo Dievča, nevedno.

Dobové pramene sú na veľkomoravský zemepis skúpe, a je to pochopiteľné, ide o ríšu bez kontinuity, jestvovala len niekoľko desiatok rokov a zanikla pred viac ako tisícročím. Preto len tri zemepisné pojmy, dva spojené s pevným miestom (dnešná Nitra a Bratislava), tretí určený len veľmi približne „ultra Danubium“, za Dunajom. Bolo by to skvelé, keby sa ho podarilo nájsť, tým skôr, že Fuldské anály ho v istých obmenách spomínajú štyrikrát.

Po prvý raz roku 855:

„Aj kráľ Ľudovít sa musel vrátiť bez víťazstva, keď sa s malým úspechom vypravil s vojskom proti moravským Slovanom a ich kniežat'u Rastislavovi, ktoré proti nemu povstalo. Radšej sa rozhodol dočasne nechať nepriateľa, chráneného vraj veľmi pevným valom, na pokoji než utrpieť v nebezpečnom boji veľké straty.“

Pojem „povstalo“ treba asi chápať ako prestalo platiť, poslúchať alebo niečo podobné, vyplývajúce z Rastislavovho úsilia vyslobodiť sa zo záväzkov. Vybral si na to správny čas. Ľudovít odtiahol bez úspechu, ba naopak: „Keď sa kráľ vracal späť, Rastislav na čele svojho vojska ho znepokojoval a vyplienil a spustošil mnohé pohraničné kraje ležiace za Dunajom.“

V už spomenutom roku 864 bol Ľudovít o málo úspešnejší.

„Kráľ Ľudovít sa v auguste vypravil s veľkým vojskom za Dunaj a obľahol Rastislava v akomsi hrade, ktorý sa v reči onoho národa nazýva Dovina, to je Dievča. Ten sa však neodvážil bojovať s kráľovskými vojskami, a keď sa pre-svedčil, že nemá kam uniknúť, okolnosťami donútený vydal toľko a takých rukojemníkov, ako si kráľ želal. Okrem toho sa ešte spolu so všetkými svojimi veľmožmi prisahou zaručil, že bude kráľovi stále zachovávať vernosť, čo však vôbec nedodržel.“

Tretia správa je z roku 869.

„V auguste zhromaždil kráľ Ľudovít vojsko a rozdelil ho do troch zborov. - Bavorom prikázal, aby šli na pomoc Karlomanovi proti Rastislavovmu synovcovi Svätoplukovi, ktorý sa chystal na vojnu. Sám si však ponechal pri sebe Frankov i Alamanov a hodlal s nimi bojovať proti Rastislavovi. Keď sa už

mali vojská vydať na pochod, kráľ ochorel. Preto musel na čelo svojho zboru postaviť najmladšieho zo svojich synov, Karola, a nechať na Pána výsledok boja. Keď Karol na čele vojska, ktoré mu kráľ zveril, prišiel, spoliehajúc sa na pomoc Božiu, k onomu Rastislavovmu hradisku, neobyčajne rozsiahlemu a nepodobnému všetkým ostatným starodávnym hradiskám, zničil požiarom okolité opevnenia na tomto území a zmocnil sa všetkého, čo našiel ukryté v lesoch alebo zakopané na poliach. Všetkých, ktorí sa s ním stretli v boji, zahnal na útek alebo pobil. A rovnako aj Karloman ničil ohňom a mečom kráľovstvo Rastislavovho synovca Svätopluka. Keď bolo celé územie spustošené, zišli sa bratia Karol a Karloman a blahoželali si navzájom k víťazstvu, ktoré im zoslalo samo nebo."

„Neobyčajne rozsiahle hradisko" teda nedobyli, dôležitá je však iná vec: do veľkomoravských dejín vošiel Svätopluk, nám zatiaľ známy len ako adresát pápežského listu, a urobil to s razanciou, ktorá bude jeho charakteristickou črtou aj v budúcnosti. Svedčí o tom správa hneď z nasledujúceho roka:

„Rastislavov synovec Svätopluk, keďže mal na zreteli vlastné záujmy, poddal sa Karlomanovi spolu s kráľovstvom, v ktorom vládol. Tento skutok Rastislava veľmi rozhneval a tajne proti nemu osnoval úklady. Rozhodol sa preto dať Svätopluka počas hostiny nečakane zavraždiť. Ten sa však s Božou milosťou vyslobodil z nebezpečenstva smrti, pretože prv ako by tí, čo ho mali zavraždiť, vstúpili do domu, vstal od hostiteľovho stola, upozornený niekým, kto o týchto úkladoch vedel, a predstieral, že ide na lov so sokolmi. Tak vyviazol z pripravenej pasce. Keď Rastislav videl, že jeho zámer sa prezradil, začal so svojimi vojakmi Svätopluka prenasledovať, aby ho zajal. Spravodlivým Božím rozhodnutím sa však sám chytil do pasce, ktorú nastavil. Lebo práve tento synovec ho zajal a spútaného ho odovzdal Karlomanovi a ten ho poslal do Bavorska so sprievodom silného vojenského oddielu, ktorý ho strážil, aby nemohol ujsť. Tu ho uvrhli do väzenia a strážili až do kráľovho príchodu. Karloman potom bez akéhokoľvek odporu vtrhol do jeho kráľovstva a obsadil všetky mestá a hradiská. Keď usporiadal pomery v kráľovstve podľa svojich predstáv a rozdelil jeho správu medzi svojich, zhabal kráľovský poklad a vrátil sa späť -

A potom pritiahol kráľ Ľudovít začiatkom novembra do Bavorska a tam po porade so svojimi ľuďmi prikázal, aby pred neho predviedli Rastislava, spútaného ťažkou reťazou. Nariadil, aby bol - i keď ho prítomní Frankovia,

Devínske bralo na grafike z 19. storočia

a dnes.

Dve zachované hrkálky.
Ďalšie dve sa našli
veľmi poškodené.

Bavori i Slovania holdujúci kráľovi odsúdili na trest smrti - pripravený iba o svetlo svojich očí."

To je posledná informácia o Rastislavovi. Naproti tomu Svätopluk sa z de- jín už nevytratil, a je zvláštne, že do nich vošiel ako kráľ: „Poddal sa Karloma- novi spolu s kráľovstvom, v ktorom vládol." Za Svätoplukovo kráľovstvo sa najčastejšie považuje Nitra, svedčí o tom aj v predchádzajúcej kapitole spo- mínaný list pápeža Hadriána. Škoda, že analista to výslovne nenapísal, bol by to významný fakt o najstarších dejinách Slovákov.

Nasledujúca správa z roku 871 opisuje udalosti po Rastislavovom páde: „Rastislavovho synovca Svätopluka obvinili pred Karlomanom z nevernosti a uväznili ho. Moravskí Slovania v domnienke, že ich vojvoda zahynul, usta- novili si za vládcu akéhosi kňaza Slavomíra, ktorý bol príbuzným uväzneného vojvodu, a hrozili mu smrťou, ak nebude chcieť vládnuť nad nimi. Ten teda z donútenia s nimi súhlasil, začal bojovať proti Karlomanovým vojvodcom Engischalkovi a Wilhelmovi a pokúšal sa ich vyhnúť z obsadených miest. Tí však bojovali proti povstalcom s veľkým úsilím, a keď niektorých z nich pobili, donútili Slavomíra na ústup -

Medzitým Karloman prepustil na slobodu Svätopluka, pretože mu nikto nevedel dokázať zločiny, z ktorých bol obvinený. Poctený kráľovskými darmi vrátil sa do svojho kráľovstva na čele Karlomanovho vojska, akoby chcel bo- jovať so Slavomírom. Tak to totiž ľstivo prisľúbil Karlomanovi, ak mu umožní návrat do vlasti. Často však ľudí neopatrných a priveľmi sebavedomých stihne potupa, a to sa prihodilo i tomuto vojsku. Keď ostatní budovali tábor, Sväto-

Krásna slovanská nádoba.

Ostrohy z hrobu bojovníka.

pluk vstúpil do starého Rastislavovho hradiska, hneď porušil vernosť a zabudol na svoju prísahu, čo je naostatok slovanský zvyk. Svoje sily a schopnosti vynaložil nie na porážku Slavomíra, ale na pomstzenie urážky, ktorú mu spôsobil Karloman. S veľkým vojskom napadol nič netušiacich a málo ostražitých Bavorov v ich tábore a mnoho z nich zajal živých. Takmer všetkých ostatných pobil - okrem tých, čo sa prezieravo vzdialili z tábora. - Keď sa o tom do počul Karloman, veľmi sa vydesil zo záhuby svojho vojska. Donútený okolnosťami prikázal zhromaždiť všetkých rukojemníkov, ktorí sa nachádzali v jeho kráľovstve, a vrátil ich Svätoplukovi. On však dostal iba jediného muža Ratboda, a aj ten bol polomŕtvy - "

Fuldské analýzy opisujú teda štyri bojové epizódy z veľkomoravských dejín, v ktorých spomínajú:

855 - Rastislavov veľmi pevný val

864 - Rastislavov hrad Dovina

869 - nevýslovne rozsiahle a všetkým starodávnym nepodobné Rastislavovo hradisko

871 - staré Rastislavovo hradisko.

Trikrát hovoria o neurčitom kniežacom sídle, raz ho menujú: Dovina, to je Dievča...

No prečo Dievča, nevedno.

Netvrdia, že ide o jedno miesto. Spojenie týchto správ je však také sugesívne, že priam navádza stotožniť všetky do jednej Doviny, sídla vládcu, a teda aj hlavného mesta Veľkej Moravy.

Náhrdelník zo sklenených korálikov.

Strieborné gombíky z detského hrobu

Ovčiarske nožnice.

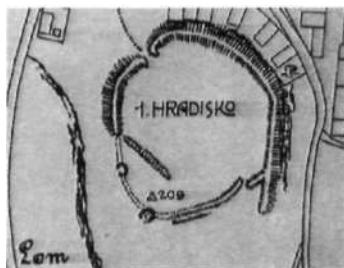

Josef Zavadil,

jeho kniha

a mapa strážnych hradísk.

O totožnosti Devína a Doviny spočiatku nepochyboval prakticky nik, a mysleli to doslovne: zrúcaninu kamenného hradu chápali ako Rastislavovu Dovinu, lebo veľkomoravské časy sa kedysi spájali so stredovekom, s hradmi, rytiermi a kamennými kostolmi. V Devíne videl Dovinu Matej Bel, ako aj František Palacký; barokový historik Štefan Salagius vyslovil názor, že Devín bol sídlom Svätoplukovým, v čom sa s ním zhodol aj príslušník uhorskej kritickej dejepiseckej školy Bratislavčan Juraj Pray.

Pravda, platilo to len do chvíle, keď Devín vošiel do politiky - do politiky národného obrodzenia, lebo politika nemusí byť vždy len nesympatická.

Pre Slovákov sa Devín stal pútnickým miestom. Ján Hollý ho ospieval v homérskom epose Svatopluk, a pretože to bol naozajstný básnik, protiľahlú Devínsku Kobylu povýšil na sídlo slovanských básnických múz, keď využil podobnosť jej mena so sídlom originálnych gréckych Múz Hippokréné, čo znamená Konské zriedlo.

Štúrovci kládli Devín na jednu rovinu s Nitrou, Tatrami, Dunajom a Váhom, pravda, v ich čase sa o svoje práva hlásil moravský Velehrad. O tom sme síce už hovorili v kapitole Tušenie Velehradu, no nezaškodí pripomenúť, že to nebola náhoda, ak o Dovinu súperili práve Slováci a Moravia, príslušníci dvoch národov, ktoré stratili svoju štátnosť, a nie je náhoda, ak veľkomoravské argumenty oboch strán oplývali naivitou, lebo inak to nemôže byť, ak majú byť dejiny náhradkou, a je v podstate jedno, čo majú nahradiť.

Nespomenuli sme, že pred prvou svetovou vojnou sa do diskusie o Dovine zapojil nový človek, Josef Zavadil. Bol to Moravan zo Záhliníc pri Kroměříži (30 či 40 kilometrov od Velehradu), keď však v roku 1878 dokončil vo Viedni štúdium klasickej filológie (o päť rokov úspešne absolvoval právo), odišiel ako vychovávateľ do Trenčianskej župy a stal sa stúpencom česko-slovenskej vzájomnosti. Priatelil sa s národne uvedomelými Slovákami, napríklad s Jozefom Miloslavom Hurbanom, precestoval vari celé Slovensko, zašiel aj do niekdajšej Panónie; s veľkým zaujatím hľadal miesta z veľkomoravskej histórie. Roku 1881 sa stal pracovníkom, neskôr aj tajným radcom, predsedom Najvyššieho účtovného dvora vo Viedni, a ani vo vysokej funkcii sa nikdy neprestal hlásiť k svojej českosti. Ako o ňom napísal Štefan Janšák, mal brokátové kreslo v nádherných sieňach tabuly magnátov, reprezentačné úradovne, stál nad ministrami, ale preslávil sa pracovnými nohavicami, topánkami s okovanými podošvami, motýčkou a murárskym kladivom - tie brával do rúk (vždy v ru-

kaviciach) vo chvíľach, ktoré mal najradšej - ak mu zostala chvíľa a mohol sa vybrať na svoj Devín.

Josef Zavadil vybadal, že Devín tvorí zložitý systém opevnených miest, ktorý ešte vždy možno rozpoznať v teréne. Narátal štrnásť hradísk; zaradil medzi ne aj Bratislavský hrad ako poslednú a najhlavnejšiu pevnosť Devínskej brány. Najdôležitejšia je však tá vec, že na Devín pozval jedného zo zakladateľov modernej českej archeológie, Inocenca Ladislava Červinku, aby overil dosiaľ číre teórie jediným možným spôsobom - archeologickým výskumom. Určite ho potešilo, že Červinka mu dal za pravdu, Devín je vraj ideálnym strategickým miestom, stačí niekoľko drevených palisád a zrubov, aby sa premenil na „nevýslovne rozsiahle a všetkým starodávnym nepodobné Rastislavovo hradisko“.

V sonde, ktorú dal na hrade vykopať, boli v najvyššej vrstve pamiatky stredoveké, pod nimi veľkomoravské a najnižšie rímske, čím vytvoril základný historický rámec devínskej minulosti. Veľkomoravská vrstva sa mu videla taká celistvá, že ju mohlo vytvoriť len väčšie mesto, navyše príbuzné pamiatky našiel aj na dvoch predsunutých hradiskách nad Moravou na Devínskej Kobyle; ich vzájomný vzťah pokladal za nesporný.

Veľkomoravský Devín prestal byť fikciou. V roku 1914 vznikla osobitná sekcia Moravského klubu archeologického pre historicko-archeologický výskum Devína, aby zabránila rozvlačovaniu devínskych pamiatok. Josef Zavadil sa stal predsedom. V jeho dome v Devínskej Novej Vsi založili archív a múzeum. Všetko sa krásne rozbehlo, no vzápätí vypukla svetová vojna. Veľkolepé plány stratili platnosť, práca sa však celkom nezastavila. V roku 1915 sa ako vojak dostal do Viedne Emanuel Šimek, prisediaci devínskej sekcii. Asi to nebola náhoda. Súčasníci s vďakou spomínali, koľko krajanov zachránil J. Zavadil pred frontom; a azda aj pred smrťou. Zavadil a Šimek sa pustili do práce, obišli všetky miesta v oblasti Devínskej brány, ktoré ich zaujali, vykopal niekoľko menších sond, zbierali materiál a zamerali predpokladané hradiská. Dospeli k jednoznačnému záveru: Devín je nielen Dovinou z roku 864, ale aj Rastislavovo nevýslovne rozsiahle hradisko z roku 869.

Po skončení vojny sa Zavadil prihlásil do služieb novej republiky, vypracoval návrh zákona na ustanovenie Najvyššieho účtovného kontrolného úradu a po prijatí zákona sa stal jeho predsedom. Roku 1920 po dobudovaní úradu odišiel do dôchodku a ako šesťdesiatpäťročný sa usadil v Devínskej Novej Vsi. Práca sa

Devínske scenérie.

Pôdorys rotundy Josefa Zavadila.

Josef Šimek

a dnes už zničená pišťalka, ktorú na Devíne objavil.

znova rozbehla. I. L. Červinka preskúmal hradiská nad Devínskou Novou Vsou; v zánikovej vrstve našiel prepálenú hlinu a uhliky, čo zodpovedalo informácii Fuldských análov, že Karol zničil všetky opevnenia v okolí hradiska.

Pravda, najvýznamnejší bol objav, ktorý sa Červinkovi podaril priamo na hrade. V sondách sa objavili tri vrstvy: zo staršej doby bronzovej, staršej doby železnej a rímskej. A teraz už dajme slovo I. L. Červinkovi:

„Na této vrstvě římské byly položeny základy obdélné budovy, 13 m zděli od západu k východu a 7 m zšíří. Mohutné zdi stavěny byly z větších lámaných balvanů na dno vylité bílou maltou míchanou ostrým křemitým pískem, někde červených zrn; maltou touto zbytky zdi též omítány. V této budově ne-bylo však nikde přimíseno roztlučených cihel římských. Budova měla velikou místnost uprostřed a při obou čelech po úzkém pokojíku. Hrubé zdivo, místy až 80 cm výšky, nemohlo být původu římského a jest jistě zbytkem středověké falce (palatia). Budova musela býti stržena už do konce 10. století, protože tou dobou počalo se na kopečku pohřbívatí a některé hroby byly uloženy přímo na zdi nebo přes ně, a aby hrob mohl býti řádně vyhlouben, byly zdi rozebírány na šířku hrobu. Toto pohřebiště radové bylo založeno koncem X. století, hroby byly v radách a nebožtíci v nich ukládáni na znaku hlavami k západu, nohama na východ.“

Slovo falc značí opevnené románske feudálne sídlo, palatium je po slovensky palác, a Červinka teda svetú oznámil objav murovaného veľkomoravského paláca; z dnešného hľadiska je to na neuverenie, senzácia, lenže Veľká Morava sa v tých časoch brala ako stredoveká ríša a pre takú je murovaná architektúra bežnou vecou. Aj tak bol však objav signálom, že ak by aj objavený palác nepatrilo rovno kniežat'u Rastislavovi, rozhodne bol príbytkom veľmoža.

29. októbra 1932 sa Devín stal majetkom štátu (kúpil ho od Pálfiovcov). Rozhodlo sa o obnove archeologického výskumu a následnej úprave a konzervácii ruín. Na Devín prišla nová generácia výskumníkov, mladý, vtedy len dvadsaťosemročný český historik umenia Václav Mencl, a skúsený, takmer päťdesiatročný český archeológ Jan Eisner (Josef Zavadil mu s veľkou radosťou robil asistenta). Boli to noví, moderní ľudia, chiméry nahradili faktami, celkom sa napríklad zriekli romantických predstáv o stredovekej podobe Veľkej Moravy; naopak, hľadeli na ňu takmer pravekými očami. Aj tak sa však Jan Eisner priklonil k názoru, že Devín bol Dóvinou. Keď potom v roku 1938 na veľkomoravskom pohrebisku vo vinohrade Jána Mladošoviča na svahoch

Devínskej Kobyly odkryl detský hrob s bronzovými hroziakovitými náušnicami, náhrdelníkom zo sklenených perál a s bronzovým priveskom, ako jeden z prvých dokladov, že na Devíne nežili len bojovníci, ale aj príslušníci vyššej spoločenskej vrstvy, pripustil, že Devín bol azda „rozsiahlym a všetkým starodávnym nepodobným Rastislavovým hradiskom". Horšie dopadol Červinkov veľkomoravský palác - Václav Mencl (a už predtým historik Václav Dobiáš) ho označil za rímsky. V omietkach našiel typický znak rímskeho staviteľstva, tehlovú drvinu, ktorá Červinkovi chýbala, dokonca aj tehly s kolkom XIV. légie priamo v múroch alebo rozhádzané po okolí. Preto napísal celkom jednoznačne: „Výkop z roku 1935 teda prokázal nesporný rímsky pôvod tohoto objektu."

Nebolo to napokon až také prekvapenie. Rímska prítomnosť na Devíne sa dala predpokladať už na základe správ antických dejepiscov. Devín síce nepoznali, zaujímalo ich však mesto Carnuntum, ktoré ležalo asi desať kilometrov nad Devínom na druhom brehu Dunaja. Z Carnunta roku 6 nášho letopočtu vytiahol nevlastný syn cisára Augusta, Tiberius, proti germánskemu kráľovi Marobudovi a azda už vtedy prekročil Dunaj pri Devíne. Z roku 375 pochádza správa, že cisár Valentinianus pritiahol s vojskom až ku Carnuntu a barbárske nájazdy potom odrážal z najbližšej stanice v kraji Kvádov. To, že touto stanicou bol Devín s príľahlou Devínskou Kobylou, dokazujú rímske tehly s kolkom Valentinianovho vojvodu Bonusa.

Devínsky výskum sa nedokončil - po vzniku Slovenského štátu sa Václav Mencl a Jan Eisner museli vrátiť do Čiech. Devín pripadol Nemecku. Z úpravy hradu a plánovaného múzea zišlo. Zakonzervovalo sa zopár múrov, odhalila sa pamätná tabuľa na počesť devínskych výletov štúrovcov a v teréne sa kamením vyznačil pôdorys stavby, ktorú objavil Červinka (tento fakt si treba zapamätať).

Päť rokov po oslobodení sa výskum na Devíne obnovil. Vykonala ho už tretia generácia archeológov: Ján Dekan, Ľudmila Kraskovská a Štefan Janšák. Významne doplnili obraz starovekého i veľkomoravského Devína. Objavili zvyšky laténskych príbytkov, rímske zruby s maltovou dlážkou, veľkomoravský domec, tri povelkomoravské hroby (v jednom bola kolekcia strieborných šperkov, dva prstene, desať záušnic a ešte aj bronzový nožík), našli ďalšie pohrebisko na svahu Devínskej Kobyly (aspoň v dvoch-troch hrobách ležali vojaci so zbraňami, jeden s ostrohou), priamo na hradisku mohutný val a ďalšie

Inocenc Ladislav Červinka.

Jan Eisner.

Václav Mencl.

Odkryté základy veřkomoravského kostola.

Foto: T. řkandík

zruby. Veľké veci, ale nijaké knieža, nijaký arcibiskup, nijaký kostol. A keďže krátko predtým Vilém Hrubý objavil v Starom Měste na Moravě murovaný kostol, predstava o kniežacom sídle sa rozpadala: pohraničná pevnosť, nič viac. Prvých huslí sa ujala Morava a opäť zahrala na stredovekú nôtu: kamenné kostoly, paláce, bojovníci s mečom a ostrohami, rozprávkový prepych.

27. februára 1961 sa slovanské hradisko Devín stalo národnou kultúrnou pamiatkou. Rozhodlo sa o konzervácii stredovekého hradu a celkovej úprave hradiska. V roku 1966 sa začal už štvrtý archeologický výskum, opäť ho viedli mladí ľudia, archeológovia Veronika Plachá a Igor Keller a architektka Jana Hlavicová. Dostali príležitosť ako nikto pred nimi: zostali na Devíne tri desať-ročia, až do odchodu na dôchodok (Igor Keller do predčasnej smrti).

Objavy prekonalí všetko očakávanie. Ukázalo sa, že najstaršími staviteľmi boli už ľudia bronzovej doby (zostali po nich zvyšky mohyly).

Na návrší žili Kelti, ktorí sa sem azda dosť ahovali zo zničeného oppida v Bratislave.

Našlo sa niekoľko rímskych stavieb na pevných kamenných základoch s maltovými dlážkami a v jednej z nich (od ostatných sa líšila tvarom, mala predĺžený vchod a nezvyčajne hrubé múry) kovanie v tvare kríža zapadnuté v škáre - hádam najstarší doklad o kresťanstve na našom území.

Kurióznym bol objav z roku 1986; v objekte z čias sťahovania národov našiel Karol Pieta bochník kvaseného chleba - nízky, okrúhly, s priemerom vyše dvadsať centimetrov, vážiaci pôvodne azda okolo kila. Vedľa bochníka ležalo aj niekoľko krajcov a chlebové kôrky. Osídlenie z čias sťahovania národov dokazuje aj pomerne bohatý dvojhrob a spona v tvare včely, ktorá sa našla v zásype.

Slovania prišli na Devín najneskôr v 7. storočí. V časoch Veľkej Moravy ho opevnili veľmi a priekopami a s okolitými hradiskami spojili do mohutnej pevnosti, tak ako to predpokladali už starší bádatelia. Iba domnienka o sídle kniežat sa nepotvrdila. Chýbal predovšetkým kostol, kto-

rý márne hľadal už Josef Zavadil, lebo hrad kresťanského kniežat'a bez kostola jednoducho nemohol byť. A je čudné, že sa nenašiel, lebo na svahu Devínskej Kobyly odkryl Igor

V ženskom hrobe, ktorý dokázal veľkomoravskosť devínskeho kostola, bol aj nevelký kus jantáru.

Náhrdelník zo sklenených perál.

Odborná komisia nad základmi kostola. V popredí (vo svetlom obleku) Josef Poulík, ktorý spochybnil veľkomoravský pôvod kostola, za ním historik Matuš Kučera, vpravo vtedajší riaditeľ nitrianskeho Archeologického ústavu Anton Točík.

Hrob, ktorý rozhodol o veľkomoravskom pôvode stavby. Pri pohľade na obrovské balvany v jeho okolí možno najlepšie posúdiť, aké veľké úsilie bolo treba vynaložiť na jeho objavenie.

Keller vyše stovky veľkomoravských, prevažne kresťanských hrobov (občasné milodary dokladali, že s pohanstvom sa ešte celkom nevyrovnali). Na hrade veľkomoravské hroby chýbali (našla sa iba náušnica, ktorá mohla pochádzať zo zničeného hrobu), zato počet mladších hrobov narástol až k tisícke, pričom hroby z 10. storočia dôsledne dodržiavali kresťanskú orientáciu západ - východ. A to je dôležité! Ako by to dokázali bez kostola? Lenže kostol stále chýbal...

A tak sa teda začalo deliť; za najbezpečnejším valom sa vraj Rastislav roku 855 skryl asi niekde na južnej Morave (myslelo sa na Pohansko), Rastislavova Dovina je Devín, nesmierne veľké opevnenie z roku 869 bolo v Mikulčiciach, starobylý hrad z roku 871 stál v Starom Měste na Moravě.

Ponášalo sa to na trochu komický výpredaj, ani to však nič nemenilo na skutočnosti, že Devín musel z najvyšších nárokov popustiť.

V roku 1979 sa na Slovensku konal medzinárodný kongres archeológov venovaný Rimanom a Germánom. Jeho súčasťou bola aj exkurzia na Devín. Keď účastníci exkurzie prišli k pôdorysu budovy, ktorú objavil Červinka a Mencl určil ako nepochybné rímsku, rakúski archeológovia H. Friesinger, M. Kandler a H. Stiglitz namietali: to nie sú základy rímskej budovy, ale veľkomoravského kostola postaveného z materiálu, ktorý pochádzal zo staršej rímskej stavby. Ponáša sa na kostoly s tromi apsidami, aké sú známe z úmoria bývalej Juhoslávie, pravda, na Devíne dve apsidy kamsi zmizli. Možno sa zničili pri stavbe stredovekého hradu. A možno nie.

Z iniciatívy Titusa Kolníka záhadnú stavbu odkryli už po tretí raz. Miesto bolo zavalené materiálom zo stredovekých stavieb, niekde až do výšky troch metrov, a tak sa archeológovia pustili do hlbín. A výsledok bol neuveriteľný: hlboko pod zemou ležal maltou vyliaty žľab aj so spodným radom kameňov z druhej apsidy, z tretej ostali zvyšky makového lôžka.

Už sa zdalo, že devínski výskumníci zvíťazili, lenže Josef Poulík veľkomoravské datovanie odmietol: kostol bez hrobov v časoch Veľkej Moravy nejestvoval...

Začalo sa teda odznova v beznádejne roztrpanej skalnatej zemi, už veľa ráz prekopanej. Trvalo to roky, no napokon 10. septembra 1985 sa v hĺbke tri a pol metra, osem metrov od múrov kostola, objavil hrob asi 30-ročnej ženy s dieťaťom na hrudi, obdarovanej dvoma striebornými náušnicami, náhrdelníkom zo sklenených korálikov, dvoma hrkálkami, praslenom, železným nožíkom a veľkomoravskou keramikou.

Vzápätí sa našli ďalšie hroby: asi 20-ročný bojovník s ostrohami, nožikom, ovčiarskymi nožnicami, kresadlom a ocieľkou, žena stredného veku bez mi- lodarov, bojovník s ostrohami, zvyškami vedierka na napájanie koňa, nožik- mi a ocieľkou, novorodenec s náhrdelníkom, bronzovou náušnicou a piatimi gombíkmi. Nebolo pochýb: našiel sa veľkomoravský cintorín, ktorý ležal pod niekoľkými vrstvami mladších hrobov, niekde až štyri metre hlboko. Cintorín z druhej polovice 9. storočia, z čias kniežaťa Rastislava.

A tak sa teda našla Dovina, to je Dievča.

A možno ani nie: keď sme nakrúcali film o rímskom Leányváre, „dievčenskom hrade“ v Iži pri Komárne,* historik Alexander Avenarius mi pripomenul knihu Lubora Niederleho Rukověť slovanských starožitností, v ktorej sa píše: „Z těchto drobných démonů, kteří sídli jednak v domě u krbu, pod prahem, nebo v lese, ve vodách, obilí, v staré době již existoval děd a baba, a mimoto doložen je přímo div.“ *Diva* kladie L. Niederle na jednu úroveň s vlkolakom, upírom, zmokom, poludnicou. Ak teda stredovekí kronikári prekladali slovo deva, devin, Devín ako puella a Maďari ako leány, dievča, dievčenský, nepo- chopili podstatu veci, a rovnako českí kronikári, ktorí boj kresťanstva proti pohanským démonom interpretovali ako dievčenskú vojnu.

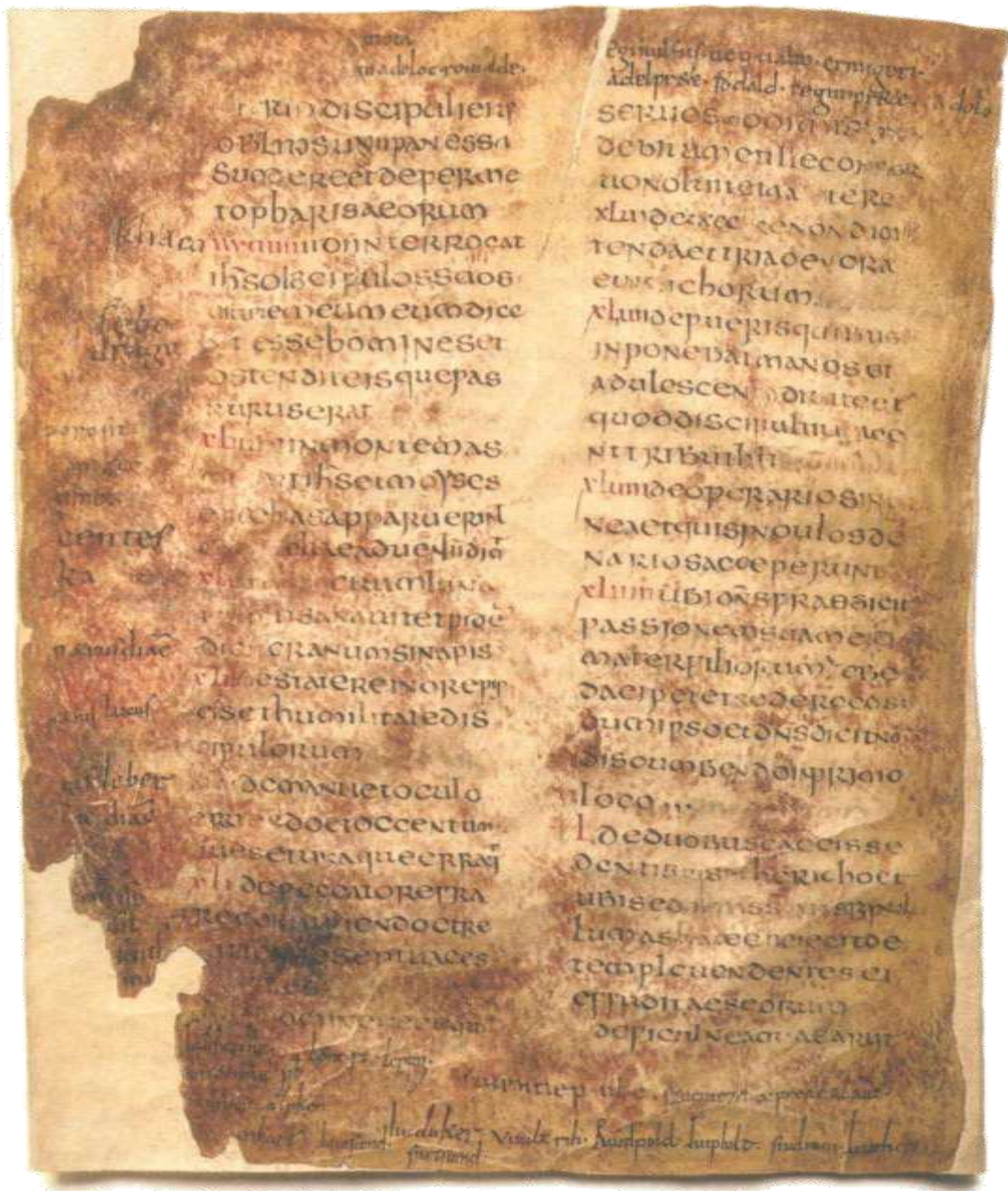
Teda nie puella, leány, dívka, ale *div*, nie dievčenský hrad, ale sídlo zlého boha.

A azda práve on tak úzkostlivo strážil svoje tajomstvo.

Nieje vylúčené, že obrázok zachytáva rozhodujúcu chvíľu: v popredí Titus Kolník, ktorý prišiel na nápad znovu odkryť už toľkokrát prekopený terén. Za ním stoja Jana Hlavicová a Veronika Plachá (vpravo), ktorým pripadla úloha vykonať túto obrovskú prácu (celkom vpravo Jozef Vladár).

* Stopy dávnej minulosti 2 (Slovensko v staroveku), kapitola Dievčenský hrad.

List Cividalského evanjelia s menom Svätopluka, Svätožizny a Predslava.

Stredočeské mestečko Kouřim (asi 50 kilometrov na východ od Prahy) nie je veľmi veľké ani rušné, ale hojne navštevované. Turisti sem prichádzajú za vôňou minulosti, lebo mestečko si udržalo kus gotickej histórie, starobylé uličky, veľké námestie, nádherný chrám, dobre zachované mestské hradby, mestskú bránu. Nech je však mesto Kouřim akokoľvek pamätne, pre náš príbeh je dôležitejšia výšina nad ním. Je starobylá už podľa názvu - Stará Kouřim. Podľa povesti mesto založil staršina Lech, praotec Poliakov, keď si na Starej Kouřimi po rozlúčke s praotcom Čechom na terase pri neveľkej skalke rozložil oheň. Možno prišiel na tú myšlienku pri pohľade na širu krajinu a možno v ňom skrsla pri prameni, ktorý sa odnepamäti nazýva Libušin (jestvuje o tom stredoveký písomný doklad). V každom prípade je Kouřim až básnickým spojením histórie a báje, pretože Čech, Lech a Rus boli bratia, z ktorých vraj vzišli Česi, Poliaci a Rusi, a Libuše je nielen zakladateľkou českého štátu a pramatkou Přemyslovcov, ale aj pohanskou bohyňou, matkou zeme, ochrankyňou plodnosti, mieru, azda aj lásky.

Stará Kouřim je strategicky významné miesto, vidieť odtiaľ doďaleka, poskytuje nádherný výhľad na krajinu a umožňuje tešiť sa z krásy, za ktorou akoby sa skrývalo tušenie - tušenie veľkých dejov, slávnej, už dávno zabudnutej minulosti.

Pripadá mi normálne, ak Stará Kouřim vábila nielen umelcov, ale aj vedcov: „První vystoupení na necelých 300 metrů vysoký pahorek nad meandrem říčky Kouřimky, pokrytý ještě soukromými poličky, částečně zalesněný obklopený obloukovitými valy ve smeru od nížinného Polabí, zanechal ve mně směs nejasných myšlenek i okouzlení z prvních dojmů i predtuchu neznámého světa, do něhož jsem vstoupil jako do labyrintu a tajemné říše.“

Tak pekne to napísal Miloš Šolle, archeológ, ktorý zasvätil život Starej Kouřimi. Prvú sondy na návrší vykopal v roku 1948 a v práci potom neustal dvadsaťpäť rokov; vydal o tom niekoľko kníh, v ktorých sa prejavil nielen ako vedec, ale tak trochu aj ako básnik.

A vždy je dobre, ak niekto vládne slovom.

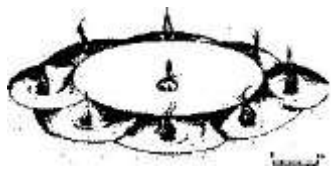
Pražská brána.

Rekonštrukcia opevnenia.

Halová stavba z 9. storočia bola dlhá takmer 90 metrov.

Pohanská světyňa z Ruska
(podľa M. Beranovej).

Krst dospelého muža
v 10. storočí.

Miloš Šolle už nežije, zoznámil som sa s ním neskoro, mal sedemdesiatpäť rokov, ale pražské vydavateľstvo Vyšehrad mu ešte k osemdesiatke vydalo novú knihu *Od úsvitu kresťanství k sv. Vojtěchu*. Uplatnil v nej hlboké vedomosti o náboženstve, bol vynikajúcim znalcom gréckej mytológie, blízka mu bola aj mytológia Slovanov a kresťanskej vierouke sa začal učiť už ako stredoškôľák na pražskom Arcibiskupskom gymnáziu; tejto téme sa neprestal venovať ani v čase, keď sa to veľmi nenosilo. Spolu s nimi sa dostal trochu do úzadia, pre nás je však o to dôležitejším svedkom, lebo nech je to akokoľvek čudné, cez Starú Kouřim vchádzame tak trochu aj do slovenskej histórie.

Vráťme sa k prameňu Libuše. Dnes je z neho močarina, väčšiu časť roka suchá, ale v časoch nášho príbehu napájalo umelé jazero asi 70 metrov dlhé a 30 metrov široké. Bolo zdrojom pitnej vody, no od najstarších čias aj čosi viac, posvätné miesto, nielen preto, že starí Slovanovia uctievali pramene a studničky - viaže sa k nemu čosi neznáme, zabudnuté, tušené, lebo v pohanských časoch ho z jednej strany opevnili plytkou symbolickou priekopou a nízkou hradbou; horeli za nimi ohne, ktorých zmysel môžeme len hádať. Na druhej strane jazera bolo posvätné miesto, pohrebisko, kde ukladali mŕtvych, nezriedka významných, ako svedčí bohatstvo milodarov a napokon aj hroby, dalo by sa povedať hrobky prácne vysekané do skaly. Boli to zrejme pohania, ako v mužských hrobách do- kazujú zbrane, meč, pracky opaskov, nákončia, pozlátené a postriebrené ostro- hy, postriebrená sekera atď. Ani to však neplatí bez výhrad, lebo kresťanstvo sa spočiatku nebránilo milodarom, zakazovalo ich až potom, keď sa zdôrazňovala rovnosť pred Bohom a všetkých mŕtvych pochovávali bez hrovej výbavy.

Archeológia nemá rada letopočty, ale takmer s istotou možno rátať, že naj- staršie hroby patria do čias nitrianskeho Pribinu a moravského Rastislava, hoci neskôr sa čosi zmenilo. Do hrobov sa dostali kresťanské symboly a tam, kde ke- dysi horeli pohanské ohne, vyrástla drevená stavba, ktorú Miloš Šolle označil za světyňa, kostolík, ako naznačujú zvyšky kamennej dlažby, azda cesty k jazeru, ktoré sa v súvislosti s novou vierou premenilo na baptistérium, krstiteľnicu.

Miloš Šolle odkryl dejiny Starej Kouřimi, ktorú po prvý raz opevnili už v eneolite, jej takmer päťtisícročnú hradbu obnovili starí Slovanovia a v 9. storočí prebudovali na mesto s trojitým prstencom mohutných hradieb, so zrubmi pre posádku, s dômyselnou bránou, vežami; pre naše rozprávanie je však rozhodujú- ci ženský hrob, ktorý objavili na brehu Libušinho jazierka. Bol jeden z mnohých (na pohrebisku preskúmali okolo 1250 hrobov), ale celkom iný: bohatstvom, do-

Mesto Kouřim v 17. storočí.

konalosťou milodarov i nezvyčajnými okolnosťami pohrebného rítu. Nemožno pochybovať, že doň pochovali významnú osobu, naozajstnú kňažnú.

Ležala v hlbokom, miestami do skaly vysekanom hrobe. Uložili ju tak hlboko, že keď neskôr - možno o päťdesiat a možno o sto rokov - na to isté miesto pochovali ďalšieho človeka, tela ženy sa ani nedotkli.

Napokon, veľa z neho neostalo, len zopár kostí, ale bohatstvo, ktorým ju obdarovali, dodnes podmaňuje krásou. Pri hlave mala tri páry veľkých strieborných náušnic, zdobených krížikmi a figúrkou zvieratka, pravdepodobne barančeka, symbolu kresťanstva. Kresťanské boli aj tri kaptorgy, schránky na ostatky; sú nádherné, predstavujú vrchol zlatníckeho umenia tých čias. Dve sa ladne mandľovito prehýňajú, tretia má tvar modlitebnej knižky. Prvé dve sú ozdobené tromi štylizovanými koničkami pospájanými striebornými remencami. Tretia kaptorga sa dala zamknúť na dva kľúčiky a nebola prázdna: našli sa v nej zvyšky zotletej tkaniny, kedysi nepochybne relikvie. Aj tá bola krásna, zdobená retiazkami, dubovými lístočkami a perličkami, akoby vyšívaná strieborným povrázkom vytvarovaným do tvaru srdiečka. Do kolekcie šperkov patrila aj pozlátená ihlica, strieborné perly, dámska dýka, dôležité však boli najmä dva veľké strieborné gombíky - také totiž poznáme z územia Veľkej Moravy; možno určujú pôvod kouřimskej kňažnej, jej domov, rodinu, a to by nebolo málo, lebo jej hrob je viac ako výrečný, pomiešali sa v ňom dva svety - kresťanské symboly a pohanské bohatstvo milodarov. Akoby hrob kresťanky vykopali pohania; azda by sa dalo povedať, že českí pohania ho vykopali kresťanke z Veľkej Moravy.

Neviem, či možno zísť až tak ďaleko, ale už v roku 1850 sa našla v Želénkach pri Duchcove mohyla, v ktorej bolo šesť hrobov bez milodarov a v siedmom kostra ženy, ktorá mala na čele strieborný krížik, zlaté náušnice, na hrdle zlatú reťaz s medailónom ozdobeným antickou kameou, striebrom okovaný pás, nožik so slonovinovou rúčkou a zlatými nitmi a veľkomoravské gombíky - všetko nieslo znaky veľkomoravského prostredia.

Čechom priniesol kresťanstvo svätý Metod, ako sme povedali v kapitole Tušenie Velehradu, treba však pripomenúť, že sa zrejme nepomýlime, ak budeme o kresťanstve v Čechách predpokladať to isté, čo o kresťanstve v Ponitří a Po-moraví. Určite ani v Čechách nebolo pred príchodom Konštantína a Metoda neznáme, aj tam ho šíрили keltskí misionári a neskôr franskí kňazi (v roku 845 pokrstili na presne neurčenom mieste, pravdepodobne v Rezne, štrnásť kniežat Čechov, „Boemanov“, ako sa vtedy písalo). Metodov zásah treba však chápať

Strieborné náušnice s baránkom

a krížmi.

Veľké strieborné gombíky ukazujú na veľkomoravský pôvod kouřimskej kňažnej.

Strieborná kaptorga s tromi zámkami - akoby vyšívaná striebornou niťou.

Mandľovité schránky na relikvie sú zdobené miniatúrnymi koničkami.

v súvislosti s českým uznaním moravskej zvrchovanosti, ktorej sa spolu s Boři-vojom museli podriaď aj ostatní českí veľmoži. A to je ďalekosiahla súvislosť. Ukazuje, že korene českého štátu siahali na Veľkú Moravu, potešiteľné je však najmä zistenie, že naša história konečne vonia ľudskými osudmi, navyše je to história dvojsmerná, už nie iba náhodný čriepok, ale rozprávanie o vzťahoch, pretože kouřimská kňažná mala obdobu aj na veľkomoravskej strane.

Hrob tejto ženy nepoznáme, zachoval sa však jej príbeh, ktorý Fuldské anály zaradili do roku 871, do roku veľkého víťazstva Svätopluka nad Karlo-manovým vojskom pod „starým Rastislavovým hradiskom“, o ktorom sme rozprávali v predchádzajúcej kapitole a jeho platnosť a význam potvrdzujú francúzske Bertiniánske anály:

„Rok 870. Karol Plešivý prijal 12 poslov svojho brata Ľudovíta. Tí boli prehnané sebavedomí jednak pre dobrú telesnú kondíciu Ľudovítovu a jednak pre jeho úspech, pretože sa mu podarilo čiastočne ísť a čiastočne bojom zajať svojho dlhoročného najväčšieho nepriateľa Vinida Rastislava - , ktorého (dal) vyviešť z väzenia a oslepiť (hoci bol odsúdený na smrť). Potom ho poslal do kláštora.“

Rok 871. Ľudovít sa poponáhľal do Regensburgu, pretože Rastislavov synovec, ktorý sa ujal vlády nad Vinidmi, mu spôsobil ohromnú škodu. Prišiel o markgrófov spolu s ich vojenskými oddielmi a nešťastne stratil územia, ktoré v predchádzajúcich rokoch získal.“

Dostali sme sa teda k roku, keď sa na strednom Dunaji objavila nová moc - Svätopluk, a z tohto aspektu sa treba pozerať na správu o osudoch veľkomoravskej kňažnej tak, ako to opisujú Fuldské anály:

„Kráľ - proti Čechom pokúšajúcim sa o vpád do jeho ríše vyslal ochrancov týchto krajov biskupa Arna a grófa Rudolfa a spolu s nimi i ďalších. Nepriatelia však opevnili mocným valom akési miesto, pričom nechali iba úzku cestičku pri samom vchode ako nástrahu proti tým, čo strážili hranice. Ak by tu niekto z nich náhodou vošiel, bol by zabitý, pretože z úzkej cestičky sa nedalo nikam uniknúť. V tom čase moravskí Slovania práve chystali svadbu a viedli tade dcéru ktoréhosi vojvodu z Čiech. Keď sa to dozvedeli spomínaní Arno a Rudolf i ďalší z ich sprievodu, dali sa prenasledovať nepriateľov. Tí sa na úteku dostali k spomínanému valu, a keďže priechod bol veľmi úzky, museli tu zanechať kone i zbrane a horko-ťažko vyviazli iba s holými životmi. Keď ta dorazili naši, naši v tejto úžine 644 koní s uzdami a so sedlami a taký istý počet štítov, ktoré tu zanechali utekajúci. S radosťou sa potom vrátili do tábora.“

Historik Ján Steinhübel predpokladá, že porazený oddiel mohol mať okolo tisíc jazdcov (časť azda stačila prejsť cez zradné miesto aj s koňmi a štípmi) a také vojsko mohol vyzbrojiť, vystrojiť, zaopatriť a poslať za hranice štátu jedine taký mocný muž, ako bol Svätopluk. Takúto domnienku potvrdzuje arabský spisovateľ Abū 'Alī Ahmad ibn 'Umar ibn Rusta, autor veľkej encyklopédie Kniha vzácných drahocenností, ktorý o Svätoplukovi napísal, že „má veľa jazdeckých koní“ a „vynikajúce, pevné a vzácne brnenia“. Musel byť veľmi bohatý, lebo - ako napísal ibn Rusta - „každý rok vyberá dávky (dane)". K jeho bohatstvu zrejme prispievali aj roľníci usadení na kniežacej pôde a asi aj tí, čo hospodárili na vlastných pozemkoch. Nie je to, pravdaže, isté, ale ak by bol ženichom českej nevesty Svätopluk, mohlo ísť o legendárnu Svätožiznu, ktorej nesmrteľnosť zabezpečil zápis na okraji Cividalského evanjelia: Szuentepulc, Szuentezizna.

Vydali ju z politických dôvodov, sobáš zviazal moravských Mojmirovcov s Přemyslovcami, ktorí vládli v stredných Čechách a patrili medzi najvýznamnejšie kniežatá v krajine. Ich hlavným sídlom bol Levý Hradec, osídlený už v 8. storočí, v prvej polovici 9. storočia prebudovaný na rozsiahle hradisko, v druhej polovici 9. storočia s kamenným kniežacím palácom a kostolom. V dnešnom Česku žili aj ďalšie kmene, na severozápade na strednom toku rieky Ohře Lučania, na hornom toku Ohře Sedličania, pri Bíline Lemuzi, v severnom Polabí Děčania, na sútoku Labe a Ohře Litoměřici, v okolí Mělníka Pšovania, v Pojizerí Charváci a na strednom Polabí Zličania, ktorých strediskom bola práve Stará Kouřim.

Zo všetkých kmeňov boli najmocnejší Česi. Ich vládca Bořivoj mal v čase nášho príbehu asi 19 rokov (zomrel v roku 888 ako 36-ročný), Svätožizna by teda mohla byť jeho sestrou a ich otcom mohol byť vo Fuldských análoch spomínaný „ktorýsi vojvoda z Čiech". Jeho neuvádzajú, ale napokon ani nie je podstatné, pre náš príbeh stačí údaj, že v máji 872 sa Bořivoj nachádza na zozname českých kniežat, ktorí vytiahli do boja s vojskom Ľudovíta Nemca, a už vtedy sa ukázalo, čo znamená spojenectvo so Svätoplukom, lebo české kniežatá síce utrpeli porážku, ale Svätoplukovo víťazstvo značne oslabilo jej dôsledky.

Svätopluk bol veľký panovník, sotva to bude náhoda, ak ho prevažná väčšina súvekých prameňov (s výnimkou Fuldských análov) nazýva rex - kráľ. Už sme spomínali (v kapitole Dovina nie je dievča), s akou razanciou vošiel do dejín, a tej sa nikdy nespreneveril. V krátkom čase ovládol niekdajšie Rastislavovo panstvo, úspešne sa postavil na odpor Frankom a vydal sa aj ďalej.

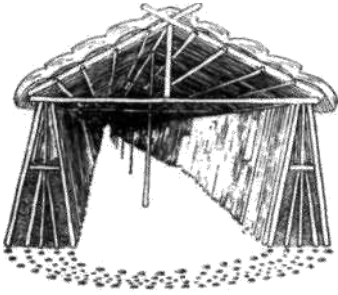
Bitka pred niekdajším Rastislavovým mestom Moravou, ako ju podľa návrhu Lubomíra L. Havlíka nakreslil Jan Dungal.

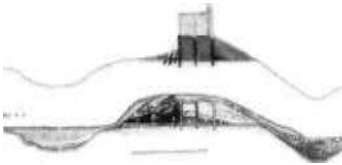
České kniežatá (vyhotovené podľa fresiek v románskom kostolíku v Znojme).

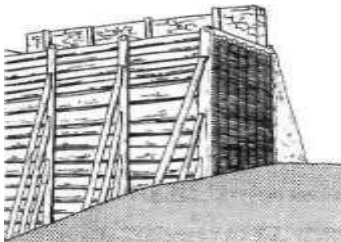
Kostol sv. Klimenta v Levom Hradci, sídlo kniežat českého kmeňa.

Halová stavba a jej konštrukcia.

Rez konštrukciou hotovej hradby a zrúcaniny, na ktorú sa hradba po stáročiach premenila.

Rekonštrukcia hradby.

Takto sa o jeho výbojoch píše v Živote Metoda:

„Veľmi mocné pohanské knieža so sídlom na Visle hanobilo kresťanov a robilo im príkoria. Poslal však k nemu posolstvo a hovoril: ‚Bolo by dobré, synu, keby si sa dal pokrstiť z vlastnej vôle a vo svojej krajine, aby si potom nemusel byť pokrstý násilím v zajatí a cudzej krajine. Veď si na mňa ešte spomenieš.‘ To sa aj stalo.

Raz zasa Svätopluk bojoval proti pohanom a nič nedosiahol, ale vyčkával. Keď sa približovala omša svätého Petra, to jest služba, odkázal mu (Metod) prostredníctvom poslov: ‚Ak mi sľúbiš, že so svojim vojskom stráviš Petrov sviatok u mňa, verím v Boha, že ti ich čoskoro vydá.‘ Čo sa aj stalo.“

V legende sa jednoznačne tvrdí, že prvé knieža malo sídlo „na Visle“, azda sa myslí na Krakov, o sídle druhého môžeme len uvažovať.

Svätoplukove útoky na juh a juhovýchod uľahčili rozbroje medzi Frankmi. Vo Fuldských análoch z roku 884 sa píše, že „veľká pohroma postihla Panóniu“, keď dovtedajší správcovia pohraničnej marky bratia Wilhelm a Engelschalk zomreli a kráľ Ľudovít nenechal túto funkciu ich synom, ale za nového správcu ustanovil grófa Ariba. Keďže sa mu synovia vyhrážali, že ho za to zabijú, v strachu sa spojil so Svätoplukom a dal mu ako rukojemníka svojho syna. Nepriatelia však neustúpili, po smrti kráľa Ľudovíta a jeho synov Karlomana a Ľudovíta Aribu vyhnali, hoci ho vo funkcii potvrdil aj nový kráľ Karol III. Tučný. A to bola chvíľa pre Svätopluka:

„Svätopluk, vojvoda Moravanov s hlavou plnou úskokov a ľsti, nezabudol na to, koľko útrap musel vytrpieť spolu so svojim ľuďom od predkov týchto mladíkov v časoch, keď sa až k nim (Moravanom) rozšírilo pohraničné územie (marka) Bavorov. Keďže mal na pamäti aj priateľstvo a prísahu danú Aribovi, vypravil sa s vojskom, aby sa pomstil za všetko, a to sa mu aj podarilo. Na severnej strane Dunaja zajal prostredného z troch Engelschalkových synov Verinhara a grófa Vezzila, ktorý bol ich príbuzným, a dal im odrezat' pravú ruku i jazyk. Okrem toho však - hrôza pomyslieť - zbavili ich aj prirodzenia či genitálií takým spôsobom, že po nich nezostalo ani stopy. Niektorých ďalších z ich ľudí vrátili bez pravej či ľavej ruky. Vojsko na vojvodov rozkaz všetko vydalo napospas ohňu. Okrem toho vyslali aj za Dunaj vyzvedačov a kdekolvek sa nachádzal nejaký majetok spomínaných mladíkov, ihneď ho vypálili.

Tieto potupné skutky zavinené nerozvážnym konaním mladíkov sa diali po celý rok. Keďže mladíci nedúfali v nič dobré od kráľa za svoje previnenie

na Aribovi, utiekli a dali sa do služieb Karlomanovho syna Arnulfa, ktorý vtedy spravoval Panóniu. Keď sa to do počul vojvoda Svätopluk, poslal k nemu poslov a odkázal mu: ‚Tvoji ľudia spriadajú úklady proti môjmu životu a spájajú sa proti môjmu kráľovstvu s Bulharmi (tí totiž v predchádzajúcom roku spustošili jeho kráľovstvo), preto chcem, aby si prisahou potvrdil, že to nie je pravda.‘ Arnulf mu odkázal, že nič také neurobí.

Krátko nato vojvoda zhromaždil veľmi početné vojenské oddiely zo všetkých slovanských krajov a vtrhol s nimi do Panónie. Zúrivo a krvavo vraždil ako vlk a ohňom a mečom spustošil prevažnú časť krajiny.

Keď sa skončilo utrpenie za spomenutú mladickú nerozvážnosť, po uplynutí jedného roka sa vojvoda spolu so svojím vojskom vrátil bez strát domov.

Avšak v nasledujúcom roku, v ktorom tieto udalosti spisujeme, vojvoda znovu zhromaždil množstvo vojska a nepriateľsky vtrhol do Panónie, aby všetko, čo tu ešte zostalo neporušené, teraz ako vlk papuľou zhltol. Mal totiž na tejto výprave také množstvo ľudí, že na jednom mieste bolo možné vidieť jeho vojsko nepretržite prechádzať od východu až do západu slnka. Keď teda s týmto ohromným vojskom celých 12 dní plienil v Arnulfovej doméne, vrátil sa nakoniec s úspechom, tak ako zamýšľal, domov. Potom ešte poslal časť svojho vojska za Dunaj. Keď sa o tom dozvedeli starší synovia Wilhelma a Engelschalka Megingoz a Pabo, vzali so sebou niektorých z Panóncov a nepredvídavo sa im postavili na odpor. Napriek tomu zviadli málo užitočný boj, lebo víťazstvo pripadlo ich protivníkom. Megingoz a Pabo, hľadajúc záchranu v úteku, skončili svoj život v rieke Rábe. Brata grófa Bertolda spolu s mnohými inými Slovania zajali. - Rozsiahle časti Panónie východne od rieky Ráby (boli) bez prestania pol druhu roka ničené. Poddaných spolu s ich manželkami a deťmi povraždili, niektorých veľmožov zajali, iných zabili, a čo bolo ešte potupnejšie, niektorých vrátili s odrezanými rukami, jazykom či genitáliami."

Je to hrozné čítanie, Svätopluka opisuje ako netvora, a azda oprávnene, je však isté, že Fuldské anály ho nemali rady. Svätopluk bol mocný nepriateľ, úspešne sa postavil do cesty Frankom, rovnako krutým a rozpínavým, pravda, kým oslepenie Rastislava Fuldské anály opisujú ako milosť a plienenie franských vojsk ako víťazstvo pravdy, Svätopluk má *vľciu papuľu*. Nám však neprináleží skúmať morálku ľudí spred tisícročia, napokon, keby sme aj chceli, nemáme dost faktov, ešte vždy sme len na okraji histórie. Uspokojme sa teda s konštatovaním, že Svätopluk v neprestajných bojoch vybudoval veľkú ríšu,

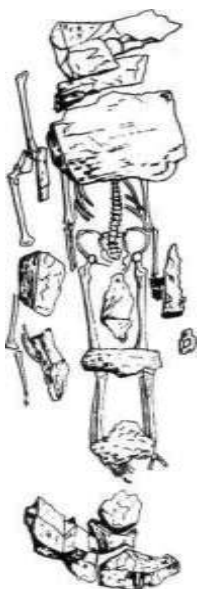
Archeologický výskum Miloša Šolleho.

Mohutné valy Starej Kouřimy (rekonštrukcia).

Bohatý hrob vytesaný do skaly v polovici 9. storočia.

Hrob upíra z 10. storočia v Lahoviciach pri Zbraslavi.

podrobil si nielen Čechov, ale aj polabských Srbov (pristavil sa až na rieke Sá- le), uchvátil okolie Krakova, časť Sliezska, za Dunajom postúpil až k Alpám do Viedenského lesa, na juhu po riekou Drávu, na východe do dnešného Rumunska, pravda, či to všetko získal natrvalo, ťažko povedať.

Spomínali sme už, že hranice vtedajších štátov neboli stále a pevné. Menili sa podľa sily protivníkov. Fuldské anály uvádzajú ničivý útok Bulharov v roku 882. Svätopluk ich však vytlačil z Karpatskej kotliny, takže si udržali len Sed-mohradsko, zo všetkých strán chránené horami. Aj Česi sa vzbúrili, údajne pod vedením pohanského veľmoža Strojimíra využili, že Svätopluk viedol vojnu v Panónii, a v príhodnej chvíli Bořivoja vyhnali. Nedočkali sa úspechu. Svätopluk onedlho vrátil na kniežací stolec Bořivoja a po jeho smrti sám vládol za malých Bořivojových synov. V úrade českého panovníka ho v roku 890 potvrdil aj východofranský kráľ Arnulf.

A to je chvíľa, keď sa môžeme vrátiť ku kouřimskej kňažnej.

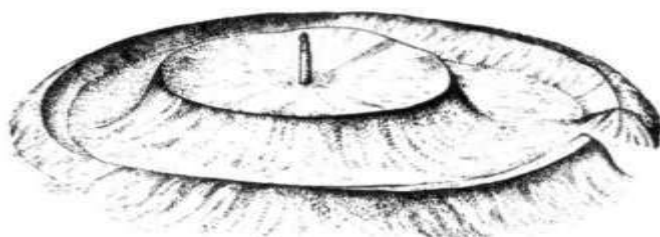
Už sme spomínali, že archeológia nemá rada letopočty; kresťanské hroby na Starej Kouřimi možno iba orientačne zaradiť na koniec 9. storočia. Lenže ani legenda nepozná letopočty, preto aj pokrstenie Bořivoja možno rovnako orientačne zaradiť do tých istých čias. A tam patrí aj moravská svadba, zrejme politický sobáš - bol taký aj sobáš kouřimskej kňažnej?

Ľudský život nemusí kopírovať politické udalosti, napriek istému riziku sa však pokúsme o príbeh, ktorý sa bude odvíjať v súlade so všeobecnou históriou.

Ak sa v roku 890 Stará Kouřim stala súčasťou Svätoplukovej ríše, potom azda možno aj vo veľkomoravskej kouřimskej kňažnej vidieť výraz českého vazalstva. Lenže po piatich rokoch, po Svätoplukovej smrti, sa situácia zmenila. V polovici júla sa v Regensburgu konal všeobecný snem. Ako píše Fuldské anály: „Sem prišli z územia Slovanov všetci vojvodovia Čechov, ktorých predtým vojvoda Svätopluk násilne odlúčil a odtrhol zo spoločenstva a moci národa Bavorov. Na čele Čechov boli Spytihněv a Vítislav, ktorých kráľ dôstojne prijal podaním ruky, ako bolo zvykom, (a ktorí) zmierili sa a poddali kráľovskej moci.“

Vítislav je postavou neistou, azda veľmož zo severozápadných Čiech, Spytihněv je jeden z Přemyslovcov, ktorí si vedúce postavenie medzi českými vojvodami už udržali. Na konci 9. a začiatkom 10. storočia vyrástli na ich území nové hradiská, podmanili si ďalšie časti Čiech, a tak postupne preberali úlohu Veľkej Moravy, ktorá sa pomaly rozpadávala. Keď od nej odpadli Česi,

Slovanská pohanská svätyňa.

stratila aj susedných Srbov. V roku 897 navštívili srbskí poslovia cisára Arnulfa a odovzdali mu dary, ktoré symbolizovali ich závislosť. V tom istom roku „vojvodovia národa Čechov prišli k cisárovi Arnulfovi, ktorý sa vtedy zdržiaval v Regensburgu. Obdarovali ho kráľovskými darmi a požiadali o pomoc proti svojim nepriateľom Moravanom, ktorí ich často, ako to sami dosvedčili, veľmi kruto utláčali. Kráľ cisár týchto vojvodov milostivo prijal, vliat im hojnosť slov útechy do srdca a natešených a poctených darmi ich prepustil do vlasti. Počas celej jesene sa potom zdržiaval v susedných krajoch na sever od rieky Dunaj a jeho prítoku Regen, aby bol so svojimi vernými pripravený zasiahnuť, keby onen národ naliehavo potreboval jeho pomoc.“

Ak ľudský život kopíruje politické udalosti, potom sa kouřimská kňažná stala už len symbolom uzavretej historickej éry. Možno išlo o kresťanku obklopenú ľuďmi, ktorí sa vrátili k pohanskej viere. V bezprostrednom susedstve miesta jej posledného odpočinku sa našiel hlboký, priestranný, z kameňa vymurovaný hrob, skôr hrobka ako jednoduchá jama. Ležali v nej dvaja muži, ktorým vystrojili čudný pohreb: spálili ich aj nespálili. Pohrebný oheň nerozložili podľa starobylého slovanského zvyku na žiarovisku, ale priamo v hrobke. Žiar strovil mäkké časti tiel, niektoré časti trupov a nôh však zostali celé, a tak sa dalo zistiť, že v hrobke ich pochovali už po druhý raz. Pôvodne ich uložili na inom, neznámom mieste. Ich telá, už napoly v rozklade, kosi vyhrabal, odsekol im hlavy a v novom hrobe spálil. Lenže nie na popol, ako bývalo pohanským zvykom, ale len sčasti, ako- by na jednej strane stála viera v upírov a v ich zneškodnenie a na druhej strach z trestu za porušenie predpisov kresťanského pohrebného rituálu.

Ako sa žilo do modlitieb pohrúženej kouřimskej kňažnej uprostred ľudí, ktorí verili, že niektorí mŕtvi sú nebezpeční, a preto sa im treba postarať o druhú smrť, zneškodnenie, znemožniť im návrat medzi živých?

A predsa sa po smrti dočkala najvyšších pôct...

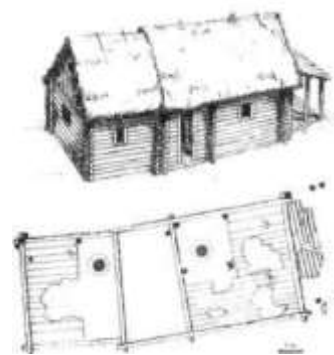
Archeológia nemá rada letopočty, preto možno iba orientačne povedať, že kouřimskú kňažnú pochovali v kresťanskom rúchu a s pohanskými pocitami v prvej polovici 10. storočia. Veľká Morava už bola dávnou minulosťou, politické sobášy sa konali za celkom iných okolností, no kouřimská kňažná sa ešte vždy tešila úcte.

Zvláštne...

Bolo by krásne, keby sme v histórii nemuseli ustavične hľadať len politické mechanizmy, keby sme mohli uveriť v normálny ľudský príbeh...

Interiér slovanského domu.

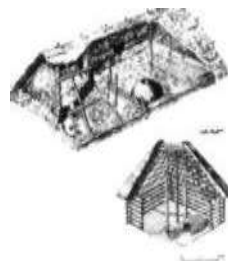

Rekonštrukcia a pôdorys zrubu objaveného v Starej Kouřimi.

Zlatá náušnica zo Želénok.

Veľký a malý domec.

Liaty bronzový krížik
so štylizovanou postavou Krista je vysoký len tri centimetre, ale aj tak patrí medzi najvzácnejšie pamiatky; pochádza z 10.
storočia a to je čas, ktorý sa ešte nedávno považoval za obdobie úplného ústupu kresťanstva na našom území.

Za svoju slávu vďačí Svätopluk nielen vojenským a panovníckym úspechom, ale aj záhade, ktorá obostiera jeho smrť. Dobové pramene sú vecné, bližšie okolnosti sa nespomínajú, azda preto, lebo Svätopluk zomrel normálnou, prirodzenou smrťou, bez osobitných drám. Fuldské anály si neodpustili odmietavý, nenávisný tón:

„894. Svätopluk, knieža Moravanov a nádoba všetkej vierolomnosti, keď všetky krajiny s ním susediace úkladmi a lst'ou rozvrátil a bažiac po ľudskej krvi obkľúčil, napokon, napomínajúc svojich, aby sa nestali milovníkmi mieru, ale radšej nepriateľmi susedov, nešťastne dožil svoj posledný deň.“

Správa opáta Regina nazýva Svätopluka kráľom:

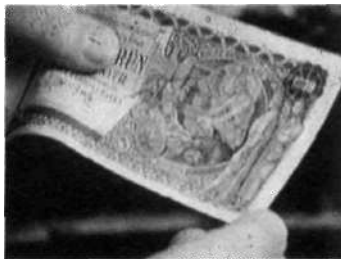
„Asi v tom čase Svätopluk, kráľ moravských Slovanov, muž medzi svojimi najmúdrejší a veľmi lstivého ducha, dožil sa posledného dňa. Jeho ríšu krátko čas nešťastne spravovali jeho synovia, kým Maďari všetko až do základu nevyplienili.“

Viac sa od súčasníkov nedozvieme, trvalo ďalších sto rokov, kým sa objavil prvý príbeh:

„Treba vedieť, že vládca Moravy Svätopluk bol statočný a u národov s ním susediacich obávaný muž. Tento Svätopluk mal troch synov. Keď zomieral, rozdelil svoju krajinu na tri časti a každému zo synov zanechal jednu časť. Prvého slávnostne ustanovil za veľkého vládcu s tou podmienkou, aby zostávajúci dvaja synovia boli podriadení zvrchovanosti prvého syna. Potom ich napomenul, aby sa nedostali do rozbrojov a nepostavili sa navzájom proti sebe. Ukázal im takýto príklad: priniesol a zviazal tri prúty; dal ich prvému synovi, aby ich zlomil; keď mu na to nestačili sily, podal ich znovu druhému a tým istým spôsobom aj tretiemu; potom rozdelil tie tri prúty a podal ich svojim synom po jednom; tí ich vzali a na jeho pokyn, aby ich zlomili, to aj urobili. Týmto príkladom ich napomenul a povedal: Ak budete žiť v svornosti a láske, stanete sa nerozdeliteľní, nepriatelia vás nepremôžu a neporazia. Ak

Takmer sedem centimetrov vysoká bronzová schránka na ostatky z Trnovca nad Váhom; možno súčasná s naším príbehom, možno o niečo mladšia.

Svätopluk na tisícokorunáčke z čias vojnového Slovenského štátu.

však medzi vami nastanú sváry a súperenie a rozdelíte krajinu na tri samostatné panstvá nepodliehajúce prvému bratovi, zničíte sa navzájom a aj okolití nepriatelia vás úplne zničia.

Po Svätoplukovej smrti vydržali bratia žiť rok v mieri. Potom však medzi nimi vznikol svár a roztržky a začali navzájom bojovať. Vtedy prišli Turci (Maďari) a úplne ich zničili, zmocnili sa ich krajiny a doteraz ju obývajú. A tí, čo to prežili, sa rozptýlili a utiekli k susedným kmeňom, k Bulharom, Turkom (Maďarom), Chorvátom a k ostatným národom."

Takto píše Spis o spravovaní ríše, ktorý vznikol v Konštantínopole, na dvo-re byzantského cisára Konštantína Porfyrogeneta v polovici 10. storočia. Ide o dôkladné a dobre informované dielo, opierajúce sa o staršie kroniky, cestopisy, správy cudzích vyslancov i domácich vzdelancov, je teda zaujímavé, ak sa v ňom objavuje motív nesyvných synov. Je to básnický obraz nepevnosti vtedajších štátov poskladaných z viacerých celkov, ktoré spájala iba sila ústredného vládcu (spomeňme si na „konec mého biče", ktorý pre Juraja z Poděbrad vymyslel spisovateľ Václav Erben). V príbehu je všetko, čo vychováva k vlastenectvu: slovanská nesyvnosť, otcovská múdrosť, synovská neposlušnosť; pravda, chýba mu originalita, lebo po prvý raz ho zapísal už starogrécky bájkar Ezop dvanásť storočí pred Svätoplukom, použil ho Plutarchos v prvom storočí nášho letopočtu a aj stredoveký Džingischán prikázal synom lámať šípy. Tvrdenie o troch synoch je teda prinajmenšom pochybné. Spis však obsahuje cenné informácie o Slovanoch, zániku Veľkej Moravy, starých Maďaroch, napokon je dôležitý aj preto, lebo po prvý raz použil termín Veľká Morava, po grécky „hē Megalē Morabia", pravda, nevieme s úplnou istotou rozhodnúť, či myslel na Moravu veľkú alebo vzdialenú. Napokon nevieme ani to, od čoho by bola vzdialená, či od srbskej, alebo našej Moravy. Konštantín Porfyrogenet používa termín „nepokrstená Morava", čo by mohlo byť územie dobyté Svätoplukom na juhu a východe Karpatskej kotliny.

O rozklade Svätoplukovej ríše píše aj už spomínaná Kristiánova legenda (Život a umučení svätého Václava a báby jeho sväte Ludmily), pravda, dôvod vidí v Metodovej kliatbe:

„Potom, Svatopluk, když se násilím zmocnil vlády, v záchvatu pýchy a zpupnosti společně se svou dvorskou družinou pohrdl jako med plynoucí m kázáním biskupa Metoděje a na jeho přesvaté napomínání nic nedbal, nýbrž dovolil svým údům, to jest lidu a národu svému, zčásti Kristu a zčásti

ďáblu sloužití. Proto byla jeho krajina a země i s lidmi ji obývajícimi od svrchu uvedeného biskupa blahoslavené paměti dána do klatby a zkrušena na polích a plodinách rozličnými pohromami, takže až do dnešního dne proto úpí. Neboť byla dána v plen a zajetí, v kořist a posměch, v pustošení a potupu všelikému tělu chodícímu po ní, poněvadž není obcování světla s temnotami, ani smíru mezi Kristem a Belíálem."

Český kronikář Kosmas sa vracia k motívu synov, ale ako konkrétny dôvod rozpadu Svätoplukovej ríše uvádza starých Maďarov:

„Téhož roku Svatopluk, král moravský - jak se všeobecně vypravuje - zmi- zel uprostřed svého vojska a nikde se již neobjevil. Pravda však je, že přišel sám k sobě, uznal, že nespravedlivě a jaksí zapomněv dobrodiní, pozdvihl zbraně proti svému pánu, císaři Arnulfovi, jehož synu byl kmotrem a jenž mu podro- bil nejen Čechy, ale i jiné země, odtud až k Odře a odtamtud do Uher a k řece Hronu. Želeje toho, za temna půlnočního vsedl, nikým nepozorován, na koně, projel svým táborem a uchýlil se na jedno místo na stráni hory Zobor, kde kdysi s jeho podporou a pomocí vystavěli tři poustevníci ve velikém a nepřístupném lese kostel. Když tam dojel, na skrytém místě v tomto lese zabil koně a svůj meč zahrabal do země. Na úsvitě přišel k poustevníkům, aniž poznali, kdo jest; i byl po mnišsku oholen a oblečen v roucho poustevnické, a pokud žil, zůstal od nikoho nepoznán, teprve když již poznal, že se blíží smrt, zjevil mnichům, kdo jest, a potom hned zemřel. Království po něm drželi krátký čas jeho sy- nové, ale méně šťastně; neboť jednak bylo od Uhrů rozchváčeno, jednak od východních Němců a Poláků až do základů nepřátelsky zpuštěno."

Kosmas bol vzdelaný muž, poznal staroveké aj stredoveké kroniky a v jeho časoch mohlo ešte čosi žiť aj z veľkomoravských tradícií. Narodil sa 150 rokov po Svätoplukovej smrti - v roku 1045 (zomrel v roku 1125). Svedectvo jeho po latinsky napísanej Kroniky Čechov (Chronica Boemorum) nemožno brať na ľahkú váhu - no predovšetkým je to nádherný príbeh. Očaril aj neznámeho českého básnika, ktorý v 14. storočí zveršoval staročeskú Dalimilovu kroniku. Je to hlboko vlastenecké dielo, napísané jednoduchým, takmer ľudovým jazy- kom. Odkiaľ čerpal podrobnosti, ktoré Kosmas nespomína, nevedno, azda sa opieral o nejaký dnes už neznámy písomný záznam, čo naznačuje jeho tvrde- nie „tuto chei do moravské kroniky málo jíti". Podľa Dalimila sa moravský kráľ vystavil útoku nemeckého cisára, lebo trápil svoju manželku, cisárovu sestru. Keď v boji prehral, ušiel a pripojil sa k pustovníkom. Po siedmich rokoch pri-

Kronikár Kosmas.

Úvodná stránka Kosmasovej Kroniky českej.

... uatūficia
... pūficia arua
REUERENTISSIMO
PANNONIENSIS
... onufang doca
... ob...

šiel nepoznaný v mníšskom šate so zarastenou tvárou na cisársku radu a tam žaloval na panovníka, že mu vzal zem i ženu. Cisár sa pustil do smiechu, ale mních sa ponúkol, že rytiersky dokáže svoje právo mečom. Vybrali mu teda soka, ktorý sa pustil do boja len s veľkým pohrdaním. Podceňovanie ho vyšlo draho: mních ho aj so štítom rozťal jediným úderom meča. Cisár uznal pravdu neznámeho, pozval ho na svoj dvor a tam sa Svätopluk dal poznať. Cisár mu potom vrátil ženu i zem a Morave už stratenú slobodu.

Pravda, ani Dalimilova kronika sa nekončí šťastne. Svätopluk začal bojevať s Maďarmi a to bol jeho koniec:

*I opět ho Uhři pobichu
a Moravan mnoho zbichu.
Tiem sě počě král velmi styděti
a hanbú k svým více nesmě jěti.
I jěde tajně na půšti
i by do své smrti v tej húšti.
Dnes na tom místě črní mniši pěji
a tomu klášteru v Uhřiech Zobor dějí.*

„Črní mniši“, benediktíni, v Dalimilových časoch na nitrianskom Zobore skutočne pěli, či tam však boli už za Svätopluka, to je otázka, na ktorú predbežne nepoznáme odpoveď. Viacerí sa nazdávajú, že áno, že názov Zobor znel pôvodne „sobor“, teda kláštor, a kláštor sa u nás mohol volať po slovansky „so-borom“ len v časoch, keď bol liturgickým úradným jazykom slovanský jazyk, teda v časoch Rastislava, Svätopluka a jeho synov. Pravda, iní historici zastávajú názor, že názov Zobor súvisí so zubrom, posvätným zvieraťom, tak ako rovnako impozantný tur dal meno Turcu. Takže Zobor v časoch, keď dostal meno, nebol sídlom boha kresťanov, ale pohanov. Veľkomoravskú minulosť kláštora na Zobore sa predbežne nepodarilo určiť ani archeologicky (čo sa však ešte môže stať, azda aj v krátkom čase, ako naznačuje veľmi sľubný niekoľkoročný archeologický výskum), preto tematicky nepatrí do rámca tejto knihy, vrátíme sa k nemu v niektorom z nasledujúcich zväzkov.

Podobne ako Dalimilova aj uhorská Obrázková kronika pochádza zo 14. storočia. Rozpráva o tom, ako sa posol starých Maďarov menom Kusid „vydal k vojvodovi tejto krajiny, ktorý vládol po Atilovi a menoval sa Svätopluk“.

Pápež Ján VIII. povoláva v roku 879 arcibiskupa Metoda do Ríma, aby sa očistil z obvinení, že nesprávne učí.

Sedem centimetrov vysoký liaty krížik z pozláteného bronzu objavený vo Veľkej Mači. Pôvodne mal dve časti s dutinou na uloženie relikvie. Tri postavy sú aj pre súčasnú vedu hádankou, na ktorú jestvuje viacero odpovedí.

Svätopluk ako kajúcnik za previnenie voči Metodovi

a vládca, teda v čase, keď sa jeho moc zdala neobmedzená. (Autorom ilustrácií z Jiráskových Starých povestí českých je Věnceslav Černý.) Zvláštne, ako svätý Metod zaujal ľudí v stredoveku i novoveku. Azda preto, lebo sa stal symbolom druhej duchovnej moci, ktorá vyvažovala moc svetských vládcov. Duchovná moc sa navyše riadila zákonom; prísny, ale s presnými pravidlami, a to bol obrovský pokrok v porovnaní s nevyspytateľnou svojvôľou svetskej moci.

„V mene svojich ho pozdravil a zdôvodnil mu, prečo prišiel. Keď to Svätopluk počul, veľmi sa zaradoval. Nazdával sa totiž, že sú to roľníci, ktorí by prišli a obrábali jeho zem. Preto poslal vyslanca ako milého hosťa späť. Kusid si naplnil fľašu dunajskou vodou, do vreca nakládol lúčnu trávu, zo zeme nabral čiernej zeminy a vrátil sa k svojim. A keď vyrozprával všetko, čo počul a videl, veľmi sa im to zapáčilo. Arpád potom naplnil so svojimi rohom dunajskou vodou a pred všetkými Maďarmi vyzýval nad oným rohom láskavého všemohúceho Boha, aby im Pán nechal túto zem na večné časy. Po týchto slovách všetci Maďari trikrát za sebou zvolali: ‚Bože, Bože, Bože.‘ Tak vznikol tento zvyk a Maďari ho až dosiaľ zachovávajú.

Po spoločnej porade vyslali toho istého posla k uvedenému vojvodovi a za jeho krajinu mu poslali veľkého koňa so sedlom pozláteným arabským zlatom a s pozlátenou uzdu. Keď ho vojvoda uvidel, ešte väčšmi sa zaradoval, lebo sa nazdával, že mu to poslali za nejakú časť krajiny, kde sú ako hostia. Posol požiadal vojvodu o zem, trávu a vodu. Nato vojvoda s úsmievom povedal: ‚Nech majú za svoj dar, koľko chcú.‘ A s tým sa posol vrátil k svojim. Medzitým Arpád vstúpil so svojimi siedmimi vojvodami do Panónie nie ako hosť, ale ako držiteľ tejto krajiny podľa dedičného práva. Vtedy poslali k vojvodovi iného posla a odovzdali mu toto posolstvo: ‚Arpád a jeho ľudia ti odkazujú, že v tejto krajine, ktorú od teba kúpili, sa už ďalej nemáš zdržiavať, lebo tvoju krajinu kúpili za koňa, trávu za uzdu a vodu za sedlo. A ty kvôli prenájmu, čiže pre nedostatok a chamtivosť, prenechal si im zem, trávu a vodu.‘ Keď sa vojvodovi prednieslo toto posolstvo, usmial sa a povedal: ‚Koňa zabite dreveným kyjom, uzdu odhodte na lúku a pozlátené sedlo vhodte do dunajských vôd.‘ Nato mu posol odpovedal: ‚A akú budú mať, pane, z toho škodu? Ak zabiješ koňa, dáš potravu ich psom, ak zahodíš do trávy uzdu, ich ľudia pri kosení nájdu zlato z uzdy, a ak vhodíš sedlo do Dunaja, vylovia rybári zlato zo sedla na breh a odnesú si ho domov. Ak majú teda zem, trávu a vodu, majú všetko.‘ Keď si teda vojvoda toto všetko vypočul, zhromaždil zo strachu pred Maďarmi vojsko, vyžiadal si od priateľov pomoc, dal všetkých dohromady a vypravil sa proti nim. Oni medzitým prišli do blízkosti Dunaja a na veľmi krásnom mieste sa na úsvite dali do boja. Pomoc Pánova bola pri Maďaroch a spomínaný vojvoda sa obrátil pred nimi na útek. Maďari ho prenasledovali až k Dunaju, on sa tam zo strachu doň vrhol a prudkosť prúdu ho udusila.“

Je naozaj zvláštne, aké motívy obsahujú mladšie kroniky: nešťastná správa krajiny nesvornými synmi, príklon k pohanstvu, odchod medzi mníchov pre zradu na cisárovi (podľa Dalimila z trestu za porážku), násilné uchopenie vlády, Metodova kliatba, biely kôň, smrť v Dunaji. Každý z motívov má racionálne jadro, zväčša však časovo posunuté, opiera sa o udalosti, ktoré sa odohrali až po Svätoplukovej smrti. Iné je to s Metodovou kliatbou a rozpormi, ktoré mali oboch mužov oddeliť. A to je problém, ktorý nemožno obísť.

Spočiatku nijaké rozpory rozhodne nejestvovali. Svätopluk požiadal byzantského cisára o vyslanie vierozvestov a spolu s Rastislavom ich po príchode zrejme aj privítal. Nemal kedy svoj názor zmeniť, lebo keď sa ujal vlády, Metod bol v zajatí a nemohol mu teda zavádzať, naopak, okolnosti (správa z Fuldských análov) naznačujú, že sa zasadil o jeho prepustenie (pravda, rozhodujúcu úlohu zohral pápež).

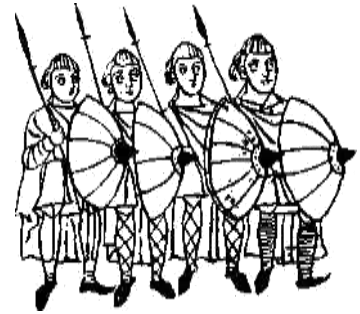
„Rok 873. Na snem v blízkosti Wormsu prišiel aj akýsi Alaman Berechtram, ktorého v predchádzajúcom roku zajali moravskí Slovania. Vojvoda Svätopluk ho prepustil s poverením, aby predniesol jeho posolstvo kráľovi. Musel sa aj prísahou zaviazat', že to vykoná.“

Jedným z bodov posolstva bola zrejme žiadosť o Metodovo oslobodenie, lebo sotva bude náhoda, že Metoda prepustili v tom istom roku, tým skôr, že Svätoplukova žiadosť mala úspech.

„Rok 874. Kráľ Ľudovít sa po návrate (z Verony) stretol na rokovaníach so synmi Karlomanom a Ľudovítom vo Forchheime a tu prijal aj Svätoplukových vyslancov, ktorí žiadali mier a sľubovali vernosť. Poslov viedol kňaz Ján z Benátok, ktorý vyhlásil a prísahou potvrdil, že Svätopluk zostane kráľovi verný až do konca svojich dní a každoročne bude platiť kráľom určený tribút. Za to však žiada, aby mohol v pokoji vládnuť a žiť v mieri.“

Je to zaujímavá informácia. Upozorňuje, že predstava o násilí ako jedinej sile tých čias nie je celkom správna, už vtedy jestvovali zmluvy, právo, prísahy, záväzky, zákony, ale aj diplomati. Ján z Benátok patril medzi nich; ešte sa s ním stretneme.

Keď sa Metod ako arcibiskup a splnomocnený pápežský legát vrátil na Veľkú Moravu, Svätopluk ho priateľsky privítal. „Keď ho prijal Svätopluk so všetkými Moravanmi, odovzdal mu všetky kostoly a duchovných na všetkých hradoch,“ píše sa v Živote Metoda. Je to dôležitá veta. Dajú sa z nej vyčítať informácie o organizácii Veľkej Moravy. Už sme spomínali, že sa delila mini-

Franskí pešiaci.

Franská jazda.

málne na dve časti, pôvodné Moravské a Nitrianske kniežatstvo, ktoré si aj po vyhnaní Pribinu udržalo istú autonómiu. Azda to potvrdzuje naša predstava, že časť Pribinových veľmožov sa pridala k Mojmirovi a uchovala si podiel na vláde. S podobnou situáciou možno pravdepodobne rátať aj neskôr, po vpáde starých Maďarov, ale k tomu sa ešte vrátíme.

Obe kniežatstvá sa delili na menšie celky spravované z hradísk. Za vlády Karola Veľkého vznikol anonymný súpis hradov a krajín na severnej strane Dunaja, známy pod názvom Bavorský geograf, neskôr rozšírený (pravdepodobne v 10. storočí). Podľa neho mali Moravania jedenásť, potom dokonca tridsať „hradských miest“. Do tohto zoznamu sa priam ponúkajú historicky známe miesta: Nitra, Bratislava a Devín, najvýznamnejšie archeologické lokality na južnej Morave, Mikulčice, Staré Město na Moravě, Pohansko, azda aj Uherské Hradiště, Znojmo, Olomouc - mali by sme problémy, keby sme sa chceli aspoň priblížiť k spomínanej tridsiatke hradských miest. Škoda, že sa to už asi nedá zistiť, lebo v neskorších časoch hradnú (hradiskovú) sústavu kopírovala cirkevná organizácia: na hradoch stával hlavný kostol s hlavným kňazom, ktorý bol podriadený arcibiskupovi, práve tak ako majiteľ hradu ústrednému kniežaťu.

Už sme spomínali, že Ľudovít a Svätopluk uzavreli mier. Aj v nasledujúcich rokoch píšú kroniky o stretnutiach, rokovaníach, záväzkoch. Až po desiatich rokoch vypukla vojna, o ktorej sme hovorili v kapitole Smrť kouřimskej kňažnej. Ani tá však nebola nekonečná, ako dokladajú správy o rokovaní cisára so Svätoplukom v roku 884, o potvrdení mieru v roku 885, stretnutí so Slovanmi v roku 888, rokovaní so Svätoplukom v roku 890 a obnovení mieru v roku 891. Bolo to obdobie konsolidácie, hospodárskeho rozkvetu, územného rastu (aj o tom sa píše v kapitole Smrť kouřimskej kňažnej) a zrejme aj upevňovania pozície franského duchovenstva. Predpokladá sa, že aspoň časť franských kňazov musela v predchádzajúcich rokoch odísť, teraz sa situácia zmenila, franské duchovenstvo reprezentovalo spriatelенý štát. Možno práve to je chvíľa, v ktorej sa objavuje Wiching, veľmi nepopulárna postava našich dejín. „Wiching byl podle všech zpráv, které o něm máme, člověk nízkých mravních kvalit a povahy podlé, který za osobní zisk neštítel se ani podvodu a zrady,“ napísal o ňom český historik Václav Novotný, a priaznivejší názor nevyslovili ani ďalší autori. Ťažko povedať, či mu nekrivdili, ale opierali sa o sériu pápežských listov, ktoré sa zachovali vo Vatikáne. Prvý z nich napísal 14. júna 879 pápež Ján VIII. (opät sa v ňom spomína Ján z Benátok):

„Keďže máte pochybnosti o pravej viere, ako sme sa dozvedeli zo správy Vášho kňaza Jána, ktorého ste k nám vyslali, napomíname Vás, milých, aby ste tak zachovávali, tak verili, ako sa svätá rímska cirkev od samého kniežaťa apoštolov naučila - Keďže sme sa však dopytali, že Metod, Váš arcibiskup, ustanovený a k Vám vyslaný našim predchodcom, t. j. pápežom Hadriánom, učí vraj ináč, ako pred apoštolskou stolicou ústne i písomne urobil vyznanie viery, veľmi sa tomu čudujeme. Práve preto sme mu prikázali, aby hľadel bez meškania prísť k nám, aby sme z jeho úst počuli, či zachováva a verí tak, ako prisľúbil, alebo nie.“

Ten istý deň napísal pápež list aj Metodovi:

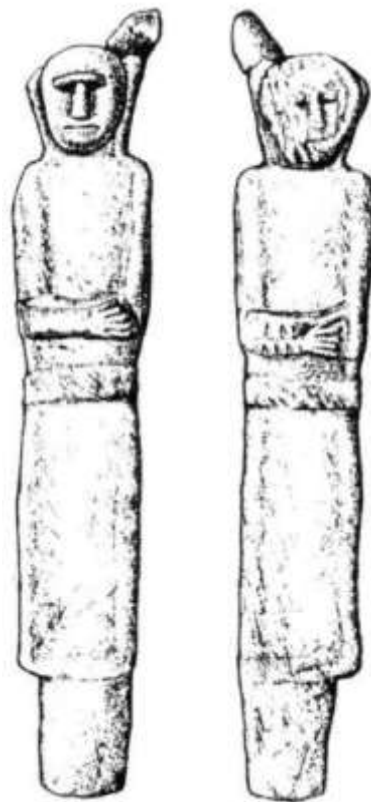
„- Preto Ti týmto listom nášho apoštolátu prikazujeme, aby si odložil bo- kom každú záležitosť a pousiloval sa hneď k nám prísť - aby sme dôkladne preskúmali Tvoje učenie. Dozvedáme sa tiež, že omše spievaš v barbarskom, čiže slovanskom jazyku; preto sme už našim listom poslaným Ti po Pavlovi, ankonskom biskupovi, zakázali v tomto jazyku odbavovať sväté omše - Avšak hlásať (slovo Božie) či kážeň konať medzi ľuďom je Ti dovolené.“

Z Veľkej Moravy odišlo do Ríma posolstvo, ktoré viedol Zemežizn a okrem Metoda v ňom bol aj Wiching. O jeho výsledku vieme z pápežského listu z jú- na 880, známeho ako *Industriae tuae*. Je to najvýznamnejšia písomnosť tých čias, okrem iného aj preto, lebo pápež v nej kladie Svätopluka na úroveň ostat- ných kresťanských panovníkov vtedajšej Európy. Vymenovanie Wichinga za nitrianskeho biskupa jednoznačne dokladá, že Nitra bola druhým cirkevným, ale aj politickým centrom Veľkej Moravy:

„(Milovanému synovi Svätoplukovi, slávnemu vladárovi), Tvojej horlivosti (*Industriae tuae*) chceme dať na vedomie, že keď náš spolubrat Metod, naj- dôstojnejší arcibiskup svätej cirkvi moravskej, prišiel spolu s Tvojím verným Zemežiznom pred prah svätých apoštolov Petra a Pavla a pred našu pápežskú tvár a prehovoril žiarivou rečou, spoznali sme úprimnosť Tvojej oddanosti i žičlivosť celého Tvojho ľudu, ktoré prechováate voči apoštolskej stolici a na- šej otcovskej starostlivosti. - Nuž za túto takú pevnú vieru a oddanosť Tvoju i Tvojho ľudu s otvoreným náručím našej apoštolskej stolice s nesmiernou láskou Ta objímame ako jediného syna a spolu so všetkými Tvojimi vernými prijímame do svojho otcovského lona - Vypočuli sme teda tohto Metoda, Vášho ctihodného arcibiskupa - On verejne vyznal, že tak zachováva a spieva podľa učenia evanjelia a apoštolov, ako učí svätá rímska cirkev a ako podali

Vénceslav Černý: Vyvrátenie pohanského sveta.

Kamenný idol starých Slovanov s dvoma tvármi z Holzgerlingenu.

Pohanské božstvá starých Slovanov z Novgorodskej oblasti sú vyhotovené z kameňa a dreva.

(svätí) otcovia. My však po zistení, že je vo všetkých cirkevných náukách pravoverným a v službách prospešným, poslali sme Vám ho naspäť, aby znova spravoval zverenú mu Božiu cirkev. Prikazujeme Vám, aby ste ho prijali ako vlastného pastiera s dôstojnou poctou i úctou a radostnou myslou, pretože podľa rozhodnutia našej apoštolskej autority sme mu privilégium jeho arcibiskupstva potvrdili a stanovili, že s Božou pomocou zostane naveky platné.

- Aj toho kňaza menom Wiching, ktorého si k nám poslal, vysvätili sme ako zvoleného biskupa svätej nitrianskej cirkvi; prikázali sme mu, aby svojho arcibiskupa vo všetkom poslúchal, ako to sväté kánony učia. Želáme si tiež, aby si nám takisto so súhlasom a prezieravosťou samého arcibiskupa vo vhodnom čase poslal aj druhého schopného kňaza alebo diakona, ktorého by sme tiež vysvätili za biskupa pre inú cirkev, kde by si biskupský úrad uznal za potrebný.

- Napokon právom schvaľujeme slovienske písmo vynájdené nebohým Konštantínom Filozofom - Prikazujeme však, aby sa vo všetkých kostoloch Vašej krajiny čítalo evanjelium pre väčšiu slávu po latinsky a len potom preložené do slovienskeho jazyka zaznievalo do uší ľudu, ktorý nerozumie latinskému slovu, ako sa to vraj v niektorých cirkvách robí. A keď sa Tebe i Tvojim veľ- možom páči počúvať omše radšej v latinskom jazyku, nariadujeme, aby sa pre Teba omšové obrady odbavovali po latinsky."

Zmienka o latinčine, ktorá bola Svätoplukovi a jeho ľuďom milšia ako sloviencina, je veľmi zaujímavá, nezriedka sa vysvetľuje ako prejav nevôle k samému Metodovi. Ťažko povedať, či Metodov návrat bol jeho osobným triumfom, a predsa sa muselo čosi stať v rozpore s týmto faktom. Lebo 23. marca 881 napísal Ján VIII. Metodovi list, v ktorom mu oznamuje, že ani neposlal, ani nikomu nedal iný list než ten, čo poslal slávnemu kniežaťu Svätoplukovi. Všeobecne sa to chápe ako dôkaz, že biskup Wiching predložil Svätoplukovi iný, falošný list, v ktorom sa pápež postavil proti Metodovi a používanie slovienskeho jazyka v liturgii zakázal. Svedčí o tom nasledujúci text, ktorý obsahuje otvorené obvinenie Wichinga:

„- Keď sme sa z Tvojho listu dozvedeli o Tvojich rozličných príhodách a osudoch, s akou sústrasťou sme s Tebou spolucítili, môžeš poznať podľa toho, že keď si bol u nás, napomenuli sme Ťa, aby si sa pridržoval učenia svätej rímskej cirkvi podľa hodnoverného podania svätých otcov, a poučili sme Ťa, ako máš učiť vyznanie viery a hlásať pravú vieru. To isté sme naznačili slávnemu kniežaťu Svätoplukovi a iný náš list mu nebol odoslaný, ani onomu

biskupovi (Wichingovi) sme ani verejne, ani tajne neprikázali iné robiť, ani sme neustanovili, aby si Ty iné konal. Tým viac netreba veriť tomu, že sme prísahu vyžadovali od tohože biskupa, pred ktorým sme sa ani slovom nezmenili o tejto veci. - Napokon, čo sa týka iných skúšok, ktoré si rozličným spôsobom zakúsil, nermúť sa, ba skôr podľa apoštola považuj toto za úplnú radosť, lebo ak Boh je s Tebou, nikto nemôže byť proti Tebe. Jednako však, keď sa s Božou pomocou vrátiš, čokoľvek neslýchané sa proti Tebe spácha- lo, čokoľvek sa už spomínaný biskup napriek svojmu duchovnému úradu voči Tebe dopustil, vypočúvanie obidvoch pred nami skončené dovedieme do spravodlivého konca a jeho svojvôľu nezabudneme pokarhať podľa nášho súdneho výroku."

Nevieme, ako sa naplnili pápežove slová o pokarhaní Wichinga, je však isté, že biskup neustúpil - a napokon aj uspel. O päť rokov neskôr napísal nový pápež Štefan V. list Svätoplukovi. Stalo sa to až po Metodovej smrti, čo však v Ríme nevedeli, možno sa tam Wiching vybral (aby ho pápež zbavil Metodovej kliatby) v čase, keď arcibiskup ešte žil, možno aj po jeho smrti, ktorú však pápežovi zatajil. List je bez dátumu, no keďže pápež Ján VIII. zomrel okolo polovice septembra 885, mohol vzniknúť až po tomto termíne.

„- Svätoplukovi, kráľovi Slovienov. - Zistili sme, že aj Wiching, ctihodný biskup a najdrahší spolubrat, je vyučený v tejto cirkevnej náuke, a preto sme Vám ho znova poslali, aby spravoval Bohom mu zverenú cirkev, lebo sme sa presvedčili, že je Ti najvernejší a o Teba vo všetkom veľmi starostlivý. Prijmi- te ho, vážte si ho a zahŕňajte náležitou ctôu a povinnou úctou z úprimného srdca ako duchovného otca a vlastného pastiera. - Keď sme sa však dozvedeli, že Metod sa oddáva bludu, nie budovaniu, sváru, nie pokoju, veľmi sme sa za- divili; ak je to tak, ako sme počuli, jeho blud celkom zavrhneme. Kliatba však, ktorú on vyriekol na potupenie katolíckej viery, uvalí sa na jeho hlavu. Ty však a Tvoj ľud budete pred súdom Ducha Svätého bez viny, ak, pravda, budete neporušene zachovávať vieru, ktorú hlása rímska cirkev. Avšak pobožnosti a sväté sviatosti a omšové bohoslužby, ktoré sa tenže Metod opovážil slúžiť slovienskym jazykom, hoci sa pri najsvätejšom tele blahoslaveného Petra prí- sahou zaručil, že to viac neurobí, zhroziac sa hriechu jeho krivou prísahou, zakazujeme z Božej a našej apoštolskej moci pod trestom uvrhnutia do kliatby, aby sa toho odteraz niekto niekedy dopustil; s výnimkou, ak ide o vyučovanie prostého a nevzdelaného ľudu -"

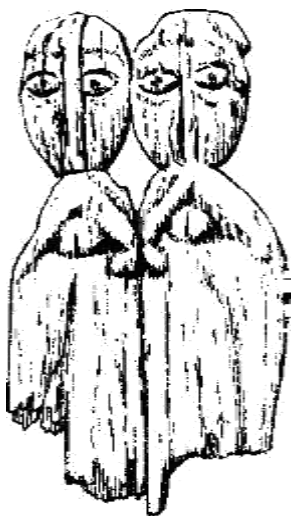

Drevený idol z Polabia.

Olovený bôžik z Novgorodu.

Drevená modla z Polabia.

Čudesný panáčik z farebného kovu.

Zaujímavá je zmienka o Metodovej kľiatbe, možno práve o ňu sa opierala Kristiánova legenda.

O niečo neskôr poslal pápež Svätoplukovi svojich legátov. Vtedy už zrejme vedel, že Metod je mŕtvy, tón sprievodného list je miernejší, čo však nič nemenilo na Wichingovom víťazstve:

„- Omše a najsvätejšie bohoslužby, ktoré sa tenže Metod opovážil slúžiť slovienskym jazykom - z apoštolskej moci (pápež) celkom zakazuje, aby sa to v nijakom prípade nekonalo. Ak sa však nájde niekto natoľko vzdelaný v slovienskom jazyku, že po evanjeliu a apoštolskom čítaní je schopný podať jeho výklad na poučenie tých, ktorí nerozumejú, ak sa to robí, tak to schvaľuje i povoľuje a potvrdzuje. - Nástupcovi, ktorého sa Metod opovážil určiť po sebe napriek ustanoveniam všetkých svätých otcov, z našej apoštolskej moci zakážte vykonávať úrad, kým nepríde k nám osobne a svoju vec živým slovom nevysvetlí.“

O spomenutom nástupcovi sa píše v Život Metoda: „A opýtali sa ho, hovoriac: ‚Otče a ctihodný učiteľ, o kom zo svojich učeníkov si myslíš, že by mal byť v učiteľstve tvojím nástupcom?‘ Ukázal im teda jedného zo svojich oddaných učeníkov menom Gorazd a povedal: ‚Tento je vašej krajiny slobodný muž, učený dobre v latinských knihách, pravoverný. To nech je vôľa Božia, i vaša láska, ako aj moja.‘“

Pápežské listy hovoria celkom inou rečou ako kroniky - o zbožnej láske, najmilšom synovi, slávnom vladárovi, kráľovi a jeho horlení za vieru, berú ho do ochrany, želajú mu telesné zdravie a večnú blaženosť.

Ak si aj odmyslíme ustálenú formu i štýl, zostáva faktom, že Svätopluk sa na pápeža obracal s prosbou o radu - aj proti svojmu arcibiskupovi. Žiadal rady, nielen pokiaľ išlo o jazyk, ale aj v zložitých záležitostiach týkajúcich sa teologických problémov (učenie o Svätej Trojici), a práve za tým sa hľadá Wiching, lebo to asi nebola téma pre vojaka a vladára. Ťažko povedať, čím si Wiching získal Svätopluka. Vieme, že pochádzal zo Švábska (bol to benediktínsky mních), preto si Ján Steinhübel myslí, že so Svätoplukom sa mohol spriatelíť v bavorskom zajatí. Možno to bolo inak, nič to však nemení na fakte, že podľa pápeža Wiching je Svätoplukovi „najvernejší a o Teba vo všetkom veľmi starostlivý“. Škoda, že nevieme, prečo Svätopluk zapochyboval o Metodovi. Azda mu prekážala jeho autoritatívnosť, prítomnosť a volanie po cnostnom živote. Cítiť to najmä v slávnom Napomenutí vladárom, určenom veľkomoravským vládcam, azda samému Svätoplukovi.

„Preto je každé knieža povinné bez okolkov všetkých, ktorí sú podriadení jeho moci, vyučovať Božiemu zákonu Krista, prorokov, apoštolov i blahoslavených otcov a všetkým každý deň prikazovať, aby nikomu zo slabších nekrivdili, ani aby sa nepridŕžali nijakých pohanských obyčají, ani pohanských prísah, alebo aby v niečom inom neblúdili.“

Osobitne dôležité bolo ustanovenie o neporušiteľnosti manželstva, opreté o učenie svätého Pavla:

„Smilstvo ani nijaká iná nečistota nech sa u vás nespomína, ako sa patrí svätým, a nikto nech vás neoklame prázdnyimi slovami. Lebo kráľovstvo Božie nezdedia ani smilníci, ani klebetníci, ani nespravodliví ľudia. Preto teda prichádza Boží hnev na protiviacich sa synov. Každý pokrstený je povinný samého seba uchovávať v čistote ako Boží chrám a má byť spokojný so svojou manželkou, nič iné ďalej nezmyslať, ani sa ako dobytok nehnať za nezmyselným pudom. - Nech sa teda nikto z vládarov, opantaný diablom a vyznávajúc ústami, že je verný, nevzdial od Boha, pokúšajúc sa nezachovávať niektoré z napísaných ustanovení, pre tmú morálnej nedbanlivosti alebo pre inú nevedomosť či telesnú lásku. Nech sa nedomnieva, že nepodlieha odsúdeniu na večný oheň a Božiemu hnevu už na tomto svete.“

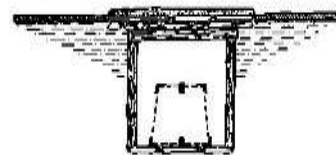
Ľšlo o vážnu vec: mnohoženstvo bolo rozšírené; ešte aj sv. Vojtech, od Svätopluka o sto rokov mladší, odišiel z Čiech okrem iného preto, lebo nevedel skončiť s mnohoženstvom. Metod však bol dosť mocný na to, aby nemusel ustúpiť. Spor s Wichingom rozhodla až jeho smrť, ktorú legenda opisuje veľmi podrobne:

„Keď sa potom všetci ľudia zhromaždili na Kvetnú nedeľu, vošiel do chrámu, aj keď sa už nemohol hýbať, a kázal požehnať cisára i kniežatá, duchovných a všetok ľud. Potom povedal: ‚Strážte ma, deti, do tretieho dňa.‘ A tak sa aj stalo. Keď svitol tretí deň, povedal ešte: ‚Do tvojich rúk, Pane, vkladám svoju dušu.‘ Na rukách kňazov potom zosnul šiesteho dňa mesiaca apríla, v tretej indikcii v roku 6939 od stvorenia sveta (podľa dnešného kalendára v roku 885).

Keď ho potom jeho učenci uložili do truhly, vzdali mu dôstojné počty. Smútočný obrad slúžili po latinsky, grécky a sloviensky a uložili ho do hlavného chrámu. A pripojil sa k svojim otcom, patriarchom i prorokom a apoštolom, učiteľom a mučeníkom. Keď sa potom zhromaždil nespočetný zástup ľudí, odprevádzali ho so sviecami, oplakávajúc dobrého učiteľa a pastiera. Muži i ženy, malí i veľkí, bohatí i chudobní, slobodní i rabi, vdovy

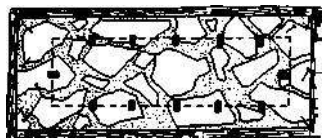
Rekonštrukcia kostolného komplexu Uherské Hradiště-Sady s vyznačením veľkomoravských hrobov vo vnútri stavby. V hroboch ležalo prinajmenšom desať robustných mužov, príslušníkov najvyššej spoločenskej vrstvy.

Hrobka, ktorá pri výskume Viléma Hrubého dostala číslo 12/59. Bola hlboká takmer tri metre, mala dno z kamenných platní a malty a steny z dreva. Mŕtveho uložili do drevenej, železom okutej truhly. Po pohrebe hrobku zakryli drevom, naň položili kamenné platne. Jej povrch vyčnieval nad maltovú dlážku kostola a bol bohato zdobený figurálnymi výjavmi a farebnou freskou.

Rekonštrukcia hrobky (bočný pohľad).

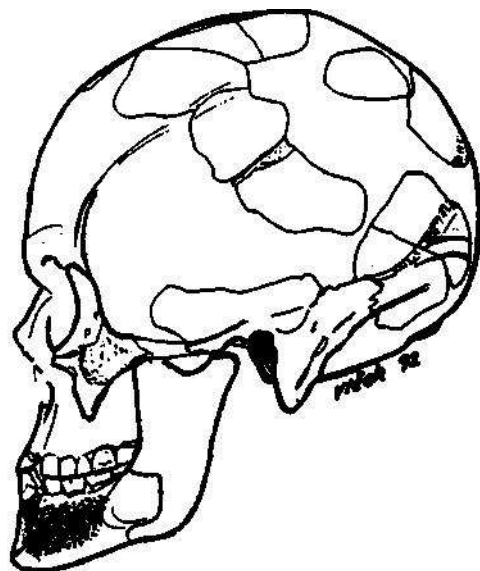
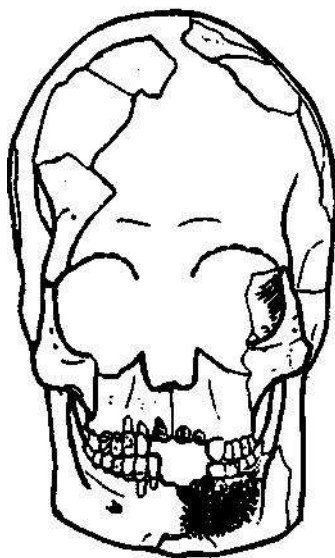
Kamenné platne.

Podľa antropológa Emanuela Vlčka ležal v hrobke statný štyridsaťpäť- až päťdesiatročný muž. Je možné, že zomrel na vykrvácanie, keď mu vytrhli ľavý očný zub, ktorý sa neprerezal cez ďasná, pretože rástol priečne, takmer vodorovne (musel asi veľmi bolieť). Mŕtvy muž nemal v hrobe nijaké milodary, ak nerátame dva malé pozlátené gombíky, ktoré zapínali rubáš. Zomrel v poslednej štvrtine 9. storočia a Vilém Hrubý považuje za možné, že to bol sv. Metod (usudzuje tak aj podľa zvyškov fresky, lebo podľa legendy namaľovali nad hrobom jeho obraz). Podľa moravského archeológa Luďka Galušku nie je nereálne, že to bol sám Svätopluk.

i siroty, cudzinci i domáci, neduživí i zdraví, všetci, lebo všetkým bol všetko, aby získal všetkých."

Je to až dojemné čítanie. Svätý Metod je najkrajšou postavou staršieho obdobia našich dejín. Vytvoril v krajine druhú moc, čím dokázal, že vôľa svetských vládcov nie je bezbrehá, hoci aj cirkevná moc bola prísna, mala presné pravidlá, platné pre všetkých. Aj to je jeden z dôvodov, prečo sa byzantská misia cenila a dodnes cení veľmi vysoko, v značne zidealizovanej podobe sa stala súčasťou historického vedomia Slovákov, Moravanov, ale aj Čechov, a tak sa nemožno čudovať, ak sa - a platí to všeobecne - so značným zadosťučinením prijíma správa z Fuldských análov, že Wiching napokon nepochodil najlepšie, nestal sa arcibiskupom - hoci sa vraj o to usiloval -, ba stratil aj svoju diecézu. Keď totiž v roku 899 zomrel pasovský biskup Engilmar, „jeho stolec s kráľovským súhlasom zaujal - proti ustanoveniam otcov biskupov - akýsi Alaman Wiching, ktorého pápež predtým ustanovil za moravského biskupa. Krátko nato však bol proti vôli kráľa z biskupského stolca zosadený na základe kanonického rozsudku arcibiskupa Theotmara a ostatných jemu podriadených biskupov".

Tým sa Wiching vytratil z nášho dejepisu, nie však Metod a jeho žiaci. Gorazd sa vraj stal veľkomoravským arcibiskupom (je to len predpoklad, nejestvuje o tom nijaký doklad). Po rozpade Veľkej Moravy odišiel pravdepodobne do južného Poľska. Pripisuje sa mu jedna z najstarších staroslovienskych literárnych pamiatok Kyjevské listy (zachovali sa len v zlomku) a najmä Život Metoda. Väčšinu Metodových žiakov Svätopluk vyhnal z krajiny. Po dlhej púti ich prijal bulharský cár Boris. Spolu s Cyrilom, Metodom a Gorazdom sa šty-

ria z nich, Kliment Ochridský, Naum, Angelár a Sáva uctieujú vo východnej cirkvi ako „svätí sedmopočetníci“.

Pre naše dejiny je dôležitá najmä záchrana slovienskej spisby. Kliment Ochridský založil školu v macedónskom Ochride. V roku 894 sa stal veľic-kým biskupom (prišiel za ním aj ďalší z Metodových žiakov Naum). Vynikol ako tvorca liturgických textov, rozličných Pochvalných slov, preslávil ho však najmä Život Konštantína, najrozsiahlejšie literárne dielo z prostredia Veľkej Moravy. Vychoval 3 500 žiakov, ktorí prekladali grécke texty, napísali Život sv. Klimenta (Bulharská legenda), Život Naumov a ďalšie. Naum (mníšskym menom Chrabr) založil kláštor pri Preslave, kde mnísi učili maľovať a ovlá- dať umelecké remeslá. Preslávil sa obhajobou staroslovienskeho písomníctva (Traktát mnícha Chrabra o slovanskom písomníctve).

A tak na záver možno len povedať, že nijaký národ (ani štát) nevyháňa zo svojho streda najmúdrejších a naj zásadovej ších beztrešne. Svedčí o tom už spomínaný Život Nauma, kde sa okrem iného píše:

„Moravská krajina však, ako prorokoval arcibiskup svätý Metod, pre ne- zákonnosť ich skutkov a kacírstvo i pre vyhnanie pravoverných otcov a za strasti, ktoré zakúsili od kacírov, ktorým oni uverili, čoskoro prijala od Boha odplatu. Po nemnohých rokoch prišli Maďari, peónsky národ, vyplienili kra- jinu a spustošili ju. No a tí, ktorých nevzali Maďari v plen, utiekli jednoducho do Bulharska. A ich zem zostala opustená v moci Maďarov.“

A tým sme sa dostali k novej kapitole.

Základy pohanskej svätyne v Kyjeve (podľa Niederleho).

Ozdobné gombíky; viaceré sa zachovali aj so zvyškami koženého odevu.

Zemplínsky hrob patrí k historickým kapitolám, ktoré sa mi zmenili priamo pred očami. Keď som pred viac ako tridsiatimi rokmi navštívil v Košiciach Vojtecha Budinského-Kričku, práve mu vyšla nemecká knižka Staromaďarský kniežací hrob zo Zemplína (Das altungarische Fürstengrab von Zemplín). Taká chvíľa je pre autora sviatkom, ale Budinský-Krička bol nespokojný. Nenapísal totiž spomínanú knihu sám, ale s maďarským bádateľom Nándorom Fettichom, a práve v tom bol dôvod jeho nespokojnosti.

- Profesora Fetticha si vysoko vážim. Bol nielen veľkým archeológom a historikom, ale aj umelcom, hudobníkom, grafikom, kresliarom, kovotepcom, výborným ilustrátorom... Pravda, s jeho názormi sa nemôžem stotožniť.

Nándor Fettich bol veľmi významný archeológ a historik. V tom mal čase sedemdesiat rokov. Desiatky rokov pracoval v budapeštianskom Národnom múzeu. Venoval sa najmä problematike kočovníkov a ich umenia, jeho knihy o Skýtoch, Avaroch, Hunoch a starých Maďaroch vyšli nielen v Maďarsku, ale aj vo Švédsku, Nemecku a bývalom Česko-Slovensku.

Vojtech Budinský-Krička sa však hneval aj sám na seba:

- Predovšetkým nie som spokojný s vyzdvihnutím hrobu. Kamenistá pôda mi nedovolila, aby som ho dal vyzdvihnúť celý, in situ, a potom rozobral v laboratórnych podmienkach. Práca v teréne niektoré veci jednoducho neumožňuje.

Zastihol som ho v nálade, keď sa azda potreboval vyhovoriť; utkvelo mi v pamäti, ako takmer s pobúrením hovoril o gombíkoch - keď ich vyberal z hrobu, vraj „len tak fškali“.

Keď som o tridsať rokov neskôr prišiel za zemplínskym hrobom s televíznym štábom, Vojtech Budinský-Krička už nežil. Ujala sa ma jeho mladšia kolegyňa Mária Lamiová, autorka historickej monografie o Zemplíne. Medzi rečou mi ukázala katalóg maďarskej výstavy A Honfoglaló Magyarország (čosi ako Maďari zaujímajúci svoju vlasť), a vtedy som pochopil, prečo bol Vojtech Budinský-Krička taký nespokojný.

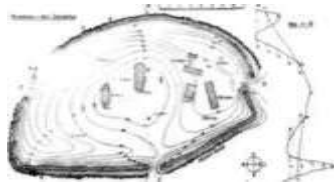

Strieborný terčik s vyobrazením orla.

Sídlo zemplínskeho župného snemu slúžilo dlhé roky ako sýpka.

Janšákov plán.

Už nejestvujúce zrúcaniny župného hradu na starom obrázku.

Lenže práve o tom je tento príbeh.

Začal sa výskumom pohrebiska na vršku Szélmalomdomb (Vfšok veterného mlyna) nad hospodárskym dvorom zemplínskeho družstva, pohrebiska, na ktorom svojich mŕtvych pochovávali Kelti, Dákovia i germánski Vandali. Z vfšky je krásny výhľad na moderný cintorín, ktorý sa vytiahol vysoko nad okolitú krajinu, na dva kostoly, gréckokatolícky a kalvínsky, stojace priateľsky vedľa seba, na holé alebo len riedko porastené kopce a mohutný oblúk rieky Bodrog. Spomínané vfšky sú pre náš príbeh dôležité, lebo sú to posledné kopce Zemplínskych vrchov, za nimi sa rozkladá jednotvárna nížina, niekdajšia step. Pravda, nám pôjde najmä o cintorín obkolesený zvyškami valu a hlbokej priekopy, lebo na jeho mieste stával kedysi župný hrad, predtým slovanské hradisko a ešte dávnejšie hradisko keltsko-dácke, ktoré bolo podľa niektorých historikov keltským oppidom, najstarším mestom na východnom Slovensku.

Je to nápadné miesto. Antonius Szirmay de Szirma v latinskom diele Notitia topografica inclity comitatus Zempléniensis z roku 1803 uviedol, že sa tu našli rímske mince a minca s vtákom, ktorú vraj niektorí pripisujú Atilovi. O sto rokov mladšie dielo Zemplínska župa (Zemplén vármegye) ho nazýva „baňou na starožitnosti“. Prvú určitejšiu správu o hradisku zanechal až Štefan Janšák; navštívil ho v roku 1937 a skonštatoval, že stredoveký župný hrad má pravekú, starovekú a staroslovanskú minulosť. Vyhotoval aj plán hradiska, ktorý má dnes jedinečnú hodnotu, pretože v Janšákových časoch sa po okolí rozlievala voda, ktorá robila zo Zemplína mocnú pevnosť. Janšák porovnal Zemplín s Devínom a je to výstižné nielen geograficky, ale aj historicky; Zemplín i Devín boli hraničné hradiská Veľkej Moravy, pravda, na opačných koncoch ríše, jedno nad sútokom Moravy a Dunaja, druhé nad Bodrogom.

Bodrog je zvláštna rieka, nemá prameň, vzniká vejárovitým sútokom východoslovenských riek - Tople, Ondavy, Laborca, Uhu a Latorice. Je dlhý len čosi vyše sto kilometrov a odvodňuje takmer 12000 štvorcových kilometrov zeme. Nerobí to dôsledne, v bezprostrednej blízkosti dnešných hraníc, ktoré sú vzdialené len niekoľko kilometrov, leží najnižšie miesto na Slovensku (93 metrov nad morom), čo najlepšie charakterizuje nížinný charakter krajiny, ktorú takmer každú jar a jeseň zaplavovala voda. Aj to je dôležité konštatovanie; neprierodné močiare sú jedným z kľúčov k zvláštnemu príbehu, a rovnako vfšky, ktoré sme spomínali v úvode, lebo tie sú nielen krajinnou dominantou, ale aj strategickým prvkom, ktorý vysvetľuje vojenskú hodnotu Zemplína.

Vráťme sa však k mohylám, ktorými sme začali tento príbeh. V časoch výskumu to boli nenápadné kôpky zeme. Jedna z nich (dostala číslo štyri) sa od ostatných líšila: nebola kruhová, ale oválna, rozmernejšia, vysoká okolo pol druhu metra, široká v priemere vyše dvadsať metrov, no odlišovala sa najmä tým, že kým pod ostatnými mohylami ležali spopolnené zvyšky ľudí, v mohyle číslo štyri sa po odstránení násypu ukázala široká šachta. Vykopali ju do hotovej navšlenej mohyly a na jej dno uložili mŕtveho v truhle z mohutného dubového kláta. Už to je zvláštnosť; normálne sa mohyla navšľa nad mŕtvym, v tomto prípade to bolo opačne: do hotovej mohyly uložili mŕtveho. Ležal vo veľkej hrovej jame takmer štyri metre dlhej a pol tret'a metra širokej. Zachovali sa v nej zvyšky výdrevy, akejsi hrobky, a na jej dne vedľa spráchnivenej dubovej truhly konské kosti. Ľudských kostí bolo žalostne málo, pár zlomkov a kúsky zubov. Taký je osud mŕtvych, pochovaných v dubových truhlách. Kyselina, ktorú drevo obsahuje, rozleptá telo aj kosti, ale výborne konzervuje kožené predmety, a tak sa takmer nič nedalo zistiť o mŕtvom, ale veľa o jeho odevu, koženom, bohato zlatom a striebrom okutom brnení, šatách zdobených pravdepodobne kuními kožušinami, o vzácnych rúchach, na ktorých sa dala rozoznať dokonalá väzba, podobná dnešnej strojovej.

Pri nohách mŕtveho ležala zlatom zdobená šabľa, na hrdle mal kruh zo zlateho drôtu, v ušiach zlaté náušnice, pri pleciah päť zlatých terčov, na zápästí a nohách zlaté kruhy, rúcho od pása po plecia vyzdobené takmer dvoma stovkami strieborných pozlátených kovani; aj opasok bol bohato vybíjaný, rovnako remeň šable a konský postroj, na ktorom boli štyri strieborné spiežovce. Všetko dokopy takmer pol tisícky zlatých, strieborných a bronzových predmetov, výrobkov z dielni, ktoré pracovali v niekdajšej vlasti starých Maďarov - v stepiach nad Čiernym morom medzi Dneprom a Donom. Mŕtvy mal pri sebe nôž, ocieľku, kresadlo, zväzok striel, tulec, pri nohách strmene, sedlo, vedierko na napájanie koňa; v rohu truhly stála nádherná pozlátená strieborná šálka. Tlak hliny ju vrazil do spráchniveného dreva truhly a aj ostatné predmety boli také stlačené, že sa nedalo zistiť, ktoré ležali na mŕtvom a ktoré pod ním.

Hrob bol nápadne bohatý, ale aj viacero ďalších okolností ukazovalo na výnimočnosť, s akou sa archeológovia dovtedy nestretli. Naznačovali doteraz nepoznaný, záhadný obrad. Zaujímavé boli napríklad zrnká prosa v truhle, možno pod ňou, no najmä šabľa uložená v nezvyčajnej polohe: hrotom k tvári, s rukoväťou odvrátenou od mŕtveho k nohám. Aj krásne pozlátené

Mohyla číslo štyri v čase výskumu.

Biely kôň slúžil vo filme Stratený gombík ako symbol, ale filmovanie ho nenadchlo: keď mal zbehnúť dolu historickým valom, už sa nezastavil a bolo ho treba hľadať v dedine.

terče, ozdoba ženských vrkočov, akoby nepatrili k mužskému telu. Rovnako poloha hrobu bola výnimočná: jediný staromaďarský hrob za Bodrogom, na ľavom brehu rieky (najbližšie staromaďarské hroby sa našli až o tri kilometre ďalej). Starých Maďarov asi nelákali Zemplínske vrchy, bolo im lepšie v stepiach okolo Tisy.

Profesor Budinský-Krička datoval hrob do prelomu 9. a 10. storočia, a to je čas nástupu staromaďarských kmeňov. Nápadná okolnosť, ak rovno oproti hrobu stálo v tom čase mohutné slovanské hradisko. Keď ho o tri roky neskôr skúmal Blažej Beňadik, našiel vo vale malý strieborný gombík - taký istý ako gombíky v hrobe.

- Staromaďarský náčelník asi padol pri dobýjaní zemplínskeho hradiska a gombík sa azda našiel na mieste, kde prišiel o život, - povedal mi Vojtech Budinský-Krička. - S najväčšou pravdepodobnosťou sa to stalo po víťaznej bitke, čas a pokoj na taký pohreb sa mohol nájsť len pod dobytými hradbami.

Podľa najstarších správ sa starí Maďari objavili na dolnom Dunaji okolo roku 840. Stale podnikali lúpežné výpravy do okolia. Ako sa píše v Bertiniánskych análoch, v roku 862 plienili územie kráľa Ľudovíta (Franskú ríšu) „aj iní, tunajším národom doteraz neznámi nepriatelia, zvaní Maďari“.

Najstarší údaj o starých Maďaroch z prostredia Veľkej Moravy ponúka Život Metoda; nemá síce dátum, no keďže Metod zomrel v roku 885, musí byť starší. A je to veľmi zvláštny údaj:

„Keď prišiel do krajín dunajských uhorský kráľ (mohlo by ísť o Arpáda?), chcel ho vidieť (Metod). Aj keď sa niektorí domnievali a hovorili, že sa nedostane z jeho moci bez mučenia, napriek tomu k nemu šiel. On však, ako sa patrí na vládara, prijal ho s úctou, slávou a radosťou. Pozhováral sa s ním tak, ako sa patrilo s takým mužom viesť rozhovor, prepustil ho s láskou, pobožkal ho, dal mu veľké dary a povedal mu: „Ctihodný otče, pamätaj na mňa stále vo svojich svätých modlitbách.“

Legenda hovorí celkom iným tónom ako franské kroniky, čo je možno dôležitá okolnosť.

V otázke príchodu prvých staromaďarských bojovníckych skupín sa kronikári nezhodujú, podľa Salzburských análov „odohrala sa prvá bitka s Maďarmi pri Viedni“ v roku 881, podľa Sanktgallenských análov „Maďari sa v týchto krajinách po prvý raz objavili“ až v roku 888.

Súvislejší obraz starých Maďarov ponúka Reginova kronika:

Strieborn okutý remeň; dubové triesla vykonali malý zázrak,
koža prežila viac ako tisíc rokov.

Rez cez mohylový plášť.

Po odstránení mohyly sa ukázala rozmerná šachta.

Spomienková fotografia účastníkov výskumu.

„Rok 889. Roku osemstoosemdesiateho deviateho od Vtelenia Pána národ Maďarov, najdivší a krutejší než všetky obludy - v minulých storočiach nikým nepoznaný, lebo sa nikde nespomína - zo skýtskych kráľovstiev a močiarov, ktoré sa rozprestierajú do nedozerna v okolí Donu, pobral sa - Odtiaľ spomínaný národ vyhnaní z jeho vlastných sídel susedné národy, ktoré sa nazývajú Pečenehovia, pretože ho predstihli počtom i statočnosťou. Rodná zem, ako sme už spomenuli, nestačila pojať rýchlo sa množiace obyvateľstvo. Keď boli teda Maďari násilne vyhnaní, rozlúčili sa s vlasťou a vydali sa na cestu, aby našli krajinu, ktorú by mohli obývať a vybudovať si tam sídla. Zo začiatku blúdili po pustatinách Panóncov a Avarov a zaobstarávali si každodennú obživu lovom a rybárčením. Potom začali organizovať nepriateľské vpády do krajín Korután-cov, Moravanov a Bulharov. Iba málo ľudí pritom zahubili mečmi, tisíce ďalších sa však stali obeťami ich šípov, ktoré vystreľujú z lukov zhotovených z parohov s takou veľkou zručnosťou, že ich zásahom sa dá iba ťažko uniknúť.“

Vojtech Budinský-Krička ma upozornil na knihu Istvána Dienesy: Die Ungarn um die Zeit der Landnahme (Uhri v čase zaujatia vlasti). Uvádza sa v nej, že pravlasť Maďarov, bájna Magna Hungaria, ležala na Volge, južne od rieky Kamy, na teritóriu dnešných Baškircov. Jestvuje o tom kuriózný doklad; v 13. storočí sa tu vybrali niekolkí dominikáni hľadať svojich predkov a skutočne našli zvyšky kmeňov, s ktorými sa dohovorili po maďarsky. Boli to azda zvyšky etnika, ktoré malo pôvodne za susedov Skýtov, Sarmatov a iránskych Alanov, neskôr Turkov, ktorí prešli cez uralské priesmyky na Volgu, Maďarov porazili a začlenili do obrovského chazarského kaganátu. Dodnes pripomína tie časy meno Uhrov: Onogur - Ungar - Venger, čo v bulharsko-tureckej reči znamená desať kmeňov. Za medzikmeňových vojen okolo roku 830 opustili starí Maďari kaganát, časť prešla cez Kaukaz do Perzie, väčšina na územie medzi dolným Dunajom a Donom, do krajiny zvanej Atelkuz (Etelköz, Etelküzü). Kontrolovali dôležité obchodné cesty, a hoci ešte nedávno boli sami poplatníci, teraz vyberali tribút od východných Slovanov. Predstavovali veľkú vojenskú silu, údajne 20 tisíc jazdcov, ak prirátame roľníkov, pastierov, remeselníkov a ich rodiny, mohlo by byť všetkých spolu okolo pol milióna, ale to je asi priveľa. Na začiatku 10. storočia kontrolovali územie približne po líniu Trnava - Nitra - Levice - Kru-pina - Lučenec - Rimavská Sobota. Keď demografi zmerali územie, ktoré starí Maďari obsadili, a porovnali ho s veľkosťou zeme, ktorú kočovník potrebuje na život, zistili, že ich nemohlo byť viac ako 100-150 tisíc. Aj to je však obrovská

sila - v minulosti žilo neporovnateľne menej ľudí ako dnes. Počet obyvateľov Svätoplukovej ríše sa síce odhaduje až na jeden a pol milióna, ale aj to je zrejme prehnaný odhad. Predpokladá sa, že na konci 9. storočia malo Slovensko asi 120 tisíc až 130 tisíc obyvateľov, ešte v časoch pred tatárskym vpádom (1241) ledva dvojnásobok, v 15. storočí menej ako pol milióna a prvý milión dosiahlo Slovensko až v roku 1720.

Vráťme sa však k starým Maďarom. Do južnej a strednej Európy prenikli ako koristnícky zväzok viacerých kočovných kmeňov, sedem poznáme aj podľa mena, Nyék, Kürt-Gyarmat, Tarján, Keszi, Kér, Jenö a Megyer, ktorý dal meno budúcemu národu. Slovenskí historici na odlišenie od dnešných Maďarov používajú názov „starí Maďari“, západoeurópski kronikári zaviedli meno Uhri, ktoré sa neskôr prenieslo na všetkých, aj nemaďarských príslušníkov uhorského- ho kráľovstva.

Ako píše Fuldské anály, starých Maďarov postihli nedobré veci:

„Rok 895. Avari (Maďari) napadli územie Bulharov, tí ich však zaskočili a veľkú časť vojska pobili.

Rok 896. V tom roku (keď sa Arnulf stal cisárom) uzavreli Gréci mier s Avarmi, ktorí sa nazývajú Maďari. Bulhari žijúci v ich ríši im to zazlievali a podnikli proti nim vojnovú výpravu, pustošiac prešli celou krajinou až pred brány Konštantínopola a Gréci sa im chceli pomstiť, poslali vo svojej ľstivosti vlastné lode v ústrety Avarom (Maďarom) a prepravili ich za Dunaj do kráľovstva Bulharov. Tu potom so silným vojskom napadli Bulharov a z väčšej časti ich pobili a vydali smrti. Keď sa to dozvedeli Bulhari bojujúci pri Konštantínopole, veľmi rýchlo sa vrátili späť, aby oslobodili svoju vlasť od krutého nepriateľa. Zrazili sa s ním v boji, ale utrpeli porážku. Ani v druhej bitke im šťastie neprialo a znovu boli porazení - Nakoniec zvedli do tretice neľútostný boj. Napriek tomu, že obe strany bojovali veľmi mužne a bitka bola veľmi krvavá, z milosrdenstva Božieho sa víťazstvo priklonilo na stranu kresťanov. Kto by naozaj mohol vykresliť a zrátať straty pohanských Avarov (Maďarov) počas tých veľkých bojov, keď len Bulhari, ktorým bolo dopriate víťazstvo, stratili 20 tisíc jazdcov.“

To však ešte nebolo najhoršie. Bulhari sa spojili s Pečenehmi a tí z dvoch strán vpadli do Atelkuzu. Takto to videl Konštantín Porfyrogenet:

„Keď však vznikla medzi Turkami (Maďarmi) a Pečenehmi (Kangarmi) vojna, turecké (maďarské) vojsko bolo porazené a rozdelilo sa na dve časti. Jedna časť odišla smerom na východ, do blízkosti Perzie, a tí sa aj teraz podľa starého

Krásne zdobená platnička na typickej staromaďarskej kapsičke.

Kovanie v tvare orla z pohrebiska v Karosi.

Strieborný terčik z Rakamazu, ktorý poznal aj Nándor Fettich.

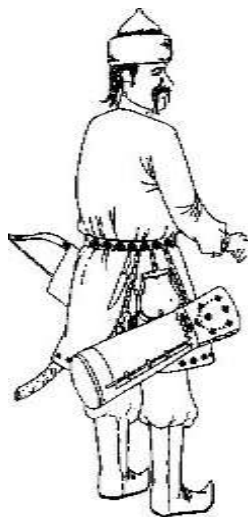

218 pomenovania Turkov (Maďarov) volajú Sabarti asfali. Druhá časť sa usadila na západnej strane spolu s ich vojvodom

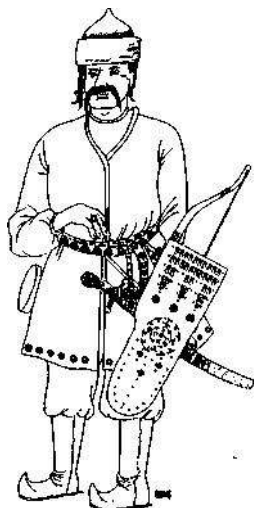
Lebedim na miestach zvaných Atelkuz - Po nejakom čase Pečenehovia napadli Turkov (Maďarov) a vyhнали ich spolu s ich kniežaťom Arpádcom. Turci (Maďari) sa obrátili na útek a hľadali krajinu, kde by sa mohli usadiť. Tak prišli, vyhнали ľud obývajúci (Veľkú) Moravu, usadili sa v jeho krajine a bývajú tu dodnes."

Vyhnanci v roku 896 prešli Karpaty a pod vedením Álmoša vnikli do Panónie, kde sa na riedko osídlených potiských stepiach zastavili. Álmošovo meno bude hrať v našom príbehu významnú úlohu, podľa Kroniky anonymného notára kráľa Bela (povieme si o nej neskôr) to bol „prvý maďarský knieža, od ktorého uhorskí králi odvodzujú svoj pôvod". Tešil sa veľkej úcte: „Dostal meno vďaka Božiemu zjaveniu, lebo jeho t'archavej matke Emese sa vo sne ukázalo Božie videnie v podobe jastraba, ktorý ju, sotva priletiac, obťažkal a oznámil jej, že z jej lona vyrazí bystrina a z jej bedier sa zrodia slávni králi, no nebudú sa množiť vo svojej krajine. A keďže sen sa v maďarskom jazyku povie álom a jeho narodenie bolo predpovedané vo sne, dostal meno Álmoš."

Starí Maďari sú novým prvkom v našej histórii, a hoci ich dobové kroniky opisujú celkom jednoznačne ako krvilačných lúpežníkov, zrejme neurobíme chybu, ak na nich budeme hľadiť aj z iného uhla. Lúpežný nomádsky spôsob života je azda charakteristický pre vojenský predvoj, za jazdcami dobyvateľmi však tiahol usadený ľud, pastieri, roľníci, remeselníci, ktorý sa stal základom na zachovanie a rozmnoženie etnika, na jeho premenu na moderný národ. Pestovali kultúrne plodiny, poznali pluh a ďalšie nástroje. Zoznámili sa už na rieke Kame, ako dokazuje veľká skupina bulharsko-tureckých slov v maďarčine: alma (jablko), aratni (žať), árpa (jačmeň), bor (víno), bors (korenie), borsó (hrach), eke (pluh), gyom (burina), gyümölcs (ovocie), kender (konope), örölni (mlieč), sarló (kosák), szérü (humno), tarló (strnisko) atď. Nepoznáme podrobnosti, ľudské osudy, príbehy, ak však nepustíme zo zreteľa zložitú a nejednoznačnú skladbu staromaďarskej spoločnosti, ľahšie pochopíme nasledujúce udalosti a napokon aj fakt, že katastrofická porážka starých Maďarov v bitke pri Lechu (budeme o nej hovoriť v nasledujúcej kapitole) neznamenala koniec, ale začiatok, keď z pohromy pohanov vzišlo nové, kresťanské Uhorské kráľovstvo.

Bojové družiny starých Maďarov ohrozovali aj územie Veľkej Moravy už pred rokom 896, ale tá bola na vrchole síl, vedela sa účinne brániť. Neublížil jej ani spojený útok staromaďarských a franských vojsk v roku 892.

„Kráľ naozaj zhromaždil Frankov, Bavorov i Alamanov a v júli sa vypravil proti Morave. Tam sa zdržal počas štyroch týždňov s takým množstvom vojska - a ešte mu prišla na pomoc výprava Maďarov -, že mohol celé územie spustošiť požiarom" (Fuldské anály).

Nebola to úspešná výprava, lebo už o rok „znovu vtrhol na čele vojska do kráľovstva vojvodu Svätopluka. Keď vyplienil väčšinu jeho územia, pre nástrahy, ktoré mu prichystali (Moravania), sa vrátil s veľkými ťažkosťami do Bavorska" (Fuldské anály). Zaujímavá je správa zo Sanktgallenských análov z roku 892, že „Arnulf sa vybral proti Moravanom a pomohol Maďarom dostať sa z mies- ta, kde boli obkľúčení".

V roku 894 zomrel Svätopluk.

Pripomeňme si kroniku opáta Regina, kde sa píše, že „jeho ríšu krátky čas nešťastne spravovali jeho synovia". Podľa tradície Svätopluk rozdelil vládu medzi synov Mojmíra a Svätopluka (niekedy sa ráta aj s tretím synom, ale k tomu sa vrátíme v nasledujúcej kapitole). Súčasní historici zväčša predpokladajú, že mladší Svätopluk II. sa stal kniežaťom v Nitre, kým staršiemu Mojmírovi II. pripadol stolec ústredného kniežat'a. Práve do čias jeho vlády by mohla patriť smrť staromadžarského náčelníka pod Zemplínom, ku ktorej podľa historických okolností mohlo prísť niekedy v rokoch 896 - 906.

Všetko ukazuje, že tvrdenie o nešťastnom spravovaní nie je voči Mojmírovi II. spravodlivé. Vládol viac ako desať rokov a vykonal mnoho významných vecí. Neubránil Svätoplukovu ríšu, ale azda to nebolo možné - a on to vedel. Keď sa ujal vlády, uzavrel mier s Bavormi a zriekol sa Panónskeho kniežatstva. Bolo to prezieravé, ani Frankovia neubránili Panóniu pred starými Maďarmi, ktorí „podnikali v týchto časoch nájazdy za Dunaj a spôsobili tam mnoho utr- penia. Úplne totiž vyvraždili mužov a staré ženy. Iba mladé dievčatá ako do- bytok na ukávanie vlastnej vášne vláčili so sebou a celú Panóniu až do základov spustošili" (Fuldské anály). A ako už vieme z kapitoly Pribinov hrad v Zalavári, ani nový správca Panónie Braslav nevládal starým Maďarom vzdorovať viac ako niekoľko rokov.

Aj Česi odpadli, ale ich udržanie v rámci Veľkej Moravy nemuselo byť len otázkou vojenskej sily. Svätopluk I. vládol za Bořivojových nedospelých synov, ktorí za päť rokov jeho správy dorástli a ujali sa vlády.

Mojmír II. spravoval pôvodné jadro Veľkej Moravy a nepočínal si najhoršie. Poradil si aj so vzburou mladšieho brata: „Potom však v roku 898 od Vtelenia

Odev a obuv starých Maďarov (podľa L. Révész).

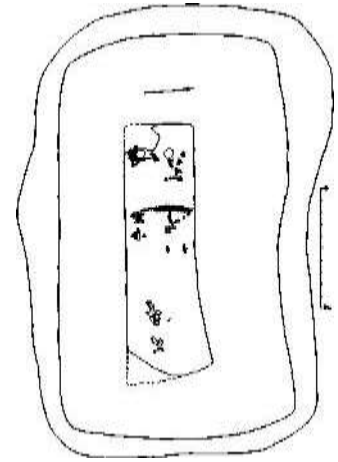
Strieborné šupinovité kovanie zo Zemplína.

Pána vznikli medzi dvoma bratmi z národa Moravanov, totiž medzi Mojmirom II. a Svätoplukom II., a ich ľuďmi veľmi vážne rozpory a sváry. Vyhrotili sa do takej miery, že ak by bol mohol jeden druhého dostať do svojej moci a zajať, odsúdil by ho na smrť. Keď sa to cisár a kráľ dozvedel, poslal markgrófa Liut-balda, grófa Ariba a bavorských veľmožov spolu s ostatnými svojimi vernými, aby pomohli, oslobodili a poskytli ochranu tej strane, ktorá doňho vkladala nádej a hľadala uňho útočisko" (Fuldské anály). V správe z nasledujúceho roka sa dozvedáme: „Krátko nato vpadli Bavori znovu smelo na pohraničné územia Moravanov, a čo sa dalo, ukoristili a vyplienili. Oslobodili aj chlapca Svätopluka, syna niekdajšieho vojvodu Svätopluka, a jeho ľudí z obkľúčeného hradiska, v ktorom boli uväznení. Samo hradisko potom zapálili a vyslobodených zajatcov z milosrdenstva odviekli so sebou do vlasti."

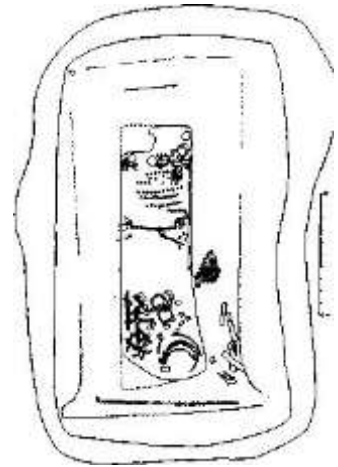
Prinajmenšom dve veci sú nápadné; Fuldské anály nazývajú Svätopluka II. chlapcom a hovoria o *rozporoch a svároch* nielen bratov, ale aj *ich ľudí*. Svätopluk bol teda nedospelý a medzi bratmi mohol byť veľký vekový rozdiel. Ako píše Ján Steinhübel, je možné, že nemali spoločnú matku; predpokladá sa, že matkou Mojmíra II. bola česká kniežacia dcéra Svätožizna, o ktorej sme písali v kapitole Smrť kouřimskej kňažnej, matkou Svätopluka II. Arnulfova sestra Gizela, s ktorou sa Svätopluk I. podľa správy Aventina, bavorského renesančného kronikára zo 16. storočia (budeme o ňom hovoriť v nasledujúcej kapitole), oženil v roku 885, ak si ju, pravda, nepomýlil s manželkou svätého Štefana rovnakého mena - pripomeňme si, že aj Pribinu nazýval Brinno a tvrdil, že založil Brno.

Tvrdenie o *ich ľuďoch* je asi významnejšie, pripomína situáciu z čias Pribinovho vyhnanja - aj vtedy možno rozhodujúcu úlohu zohrali ambície zradných družníkov nitrianskeho kniežaťa, a to sa mohlo zopakovať aj v novej situácii. Isté nie je nič, jestvujú len náznaky, ale nemali by sme ich púšťať zo zreteľa, môžu nám pomôcť aj pri pochopení nasledujúcich udalostí.

O štátnickej múdrosti Mojmíra II. svedčí najmä sťažnosť, ktorú na začiatku roku 900 poslal salzburský arcibiskup Theotmar pápežovi Jánovi IX. Spochybňuje ustanovenie samostatnej Moravskej cirkevnej provincie, ktorá vznikla už v roku 880 a na konci 9. storočia sa knieža Mojmír II. usiloval o jej obnovenie, lebo „od Vás prišli, ako sami vyhlásili, traja biskupi, a to arcibiskup Ján a biskupi Benedikt a Daniel, do krajiny Slovienov, nazývaných Moravanmi. - Vystatujú sa, že za množstvo peňazí si vymohli, že Vy ste k nim vyslali týchže spomenu-

Zemplínsky hrob pri pohľade zhora a zdola.

tých biskupov a že v tomže Pasovskom biskupstve ste zaviedli také (poriadky), o ktorých sme nikdy nepočuli."

List spomína Mojmir, a je to o ňom posledná zmienka, v neskorších časoch sme odkázaní už len na domnienky:

„Veď predkovia nášho najjasnejšieho pána Ludovíta, čiže cisári a králi vzišli z najkresťanskejšieho rodu Frankov, Mojmirovi Slovieni však pochádzali z po- hanov a nekresťanov."

Ustanovenie arcibiskupa a dvoch biskupov, ktorým pápež vyňal Veľkú Moravu spod právomoci Pasovského biskupstva, sa odohralo za zaujímavých okolností. Vidieť to zo spôsobu, akým sa arcibiskup bráni proti obvineniu, že so starými Maďarmi sa spojil proti pápežovi:

„To, že nás spomenutí Slovieni obviňovali, že sme s Maďarmi kresťanskú vie- ru zneuctili a že sme na psa či vlka a iné najbezbožnejšie a pohanské predmety prisahali a uzavreli mier a že sme im dali peniaze, aby odišli do Itálie - keby sa medzi nami viedol Vami verejne zavedený spor pred Bohom, ktorý vie o všet- kom prv, ako sa to stane, a pred Vami, ktorý ste jeho apoštolským námestníkom, vysvitla by lož a dokázala by sa naša nevina. Keďže totiž ustavične ohrozovali našich kresťanov usadených ďaleko od nás a sužovali ich neobyčajným prena- sledovaním, nedarovali sme im peniaze ani žiadnu cennú hodnotu, iba svoje plátenné šatstvo, aby sme ich divosť ako-tak skrotili a dosiahli, žeby bol pokoj od ich prenasledovania."

Arcibiskup pripúšťa podľa neho nevinnú spoluprácu, zatiaľ čo Slovania nebo- li vraj ani zďaleka takí nevinní. Starí Maďari teda neboli cudzím pohanským prv- kom, ale významnou mocenskou silou, s ktorou spolupracovali obe strany:

„Veď zločin, z ktorého nás neprávom obvinili, že sme sa ho dopustili raz, sa- mi páchali mnohé roky. Sami prijali medzi seba nemalý počet Maďarov a podľa ich zvyku hlavy svojich nepravých kresťanov dohola ostrihali a poslali na na- ších kresťanov, ba aj sami ich prepadli a jedných do zajatia odviekli, druhých pozabíjali, iných na dne žalárov hladom a smädnom vyhubili, nespočetných zasa vykázali do vyhnanstva a vznešených mužov a počestné ženy uvrhli do otroc- tva; Božie chrámy podpálili a všetky stavby zničili, takže v celej Panónii, našej najväčšej provincii, nevidieť ani jediný kostol."

A na záver veľmi dôležité konštatovanie:

„Keď sme sa však dozvedeli, že Maďari vnikli do Itálie, veľmi sme si želali, ako je milostivý Boh svedkom, s týmito Slovienmi uzavrieť mier, sľubujúc, že pre

všemohúceho Boha celkom im odpustíme všetko zlo spáchané na nás a našich (ľuďoch) a prinavrátíme im všetko, o čom by sa zistilo, že naši majú od nich, len aby oni zaručili našu bezpečnosť a dali nám časovú lehotu dovtedy, kým sa nám podarí vniknúť do Longobardie a ubrániť majetok svätého Petra a kresťanský ľud s pomocou Božou vyslobodiť. Avšak ani toto sme nemohli od nich vymôcť."

O spôsobe *vymáhania* píše Fuldské anály:

„Rok 900. Bavori vtrhli cez Čechy, ktoré si pribrali ako spojencov, do kráľovstva Moravanov a tri týždne tu nivočili krajinu ohňom. Nakoniec sa vrátili bez akejkoľvek ujmy domov.

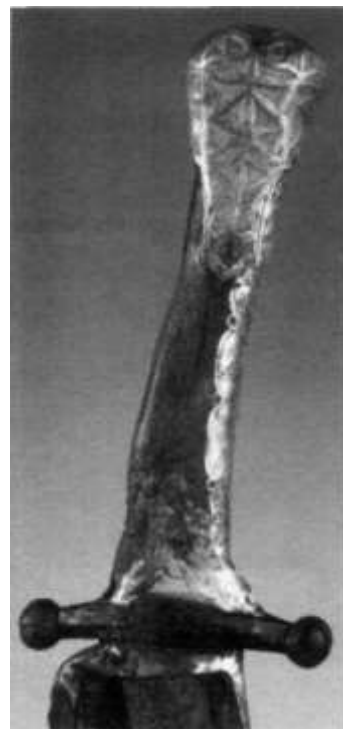
Medzitým však Avari, ktorí sa volajú Maďari, spustošili Itáliu a zabili pritom viacerých biskupov. V jedinej jednodňovej bitke zabili 20 tisíc Italov, ktorí sa im postavili na odpor. Sami sa potom vrátili tou istou cestou, ktorou prišli, pričom ešte spustošili väčšiu časť Panónie.

Medzitým sa však iná časť ich vojska vypravila zo severnej strany Dunaja a začala pustošiť onen kraj. Len čo sa o tom dozvedel gróf Liutbald, ktorý ťažko znášal toto utrpenie, zhromaždil viacerých popredných Bavorov a v sprievode iba jediného, a to pasovského biskupa, sa prepravil cez Dunaj, aby ich prenasledoval. A pustil sa s nimi hneď do boja, dôstojne a statočne s nimi bojoval a ešte dôstojnejšie nad nimi zvíťazil. Hneď v prvej bojovej zrážke sa kresťanom dostalo takej veľkej Božej milosti, že medzi zabitými a medzi tými, čo sa utopili v Dunaji, sa nachádzalo 1200 zahubených pohanov. Z radov kresťanov našli iba jediného, čo zahynul na začiatku bitky."

Aj v tomto prípade čosi nesúhlasí: starí Maďari porážali veľké vojská, zabili 20 tisíc Italov a odrazu na 1200 zahubených pohanov pripadne jediný kresťan...

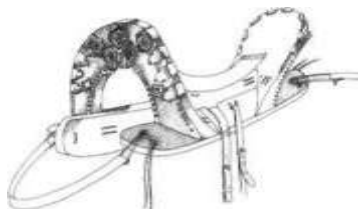
Netreba mať azda na pamäti poučenie o dvojakom ľude, o lúpeživom bojovníckom nomádskom predvoji a neozbrojených roľníkoch a pastieroch, ktorí prichádzali za nimi? Určite neurobíme chybu, ak nezotrváme pri zaužívaných schémach, ak nestratíme zo zreteľa individuálny záujem, osobný charakter, povahové črty, pretože dejiny nerobia historici, ale ľudia z mäsa a kostí, ktorí sa neradia dejinnou logikou, ale postupujú podľa svojich momentálnych záujmov.

O Mojmírovi sa kroniky viac nezmieňujú, neuvádzajú však nič, čo by svedčilo o jeho páde. V roku 901 Moravania uzavreli mier s Bavori, v roku 902 bojovali s Maďarmi, v roku 906 nad nimi zvíťazili. Až v roku 907 sa situácia od základu zmenila: vo veľkej bitke pri Bratislave starí Maďari na hlavu porazili bavorské vojsko a stali sa rozhodujúcou silou nielen v Panónii, ale azda aj v na-

Kolekcia nádherných, bohato zdobených šablí zo staromaďarských pohrebísk v bezprostrednej blízkosti Zemplína.

Zvyšky sedla a jeho rekonštrukcia.

šom priestore. Lenže o tom si povieme v nasledujúcej kapitole. Teraz sa vráťme k zemplínskemu hrobu.

Vojtech Budinský-Krička uverejnil archeologické okolnosti nálezu bohatého staromaďarského hrobu, historickú interpretáciu prepustil Nándorovi Fettichovi, ktorého zaujalo niekoľko nezvyčajných faktov, predovšetkým zvyšky ľudského tela. Podľa polohy zvyškov kľúčnej kosti dospel k záveru, že v uzavretom priestore nebolo miesto na hlavu - trčala by vraj von z truhly. V hrobe byť musela, ak sa našli zvyšky zubov, ale na inom mieste, najskôr pri nohách mŕtveho. Navyše zlomky kostí naznačovali, že mŕtveho obrátili, neležal na chrbte, ale dolu bruchom. Bol to muž, lenže zlaté terče boli ženské šperky. Niektoré milodary boli veľmi opotrebované, Vojtech Budinský-Krička sa nazdával, že následkom dlhého používania, ale Nándor Fettich mal iný názor: drahocenné veci vymenili za ošúchaný brak. Napríklad pracka vraj vôbec nepatrila k pásu, remeň sa ňou nedal zapínať, preto ho zaviazali na uzol a k mŕtvemu len voľne položili, pohodili. Aj šabľa obrátená rukoväťou k nohám svedčí o tom, že ju niekto do truhly len nedbalo šmaril. Podľa Nándora Fetticha navyše nešlo o originál, ten je uložený vo Viedni (o arpádovskej šabli, ktorá sa do Rakúska dostala ako dar, napísal pred štvrtstoročím monografiu), ale chudobnú, málo cennú napodobeninu. Taký bol vtedy zvyk; šabľu, symbol moci, nedostal mŕtvy, lež jeho nástupca. Nándor Fettich ponúkol mená oboch: Álmoš, najvyšší vládca starých Maďarov, a jeho syn Arpád, „zakladateľ vlasti“.

V hrobe vraj leží Álmoš, okradnutý, znevážený, nedbalo pochovaný. Nie je to hrob kráľa, ale človeka, ktorý sa dočkal potupy a najvyššieho trestu; hlava uložená k nohám svedčí o tom, že mu ju odťali. Zaplatil najvyššiu daň, pretože svoj národ priviedol na pokraj skazy, nerozmysleným útokom na Bulharov ho vyhnal z domoviny do neznámych krajín.

Popraveného kráľa vystriedal nový, schopnejší, Arpád, syn nebohého. Prišiel k Zemplínu, aby ho dobyl. Význam boja si vyžadoval prítomnosť nového vládcu. Starý zlyhal, bol to však vládca s nárokom na kráľovský pohreb a aj ho dostal, aj keď v znevažujúcej podobe. Preto sa všok oproti mohyle volá So-motor, v pôvodine Zomorutor, čo znamená smutný kar, kar bez zvyčajných ceremoniálnych obradov. Odohral sa za prítomnosti nového vládcu, čo podľa Nándora Fetticha údajne dokladajú zlaté terče. Dostali sa do hrobu spolu s vrkočmi, ktoré si ženy podľa vtedajšej obyčaje odstrihli a na znamenie smútku hodili do truhly. Bolo ich päť, nosili ich štyri Álmošove ženy a piaty Arpádova

Detail zlatenej výzdoby šable.

manželka, lebo jedine tej vraj mohol patriť terč ozdobený orlom, turulom, ar-pádovským symbolom.

Nándor Fettich svoju predstavu oprel o kroniky, najmä o Kroniku anonym-ného notára kráľa Bela, v ktorej sa píše:

„Knieža Álmoš a jeho veľmoži - cválali k Užskému hradu, aby ho obsadili. Keď okolo múrov rozložili tábor, vtedy sa župan onoho hradu, ktorému sa v ich reči hovorilo duka, menom Laborec, dal na útek a ponáhlal sa k hradu Zemplín. Bojovníci kniežat'a ho prenasledovali a dolapiac ho pri akejsi rieke, obesili ho na tom istom mieste. A od onoho dňa nazvali tú riekku podľa mena toho La- borca. Vtedy knieža Álmoš a jeho (ľudia), vstúpiac do Užského hradu, vykonal nesmrteľným bohom veľkú obeť a počas štyroch dní hodovali na hostine. Na štvrtý deň, po porade a po prijatí prísahy (vernosti) od všetkých svojich (ľudí) knieža Álmoš (ešte) za života ustanovil svojho syna Arpáda za knieža a velite- ľa." Obrázková kronika výslovne uvádza: „Álmoša však zabil v Sedmohradsku, a tak nemal dopriať vstup do Panónie." * Podľa Anonymovej kroniky „Álmoš bol pôvabnej tváre, hoci počernej, a mal čierne, veľké oči. Postavou bol vysoký a štíhly, mal mohutné ruky a dlhé prsty"; a aj mŕtvy v dubovej truhle bol taký veľký, že by sa do nej s hlavou na krku nepomestil

Fettichova hypotéza je veľmi pôsobivá, pravda, argumentácia založená na Anonymovej kronike je neistá. Celá kronikaje neistá, nepoznáme ani meno kro- níkára, ktorý o sebe píše iba toľko, že je magistrom zvaným P., niekdajším notá- rom kráľa Bela. Aj kráľ Belo je neistý, lebo iba na základe historických súvislostí sa usudzuje, že to bol Belo III. Kronika teda vznikla až na začiatku 13. storočia, viac ako tri storočia po udalostiach, ktoré opisuje. Nie je to navyše kronika v pra- vom slova zmysle, ale historický román, poplatný vtedajšej móde, najmä histórii antickej Tróje, k čomu sa hlási aj sám Anonymus vo venovaní diela priateľo- vi N.: „Keď sme kedysi spolu študovali a s rovnakým nadšením sme spoločne čítali dejiny Tróje, ktoré som ja, naplnený preveľkým zánietením, z kníh Daretu z Frýgie a iných autorov - tak ako som to počul od mojich učiteľov - vlastným perom do jedného zväzku pospisoval, požiadal si ma, aby som tak, ako som spí- sal dejiny Tróje a boje Grékov, napísal pre teba aj o pôvode uhorských kráľov

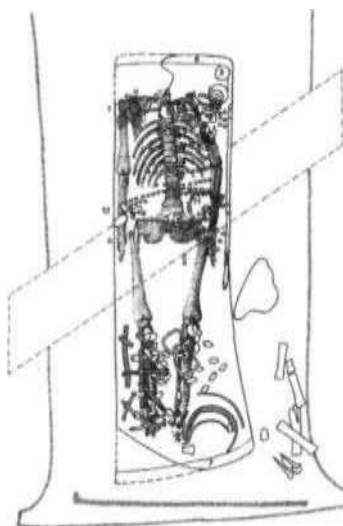
* Aj Encyklopaedia Beliana z roku 1999 uvádza, že Álmoša rituálne zabil (obetovali) v Sedmohradsku v roku 898, po porážke starých Maďarov Pečenehmi. Škoda, že sa neudáva zdroj tejto informácie.

Zemplínska šabľa

a jej „dvojníčka" z vienského múzea.

Fettichova rekonštrukcia hrobu.

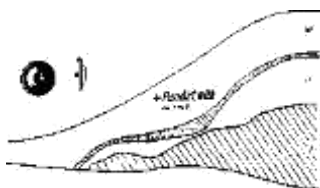
Železná ostroha s rytou a plastickou výzdobou zo Závady pri Topolčanoch.

a ich veľmožov." Neznámy notár sa nedržel veľmi úzkostlivo pravdy, pomáhal si vymyslenými víťazstvami. Niekde azda aj odpisoval, bol to vzdelaný človek, poznal životopis Alexandra Veľkého, ruskú Povešť vremennych let a kroniku opáta Regina. Ak však aj pripustíme, že aspoň sčasti sa pridržal živých tradícií a starších neznámych kroník, potom je prinajmenšom zvláštne, že boj o Zemplín vôbec nespomína. V jeho texte nie je ani riadok o dobytí hradiska.

„Poslovia kniežaťa Salana prišli k hradu Zemplín, prebrodili sa cez rieku Bodrog a na druhý deň prišli ku kniežaťu Arpádovi. A na ďalší deň pozdravili knieža Arpáda slovami svojho pána a odovzdali mu jeho rozkazy. Knieža Arpád, keď si vypočul posolstvo spupného kniežaťa Salana, odpovedal mu skromne, nie povýšenecky, hovoriac: „Môj predok, najmocnejší kráľ Atila, vlastnil krajinu medzi Dunajom a Tisou až po hranice Bulharov, ktorú má (teraz) on (Salan). Predsa, a to nie zo strachu, že by som sa Grékom či Bulharom nevedel ubrániť, ale z priateľstva k vášmu kniežaťu Salanovi, žiadam pre svoje stáda len časť z toho, na čo mám právo, totiž územie po rieke Slaná. A okrem toho vaše knieža žiadam, aby mi vo svojej láskavosti poslal dve fľašky plné dunajskej vody a nošu trávy z piesčín Alpáru, aby som mohol vyskúšať, či sú trávy alpárskych piesčín lepšie ako skýtske, to jest Dentumoger, a či sú vody Dunaja lepšie ako vody Dona.“ Keď im odovzdal (toto) posolstvo, obdaroval ich rôznymi darmi, a získajúc si ich priazeň, prikázal im vrátiť sa. Potom po porade vyslal knieža Arpád aj svojich poslov ku kniežaťu Salanovi a poslal mu dvanásť bielych koni, dvanásť tiav a dvanásť kumánskych chlapcov. A kňaznej dvanásť veľmi zručných ruských dievčat, dvanásť hermelinových a dvanásť sobolích kožušín a dvanásť zlatom vyšívaných plášťov. - Knieža Salan, keď videl dary a vypočul si posolstvo tak svojich (poslov), ako aj od tamtých, neobyčajne sa potešil, poslov kniežaťa Arpáda milostivo prijal a obdaroval ich rôznymi darmi. Okrem toho vyhovel aj Arpádovým požiadavkám. Na desiaty deň, keď dostali od kniežaťa Salana súhlas, vydali sa Ond a Ketel na spiatočnú cestu. Prostredníctvom nich knieža Salan poslal kniežaťu Arpádovi s rôznymi darmi akoby na posmech dve fľašky plné dunajskej vody a nošu najlepších tráv z piesčín Alpáru. Okrem toho mu prepustil aj zem až po rieke Slaná aj s jej obyvateľmi. Ond a Ketel spolu s vyslancami kniežaťa Salana rýchlo prišli ku kniežaťu Arpádovi. Predložili mu zaslané dary a povedali, že krajina je aj s obyvateľmi prenechaná kniežaťu Arpádovi. Vďaka tomu vypukla na dvore kniežaťa Arpáda preveľká radosť a tri dni sa oslavovalo na veľkej hostine.“

Nádherná strieborná šálka bola tlakom hlíny celkom sprešovaná do zotletého dreva.

Stratený gombík a miesto nálezu.

Rekonštrukcia zemplínskej šable.

To je všetko. Je prekvapujúce, že na dobytí Zemplína sa Vojtech Budinský--Krička zhodol s Nándorom Fettichom, hoci v inom boli ich názory celkom rozdielne.

Nándor Fettich uverejnil svoju hypotézu pred vydaním knihy časopisecky. Vyvolal veľký rozruch, dokonca 20. júla 1965 sa zišla mimoriadna schôdza Maďarskej historickej spoločnosti a Maďarskej archeologickej, umelecko-historickej a numizmatickej spoločnosti, kam pozvali aj Nándora Fetticha, ale odmietol prísť. Účastníci protestovali proti jeho hypotéze - z národného hrdinu vraj urobila otcovraha. Žiadali, aby sa Fettichove názory viac nepublikovali, a postavili sa dokonca proti vydaniu pripravovanej knihy.

Nándor Fettich sa jej už nedožil, nemohol ju brániť, ale neurobil to ani Vojtech Budinský-Krička, ktorý mi o tom povedal:

- Staromaďarského veľmoža pochovali na zemplínskom návrší s príslušnou pietou a starostlivosťou pod jednu z najvyšších žiarových mohýl z keltsko-dáckeho obdobia, zo začiatku nášho letopočtu. Rozloha pamiatok v hrobe naznačovala, že bol pochovaný v truhle, v normálnej polohe, na chrbte. Nazdávam sa, že ani hlavu mu nik neodťal. Bol to veľmož menšej alebo strednej postavy, súdim tak najmä podľa toho, že vzdialenosť medzi horným okrajom truhly a železnými obručami dreveného vedra pri nohách mŕtveho bola stosedemdesiat centimetrov. Šabl'a bola starostlivo uložená po ľavom boku bojovníka, rukoväťou smerom k nohám, najskôr v súvislosti s nejakou poverou alebo pohrebným zvykom. Ozdoby tela, rúcha, opaska, konského postroja sotva niekto vymenil, veď kovania zo zemplínskeho hrobu patria k najkrajším. Vyvracia to napokon aj nález jedného z gombíkov, ktoré zdobili hornú časť rúcha bojovníka, vo vale zemplínskeho hradiska. Prikláňam sa k názoru antropológa Chochola - podľa neho nájdené korunky zubov a zlomky kostí patrili mužovi, ktorý zomrel v do- spelom (azda skôr v mladšom) veku.

Napokon sa všetko vyriešilo celkom nečakane. V rokoch 1986 -1990 uskutočnil maďarský archeológ László Révész výskum na staromaďarskom pohrebisku na ľavom brehu Bodrogu v Karosi, asi 20 km od Zemplína. Pohrebisko bolo známe od roku 1899, keď sa tu zničilo niekoľko staromaďarských hrobov a v roku 1935 ďalších štyridsať alebo päťdesiat. Keď sa pri následnom záchran- nom výskume odkrylo trinásť hrobov, v dvoch sa našli kovania s rytinou orla, ktoré Nándor Fettich pochopil ako doklad o Arpádovej prítomnosti. Po polsto- ročí obnovený výskum prekonal všetky očakávania. Našlo sa 73 hrobov z konca

9. a prvej polovice 10. storočia, viaceré veľmi bohaté, opäť s bájnym turulom na zlatom a striebornom kovaní opaska. V hrobách boli striebrom zdobené šable, sedemnást' lukov alebo tulcov, tri bojové sekery, meče, zubadlá, strieborné perly, zlaté a strieborné terčičky do vrkočov, prstene, mince upravené ako nášivky, charakteristické taštičky na opasok a súčasti konského postroja. Len v jednom jednom hrobe sa našlo unikátne sedlo, zdobené striebornými platničkami, zlatom zdobená šabl'a, dve taštičky, úmyselne zlomený zlatý prsteň s kameňom, zlatý kruh do vrkočov, obruče na stiahnutie rukávov, striebrom vybijaný pozlátený opasok, kosťou vykladaný luk, tulec, konský postroj a ďalšie predmety.

Dalo by sa povedať, že ak v zemplínskom hrobe ležal Álmoš, potom v Karosi prinajmenšom tucet rovnako významných vojvodov.

No nielen to. V neďalekom Rakamaze, v chotári s podivným slovensko-maďarským názvom Strážadomb, sa našli pamiatky z prvej bojovníckej vlny starých Maďarov. Nevyhubili Slovanov, ako by sa dalo čakať, zostali žiť spolu s nimi. A nielen tu, v Strede nad Bodrogom sa našla typická staromaďarská nádobu, priamo symbol kočovníctva (mala pár uší na zavesenie a úzke hrdlo so zátkou, aby sa dala dobre prenášať) - zdobená slovanskou vlnovkou.

A to azda stačí.

Fettichova hypotéza je literatúrou, umeleckým dielom, ale história ho nepotvrdila; naopak. Lenže ani hypotéza o dobýjaní hradiska sa nepotvrdila, a ktovie, ako vôbec vznikla. Archeológovia - Blažej Beňadik, Dušan Čaplovič, Mária Lamiová - prišli na Zemplín ešte niekoľko ráz. Ani jeden z nich nenašiel stopy po ohni, popol, mŕtvych bojovníkov, nič z toho, čo sa nazýva zánikový horizont. Iba jeden jediný stratený gombík vo vale, na ktorom visí predstava o krutom boji.

Jeden gombík je naozaj málo na smrť náčelníka.

A tak si teda už len dopovedzme, že v nových časoch význam Zemplína stúpol. Na starom vale postavili nový, vyšší; Zemplín sa stal sídlom kráľovskej župy. A to všetko ako dôkaz, že dejiny nie sú jednoznačné a bude len dobre, ak aj v budúcnosti prinesú veľa prekvapení.

Strieborné terčičky

s vyobrazením orla nie sú takou vzácnosťou, ako predpokladal N. Fettich. V staromaďarských pohrebiskách za Bodrogom sa ich našla celá kolekcia.

Strieborný a pozlátený bronzový gombík z Bratislavského hradu.

Priebeh stratenej bitky by sme vraj mali poznať celkom presne:

„Na vyhnanie Maďarov z ríše Bavorov boli pozbierané vojenské zbory zo všetkých provincií a vytiahli proti nim s tromi vojskami. Ľudovít, kráľ Ger-mánie a Bavorska, keď vykonal odvody z celého Bavorska, uchýlil sa do novej bavorskej osady Ennsburg. V pätnásty deň pred júlovými kalendami (17. jú- na) roku kresťanskej spásy deväťsto siedmeho boli prítomní biskupi, pred- stavení mníchov a bavorskí veľmoži. Tu bolo za ich súhlasu rozhodnuté, že Maďarov treba vyhnať z ríše Bavorov. Zozbierali sa teda vojská zo všetkých bavorských provincií, spomedzi Nariskov, Boetov, Chamavov, Vindelikov, No-ričanov, Vennonov, Atesinov, Štajerčanov, Vendov, Charinov, Korutáncov; Maďarom bola vypovedaná vojna a bavorskí veľmoži tiahli s bojachtivým a na útok pripraveným vojskom po obidvoch brehoch Dunaja proti nepriateľom. Potom boli všetky vojenské zbory, vycvičené v boji, rozdelené na tri vojská. Liutpold, markgróf rakúsky, na severnom brehu, na južnej časti zasa Teodo-mar, veľkňaz salzburský, Zacharias säbenský, Oto frizinský s predstavenými mníšskych reholí Gumboldom, Hartvikom a Helmprechtom postúpili až k Bratislave (Brezalauspurch) a tam postavili tábor. Odtiaľ previezli loďami cez Dunaj vojenské zbory Sighard, knieža senonské, príbuzný kráľa, Rathold, Hottochus, Megimwardus a Eysengrin, veľmoži bavorskí.

Len čo Maďari zbadali, že po toľkých prípravách sa na nich chystá útok, nelenili a neoddávali sa nečinnosti. Najprv si pripravili všetko, čo bolo po- trebné, zbrane, chlapov, kone, a odhodlaní bojovať už nie pre slávu, lež pre záchranu, tvrdo sa stavali na odpor. Medzitým rozkázali niekoľkým jazdcom vyprovokovať ostatné bavorské oddiely. Obidvaja králi s nespočetnou jazdou, ktorá mala vtedy najväčšiu prevahu, vytiahli proti vojsku biskupov, s veľkou presilou zaútočili, akoby rýchlymi koňmi chceli preraziť šík, spustili veľmi hustý dážď striel, Bavorov zasypali šípami, čo vrhali zo svíbových lukov, a opäť ustúpili. Boli rýchlejší ako naše vojsko vystrojené ťažkou výzbrojou. Keď sa

Strieborné náušnice z Nitry-Mikovho dvora. Podľa Bohuslava Chropovského v bohatom hrobe možno pochovali príslušníčku kniežacej rodiny, ktorá sa po staromaďarskom vpáde uchýlila do bezpečnejšieho ústrania mimo ústredného hradiska.

Detail masívneho nárámku zo Zobora z povel'komoravských čias.

Bitka pri Bratislave na grafike z 19. storočia.

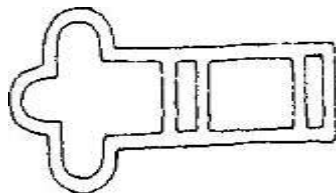
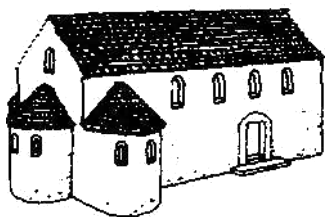
verilo, že sa vzdialili, prišli znova, takou istou rýchlosťou aj prenasledovali, aj sa dávali na útek. Zatiaľ čo by si myslel, že ty si zvíťazil, bol si v najväčšom nebezpečenstve. Maďari zďaleka šípom zasahovali nepriateľov. Vtedy totiž ešte nevedeli útočiť v otvorenom boji, útokom pechoty, šíkom, bojovať mečom chlap proti chlapovi, obsadzovať hradby, obliehať tvrdze, dobýjať pevnosti; zvykli si však bojovať raz ústupom, raz náporom a nástrahami. Bola v nich taká veľká ľstivosť, taká prudká rýchlosť a taká značná skúsenosť v boji, že sa s istotou nevedelo, či sú nebezpečnejší, keď sú vzdialení či prítomní, keď sú na úteku či v pätách, keď predstierajú bojové ticho, či keď vedú vojnu.

Keď sa teda silným útokom prihnali, popchnúc koňa, znova im (Bavorom) boli v pätách a dvojakým spôsobom vrhali oštep, hádzali kopije, útočili sprava, zľava, spredu a zozadu, a našich vysilili; potom sa zo všetkých strán privalili, zo všetkých strán napadli unavených Bavorov, premohli, porazili a pobili ich v piaty deň pred augustovými idami (9. augusta). V noci potajomky preplávali cez Dunaj a Liutpolda, Ľudovítovho vyslanca, a Eysengrina, stolníka, so všetkými zborní a s 15 veľmožmi v tábore zavraždili. Na druhý deň potom, čiže v tretí deň pred augustovými idami (11. augusta), tých, ktorí boli pri lochiach, strachom vydesených ľahko a bez námahy podobne porazili."

Stratenú bitku v sedemzväzkových Análoch Bavorov opísal renesančný spisovateľ Aventinus, vlastným menom Ján Turmaier. Narodil sa v Bavorsku, pravda, až roku 1477, teda skoro šesť storočí po bitke, o ktorej písal. Už sme o ňom hovorili: Pribina-Brinno založil Brno... Niektorí považovali jeho anály za výmysel, iní sa nazdávali, že bol posledným čitateľom kroník, ktoré sa potom kdesi stratili, a bol teda posledný, čo sa dozvedel o podrobnostiach bitky.

Slovenskí vlastenci ho nemali veľmi radi: Fraňo Víťazoslav Sasinek ho označil za tlčhubu, Jozef Škultéty ho obvinil, že Bratislavu „zatrúsil" do dejepisu, a pochybnosti prejavil aj Štefan Krčméry. Dôvod je jednoduchý: bol poslom zlej správy - správy o zániku Veľkej Moravy. Podľa Pavla Jozefa Šafárika v bitke pri Bratislave zahynul Mojmír II., podobný názor mal František Palacký, štúrovci zložili pieseň Bratislava, Bratislava, tam zapadla Slávov sláva... Aventinus však veľkomoravské vojsko nespomína, takže sa napokon ustálil názor, že v čase bratislavskej bitky Veľká Morava už nejestvovala, že zanikla skôr po inej neznámej bitke, v ktorej zahynul aj Mojmír II. a ďalší veľmoži, a iba z tých, čo zostali, niektorí bojovali na strane Maďarov, iní medzi Bavormi, každý podľa vlastnej vôle, neviazaný poslušnosťou k mŕtvemu kniežaťu.

Je isté, že dátum zániku Veľkej Moravy nepoznáme. V Predpise o spravodlivých colných miestach a o spravodlivom vyrubovaní cla, ktorý vznikol v Raffelstettene v rokoch 903 až 906, sa hovorí o obchode so Slovanmi a na jednom mieste dokonca s Moravanmi: „Ak by však chceli prejsť na trh k Moravanom, podľa ohodnotenia obchodného tovaru nech vtedy zaplatia od lode jeden solidus a nech sa slobodne preplavia," čo sa niekedy považuje za dôkaz, že roku 906 Veľká Morava ešte jestvovala. Pravda, keď v roku 942 zajali Arabi v Andalúzii staromaďarských bojovníkov, tí pri výsluchu uvádzajú, že prichádzajú z krajiny s názvom Morabija, arabský geograf Gardízi ešte v 11. storočí tvrdí, že Slovania majú vo zvyku stavať si hrady, „lebo Maďari k nim často vtrhnú a prepádajú ich", a napokon Liudprand v diele Odplata menuje ako maďarských náčelníkov Dursaka a Bugata. Ide zrejme o Slovanov, lebo Bugat by mohol byť Bogat a Dursac Jursak, Jursa. Je dôležité, že Liudprand pôsobil na dvore cisára Ota I. celé desaťročia po bitke pri Bratislave. Svoju Odplatu začal písať okolo roku 958, čo jeho rozprávaniu dodáva na dôležitosti, lebo mal zrejme k dispozícii dobové písomné pramene, ale aj priame výpovede účastníkov. To všetko sú zaujímavé veci, ale ako dôkaz o zániku a jestvovaní Veľkej Moravy veľa nehovorí. Dôveryhodnejšia sa vidí už spomenutá správa o Svätoplukovej ríši nešťastne spravovanej jeho synmi, ktorú Maďari do základu vyplienili, lebo opät Regino dokončil svoju kroniku v roku 906 a najneskôr z tohto roku by mali byť aj jeho informácie. Sú to zaujímavé veci, ale vyriešiť problém zániku Veľkej Moravy nám veľmi nepomôžu. Všetko je možné, dokonca aj to, že ak nebola dost pevná, nemuselo prísť ani k osudovej bitke, príčin mohlo byť viac, menej významných ako jediný krvavý rozhodujúci boj a my sme len obeťou falošnej predstavy o stredoveku, hradoch, kráľoch, ríšach. Nevieme, ako dopadol Mojmír II., ale nemusel ho stihnúť bezpodmienečne dramatický a tragický koniec. Spomeňme si na „koniec biča" Juraja Poděbradského, možno v dejinách hľadáme to, čo nejestvovalo, ibaže chceme, aby všetko bolo podľa našich predstáv. Dnes je to ťažko povedať a ešte ťažšie je opierať sa o stratenú bitku, no oveľa ťažšie to bolo v nedávnej minulosti, lebo bitka Bavorov s Maďarmi sa určite odohrala, aj Sanktgallenské anály píšú, že v roku 908 „Maďari zničili celé bavorské vojsko", pravda, miesto bitky neuvádzajú, možno teda išlo o bitku bez priamej súvislosti s našimi dejinami, pre nás naozaj stratenú bitku, lebo Aventinovo textu by bola škoda.

Miesto bitky nepoznáme, ale franské vojská zrejme tiahli popod bralo Devína so slovanským hradiskom, ktorého význam dokladá nám už známy kostol.

Potom sa stala neuveriteľná vec. V časoch, keď sa všeobecne vychádzalo z predpokladu, že nijaký neznámy dôležitý dokument z tých čias už nejestvuje, našli sa v roku 1921 Salzburské anály, ktoré sa považovali za strategické, a v nich sa k roku 907 viaže krátka správa: „Bellum pessimum fuit apud Brezalauspurc...” (veľmi nešťastná bitka pri Bratislave... vo štvrtý deň pred nonami júla - *ide o 4. júl*).

Zhoda údajov o bitke, približne o čase,* ale aj o mieste: Aventinov Brezalauspurc a salzburský Brezalauspurc sú takmer určite totožné, keďže koncové purc a purch označuje to isté: burg, mesto, hrad.

Pravda, Salzburské anály sa nenašli celé, poznáme z nich len stručné výťahy; v prípade bitky pri Bratislave ani nie opis ako Aventinov, iba suchý fakt, nie všetci historici sa preto zriekli pochybností, vôbec to nemusela byť naša bitka, ale to nijako neznižuje jej váhu a už vôbec jej to neuberá na zaujímavosti.

Podľa Aventina franské vojsko tiahlo po oboch stranách Dunaja, do našich dejín vošlo teda pravdepodobne pri Devíne. Od Devína po Bratislavu tečie Dunaj takmer desať kilometrov v uzavretom skalnom koryte, ktoré sa končí až priamo v meste. V minulosti sa rieka, dnes už regulovaná, rozlievala v Bratislave do množstva blatistých ramien. Približne pri ústí tunela boli slávne Dunajské prahy, plytký a spoľahlivý brod, ktorý sa používal až do novoveku (jeho severný koniec vyznačuje zrúcanina tzv. Vodnej veže). Cez Bratislavu viedli najdôležitejšie cesty: Dunajská z východu na západ a Jantárová z juhu na sever. Isto teda nie je náhoda, ak sa bitka Bavorov a starých Maďarov odohrala pri Bratislave, alebo možno priamo v Bratislave, ťažko však povedať presnejšie, kde sa krvavé divadlo odohralo, či niekde na mieste dnešného Slovenského národného divadla, na Vydrici, pri výstavisku, kdesi v Karlovej Vsi alebo v Petržalke, čo je asi najpravdepodobnejšie, keďže bavorské vojsko sa na ceste v ústrety starým Maďarom preplavilo cez Dunaj, nazdávam sa, že

---

* Pokiaľ ide o presné určenie bitky, dodnes nejestvuje jednotný názor. Nezhodujú sa v tom ani základné príručky. Lexikón slovenských dejín píše o troch bitkách, ktoré sa mali odohrať 4. - 5. júla a 9. augusta; o troch bitkách v júli a auguste píše aj Dejiny Slovenska I, Kronika ľudstva udáva ako dátum bitky 5.-6. júl, Kronika Slovenska a Dejiny Slovenska a Slovákov Milana S. Ďuricu 4. júl (Ďurica navyše dodáva, že veliteľmi maďarského vojska boli Dursak a Bogat), Encyklopaedia Be-liana spomína len rok 907.

z ľavého brehu na pravý. To všetko mohlo byť *apud Brezalauspurc*, teda pri Bratislave. Azda si však treba pripomenúť, že termín Bratislava je novodobý; Bratislava dostala svoj dnešný úradný názov až roku 1919 na základe vládneho, teda politického rozhodnutia, ktoré sa opieralo o výsledky prvej svetovej vojny a rozhodnutie víťazných veľmocí. Dovtedy sa volala po maďarsky Pozsony, po nemecky Pressburg, po slovensky Prešporok... Maďarské Pozsony vzniklo z latinského Posonium, čo by mohlo súvisieť s menom príslušníka slávneho rodu Poznanovcov (budeme o nich hovoriť v záverečnej kapitole), z ktorých Božan žil v Bratislave údajne v druhej polovici 11. storočia. Pôvodnú podobu Pressburgu hľadal Pavol Jozef Šafárik v mene Brecislav, Břetislav, čo sa ujalo medzi štúrovcami, ktorí Prešporok začali nazývať Břetislav, Břetislava, neskôr Bratislava, ale aj Tatranská Vratislava, lebo podľa Aventina Uratilaus, knieža Moravanov, zo starej vyvrátenej rímskej pevnosti vystaval mesto Posonium a nazval ho podľa seba Uratilaurgium. Nebol to jediný názor; Matej Bel hľadal slovanský pôvod Pressburgu v slove „brod“ - Brodoslav, Inocenc Ladislav Červinka v mene Přeslav, Václav Chaloupecký v mene českého Břetislava I, ktorý dobyl Bratislavu v polovici 11. storočia, poľský historik A. Brückner v poľskom mene Przeclav, Přeslav, Preslavesburg, Bressburg a Daniel Rapant vyslovil predpoklad, že Bratislava dostala meno podľa tretieho Svätoplukovho syna Predslava, o ktorom hovorí už spomínaný zápis v Cividalskom evanjeliu: „Szeuntiepulc, Szeuntezizna, Predeslaus.“ Ide zrejme o Svätopluka a jeho manželku Svätožíznu; ich mená sa uvádzajú aj v knihe salzburského Bratstva, do ktorého vstupovali franskí i slovienski feudáli v rokoch 784 - 907 vo forme Zuentibald a Uuengizizna. Svätoplukovo meno poznáme aj v podobe Zuenti-pold, v mene ľavobočka franského kráľa Arnulfa, ktorému bol Svätopluk krstným otcom, a v podobe Zuentibolch, v mene vazala markgrófa Liutbalda.

Vráťme sa však k našej téme, lebo v tej sa objavuje ďalšia neuveriteľná vec: v roku 1939 sa vo Švédsku na ostrove Gotland našiel poklad a v ňom denár uhorského kráľa svätého Štefana (1000 -1038) na averze s trocha poškodeným nápisom RESLAVA CIV. Literu R ledva rozoznať a prvé písmeno je celkom nečitateľné, mohlo by to byť P alebo B, a keďže skratka CIV. označuje civitas, mesto, hrad, teda to isté ako Aventinov a salzburský burg, objavenú mincu možno pochopiť ako dôkaz o jestvovaní významného slovanského hradu alebo mesta Breslava, Breslavburg, Bresburg, možno aj Preslava, Preslavburg, Presburg, totožného s Brezalauspurcom a salzburským Brezalauspurcom,

Pavol Jozef Šafárik sa zaslúžil o dnešný názov Bratislavy.

Minca objavená vo Švédsku s ledva čitateľným nápisom.

A tak zostávalo už len jediné - nájsť veľkomoravskú Bratislavu...

Nájsť ju pod veľkým mestom, pod ulicami a domami, ktoré prenikli hlboko pod zem a ničili všetko staršie.

Podobne to bolo na hradnom kopci, lebo ten mal od základu zmenený tvar, vrchol zničený, znížený o niekoľko metrov, na iných miestach umelé terasy, navážky hrubé až osem metrov. Treba to pripomenúť, lebo keď sa v roku 1955 rozhodlo o záchrane Bratislavského hradu, s osobitným prínosom v prospech bratislavskej histórie sa nerátalo. Napokon, prvé roky rekonštrukcie boli dosť rozpačité, jestvovali síce rozličné odborné komisie, ale dlho nebolo jasné, čomu bude obnovený Hrad vlastne slúžiť. A už vôbec sa nemyslelo na minulosť, takže stavba sa rozbehla bez trvalej prítomnosti archeológov. Keď sa však hľadali základy kotolne za Leopoldovou bránou, našli sa veľmi dobre zachované múry gotickej brány, o ktorej sa do tých čias nevedelo, no najmä - v zemi boli črepy veľkomoravskej keramiky. Historik umenia Ladislav Šášky poslal do Archeologického ústavu SAV v Nitre telegram so správou o objave, a tak sa na Hrad na mnoho rokov našťahovala čerstvá absolventka archeológie, dvadsaťštyriročná Tatiana Štefanovičová. Najprv pracovala pod vedením Bela Pollu, ktorý viedol dve výskumné sezóny, neskôr vedenie prebrala sama, od roku 1962 pracovala v tandeme s historikom architektúry Andrejom Fialom, s ktorým veľmi rýchlo vytvorila zohraný a úspešný výskumnícky tím.

A bolo dobre, že sa tak stalo. T. Štefanovičová bola na Hrade iba niekoľko týždňov, keď sa pri kopaní kanalizačnej ryhy na východnej terase našlo slovanské pohrebisko. Po druhý raz - ako sa totiž čoskoro ukázalo, niektoré hroby boli pri práci poškodené už dávnejšie, ale robotníci a ich vedúci objav zatajili, lebo naozaj ťažko predpokladať, že by si kopáči neboli všimli, keď spod zeme vyhrabávali ľudské kosti.

Ktovie, čo by sa stalo aj po druhý raz bez prítomnosti archeológa...

Postupne sa preskúmali desiatky hrobov z 10. až 12. storočia, niektoré pomerne bohaté - boli v nich šperky, strieborné náušnice (jedna zo zlata) a atribúty vojenstva (ostrohy). Významnejšie bolo, že sa začali objavovať hroby z čias Veľkej Moravy, a s nimi aj tušenie, že sa azda podarí veľký objav - nájsť zvyšky kostola, lebo preskúmané hroby boli kresťanské a v tých časoch sa smelo pochovávať len vo vysvätenej pôde v okolí kostola.

Napokon sa to pošťastilo. Hroby priviedli archeológov k troskám románskeho kostola.

- O kostole na Hrade sme vedeli, - povedala mi krátko po objave Tatiana Štefanovičová, - kráľ Koloman (1074-1116) ponechal Bratislave a Nitre právo konať Božie súdy, a tie sa bez kostola nezaobišli, v roku 1114 bola na Hrade kapitula, rovnako bez kostola nemysliteľná, v roku 1204 požiadal prepošť o presťahovanie kostola z Hradu, pretože hradná posádka mu znemožňuje vykonávať cirkevné povinnosti. Svoju žiadosť zopakoval v roku 1221 a v nej sa už výslovne hovorí, že ide o Kostol najsvätejšieho Spasiteľa. Nemohlo byť pochýb, že sa nám podarilo nájsť kostol a doložiť jeho meno.

Bola to teda významná chvíľa, no neporovnateľne významnejšia bola tá, keď sa pod románskymi základmi našli základy ďalšieho staršieho, nepochybne veľkomoravského kostola.

To už bol objav, o akom mladý archeológ sníva, navyše bratislavský veľkomoravský kostol bol výstavnou trojloďovou bazilikou, dovtedy druhou najväčšou vo vtedajšom Česko-Slovensku. Podopierali ju dva rady mohutných stĺpov, ktoré pravdepodobne niesli drevenú trámovú povalu. Hoci sa nepodarilo odkryť celý pôdorys kostola (veľkú časť celkom zničili stredoveké terénne úpravy), aj tak sa dalo odhadnúť, že bol široký takmer 13 metrov. O jeho výstavnosti hovorili dokonalé vápenné omietky v chráme, ozdobené farebnými freskami.

Stojí za zmienku, že kostol postavili zo stavebného materiálu pochádzajúceho zo staršej rímskej stavby. Našli sa otesané kamene s latinskými nápismi a najmä množstvo tehál s kolkami XIV. rímskej légie. Medzi antickou minulosťou Bratislavy a veľkomoravským obdobím ležalo teda obdobie úpadku, v ktorom sa dielo Rimanov zmenilo na neidentifikovateľné trosky, čo je smutné, nostalgické, no pre naše rozprávanie je dôležité, že spojenie Veľkej Moravy a stredoveku bolo, naopak, celkom tesné, neprerušené, v úplnom rozpore s predstavou o tragickej bitke a nenávratnom vyplienení. Keď totiž zanikol veľkomoravský kostol, postavili na jeho základoch a stĺpoch Kostol najsvätejšieho Spasiteľa, pričom rešpektovali pôvodnú šírku aj členenie stavby z čias Veľkej Moravy. Navyše veľkomoravská bazilika, ako dokázal hrob, jestvovala v 9. storočí, ale nezanikla ani na začiatku 10. storočia, prežila teda pád Veľkej Moravy i bitku pri Bratislave. A nie je to výnimočný jav; ani jeden zo známych veľkomoravských kostolov nezaničil pri vpáde

Tatiana Štefanovičová (a Pavel Dvořák) v čase nakrúcania televízneho filmu Svätoplukova ríša (1980).

Terasa pod Bratislavským hradom s vyznačením náleziska veľkomoravského kostola.

Zlomok smolnej podložky; svedectvo o prepychu.

starých Maďarov, všetky naďalej slúžili. V Bratislave to dokazujú aj hroby, lebo pohreby niekdajších obyvateľov Veľkej Moravy sa v okolí baziliky konali ešte celé desaťročia.

Naopak, je zaujímavé, že na Hrade sa nenašiel ani jediný staromaďarský hrob, čo napokon tiež nie je prekvapením - najstaršie staromaďarské hroby z prelomu 9. - 10. storočia objavili archeológovia len na východnom Slovensku. Starí Maďari sa navyše na ľavom brehu rieky Bodrog dlho nezdržali a na pravý ani neprenikli. Situácia sa zmenila až o dve-tri desaťročia, hoci nie podstatne, ako svedčia iba ojedinelé hroby alebo menšie skupinky hrobov; až okolo rokov 930 - 940 jestvujú doklady o presune väčších staromaďarských skupín na líniu Bratislava - Hlohovec - Nitra - Levice - Lučenec - Rimavská Sobota, na východné Slovensko teda vôbec nezasiahli.

Vráťme sa však do Bratislavy. Objav cintorína ešte neznamenal koniec. V blízkosti kostola sa ďalej našli zvyšky murovaného domu dlhého 12 a širokého vyše 5 metrov, ktorý objavitelia označili ako kniežací palác. Bol postavený z podobných kameňov ako bazilika. Možno je slovo palác v tomto prípade trochu nadsadené, ale nález plastickej podložky zo smolného gítu dokladá, že život na Hrade mal kniežacie parametre. Podložka totiž slúžila umeleckému kovotepcovi ako matrica na výrobu plochej plakety s obrazom jazdca a postavou pod kopytami koňa. Práca kovotepca je vysoko špecializovaná a jeho výrobky sú také vzácne a luxusné, že veľmi presvedčivo hovoria o vysokej úrovni života vo veľkomoravskom hradisku. O jeho centrálnom význame svedčia aj historické názvy poddanských obcí bratislavského okolia, v ktorých žili služobníci (Dvorníky), rybári (Vydrica), vojaci (Prača), a aj názov Vrakuňa, utvorený zo staroslovanského slova vrač, lekár, černokňažník, naznačuje dnes už ťažko určiteľný rozmer vtedajšieho života.

Našli sa aj trosky obydlí jednoduchých Veľkomoravanov, menšie nadzemné domce s drevenou konštrukciou, jeden s kamennou podmurovkou.

Pri Leopoldovej bráne sa zachovala časť asi tri metre vysokého valu z 9. storočia (bol starší ako kostol a palác) s drevenou komorovou konštrukciou z dubových brviem, vyplnenou zeminou.

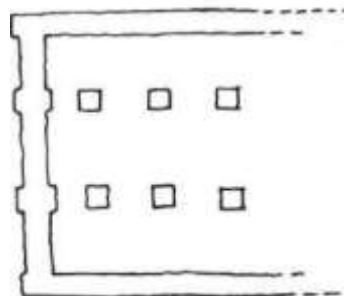
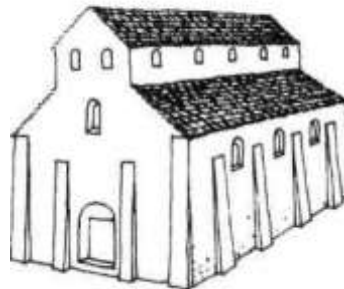
Hradný kopec sa vo veľkomoravských časoch členil do troch terás. Najvyššia (212 metrov nadmorskej výšky) sa rozprestierala na mieste dnešného hlavného nádvorja, východná terasa ležala o osem metrov nižšie a o ďalších pätnásť metrov nižšie takmer po vrstevnici viedli veľkomoravské hradby, ktoré

sa zhruba kryli s dnešným opevnením. Veľkomoravské hradisko bolo oválne, dlhé asi 300 metrov a zaberalo asi päť a pol hektára. Bolo centrom správy, vojenstva, cirkevným i kniežacím sídlom, významným miestom, ktoré si zaslužilo stať sa orientačným bodom starých kronikárov. No najdôležitejší je fakt, že nestratilo význam ani po veľkej bitke Bavorov a starých Maďarov, po rozpade Veľkej Moravy; jestvovalo až do čias, keď výskumy prichádzajú na písomné pramene. Pôvodné hradby zanikli pri požiari; nevieme povedať, kto ho založil, ale už v polovici 10. storočia ich nahradilo vysoké, masívne, trochu záhadné opevnenie s plnou vežou antického charakteru, ktoré však staviteľ nedokončil. Nevieme, čo bolo na príčine, a nevieme ani to, kto to bol a koho sa bál, ale je zvláštne, že podobná situácia sa opakuje aj na iných miestach, napríklad aj v Nitre.

Dobytie Nitry opisuje Anonymova kronika veľmi podrobne:

„A keď prišli obe vojská k rieke Nitre, Sovárd, Kadoča a Huba chceli prekonať riekku, no nitriansky vojvoda Zobor a jeho bojovníci, zarputilo s nimi bojujúci, nijako im nechceli dovoliť prejsť. Dlho medzi sebou bojovali a Maďari zásahmi šípov zabili mnohých z Čechov a Slovákov. Ani pre príval vôd sa Maďarom počas troch dní vôbec nedalo prejsť. Na štvrtý deň sa však Česi a všetci nitrianski Slováci, vidiac udatnosť Maďarov a nedokážuc odolať záhsahom šípov, dali chvatne behom na útek, aby si zachránili život, a s veľkým strachom sa zavreli do mesta Nitry. Sovárd, Kadoča a Huba, ako aj ostatní bojovníci, prenasledujúci ich, podaktorých z nich zabili, iných zranili a ďalších zajali. Ich vojvoda Zobor sa počas úteku chcel proti nim pustiť do boja, no bol zrazený Kadočovou kopijou, zajatý a odovzdaný strážam. Ostatní, zavretí v meste Nitre, zostali, sťaby onemeli. Na druhý deň sa Sovárd, Kadoča a Huba s množstvom vyzbrojeného vojska odhodlane pustili rôznymi spôsobmi dobýjať mesto Nitru. A Boh im daroval veľké víťazstvo - bojujúci vstúpili doň a preliali tam krv mnohých nepriateľov. Rozľútení vyviedli vojvodu tej krajiny Zobora, ktorého pred dvoma dňami zajali, odviedli ho na vysoký vrch a obesili ho. Preto sa ten vrch od onoho dňa nazýva Zobor.“

O Anonymovej kronike sme už hovorili, ako historický prameň z čias, ktoré opisuje, nemá veľkú cenu, no niektoré archeologické nálezy akoby podporovali jej svedectvo, napríklad staromaďarské pohrebisko (aj s bojovníckymi hrobmi) objavené v Mlynárčiach; ďalšie objavy však svedčia o tom istom ako výskumy v Bratislave, o kontinuite života a následnom použití Slova-

Zachovaná časť pôdorysu a rekonštrukcia pravdepodobného vzhľadu kostola na Bratislavskom hrade (podľa T. Štefanovičovej).

Belobrdské pohrebisko pod nitrianskym Zoborom.

nov a starých Maďarov, napríklad hneď ďalšie pohrebisko v Mlynárčiach so staromaďarskými hrobmi uprostred slovanských - tam, kde sa nevydeľovali mŕtvi, bývali pospolu aj živí, to je stará skúsenosť.

Veľké pohrebisko z 10. - 11. storočia sa našlo po druhej svetovej vojne pri stavbe amfiteátra pod Zoborom. Hoci ľudské kostry sa objavovali doslova po stovkách, sprvu sa nedialo vôbec nič. Nález oznámili až vtedy, keď z predpokladaných sedemsto-osemsto hrobov zostalo posledných stošesťdesiatpäť. Škoda, že sa to stalo tak neskoro, lebo pravdepodobne aj pod Zoborom ležali typické staromaďarské hroby vedľa slovanských v prirodzenej, pokojnej symbióze. Je zaujímavé, že viaceré dokumentovali návrat k pohanstvu, mŕtvi dostali k životu na druhom svete rozličné nástroje, zbrane, mince, ale aj jedlo a nápoje na dlhú cestu. Ťažko povedať, či návrat k pohanstvu pripísať starým Maďarom, je to však nečakané v Nitre, ktorá mala najstarší kostol, biskupa a azda aj kláštor na Zobore. Napokon aj v Pohansku pri Břeclavi vyrástol na mieste predsiene kostola pohanský kultový objekt, a pravdepodobne pohanská bola aj kruhová priekopa v Mikulčiciach, na miestach, ktoré starí Maďari nikdy nedobýjali.

Pohrebisko pod Zoborom dokazuje, že v 10. storočí stálo v Nitre bližšie neznáme sídlo so stovkami obyvateľov, čulým hospodárstvom, kvitnúcim remeslom, dokonca aj obchodom (v hroboch boli výrobky dovezené z iných miest). Žili v ňom aj šperkári: v hroboch sa našlo sedemdesiattri strieborných záušnic osobitého nitrianskeho typu, ktorý priamo nadväzuje na veľkomoravské šperkárstvo. Napokon aj na bratislavskom hradnom vrchu život neprerušene pokračoval v 10. aj 11. storočí, zdá sa dokonca, že v tom istom čase slúžil ako sídlo správy.

A tak je to nielen v Bratislave a Nitre, a nielen na Slovensku. Archeologické objavy z 10. storočia v Karpatskej kotline a na severnom Balkáne majú tak veľkú spoločnosť, že archeológovia ich zaradili do osobitnej belobrdskej kultúry (meno dostala podľa náleziska Belo Brdo pri Osijeku v Slavónsku), ktorá je akousi zmesou rozličných kultúrnych prúdov 9. a 10. storočia so zreteľným podielom staromaďarských, avarských, byzantských, západoslovenských a východoslovenských prvkov. Podiel starých Maďarov charakterizujú najmä šperky a jazdecké hroby. Český archeológ Zdeněk Váňa sa pokúsil určiť belobrdskú kultúru historicky; podľa jeho názoru nesúvisí s príchodom starých Maďarov, ale so zmenou ich životného štýlu po porážke pri Lechu v ro-

ku 955 - a to je taký významný medzník, že si ho treba pripomenúť, aj keď sa viaže na udalosti, ktoré sa odohrávali ďaleko od našich hraníc.

V júli 955 prepadlo asi dvanásťtisícové vojsko starých Maďarov Bavorsko a Švábsko. Viedli ho vojvodcovia Bulču, Lél a Šúr. Lél plienil južné Nemecko, zvyšok bojovníkov obľahol bavorské mesto Augsburg na brehu rieky Lech. Nemecký kráľ Oto I. zhromaždil armádu a vytiahol na pomoc obliehanému mestu. V jeho vojsku boli Bavori, Lotrinčania, Frankovia, Švábi a asi tisíc českých jazdcov. To je mimoriadne zaujímavá okolnosť, aj ona dokresľuje úlohu starých Maďarov v našich dejinách, lebo tí ešte pred krátkym časom bojovali s pomocou Čechov so Sasmí a Frankami. Maďari prebrodili rieku Lech, obišli Otovu armádu a napadli české a potom švábske vojská, ktoré stáli mimo bojového poľa v zálohe. Prekvapujúci úder ich sčasti rozohnal, sčasti sa dostali do zajatia. Staromaďarskí bojovníci však nevyužili chvíľu prekvapenia na ďalší boj, ale vtrhli do tábora a začali ho rabovať. Najprv na nich zaútočili franské vojská a oslobodili zajatcov, potom zasiahli do boja Otovi ťažkoodenci, pri nútli starých Maďarov na útek, zničili ich tábor a takmer všetkých pozabíjali. Z celého vojska sa vraj zachránilo iba sedem bojovníkov. Česi porazili aj Lélovo vojsko, ktoré sa na bitke nezúčastnilo, a Léla zajali. Do zajatia padli aj zvyšní dvaja vojvodcovia, a víťazi všetkých troch obesili.

Bitka pri Lechu zavŕšila polstoročné úsilie Nemcov zbaviť sa ničivého staromaďarského tlaku (ak spomínáme Nemcov, pripomeňme si, že okolo roku 920 sa v kronikách začína objavovať pojem Regnum Teutonicorum, kráľovstvo Nemcov, ktorý nahradil dovtedy používaný názov Východofranská ríša). V roku 924 si kráľ Henrich I. kúpil mier za prísľub trvalého platenia tribútu. V takto získanom čase vybudoval viaceré pevné hrady a zorganizoval vojsko. Keď v roku 932 prestal platiť, starí Maďari Nemcov napadli, ale v bitke pri Merseburgu v roku 933 utrpeli veľkú porážku. V už spomínanom diele Odplata sa začiatok bitky opisuje takto: „Boj sa začína bez meškania, a tak na strane kresťanov počuť časté sväté a obdivuhodné volanie Kyrie eleison, Pane, zmiluj sa nad nami, a na ich strane ohavné a diabolské huj, huj.“ Liudprand opísal aj bitku pri Lechu a svoje rozprávanie skončil takto: „Z Božej milosti prevahou najsvätejšieho kráľa Ota zastrašení neodvážili sa ani muknúť.“

Anonymova kronika sa porážke pri Lechu vyhla tým, že zrejme zámerne pomiešala viacero udalostí do jedného celku:

Náhrdelník s dvoma veľkomoravskými gombíkmi.

Záušnice nitrianskeho typu.

Cisár Oto I. v dvoch podobách: v majestátnej podobe na novodobej maľbe

a v poníženej na ilustrácii v stredovekej Obrázkovej kronike.

„Neskôr, v piatom roku panovania kráľa Konráda, Lél, Bulču a Botond, vznešení a preslávení bojovníci kniežaťa Zultu, vyslaní svojim pánom, spustošili oblasti Alamanska a privlastnili si mnohé ich majetky. Lél a Bulču však boli ohavnou ľstou Bavorov a Alamanov zajatí a pri rieke Inn popravení na šibenici. Botond a ďalší maďarskí bojovníci, ktorí ešte zostali, videli, že podlou lžou nepriateľov sa dostali do úzkych, postavili sa im statočne a zmužilo. A nedali sa od seba oddeliť, predovšetkým sa brali pomôcť tým v nebezpečenstve a, revúc ako ranené levy, vpadli doprostred boja a nepriateľov masakrovali hrozným vraždením. A hoci aj boli porazení, predsa svojich premožiteľov premohli, súc mocnejší a udatnejší, a školili ich hrozným krviprelieváním. Šťastné sú teda vojenské výpravy Maďarov.“

Rovnako viaceré mladšie uhorské kroniky opisujú situáciu v rozpore s historickou realitou. Zajatý Lél si vraj pred popravou vyžiadal trúbu, lebo si chcel ešte naposledy zatrúbiť. Keď mu ju dali, rozbil ňou cisárovi hlavu, lebo podľa pohanskej viery mu od tej chvíle bude musieť slúžiť na druhom svete. Nie je to pravda - Oto Veľký zomrel osemnásť rokov po bitke pri Lechu - ale je to zaujímavé a pre nás poučné; rozprávanie stredovekých kroník je veľmi farebné (plnili úlohu historických románov), treba ich však čítať s výhradami.

Vráťme sa však k belobrdskej kultúre. Povstáva z rôznorodých prvkov, ale v podstate je jednotná, podiel Slovanov a starých Maďarov sa nedá rozlíšiť. Nebol to jednoznačný svet: stretnutie so starými Maďarmi na niektorých miestach vyústilo do otvoreného boja, inde sa skončilo platením tribútu za mier a nezriedka aj bojovým spojenectvom.

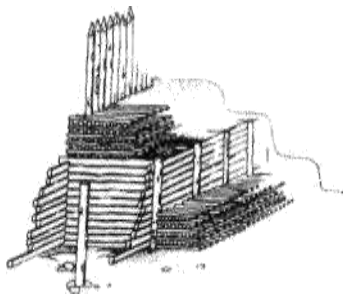
O prvej možnosti sme si prečítali v Anonymovej kronike, a tak pri nej aj zostaňme, pravda, bez toho, aby sme zabudli na výhrady, ktoré sme voči nej vyslovili. Stretnutie Arpáda s haličským kniežaťom sa opisuje takto:

„A na štvrtý týždeň prišiel knieža Álmoš spolu so svojimi do Haliče a vybral tam miesto na odpočinok. Keď o tom počul haličský knieža, šiel so všetkými svojimi bosý (ceremoniál, ktorý sa v tých časoch používal na znak poníženia a pokory) naproti kniežaťu Álmošovi a odovzdal mu rôzne dary. Po tom, ako otvoril bránu mesta Haliče, prijal ho za hosťa sľaby vlastného pána. Dal mu svojho jediného syna spolu so synmi ostatných veľmožov krajiny za rukojemníkov a navyše mu daroval desať vynikajúcich arabských koní, tristo (ďalších) koní so sedlami a s uzdami, tritisíc hrivien striebra, dvesto hrivien zlata a kniežaťu a všetkým jeho bojovníkom daroval prenádherné šaty.“

Kovania zo staromaďarského hrobu v Zemplíne.

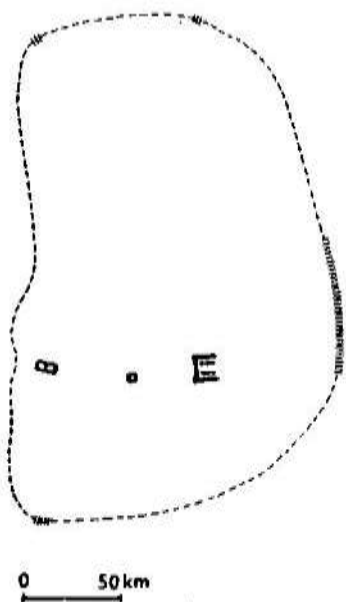

Rekonštrukcia opevnenia.

Stopy po drevenej konštrukcii opevnenia.

Nesmieme zaujímavá je kapitola O kniežati Menumoroutovi; dokladá spo- luprácu veľmožov oboch národov, lebo - ako napísal Richard Marsina - „už na začiatku 10. storočia s'ťažujú sa bavorskí biskupi pápežovi, že niektorí podu- najskí Slovania sa celkom dali do služieb starých Uhrov a prijali spôsob ich života, ba že sa spolu s nimi zúčastňujú aj na lúpežných výpravách za hranice svojej vlasti". Dokladá to napokon aj neskoršia sobášna politika Arpádovcov, ktorí si veľmi často vyberali slovanské nevesty.

Pravda, ani v tomto prípade nezabúdajme, že úlohou Anonymovej kroniky bola oslava víťaznej arpádovskej dynastie, a ako dosvedčuje povest' s Lélou trúbou, tejto úlohe muselo ustúpiť všetko ostatné:

„Keď Menumorout počul, že Ušubu a Velek, najvznešenejší to bojovníci kniežaťa Arpáda, prichádzajú proti nemu s veľkým vojskom, pred ktorým tiahnu ešte Sikuli, zľakol sa viac, ako bolo treba. Neodvážil sa vydat' proti nim, lebo počul, že knieža Arpád a jeho bojovníci sú príliš silní v boji, že zahna- li Rimanov z Panónie a že spustošili pohraničie murských Korutáncov, že ostrím svojich mečov zahubili mnoho tisíc ľudí, že obsadili krajinu Panón- cov a ich nepriatelia utiekli pred nimi. Vtedy knieža Menumorout, zanecha- júc množstvo bojovníkov na hrade Bihar, s manželkou a dcérou utiekol pred nimi a začal prebývať v lese Igfon. Ušubu a Velek a celé ich vojsko neohro- zene postupovali proti hradu Bihar a utáborili sa pri rieke Jószás (Malý Kriš v dnešnom Rumunsku). Na tretí deň zoradili vojsko a so zámerom bojovať sa vydali proti hradu. Proti Ušubuovi a jeho vojakom sa však vydali do boja vojaci zhromaždení z rôznych národov. No Sikuli a Maďari šípami zahubili množ- stvo ľudí. A Ušubu a Velek ich prakmi zabili stodvadsaťpäť. Boj medzi nimi trval dvanásť dní a z Ušubuových bojovníkov bolo zabitých dvadsať Maďarov a pätnásť Sikulov. Na trinásty deň Maďari a Sikuli zasypali hradné priekopy a chceli pristaviť rebríky k múrom. Keď vojaci kniežaťa Menumorouta vide- li udatnosť Maďarov, začali prosiť oných dvoch veliteľov ich vojska o milosť. Otvorili hrad a prišli bosí, pokorne prosiac, pred Ušubuho a Veleka. Ušubu a Velek ich dali na starosť strážam a potom vstúpili do hradu Bihar, kde našli mnoho majetku tamojších vojakov. Keď sa to Menumorout od utieknuvších dozvedel, dostal obrovský strach. A poslal svojich poslov s rôznymi darmi k Ušubuovi a Velekovi a požiadal ich, aby naklonení (ako on) k mieru dovolili ísť jeho poslom ku kniežaťu Arpádovi. Tí mu mali oznámiť, že Menumorout, ktorý predtým kniežaťu Arpádovi prostredníctvom svojich poslov spupne,

Tvar bratislavského hradiska s vyznačením kostola, jednoduchého príbytku a paláca.

na spôsob Bulharov oznámil, že mu odmieta dať čo len piadzeme, teraz - po tých istých posloch - mu dáva na známosť, aby nepochyboval o tom, že ako porazený a pokorený mu odovzdá celé svoje panstvo a jeho synovi Zultovi dá svoju dcéru. Ušubu a Velek schválili jeho úmysel a poslali s jeho vyslancami aj svojich poslov, ktorí by ich pána, knieža Arpáda, tiež požiadali o mier. Poslovia prišli na ostrov Čepel, pozdravili knieža Arpáda a na druhý deň mu odovzdali Menumoroutovo posolstvo. Knieža Arpád ho po porade so svojimi veľmožmi ocenil a pochválil, a keďže už počul, že Menumoroutova dcéra je v takom istom veku ako jeho syn Zulta, nemienil Menumoroutovu prosbu odmietnuť. A prijal teda jeho dcéru za Zultovu manželku, spolu s prisľúbenou dŕžavou. Pošlúc poslov k Ušubuovi a Velekovi, prikázal, aby po zásnubách prijali Menumoroutovu dcéru za manželku pre jeho syna Zultu, aby priviedli so sebou synov obyvateľov vzatých za rukojemníkov a aby kniežaťu Menumoroutovi odovzdali hrad Bihar."

A tak by sme na záver tejto kapitoly mohli pripomenúť ono príslovičné komu ako. Dejiny nie sú jednoznačné a my nemáme šancu pochopiť ich v úplnosti, kým si ich neposkladáme z mozaiky príbehov (a aj to bez nároku na istotu). Už dvakrát sme sa na veľkomoravských hradiskách stretli so stopami násilia a skazy, no napokon sa ukázalo, že Pobodim (pravdepodobne) neprežil čas vzniku Veľkej Moravy, a rovnako nejestvuje nič, čo by dovolilo pripísať skazu Velehradu starým Maďarom. Pripomeňme si súperenie moravských archeológov, o ktorom sme hovorili v kapitole Tušenie Velehradu a správu zachytenú vo Fuldských análoch z roku 899: „(Bavori) oslobodili aj chlapca Svätopluka, syna niekdajšieho vojvodu Svätopluka, a jeho ľudí z obkľúčeného hradiska, v ktorom boli uväznení. Samo hradisko potom zapálili a vyslobodených zajatcov z milosrdenstva odvedli so sebou do vlasti." Možno azda vylúčiť, že *obkľúčeným hradiskom* bol Velehrad, a nie Nitra, ako si myslí väčšina historikov?

Možno áno, a možno nie. Ak by história bola učiteľkou múdrosti, ako sa hovorí, potom by tou múdrosťou mala byť skepsa a odvaha vzdať sa ustálených právd.

K príbehu stratenej bitky už azda ani niet čo doložiť.

O nejednoznačnosti dejín svedčia aj niektoré nálezy z Bratislavského hradu: kameň s rímskym nápisom, objavený v murive kostola, a fľaša antického charakteru z pohrebiska.

Náhrdelník z ametystových, krištáľových, jantárových
a sklených korálikov z Ducového.

Keď sme pred niekoľkými rokmi nakrúcali na Kostolci film Kostolík takmer zázračný, fúkal ľadový vietor, pred ktorým sa nedalo skryť. Na zmodrených tvárach členov televízneho štábu sa dala čítať otázka: čo tu vlastne hľadáme? Pritom odpoveď bola priamo pred nami, archeologický skanzen, múzeum v prírode, mohutná palisáda z dubových kolov, rekonštruované zruby, no najmä zvyšky kostolíka, za ktorým sme sem prišli.

Otázka, čo tu hľadáme, no najmä, čo tu hľadali tí pred nami, je zásadným problémom pamätného miesta. Čiastočnú odpoveď ponúka sám vrch Kos-tolec, ktorý akoby sa vysunul z horského masívu do údolia Váhu; preto tu tak strašne fúka. Týči sa nad krajinou a ponúka pohľad na reťazce hôr, na Biele a Malé Karpaty, od ktorých ho delí vážska dolina, a na Považský Inovec, ktorý má rovno za chrbtom. Tri takmer rovnobežné rieky, Morava, Váh a Nitra, tu vytvorili osobitné svety. O Pomoraví sme už hovorili, v časoch nášho príbehu zaujalo svet, dalo meno síce nedlhej, ale pre slovenské dejiny veľmi významnej kapitole. Aj Ponitrie sme už spomínali, no zatiaľ čo Morava sa postupom času rozdelila na dve nezriedka nepriateľské kráľovstvá, České a Uhorské, Nitra sa nikdy nezriekla úlohy kľúčového svedka zrodu Slovákov. A Považie je celkom originálne. Vytvára ho najdlhšia a najmohutnejšia rieka, ktorá sa na Slovensku začína i končí, a v čase, keď boli rieky najdôležitejšou cestou, spojnícou, komu- nikáciou, spájala do jedného celku vari dve tretiny krajiny, ba na konci svojej púte sa spojila s Nitrou a cez Dunaj aj s Moravou. Nie je náhoda, že v časoch národného obrodzenia sa Váh stal slovenskou národnou riekou. Pravda, vtedy to bola celkom iná rieka, čistá a nespútaná, čo dnes, v časoch priehrad

a nepekných cudzích slov (meliorácie, exhaláty atď), možno len domýšľať. Na Kostolci však možno domýšľať vcelku bez ťažkostí, aj vo vysušenej nížine ešte vždy cítiť široké meandre, ktoré sa rozlievali od hôr k horám celé kilometre. V údolí, ktoré mu hory vyhradili, Váh divo vyvádza, menil sa z povodne na povodeň, vytváral

Náhrdelník zo strieborných filigránových, krištáľových, ametystových a fluoritových korálikov.

Pár ostrôh zdobených striebornou tauziou z bojovníckeho hrobu z polovice 9. storočia.

Foto: archív AÚ SAV v Nitre.

Alexander Ruttkay (s Pavlom Dvořákom).

Pod každým balvanom ležal - hrob.

nové ramená a opúšťal staré, napájal močiare, ktoré sa nedali prebrodiť ani preplaviť; iba kde-tu boli pevné body, po ktorých prechádzali cesty, a to práve tu, pod Kostolcom, ako to dodnes dokladajú chotárne názvy: Horný a Dolný brod a priamo na úpätí Kostolca obec Ducové, kedysi Ducibrod, názov, ktorý až nástojčivo pripomína latinské slovo „dux“, vodca.

Je to náhoda alebo svedectvo o pamäti národa?

Ducové leží v centre historického jadra Veľkomoravskej ríše, na hraniciach Moravského a Nitrianskeho kniežatstva. Spomeňme si na Pobodim (kapitola Okamihy pobodimskej skazy), leží oproti, na druhej strane vážskej nivy, strá-žil okolie Nitry až do chvíle, keď Mojmir vyhnal Pribinu a obidve kniežatstvá spojil do jedného. Aj Kostolec akoby strážil vážske brody, pravda, o kus ďalej, za inej historickej situácie, keď sa zmenili čo ako pomyselné hranice.

Z temena Kostolca vidieť Považie ako na dlani, čo v reči vojakov znamená strategickú polohu. Kostolec je jedným z kľúčov, ktorým sa uzatvárala cesta juh - sever, ale aj východ - západ, stál v ceste každému, nech sa vybral na ktorúkoľvek stranu.

Ešte predtým ako prišli výskumníci a po nich múzejníci, pôsobil Kostolec celkom nenápadne: vápencová plošina s idylickým trávnikom a úchvatnou vyhlídkou. Ponúkala výhľad, ale aj bezpečné bývanie, ideálny priestor na dozor nad spomenutou križovatkou: rovná ako stôl, takmer po celom obvode pod ochranou skalných brál. Mala ešte jednu zvláštnosť, desiatky balvanov porozhadzovaných po trávniku, boli nápadné nielen veľkosťou - viaceré vážili aj tonu - ale aj skladbou: žula, pieskovec, vápenc, bridlica. Originálna zbierka, ťažko uveriť, že je dielom prírody. A ani nebola, lebo pod každým balvanom ležal hrob, čo sa, pravda, ukázalo až neskôr; spočiatku to bola hádanka, ktorá čakala na rozlúštenie. Čakala a vábila; vábila viacerých, no napokon sa stala korisťou chlapca, ktorý sem chodil na bicykli z neďalekých Piešťan, pravda, až vtedy, keď z neho vyrástol významný archeológ - Alexander Ruttkay. Výskum na Kostolci patrí medzi vrcholy jeho vedeckej kariéry. Keď totiž zdvihol balvany a prenikol do starých hrobov, ukázalo sa, že pod nimi je ešte jeden cintorín z čias Veľkej Moravy a naokolo stopy po katastrofe, spálené palisády, zhorenisko panského dvorca, zničený kostolík. Radiouhlíková skúška ukázala, že ničivý požiar vypukol v rozmedzí rokov 940 - 970. Oheň, nárek a krv, to je podľa tradície typický znak strednej Európy prvej polovice 10. storočia; koho mohli prekvapiť stopy po ničení z tých čias!

Zlaté a strieborné šperky z obdobia Veľkej Moravy.

Foto: archív AÚ SAV v Nitre.

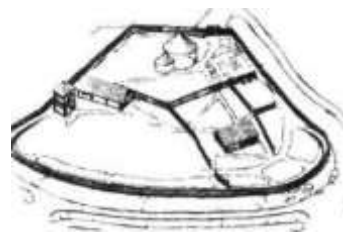
Archeologický výskum odkryl na temene Kostolca asi polhektárový lichobežníkový priestor, ktorý chránil prikrý skalný zráz, iba na dvoch miestach prerušený úzkou, dobre strážiteľnou šíjou zo severu a z protihľahlej strany pozvoľna stúpajúcou lúkou, po ktorej sa dá dnes na Kostolec pohodlne vyjsť aj osobným autom. V týchto miestach bola slabina opevnenia, preto tu vyrástol vysoký val a priekopa. Vybudovali ich ľudia ešte v praveku, v bronzovej dobe, veľkomoravský staviteľ iba vyčistil priekopu, opravil val a na jeho vrchole vztýčil palisádu. Najvyšší bod hradby bol asi desať metrov nad dnom priekopy, čo bola obrovská výhoda pre obrancu, ktorý mal prípadného útočníka hlboko pod sebou. Palisáda bola mohutná, postavená z hrubých (20 až 25 centimetrov) otesaných dubových brvien zarazených do zeme a zaliatych vápennou maltou. Podľa odtlačkov v malte brvná boli vysoké okolo poltrefa metra. Do palisády viedla mohutná brána, takisto z dubových brvien. Za ňou stál kamenný kostolík, naokolo s nevelkým cintorínom. Od pevnosti ho oddeľovala druhá vnútorná palisáda, priestor za ňou tretia palisáda rozdeľovala na dvoje. Vo väčšej časti stáli dva zruby. Vo väčšom zrube boli tri miestnosti s dlážkou z vylievanej malty, v ktorej sa odtlačili obrysy dubových brvien obvodových stien, hrubé 14 až 16 centimetrov, a tenších vnútorných priečok. V malte sa zachovali odtlačky vnútorného zariadenia, nábytku, spleť jamôk, ktorú ťažko rozlúštiť, iba pánt a klinec pri jednej zo stien hovoria jasnejšou rečou: azda tam stávala truhlica.

Pri dome bola vyššia vežová stavba, možno útočisko vo chvíľach najväčšieho ohrozenia. Obe stavby vykurovali kamenné krby s bočným odvodom dymu, čo bol v tých časoch luxus.

Za druhou palisádou bola tretia, ktorá oddeľovala pána na Kostolci od jeho vojakov, bojovej družiny. Aj tu sa našli stopy po budove, žiaľ, len nezreteľné, ťažko z nich vyčítať niečo presnejšie.

V opevnení nežilo nikdy viac ako 60 - 70 ľudí, nešlo teda o veľké hradisko pre všetkých ako v Pobedime, pre stovky a niekedy aj tisícky ľudí, ale o opevnený dvorec, predchodcu hradu, sídlo veľmoža a jeho družiny. Nenašli sa napríklad nijaké stopy po práci remeselníkov, typické pre veľkomoravské hradiská. Je to svedectvo o zmene spoločnosti, feudál - vojak sa oddelil od tých, čo ho živili, a odsťahoval sa do vlastného opevneného priestoru. Je to zmena, ktorá prišla z vyspelejšieho západu, z Franskej ríše.

O vyčlenení vládcov z pospolitého sveta svedčí aj kostolík, rotunda dlhá vyše dvanásť metrov (vrátane apsidy) a takmer deväť metrov široká. Bol to

Rekonštrukcia dvorca v Ducovom (podľa A. Ruttkaya a J. Albrechta).

Rekonštruované opevnenie.

Výskum dodnes viditeľnej priekopy.

Foto: archív AÚ SAV v Nitre.

Model dvorca

(A. Ruttkay - A. Arpáš). Foto:
archív AÚ SAV v Nitre.

Veľmožský dvorec na Kostolci
nad Ducovým.

súkromný kostol, majetok feudála, s miestom pre pána a jeho družinu. Rotunda z Ducového je najlepšie zachovanou stavbou z územia Veľkej Moravy. Zostali z nej nielen základy, ale aj kusy obojstranne omietaných múrov, znútra dokonca maľovaných. Je to dokonalé majstrovské dielo: steny kostolika tvorila tenká kamenná škrupina, ktorá sa dvíhala do výšky viac ako siedmich metrov.

Okolo kostolíka býval malý cintorín, asi dvadsaťpäť hrobov vytesaných hlboko do skaly, jeden vedľa druhého, s chodníkom, ktorý sa vinul pomedzi hroby od kostola do vnútornej časti palisády. V hroboch zväčša ležali muži s ostrohami a bojovými nožmi, s odevom v kolenách zopnutým na jazdecký spôsob, niekoľko žien dostalo do hrobu zlato aj striebro.

Vo vydelenej, asi dva metre hlbokoj skalnej hrobke ležali dvaja ľudia, mladík a dospelý muž, v truhlách postavených pri protifaľných stenách. Alexander

Ruttkay mi raz povedal, že keď hrobku odkryli, zem medzi truhlami bola ušlia-paná, akoby do hrobky viedli schody alebo aspoň rebrík, po ktorom k svojim pánom zostupovali ich najbližší. Azda sa prichádzali pomodliť, spomínať, ra- diť. Škoda, že nevieme, ako tí dvaja zomreli, ale ak by aj zahynuli v boji, neboli porazení, keď ich pochovali s takou úctou.

Bol jeden z nich posledným pánom na Kostolci? Alebo ten posledný zo- stal ležať kdesi na spálenisku?

Ale to je už otázka z úvodu: čo tu hľadali? Prečo sa usadili práve na tom- to mieste? Komu slúžili? S ich osudom sa spája aj ďalšia otázka: ako skončil panský dvorec na Kostolci? Poznáme čas jeho konca, prišiel pravdepodobne po bitke pri Lechu, ktorá zastavila koristnícke vpády na západ a obrátila po- zornosť starých Maďarov na sever. Pevnosť na Kostolci sa možno nepodrobila, vzdorovala, preto ju dobyli a zničili.

Dnes už osamelý kostolík na kopci nad Nitrianskou Blatnicou, v bezprostrednej blízkosti Ducového.

Hrob pána na Kostolci

a neznámeho mladého muža.

Rotunda, autentický stav po odkrývke v roku 1968.

Je to možné, ale rovnako možné je aj to, že dvorec vyhorel pre neopatrnosť posádky, ako sa veľmi často stávalo aj v neskorších časoch. Možno zhorel už opustený a nepotrebný. Spomeňme si na Pobeďim, ani ten nikto neobnovil, po zmene historickej situácie jednoducho nebol potrebný. Aj teraz sa zmenila situácia; Kostolec prežil dokonca dve prelomové zmeny: pád Veľkej Moravy a porážku starých Maďarov pri Lechu. Možno už aj on bol zbytočný; hrad Beckov, ktorý leží nevelký kus proti toku Váhu, v úzkom hrdle medzi horami, sa priam ponúka ako náhrada.

Všetko je možné, ale iba jedno isté: kostolík nezanikol, prežil aj posledné- ho pána na Kostolci. Zostal slúžiť aj po skaze pánovho dvorca. Veď či to nie je zvláštne, ak bohaté hroby nik nevykradol, nezneuctil? Zrejme preto, lebo ani po požiari sa tu neprestalo pochovávať, naopak, hrobov, chudobných aj bohatých, plytkých i hlbokých, ešte pribudlo. A to je tá chvíľa balvanov, o ktorých sme hovorili na začiatku. Na nových mŕtvych ukladali veľké ploché kamene, ktoré brali nielen priamo z Kostolca, ale privážali z miest vzdialených aj desiatky kilometrov, kde nebohí žili. Trvalo to až do polovice 15. storočia. Tisícdeväťsto preskúmaných hrobov predstavuje slovenský rekord, ak by sa v takej oblasti rekordy zaznamenávali. Pravda, nový cintorín už nerešpektoval palisádu, hroby ju pretínajú, zasahujú do jej základov, už po nej zrejme nezostalo ani stopy. Ale kostolík stál prinajmenšom do 11. storočia, prežil palisádu i zruby; kamene a malta z jeho múrov sa našla v hroboch z 11. - 12. storočia ako doklad jeho zanikania. Je to zvláštne, ba možno aj príznačné, že v tom istom čase ožili pohanské zvyky, v hroboch boli zvieracie kosti, slepačie vajcia, kosti kohúta, ktorý sa aj v moderných časoch považuje za magické zviera, zmoka. Nebolo nikoho, kto by strážil cirkvou predpísaný pohrebný obrad, posledný farár odišiel a nový sa už neobjavil.

- Má to historickú logiku, - povedal mi pred rokmi Alexander Ruttkay.
 - V časoch vlády svätého Štefana, teda okolo roku tisíc, buduje sa v Uhorsku nová cirkevná organizácia. Pochovávať sa smelo len na vysvätenej pôde, pri kostoloch, pod dozorom kňaza, za pohanské hroby v hájoch a na lúkach, pod posvätnými stromami alebo priamo v obci sa prísne trestalo, kostolov však bolo málo, a tak veľkomoravský kostolík nad Ducovým slúžil aj okolitým obciam. Preto pribudlo toľko hrobov. Od polovice 12. storočia ich pomaly ubúda, v tom čase si okolité obce už zrejme postavili vlastné kostoly. Rotunda sa pomaly rozpadávala a napokon celkom zmizla. Na Kostolci sme našli stopy po

základoch chatrných, ľahkých a nepevných budov z 15. storočia, vrch v tom čase zrejme slúžil už len ako útočisko v nepokojných časoch.

Na záver rozprávania by sme sa mohli vrátiť k premrznutému televíznemu štábu. Nakrúcal na Kostolci film *Kostolík takmer zázračný*, lebo ten kostolík je naozaj taký, má viac ako tisíc rokov, a ešte vždy žije: jeho zvyšky 5. júla 1990 na deň Cyrila a Metoda znovu vysvätili a každoročne sa v ňom slúžia omše na oslavu výročia príchodu byzantskej misie. Ak by som použil slovo *znovu- zrodienie*, možno by to bolo trochu sentimentálne, ale pekné, lebo je pekné, ak národ nezabúda na svoju minulosť, dejiny, tradície.

Náznaková rekonštrukcia dvorca.
Foto: archív AÚ SAV v Nitre.

Televízny nárek nad mŕtvym pánom na Kostolci obstaral Gejza Kendy, režisér filmu *Kostolík takmer zázračný*.

Murivo rotundy po pamiatkovej úprave.

Z vrcholu Kostolca vidieť okolitú krajinu ako na dlani.

A silver ring from the 11th century, featuring a complex, braided or woven design. The ring is made of silver and has a circular shape with a slightly irregular, handcrafted appearance. The design consists of multiple strands of silver wire that are intricately woven together to form a textured, almost fabric-like surface. The ring is shown against a plain white background, which highlights its metallic sheen and the detailed craftsmanship of the weaving. The lighting creates soft shadows, emphasizing the three-dimensional quality of the braided pattern.

Strieborný prsteň z 11. storočia.

Tento príbeh má s predchádzajúcim príbehom o poslednom pánovi na Kostolci veľa spoločného. Predovšetkým však piešťanského chlapca, budúceho archeológa Alexandra Ruttkaya, ktorého takmer pred päťdesiatimi rokmi priviezol raz bicykel ku kostolíku v hustom lese na chrbte Považského Inovca, na ďalšie miesto, ktoré skrývalo tajomstvo, a on, trinásťročný chlapec, azda tušil, že mu ho raz vezme. Určite iba tušil, lebo ešte aj dnes ťažko uveriť, že tiché miesto uprostred hôr by mohlo kedysi patriť k významným.

Kostolík sv. Juraja stojí na malej lúke, na rovnej plošine pod miernym svahom, ktorý sa končí v lese a vrcholí pieskovcovým súsoším. Je naozaj zvláštne, akú atmosféru majú sochy napoly skryté v zeleni, akoby ich tam niekto zabudol, lebo naozaj ťažko pochopiť, čo hľadajú sochy v lese, a ešte zvláštnejšie sa človek cíti, ak sa obráti a zahľadí na kostolík pod sebou. Vlastne ani neviem, či je slovo kostol namieste, aj keď som ho použil v zdobnине; na označenie Ďurka, ako sa tu familiárne hovorí, sa zvyčajne používa slovo kaplnka, no mne sa to vidí málo, lebo toto je naozajstný kostol, kam vchádzajú veriaci, kostol s oltárom a emporou, chórom, dreveným balkónom, ktorý v románskych časoch býval vyhradený zemepánovi a jeho rodine. Lebo Ďurko je románsky kostol, to neutaja ani barokové okná, baroková veža, baroková zobračovňa - stačí si trochu dlaňou pricloniť obzor, aby oči videli len rotundu a apsidu, svätyňu, a do mysle sa vtisne čosi na spôsob stroja času, návratu do dávnej minulosti, ktorý v tichu lesa a zelenom odlesku svetla núti k zamysleniu, rozjímaniu.

Dolu pod kostolíkom je obec Nitrianska Blatnica, susedka slávnej Radošiny, a hore rovnako pamätný vrch Marhát; ak je vraj celkom jasno, vidieť z neho do troch štátov: Česka, Rakúska a Maďarska. Nemôžem to odprisahať, lebo keď sme nakrúcali film Blatnický matuzalem, až tak veľmi jasno nebolo, ale niečo sme predsa len videli; keď sme zišli dolu do polí, asi v polovici horského svahu sa celkom jasne dal rozoznať skalný ostroh, zreteľne odsadený od

Nádherná strieborná náušnica.

Železný kľúč objavený v najstaršej vrstve,
až pri základoch kostolíka; možno bol
pôvodne ukrytý v štrbine múra
v 9., najneskôr v 11. storočí.

kopca. Tam, uprostred stromov, je miesto, kde stojí Kaplnka svätého Juraja, kostolík, kostol, ako sme si už povedali, Ďurko.

Dnes je to osamelá stavba, ale niektorí ľudia sa ešte pamätajú, že neďaleko stála horáreň. V záchvate čohosi, na čo nemám meno, ju v roku 1962 buldozénom zvalali a navršíli na kopu. Stala sa nenapraviteľná škoda, lebo horáreň bola pôvodne pustovňa z polovice 17. storočia.

Je to pamätné miesto. V listine zo 14. storočia sa spomína poloha Ďurko, a je to určite toto miesto, hoci o kostolíku listina mlčí; možno sa o ňom ani nevedelo, v tom čase bol možno zrúcaninou. Kostolík sa totiž spomína až v roku 1530, keď ho vdova po Jurajovi Turzovi, Anna Fuggerová, azda na pamiatku svojho muža, „nanovo vztýčila“.

Ruiny, ktoré znovu zaklenuli a zastrešili, neboli v tom čase vyššie ako dvadtri metre, čo sa pod omietkou dá rozoznať dodnes. Opravený kostolík mohol neskôr slúžiť evanjelikom, Turzovci patrili k najpoprednejším rodom, ale časy boli neisté a nepokojné, a tak kaplnka znovu spustla. Nie nadhlo. Rok 1655, vyznačený na veži kostolíka, pripomína barokovú prestavbu. Kostol prevzali katolíci, opravili ho, dali mu nové barokové okná, vežu, pustovňu, čo vidieť dodnes, a asi školu, z ktorej zostala už len spomenutá kopa. Pustovňa mala dve miestnosti a pustovníci, ktorí v nej žili, sa údajne až do 19. storočia venovali vyučovaniu.

Z roku 1806 jestvuje ďalší písomný doklad, slávna Mappa generalis regni Hungariae, známa ako Lipského mapa, pretože ju vyhotovil Ján Lipský, rodák zo Sedličnej pri Trenčíne, vtedy slávny kartograf a vojenský teoretik, vojak, neskôr plukovník, ktorý do nej zapísal názvy miest, obcí, riek, jazier, močiarov, kanálov a ciest v reči daného miesta, no v našom prípade sa trochu odchýlil, lebo Ďurkovi dal vznešené meno San Georgius.

A to je prakticky všetko, čo možno uviesť s istotou. Jestvuje však ešte jedna informácia v listine kráľa Bela III. z roku 1185, ktorá je síce menej spoľahlivá, ale o to zaujímavejšia, lebo sa v nej spomína akýsi Stojislav, ktorý v boji utrpel také ťažké rany, že kráľ po jeho smrti dal Stojislavovej matke ako odmenu za synovo hrdinstvo do doživotného užívania rozsiahle majetky jej syna. To nebola bežná prax, ženám sa majetky neudeľovali, dostávali ich ako odmenu bojovníci, a ak nebolo mužského potomka, vracali sa kráľovi. Ťažko povedať, čo konkrétne viedlo Bela III. k málo zvyčajnému kroku, je však dôležité, že spomenuté majetky sa volali Sáfew, teda Blatnica, a Stojislav je slovanské

Alexander Ruttkay pri nakrúcaní televízneho filmu Blatnický matuzalem.

meno. Je to naozaj nezvyčajná situácia, ak blatnický šľachtic so slovanským menom dve storočia po páde Veľkej Moravy položí život za kráľa a kráľ sa odvdáči takým spôsobom. Ťažko povedať, či je to náhoda, alebo kus pozoruhodného dejín.

Písomných pamiatok je málo, ľudová tradícia je, naopak, veľmi živá. Na sv. Juraja sa v kostole ešte aj dnes slúži omša, kostolík je odnepamäti pútnickým miestom, za medzivojnovnej republiky sa tu konali trhy a napríklad v roku 1935 sem vraj prišlo až štyridsaťtisíc pútnikov.

Na tomto mieste bolo čosi dávno zabudnuté, tradícia len pripomína, že to nie je obyčajný kostolík, ale rady si s tým nevedela.

A potom sa zistila neuveriteľná vec: Kostolík svätého Juraja má základy - s presnosťou na centimetre - rovnako veľké ako veľkomoravský kostolík v Du-covom, vzdialený len sedem kilometrov po ceste pomedzi horské chrbty. Ďur-ko a Kostolec teda ležia na ceste, ktorá spájala Mikulčice a Nitru. Bolo šťastie, že Kostolec aj Nitrianska Blatnica mali toho istého výskumníka, Alexandra Ruttkaya, lebo ťažko povedať, či by si niekto iný všimol, že vnútorné priemy oboch rotúnd (730 centimetrov) a hrúbka ich múrov (73 centimetrov) sú identické. Všetky rozmery sú odvodené od základnej dĺžkovej miery - 36,5 centimetra, od tzv. longobardskej stopy (obe rotundy majú zhodné aj stavebné rozmery, zvonku merajú vyše 12,2 metra, znútra takmer 11 metrov).

Ňou zamerali aj ďalší veľkomoravský kostol, dvojapsidovú rotundu v Mikulčiciach.

Roku 1975 sa začalo odkrývať okolie a architektúra kaplnky. Ukázalo sa, že v starých múroch možno spoľahlivo rozoznať najstaršiu časť stavby: kruhovú rotundu a podkovovitú apsidu. Mala neobyčajne plytké základy, 20 - 30 cm hlboké, ale miestami opreté o skalné podložie. Pôvodné múry z plochých kameňov spájaných maltou siahali asi do metrovej výšky. Pridané murivo, oddelené jasne viditeľnou cezúrou, vyzeralo celkom inak.

Pred kostolom bol nevelký cintorín - pochovali v ňom asi 150 ľudí. Priestor pre toľkých nestačil, a tak ich ukladali nad seba (isteže, až po uplynutí istého času), miestami až v päťnásobnej superpozícii. Nálezov bolo málo, kresťania nesmeli dávať do hrobov milodary, a tak sa našli len dve mince z čias kráľa Kolomana (1095 - 1116), strieborné a bronzové prstene, strieborné náušnice a záušnice. Pod jedným z hrobov s mincou boli ešte dva rady hlbších hrobov, najspodnejší hrob bol teda podstatne starší ako hrob s mincou. Kedy ho vy-

Prstienky a náušnice z rozsiahleho ranostredovekého pohrebiska v Čakajovciach pri Nitre, kde M. Rejholcová preskúmala takmer deväťsto hrobov zo 7. až 12. storočia, teda od obdobia keramiky pražského typu až do historických čias kráľa Bela II. Pohrebisko v Čakajovciach je jediným pohrebiskom na Slovensku s takmer poltisícročnou kontinuitou pochovávaní v predveľkomoravskom, veľkomoravskom i poveľkomoravskom období, od slovansko-avarských čias až po zmiešanie pôvodného slovanského ľudu so starými Maďarmi.

Hroby pod múrmi kostolíka.

Priestor, kde stál veľkomoravský dvorec.

Z architektúry kostolíka zreteľne vystupuje pôvodná rotunda.

kopali, možno len hádať, zato koniec cintorína je jasný. Prekryla ho prepálená vrstva zeme a v nej črepy z druhej polovice 14. storočia. To je azda jedna zo smutných chvíľ, keď Ďurko zmizol, premenil sa na zbúranisko. Miesto bolo dlhý čas pusté, ale potom Anna Fuggerová kostol „nanovo vztýčila“, a keď znovu spustol, postavili ho takmer nanovo v barokovom štýle.

Ale o tom sme už hovorili.

Pri antropológickom rozbere kostier pod múrmi kaplnky sa zistilo čosi pozoruhodné. V hroboch ležalo málo žien, podobne ako na spomínanom Kostolci. Na Kostolci žili vojaci, muži, členovia bojovníckej družiny, ale pre- čo je to tak i pod Marhátom? Nálezy spod múrov nedávali odpoveď, súviseli so stavbou: nožičky, skoby, klince, kľúč, sekerka, črepy. Viac povedal výskum v okolí. Ukázalo sa, že ľudia tu žili už v staršej a mladšej dobe železnej, po prvý raz pred 2 500 rokmi, a zrejme nie náhodou: červená pôda v lese dokladá dnes už vyčerpané ložiská železnej rudy. Jedna zo starých ťažobných jám s príľahlou haldou, tzv. pinga, má zvláštne meno - Krstiteľnica, azda aj to svedčí o čomsi nepoznanom.

Kľúč k záhadám sa napokon našiel nad kaplnkou. Neďaleko barokových sôch objavili archeológovia takmer nezreteľné stopy po príbytkoch z 9. a 10. storočia. Na skalnom svahu takmer zmizli, ale niektoré boli vhlbené až do kameňa. Vznik, život i zánik nevelkej osady zrejme súvisel so zdrojom železnej rudy, a prítomnosť baníkov vysvetľuje nevelký počet ženských hrobov pri kaplnke: ťažba rudy bola robota pre chlapov.

Pri prameni v úvale pod kostolom sa podarilo objaviť románsku dedinu. Tento objav má jedinečnú hodnotu, na dedinu sa totiž viažu niekdajšie brázdy, dodnes dobre rozoznateľné v lese, zvyšky polí, ktoré ľudia prestali obrábať asi pred 600 - 700 rokmi. Tvoria celkom novú kategóriu historických prameňov. V Anglicku sú známe oddávna, dokonca aj v historických súvislostiach. V čase priemyselnej revolúcie na konci 18. storočia vyhnali vo Veľkej Británii ľudí z polí, ktoré potom premenili na pasienky pre „ľudožravé“ ovce, ako sa vtedy hovorilo. Do pasienkov odvtedy nik nezasiahol, a tak na leteckých snímkach možno dnes rozoznať obrysy niekdajších polí na veľikánskych neporušených plochách.

Na Slovensku sa po prvý raz našli brázdy opustených polí neďaleko hór ráme uprostred lesa pri obci Tehla v okrese Levice: pravidelné pásy medzi stromami, široké ledva šesť, no dlhé až dvesto metrov, v strede vyvýšené

(miestami až o pol metra), na okrajoch s plytkými ryhami, ktoré vytvárali ich hranicu. Boli to posledné stopy po stredovekej dedine Barc (po prvý raz sa spomína v rokoch 1272-1273 ako „terra Borch“), ktorá tu stála od 11. do 16. storočia.

Brázdy v lesoch nad Nitrianskou Blatnicou možno sledovať na rozsiahlej ploche. O dedinách s dnes už zabudnutými menami svedčia napokon aj chotárne názvy: Dvorec, Dechtice, Rajec a ďalšie. Dnes stratené uprostred lesa, v minulosti obrábané polia, obývané, živé osady. Iné také veľké nálezisko s tzv. plužinami na Slovensku už nejestvuje.

Len niekoľko sto metrov od kostolíka, na trochu nižšie položenej horskej lúke, kde dnes rastie ovocný sad, sa našli zvyšky dvoch palisádou opevnených sídiel, staršieho veľkomoravského hradiska a mladšieho dvorca z 10. - 11. storočia. Hradisko zaberalo takmer hektár, dvorec bol o dve tretiny menší. Tým sa vysvetlila záhada longobardskej stopy a totožnosti kaplnky s rotundou na Kostolci. Ďurka zrejme postavili v tých istých časoch ako rotundu v Ducovom alebo dvojapsidovú rotundu v Mikulčiciach. Všetky tri stavby patria do čias Svätopluka a kostol nad Nitrianskou Blatnicou je možno jedinou veľkomoravskou stavbou, ktorá dodnes stojí, stavbou, ktorá nikdy neupadla do zabudnutia, zažívala aj zlé časy, ale vždy slúžila, nikdy sa na ňu nezabudlo. Všeličo sa tu vystriedalo: veľkomoravský opevnený dvorec, banícka osada, románska dedina, protestanti, pustovníci, pútnické miesto, a pritom je to stále ten istý kostolík, blatnický Ďurko - matuzalem.

Zvláštne, že kostolík v Nitrianskej Blatnici je maličký, je to iba kaplnka, rotundy v Ducovom a Mikulčiciach pôsobia mohutne, hoci sú rovnako veľké. Takmer filozofický jav, čosi ako spätná perspektíva: to, čo máme, sa nám vidí nevýznamné, minulosť - veľkolepá. Je to však klamné ako každá perspektíva, aj tá, čo smeruje do budúcnosti. Jestvuje len jeden pevný rozmer: ľudský. Ten neoklame, ale hľadá sa najťažšie.

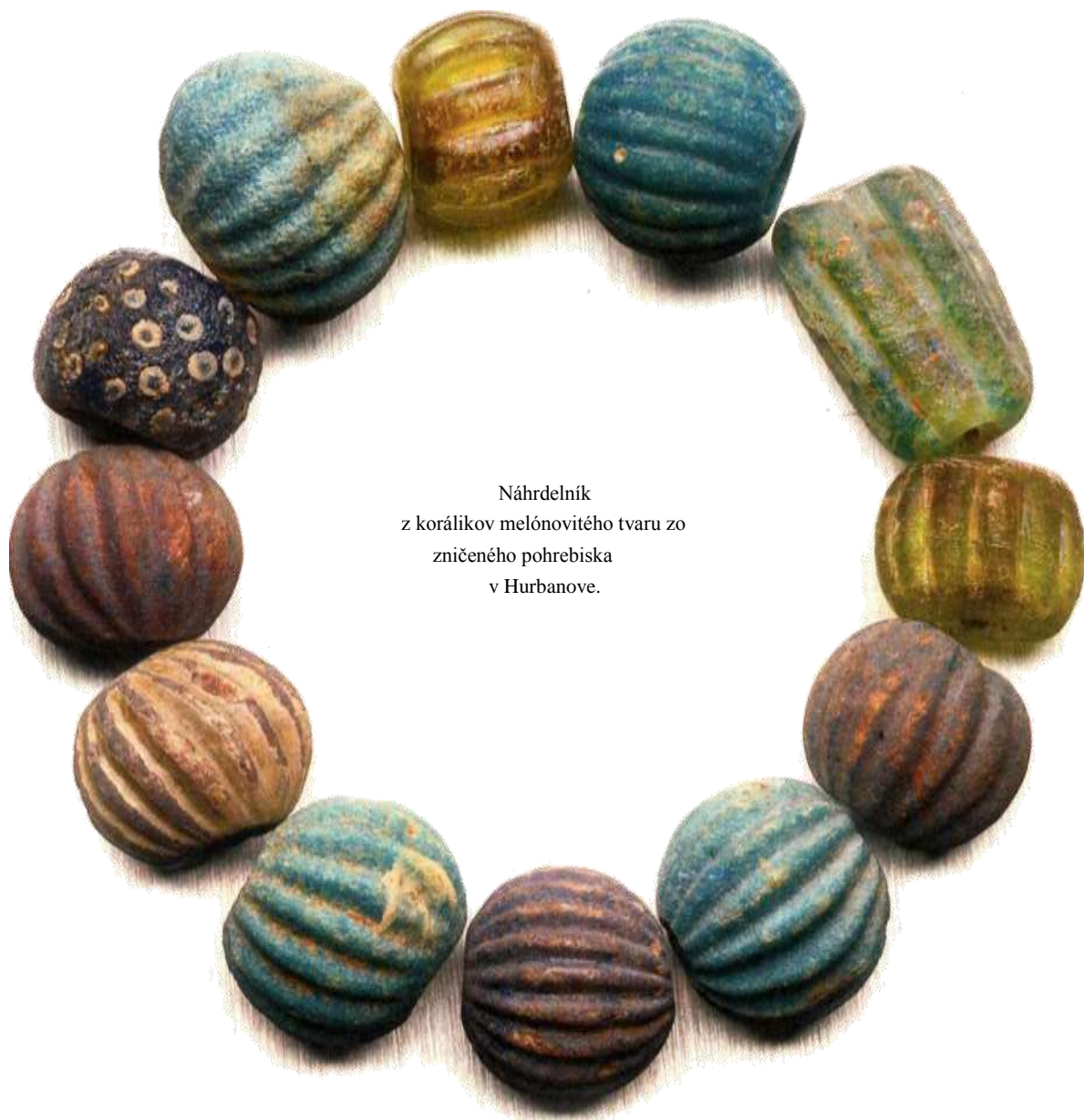
Kostolík v Nitrianskej Blatnici,

mikulčická rotunda s dvoma apsidami

a rotunda v Ducovom - stavby, ktoré spája čas, história, ale aj architektonický štýl.

Náhrdelník
z korálikov melónovitého tvaru zo
zničeného pohrebiska
v Hurbanove.

Sú také miesta, kde čas nezotrel stopy starých príbehov. Príbehov dávno zabudnutých, ktoré ľudská fantázia nahradila rozprávkami, bájkami, povestami, lebo človek sa musí s tajomstvom nejako vyrovnáť. Pravda, aj to sa stane, že spod bájok vykukne starý príbeh, a vtedy sa spravidla ukáže, že holá a neúplná pravda je zaujímavejšia ako tá najlepšie vymyslená rozprávka.

Nedávno som čítal myšlienku Karla Čapka: „Bdění je vlastné zábavnejší než snění. Je bohatší, napínavejší, tvořivější. Nejfantastičtější věci jsem zažil ve skutečnosti...“ Rád by som to trochu obrátil, že totiž sama skutočnosť je tou najfantastickejšou vecou.

Bíňa je miesto, kde ani čas nezotrel stopy starého príbehu. Na prvý pohľad obyčajná dolniacka dedina, ale stačí prísť na návršie, kde stoja dve románske stavby, a hneď cítiť slávnú minulosť. A stačí urobiť ešte niekoľko krokov po príkrom, husto zarastenom, takmer neschodnom svahu plnom striehnucich komárov a človek začína chápať, kde bol základ tej slávy.

Je to naozaj čudesa vec. Asi pätnásť kilometrov od sútoku Hrona s Dunajom, takmer na dohľad od historického Ostrihomu, kedysi hlavného mesta Uhorského kráľovstva, sa breh Hrona odrazu zdvihne, miestami až sedemnášť metrov nad krajinu, a vytvorí rozsiahlu terasu. Rozmarné dielo prírody. No nielen prírody. Na okrajoch terasy ktosi postavil vysoký val s hlbokou, dnes už takmer neviditeľnou priekopou, čím vzniklo jedno z najväčších opevnení v celej Karpatskej kotline: vyše päť kilometrov valu chráni viac ako sto hektárov zeme.

Val je naspodku hrubý dvadsaťdva až dvadsaťosem metrov a miestami je ešte aj dnes vysoký desať metrov. Je to už len zvyšok valového systému, ktorý okolo Bíne uzatváral trojitý prstenec. Z vonkajšieho valu zostali úseky dlhé stovky metrov, také mohutné, že napríklad železnica sa musela cez ne doslova prebúrať. Stredný val vidieť už len miestami, vnútorný jestvuje iba v náznačkách. Stál priamo v obci a tá ho za stáročia pohltila. Hmota všetkých troch

Strieborný prsteň zo ženského hrobu v Bíni.

Strieborné gombíky z Bíne.

Val dodnes ohromuje monumentalitou.

valov sa odhaduje na viac ako štvrt' milióna kubikov, toľko hliny by vraj tisíc robotníkov nemohlo navštíviť za kratší čas ako štvrt' roka.

Kde sa v Bíni vzal monumentálny val, za ktorý by sa zmestilo mesto? Po prvý raz som sa s touto otázkou stretol pred štvrt'storočím. Písal som druhý zväzok Odkrytých dejín (Staré Slovensko), kde som chcel povedať, ako zanikla Veľká Morava, čo sa dialo s Ponitím po príchode starých Maďarov. Biňanské valy som nemohol obísť, a tak som sa dozvedel, že sú to čertove jar-ky, po maďarsky „csörzsárok", po slovensky aj čertove brázdy, lebo „praj tam čert na babe oral", ako napísal básnik Ján Hollý Nie je to celkom originálne, aj Váh vraj vyoral čert, a rovnako českého svätca Prokopa videli „orat s čertom zapražným do pluhu a poháneným křížem ve světcové pravici".

O biňanské valy sa však zaujímali aj ľudia, ktorí neverili na rozprávky. Podľa Mateja Bela valy vybudoval pohanský veľmož Kopáň, ale nech by to vraj bol ktokoľvek, „postavil mohutné dielo pamätihodné, celej krajine na obdiv, dielo, ktoré si vyžiadalo úžasnú a neuveriteľnú prácu, presahujúcu ľudskú vieru". S Kopánom spájal valy aj historik Szalay, ale v opačnom zmysle, proti Kopánovi ich postavil budúci kráľ, svätý Štefan. Podľa Rómmera bola Biňa avarským hrinkom alebo aj keltským oppidom. Podľa zakladateľa uhorskej historickej archeológie Henszlmanna bola pevnosťou ostrihomskeho arcibiskupa na obranu proti Maťúšovi Čákovi Trenčianskemu, podľa Lehoczkeho valy postavili Turci a hlinu na ne nanosili v čiapkach, podľa nestora slovenskej archeológie Štefana Janšáka bol val hraničným opevnením nitrianskeho vojvodstva.

Monografia Tekovskej župy vydaná v roku 1896, pri príležitosti tisícého výročia príchodu starých Maďarov do Karpatskej kotliny, sa priklonila k Rimanom, a to ešte za akých okolností! „V opevnenom tábore cisár Marcus Aurelius strávil v roku 173 po Kristovi dlhší čas pri príležitosti vojenského pochodu proti Kvádom a tu napísal prvú knihu svojich filozofických úvah." Úžasná predstava, že by na tomto mieste začali vznikať jeho Myšlienky, ktoré pozná celý svet a sú vlastne najstarším dielom slovenskej literatúry.

Pred štvrt'storočím som sa začal zaujímať o valy v Bíni najmä preto, lebo práve v tom čase sa ich záhadu pokúšal vyriešiť dnes už, žiaľ, nežijúci archeológ Alojz Habovštiak. Povedal mi vtedy zaujímavú vec:

- Biňa také veľké opevnenie nepotrebovala. Nikdy nezabrala celú opevnenú terasu, ale iba jej časť, a tak je to dodnes. Opevnenie vzniklo z vonkajšej potreby, ba odrazu a nečakane, čomu zodpovedá stavebná technika. Valy ne-

Rukoväť meča z Krásnej (Košice) zdobená striebrom, pozlátanou meďou a bronzom z konca 10. storočia, z čias

Kopánovho povstania.

Foto: archív AÚ SAV v Nitre.

majú vnútornú konštrukciu, sú navrhované z čistej hliny, ktorá sa kopala z prednej strany valu, z priekopy. Nijaká konštrukcia ani palisáda na temene, akú poznáme napríklad z veľkomoravských hradísk. Nič, len kvalitná, súdržná spráš. Opevnenie vzniklo bez súvislosti s predchádzajúcim osídlením, ale aj bez toho, aby podstatnejšie ovplyvnilo jeho neskorší vývoj. Malo neobyčajne veľkú rozlohu, slúžilo teda, hoci len dočasne, neobyčajne veľkému počtu obyvateľov, zrejme vojakov. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o obrovský vojenský tábor.

Myslím si, že analýzu Alojza Habovštiaka dodnes nikto neprekonal, pravda, neodpovedá na otázku, akí vojaci val postavili. Nie je to jednoduchá otázka. O vae sa nepíše v nijakej listine ani kronike, v jeho okolí sa neobjavili nijaké archeologické nálezy, iba v obci náznaky osídlenia z čias po zániku Veľkej Moravy, ktoré sa našli pri nevelkom záchrannom výskume v roku 1952. Ná- znaky, ale dôležité, lebo Alojzovi Habovštiakovi sa najväčšmi pozdávala verzia o Kopáňovom povstaní.

Kopáňovo povstanie vypuklo v roku 997, asi 80 - 90 rokov po zániku mojmirovskej Veľkej Moravy a štyri desaťročia po bitke pri Lechu, v ktorej starí Maďari stratili takmer všetkých bojovníkov, zrejme však len pohanských bojovníkov, ktorí vsadili na kartu lúpeže. Jestvovala aj iná časť spoločnosti, v našom príbehu reprezentovaná veľkokniežaťom Gejzom, ktorý zlomil moc menších kniežat, kmeňových náčelníkov a vojenských veliteľov, a dal sa pokrstiť spolu so svojim synom Štefanom. V roku 995 oženil Štefana s dcérou bavorského kniežaťa Henricha II. Gizelou, a tým spojil svoju krajinu so západom, v ktorom starí Maďari ešte donedávna videli len zdroj bohatej koristi. Navyše obe zložky staromaďarskej spoločnosti sa opierali o odlišnú vieru, pohanskú a kresťanskú.

Po Gejzovej smrti sa na čelo prívržencov starého slobodného pohanského pastiersko-kočovného života postavil vojvoda Kopáň. Dožadoval sa vlády na základe princípu pohanského seniorátu, nástupníckeho práva najstaršieho člena rodu, ktoré postavil proti kresťanskému princípu prvorodeného syna. Pohanské bolo aj prastaré kočovnicke právo na vdovu po zosnulom, v tomto prípade Štefanovu matku Šarlotu.

Kopáňovo povstanie opisuje Obrázková kronika takto:

„Kráľ sv. Štefan už vo svojom ranom mládeneckom veku vybojoval slávnú bitku proti udatnému a mocnému vojvodovi Kopáňovi. Kopáň bol synom

Alojz Habovštiak.

V bezprostrednej blízkosti Ostrihoma.

Takých pohľadov na Slovensku nieje veľa: románska rotunda a bazilika v bezprostrednej blízkosti vedľa seba.

Kopáňovo povstanie v podaní
Obrázkovej kroniky: svätý Štefan.

Zyrinda Lysého, ktorý už za života kniežaťa Gejzu, otca kráľa sv. Štefana, mal vojvodský údel. Krvismilným sobášom si chcel pripútať matku kráľa sv. Štefana, samého sv. Štefana zavraždiť, a tak sa zmocniť jeho kniežatstva. Bol šomodským vojvodom. Sv. Štefan si zvolal svojich popredných mužov a na orodovanie sv. Martina vyznávača prosil o pomoc Božie milosrdenstvo. Potom zhromaždil vojsko a vydal sa proti nepriateľovi. Najskôr ho pri rieke Hrone opásali mečom a tam určil ako svoju telesnú stráž veľmožov Honta a Poznana. Na čelo celého vojska postavil host'a nemeckého pôvodu, veliteľa a vodcu Vencelina. Začala sa bitka, obe strany dlho a urputne bojovali, ale vďaka Božej milosti dosiahol sv. Štefan slávne víťazstvo. V tejto bitke usmrtil Vencelin vojvodu Kopáňa a sv. Štefan ho vtedy v hodnosti vojvodu obdaroval veľmi rozsiahlymi majetkami."

Je to slávna epizóda, ktorá zaujala aj slovenských historikov. Takto opísal jej záver rázovitý Fraňo Víťazoslav Sasinek:

„Sám Cupan na štyri kusy rozčesnutý bol. Jednu časť mŕtvoly zavesili na bránu ostrihomskú, druhú na vesprímsku, tretiu na gorskú (ide o mesto Győr), štvrtú na iulobelohradskú, aby strachom zaplnili tých, ktorí by sa protivili novej politike Štefanovej."

Slovenských historikov však oveľa viac zaujali Hunt a Poznan, ktorí sa v Obrázkovej kronike spomínajú na inom mieste:

„V týchto dňoch prišiel aj Hont a Poznan, ktorí podľa nemeckého zvyku opásali sv. Štefana mečom v rieke Hron. Ich rod sa názvom od tamých nelíši. Knieža Gejza a jeho syn sv. Štefan sa spoliehali na pomoc týchto županov, väčšmi však s pomocou Božou obrátili na kresťanstvo odbojníkov než hrozili zbraní a ďalších na základe dobrovoľnosti. Knieža Gejza i jeho syn obdarovali županov za služby obrovskými a rozsiahlymi majetkami, čo je zrejme aj v súčasnosti. Časom sa uzatváraním manželských zväzkov pomiešali s Maďarmi. Aj na ich radu a s ich pomocou bol ustanovený nad Uhrami kráľ. Mnohí maďarskí šľachtici sa pripojili k vojvodovi Kopáňovi, pohrdli krstom a vierou a ocitli sa v hanebných službách."

V Obrázkovej kronike sa píše o nemeckých rytieroch. Do Uhorska ich zrejme priviedla Štefanova manželka Gizela. Pod velením jedného z nich, Vencelina, sa Štefanovo vojsko prepravilo cez Dunaj a asi pri Veszpréme Kopáňa porazilo. Stredovekí kronikári, ale rovnako aj niektorí moderní historici pokladajú za Nemcov aj Poznana a Honta. Obrázková kronika znázorňuje Honta s erbom,

Smrť vojvodu Kopáňa.

Rytier Hunt.

na ktorom je vyobrazený pes, a aj meno Hont, Hunt vykladá ako Hund, pes, a Kronika Šimona z Kézy tvrdí, že to boli pútnici, ktorí cez Uhorsko smerovali do Svätej zeme, zastavili sa u Gejzu a napokon zostali v jeho službách. Autor vychádzal zrejme z mena Poznan, ktoré pochopil ako Passmann, cestovateľ, pútnik. V oboch prípadoch je to násilné spojenie, podobné osobné mená sa v ranom stredoveku v nemeckých krajinách nepoužívali, navyše pes nemohol byť v erbe stredovekého rytiera, bolo by to ponižujúce, nečestné, nerytierske, a prechod cez Uhorsko povolil pútnikom až kráľ Štefan, nie jeho otec Gejza. Pravda, autorov stredovekých kronik delia od opisovaných udalostí stáročia, opierajú sa len o tradície, preto sa aj v iných prípadoch často mýlia.

Celkom iný názor vyslovil slovenský romantický historik Juraj Hodál. Hon-ta a Poznana označil za slovanských šľachticov. Poznan je vraj veľmi rozšírené slovanské meno, odvodené zo slovesa znať, znamená teda čosi ako poznaný, známy, slávny. Meno Hont sa najprv písalo ako Cuntius, potom Chunt, Hunt a napokon Hont, a to podľa sídelného župného hradu Hontovcov. Poznanovci sídlili v Nitre, ale majetky mali aj v okolí Bratislavy, v Jure, Pezinku, Čeklísi a Skalici; už sme hovorili o tom, že maďarský názov Bratislavy Pozsony je vraj odvodený práve z ich mena. Hont a Poznan boli šľachtici, ako svedčí prívlastok „duces“. Aj neskôr patrili do najbližšieho okolia kráľa. Svedčia o tom viaceré správy. Lampert sa napríklad oženil so sestrou svätého Ladislava, ale neskončil dobre, pretože Belo II. ho dal popraviť. Buken mal za manželku vnučku Be-la III., nitriansky Kozma sa preslávil vyhrážkami Štefanovi II., že si vraj zvolia iného kráľa, ak bude nástojiteľ na boji v zahraničí.

Históriou rodov Hont a Poznan sa v súčasnosti zaoberá historik Ján Lukačka a ten zistil neveriteľné veci. Za ich domáci pôvod hovorí rozsah dedičných majetkov, ktoré mali preduhorský pôvod a nachádzali sa výlučne na Slovensku, a to najmä v údolí rieky Nitry a v južnej časti stredného Slovenska, v Honte (Július Sopko sa dokonca priklonil k názoru, že mladý Štefan sídlil ako údelný vojvoda so svojou manželkou Gizelou v Nitre a župani Poznan a Hont s ním udržiavali úzke styky). Po porážke Kopáňa získali ďalšie, obrovské majetky za Drávou v Šomodskej župe, teda Kopáňove majetky, inak by to nemalo logiku. V polovici 12. storočia oba rody splynuli do rodu Hont-Poznan, až do 13. storočia najvýznamnejšieho rodu v Uhorsku. Príslušníci rodu sa pravidelne striedali vo funkcii župana Nitrianskej stolice a vyšlo z neho aj viacero palatínov. O jeho slovanskom pôvode svedčí systém rodových mien,

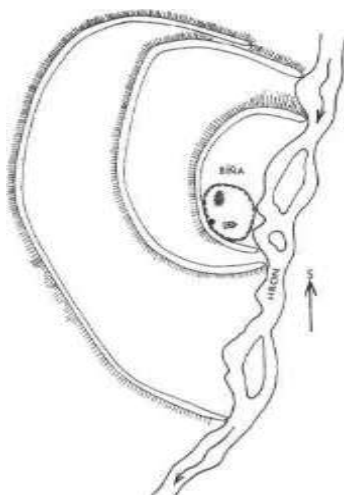
Románske okná biňanského kostola.

Ján Lukačka.

Letecký pohľad na mohutný val, ktorý v polkruhu obtáča Bíňu.

Plán opevnenia - rekonštrukcia priebehu valu podľa Štefana Holčíka. Šrafované miesto nad kostolom a rotundou vyznačuje skúmané pohrebisko.

ktorý podľa vtedajších zvyklostí odrážal silný kult predkov. Bolo bežnou praxou, že najmä prvorodený syn dostával meno po starom otcovi, a Ján Lukačka nenašiel v písomnostiach tohto rodu ani jediné nemecké osobné meno, iba mená vyslovene slovanské, aké pramene z nemeckých krajín ani bohatá nemecká historická spisba vôbec neevidujú - Kazimír, Jordan, Poznan, Sebeš, Bukven, Dedo, Gečä, Bača, Kozma, Stojslav, Ivánka v Poznanovom potomstve, v Hontovom Hunt, Lampert, Hypolit, Sixt, Bíň...

Áno, Bíň! Dnešná Bina vďačí za svoje meno Hontovmu synovi Bíňovi. Obec, ktorá bola v slávnejších časoch oddelená od kopáňovských povstalcov Dunajom, a súčasne ležala v bezprostrednej blízkosti Štefanovho rodiska a sídla, Ostrihomu, bola teda ideálnym miestom na bezpečné sformovanie vojska, v ktorom - ako už vieme - neboli len starí Maďari, ale aj nemeckí rytieri a slovanskí náčelníci, prinajmenšom Hunt a Poznan.

Je to úžasná predstava. Ale dá sa dokázať aj archeologicky?

Alojz Habovštiak vykopal do valu a priľahlej priekopy hlbokú sondu. Pod povrchom našiel zvyšky akejsi stavby s črepmi a mincou z polovice 12. storočia a pod ňou starší hrob. Ak sa do valu mohlo kopať, je jasné, že už bol zbytočný. Navyše v priekope, tesne nad jej pôvodnou hĺbkou, sa našiel keramický hrniec z 11. storočia. Ak sa priekopa neudržiavala, ničomu neslúžila, aj to je jasné. Keď sa Dr. Alojz Habovštiak prekopal až k základom valu, našiel tam stavby z čias Veľkej Moravy (jednu s pokladom železných hrivien); najmladšia pochádzala z polovice 10. storočia, val teda vznikol až po tomto čase.

Ako ukazuje hrob, hrniec a domy, val mohol slúžiť medzi polovicou 10. a 11. storočia. A vtedy sa odohralo aj Kopáňovo povstanie, navyše z tých čias nepoznáme inú historickú udalosť, ktorej význam by zodpovedal takej obrovskej stavbe. Ak teda Alojz Habovštiak spájal val s Kopáňovým povstaním, zrejme sa nemýlil. Jeho datovanie potvrdil aj neskorší nález staromaďarského hrobu z 9. - 10. storočia neďaleko valu na družstevnom dvore.

Bíňa je výnimočným miestom, odnepamäti sa tu odohrávali významné udalosti, ako dokázali archeológovia, ale aj náhodné nálezy. Našli sa tu rímske črepy, tehly, mince, no najmä časť oltára s poškodeným nápisom, ktorý doň vytesali ani nie tridsať rokov po smrti Marca Aurelia. Ktovie, či naozaj práve tu nezačal písať svoje Myšlienky!

V Bíni sa našli zlaté náušnice z predveľkomoravských čias. Alojz Habovštiak objavil pri rotunde veľkomoravský hrob muža s ostrohami, a ostrohy

Dramatický pohľad do sondy archeologického výskumu Alojza Habovštiaka. V skutočnosti kostra a železné hrivny nesúviseli, dostali sa nad seba len náhodou, no zatiaľ čo hrob bol pre určenie veku bíňanského valu prakticky bezcenný, hrivny pomohli určiť čas jeho vzniku.

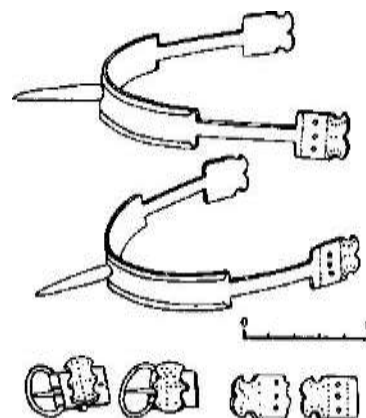
boli znakom významnosti. Jeho žiak Štefan Holčík o dvadsať rokov neskôr odkryl na tých istých miestach veľkomoravské pohrebisko. Súkromné pohrebisko neznámeho zemepána - nie azda zemepána Honta? Ležali tu kresťania, ktorí sa ešte celkom nezriekli starej viery, ako dokladá vyslovene pohanský obetný oheň založený nad jedným z mŕtvych, ale aj nože, náušnice, ostrohy, gombíky.

V jednom hrobe bola mladá žena v drevenej truhle pochovaná pravdepodobne pod mohylou. Mala zvláštne lopatovité zuby. Antropológ Milan Turzo pripustil, že to mohla byť cudzinka neslovanského pôvodu. Jej šperky, náušnice, prsteň, gombíky ukazovali na Moravu, azda do Mikulčíc. Či sa azda aj osud tejto ženy vymykal z historickej schémy?

Z cintorína zostal len zlomok, tisíc rokov ho ničili mladšie hroby a stavby, a predsa sa našiel jeden hrob, ktorý vykopali za života kniežata Gejzu. Možno azda vylúčiť, že si jeho syn Biňu nevybral náhodou? Že sa uchýlil do pevnosti spriateleneho slovanského vojvodu? Je až neuveriteľné, ako každý kamienok tohto príbehu zapadá do mozaiky historickej neschémy. Do neschémovej predstavy o slovanských veľmožoch, ktorí Štefanovi pomáhali v boji proti jeho vlastným súkmeňovcom - tým, čo sa nechceli zriecť pohanstva, kočovníctva, lúpeže a osobnej slobody. O slovanských veľmožoch, účastníkoch historickej chvíle, ktorá rozhodovala o všetkom. Aj o budúcnosti Maďarov, lebo tých pred tragickým osudom Avarov a Hunov zachránil práve svätý Štefan kresťanstvom a kresťanským kráľovstvom. Aj o budúcnosti Slovákov - otvorila im cestu k modernému národu, budovanému v novej situácii, bez ľudí spoza Moravy a Dunaja, ale v priestore, ktorý sa trvalo stal ich vlasťou. A to všetko na základe kresťanských myšlienok a učenia, ktoré vtedy zjednotilo Európu a budúce Slovensko urobilo jej trvalou súčasťou.

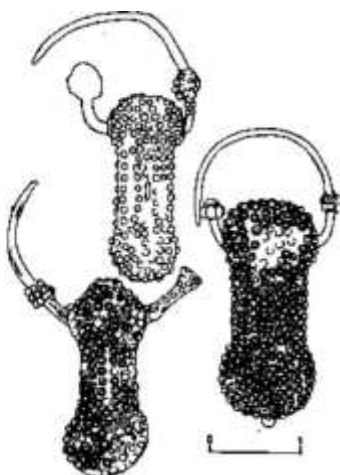
Ak to tak všetko naozaj bolo...

Ak tu náhodou čert na babe neoral...

Kolekcia nálezov z pohrebiska, ktoré preskúmal Štefan Holčík. Ostrohy z veľkomoravského hrobu mladého muža uloženého do drevenej truhly - hrdza ich takmer zničila; nákres je vyhotovený podľa röntgenovej snímky.

Podobný osud mali aj náušnice: boli vyrobené z nekvalitného striebra a pri výskume sa rozpadali; z kresby si možno urobiť lepšiu predstavu o ich vzhľade ako z fotografie.

Katedrála, rotunda, vľavo od nej fara s pohrebiskom a na pravej strane leteckej snímky voda hronského ramena; niekoľko zemepisných a historických bodov, ktoré by azda vedeli rozprávať o tom, ako sa z nitrianskych Slovanov (isteže, nielen z nich) stali Slováci.

Azda nebude od vecí vrátiť sa k úvodu tejto knihy.

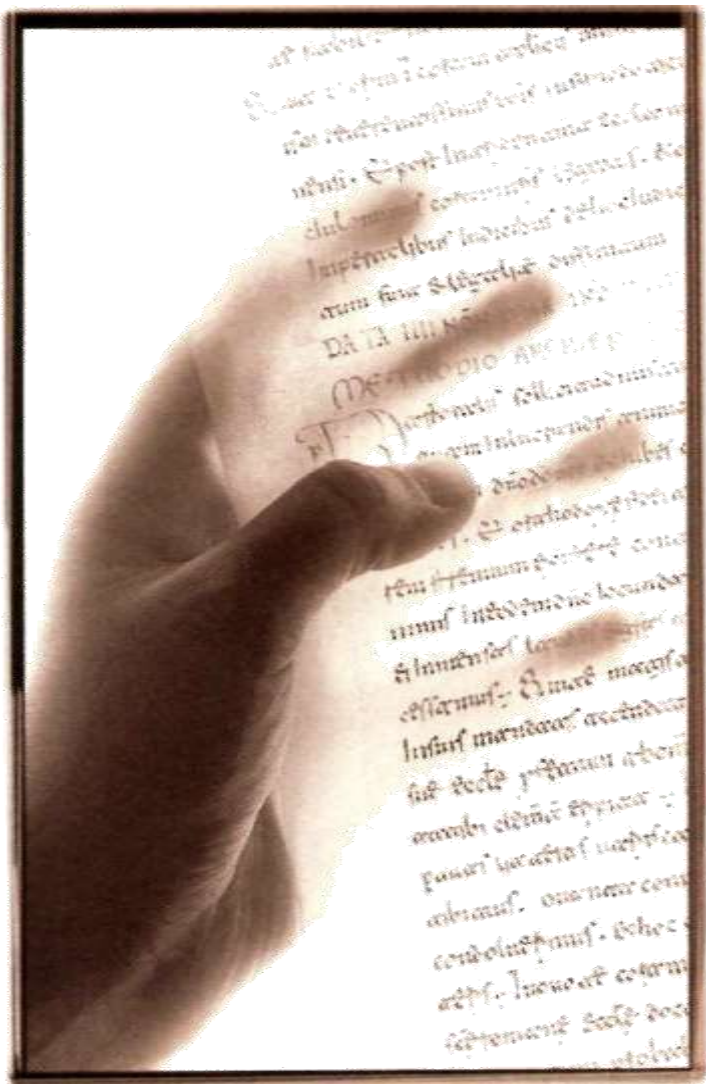
Jestvuje odpoveď na otázku: Kedy vzniká národ? Kedy sa Slováci stali Slováckmi? Nevieľ, ale myslím si, že národ najprv jednoducho bol a bolo mu jedno, či je národom alebo nie, a už celkom jedno, čo si o tom bude myslieť história - čo si o tom budeme myslieť my, potomkovia...

A práve o tom rozpráva táto kniha.

O Slovanoch, ktorí prišli a usadili sa na oboch brehoch rieky Moravy, na sever od Dunaja v Dolnom Rakúsku a na Slovensku, v Zadunajsku a azda aj v Potisí. Prišli ako blízki príbuzní, niekoľko stáročí zdieľali spoločný osud, vzdorovali spoločným nepriateľom, žili v spoločnom štáte, no potom ich udalosti rozdelili a oni sa stali Maďarmi, Nemcami, Čechmi - a Slováckmi.

A to je odpoveď na otázku, kedy vzniká národ, kedy sa Slováci stali Slováckmi; nevieme určiť, kto a kedy po prvý raz povedal „ja som Slováck“, poznáme však čas, keď sa to začalo, cestu, ktorá k tomu viedla, zopár mien ľudí, čo po nej kráčali, niekoľko príbehov - a to naozaj nie je málo.

- A honfoglaló Magyarság, Magyar nemzeti múzeum. Budapest 1996.
- Avenarius, A.: Die Awaren in Europa. Bratislava 1974.
- Avenarius, A.: Stav, problémy a možnosti historického bádania o slovanskom období dejín. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 22/1986, str. 21-26.
- Bednár, R., Staník, L.: Archeologický a stavebno-historický výskum Nitrianskeho hradu v rokoch 1988 -1991. Nitra, príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, str. 127-139.
- Bednár, R.: Nitriansky hrad v 9. storočí. Pamiatky a múzeá 3/1995, str. 65.
- Beranová, M.: Evropské zemědělství v archeologii. Bibliografie 1945-1965. Archeologické studijní materiály 7/1969, str. 17, 274(1).
- Beranová, M.: Zemědělství starých Slovanů. Praha 1980.
- Bialeková, D.: Rozvoj remeselnej výroby na Slovensku v 9.-11. storočí. O počiatkoch slovenských dejín. Zborník materiálov, Bratislava 1965, str. 81-95.
- Böhm, J., Mencl, V.: Výzkum na hradě nitranském 1930-1931. Památky archeologické 37/1931 (sepa- rát, str. 1 -17).
- Böhm, J.: Zpráva o činnosti Československého státního archeologického ústavu za rok 1930. Praha 1931.
- Branický, J.: Keď rummy ožijú... Historické povesti a články. Ilustroval Andrej Kováčik. Martin 1931.
- Bratislavský hrad pozri Ratkoš, P.
- Bratislavský hrad pozri Polia, B.
- Bratislavský hrad pozri Lichner, J.
- Budinský-Krička, V.: Slovanské osídlenie na severnom Slovensku. Slovenská archeológia 1-2, 9/1961, str. 347 - 390. Eisnerov zborník.
- Budinský-Krička, V., Fettich, N.: Das altungarische Fürs-tengrab von Zemplín. Bratislava 1973.
- Čaplovič, D.: Včasnostredoveké osídlenie Slovenska. Bratislava 1998.
- Čaplovič, R.: Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom. Slovenská archeológia 2/1954, str. 5 - 50.
- Čilinská, Z.: Sociálno-ekonomická problematika vo svetle pohrebisk juhovýchodného Slovenska zo 7. - 8. storočia. O počiatkoch slovenských dejín. Zborník materiálov, Bratislava 1965, str. 36-54.
- Čilinská, Z.: Kov v ranoslovanskom umení (Dávnoveké umenie Slovenska). Bratislava 1981.
- Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát (výpoved' staroslovanského pohrebiska v Želovciach). Bratislava 1992.
- Dejiny Európy. Bratislava 1995.
- Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848. Redigovali Ľudovít Holotík a Ján Tibenský. Bratislava 1961.
- Dejiny Slovenska I. Bratislava 1986.
- Dejiny sveta, Larousse. Z pamäti ľudstva. Bratislava 1997.
- Dekan, J.: Výskum na Devíne roku 1950. Archeologické rozhledy 3/1951, str. 164-168, 175-176.
- Dekan, J.: Začiatky slovenských dejín a Veľkomoravská ríša. Slovenské dejiny II. Bratislava 1951.
- Dekan, J.: Herkunft und Ethnizität der gegossenen Bronzeindustrie. Slovenská archeológia 2, 19/1972, str. 317-452.
- Dekan, J.: Vývoj a stav archeologického výskumu do-by predveľkomoravskej. Náčrt slovenského praveku a včasnej doby dejinnej. Slovenská archeológia 2, 19/1972, str. 559-580.
- Dekan, J.: Veľká Morava a problematika staromoravskej národnosti. Historický časopis 20/1972, str. 173 -185.
- Dekan, J.: Veľká Morava. Doba a umenie. Bratislava 1976.
- Dobiáš, J.: Dějiny československého území pred vystoupením Slovanů. Praha 1964.
- Đurica, M. S.: Dejiny Slovenska a Slovákov. Košice 1995.
- Dvořák, R.: Odkryté dejiny (Dávnoveké Slovensko). Bratislava 1975.
- Dvořák, R.: Odkryté dejiny (Staré Slovensko). Bratislava 1976.
- Dvořák, R.: Odkryté dejiny (Predveľká Bratislava). Bratislava 1978.
- Dvořák, R.: Zlatá kniha Bratislavy. Bratislava 1993.
- Eisner, J.: Slovensko v době hradištní. Niederlův sborník-uspořádal J. Šchráníl. Obzor praehistorický 4/1925, str. 47-70.
- Eisner, J.: Výzkum na hradě Děvině u Bratislavy. Bratislava 7/1933, str. 552-554.
- Eisner, J., Mencl, V.: Výzkum na hradě Děvině u Bratislavy. (Eisner, J.: I. Archeologické vykopávky; Mencl, V.: II.

- Římská stanice na Děvině; Ondrouch, V.: III. Numisma-tické nálezy. Bratislava 9/1935, str. 426-439).
- Eisner, J., Mencl, V., Ondrouch, V.: Výzkum na hradě Dě-vině u Bratislavy roku 1935. Bratislava 1936.
- Eisner, J.: Výzkum na Děvině v letech 1933 -1937. Histo-rika slovaci 1-2, 1940 -1941, str. 108 -137.
- Eisner, J.: Pohřebiště z doby velkomoravské v Děvině. His-torica slovaci 1 - 2, 1940 -1941, str. 300 - 303.
- Eisner, J.: Archeologie o příchodu Slovanů na Slovensko. Slovanská Bratislava 1/1948, str. 7 -13.
- Eisner, J.: Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště. Bra-tislava 1952.
- Eisner, J.: Devínska Nová Ves. Slovenská archeológia 3/ 1955, str. 302-316.
- Eisner, J.: Rukovět slovanské archeologie. Počátky Slovanů a jejich kultúry. Praha 1966.
- Encyklopédia Slovenska I. - VI. Bratislava 1977 -1982.
- Erben, V.: Poklad byzantského kupce. Bláznova smrt. Praha 1986.
- Fettich, N.: pozri Budinský-Krička, V.
- Fiala, A., Polia, B., Šášky, L., Štefanovičová, T.: Doterajšie výsledky výskumu na Bratislavskom hrade. Bratislava 1/1965, str. 27-62.
- Filip, J.: Enzyklopädisches Handbuch zu Ur- und Frühe-schichte Europas. 1 /a-k/. Praha 1966.
- Filip, J.: Enzyklopädisches Handbuch zu Ur- und Frühe-schichte Europas. 2 /l-z/. Praha 1969.
- Fusek, G.: Archeologický výskum dejín Nitry od jej osídlenia Slovanmi až po zánik Veľkej Moravy. Nit-ra, príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, str. 96-109.
- Fusek, G.: Slovensko vo včasnosinglavskom období. Nit-ra 1994.
- Golema, M.: Trojfunkčná štruktúra v epide o počiatkoch uhorského štátu. Literatúry ako súčasť medziliterárnych spoločenstiev, Nitra 2003, str. 217-232.
- Habovštiak, A.: Záchraný výskum pri bývalom kláštore v Nitre na Zobore. Študijné zvesti Archeologic-kého ústavu Slovenskej akadémie vied 14/1964, str. 227-234..
- Habovštiak, A.: Poľnohospodárstvo na Slovensku v 9. - 11. storočí. O počiatkoch slovanských dejín. Zborník ma-teriálov, Bratislava 1965, str. 55-80.
- Habovštiak, A.: K otázke datovania hradiska v Bíni. Slo-venská archeológia 2,14/1966, str. 439-486.
- Habovštiak, A.: Stredoveké dediny vo svetle doterajšie-ho historicko-archeologického výskumu na Slovensku. Agrikultúra 8/1969, str. 67 - 82.
- Habovštiak, A.: Hmotná kultúra stredovekých dedín vo svetle doterajšieho archeologického výskumu na Slo-vensku. Agrikultúra 10/1971, str. 7-27.
- Habovštiak, A.: Archeologický výskum stredovekého obdobia na Slovensku. Náčrt slovanského praveku a včasnej doby dejinnej. Slovenská archeológia 2, 19/ 1971-1972, str. 603-617.
- Habovštiak, A.: Stredoveké zaniknuté sídliská ako pred-met historicko-archeologického výskumu. Slovenská archeológia 1, 21/1973, str. 221-228.
- Habovštiak, A.: Nález pozostatkov zaniknutých polí v katastri obce Tehla, okres Levice. Agrikultúra 12/ 1974, str. 13-27.
- Halaga, O. R.: K otázke vzniku slovenskej národnosti. Historický časopis 10/1962, str. 238-262.
- Hanuliak, M.: Archeologický výskum k dejinám Nitry v 10.-13. storočí. Nitra, príspevky k najstarším deji-nám mesta. Nitra 1993, str. 109-127.
- Havlík, L. E.: Velká Morava a stredoevropští Slované. Praha 1964.
- Havlík, L. E.: Politické osudy a zahraničné vzťahy Velké Moravy. O počiatkoch slovanských dejín. Zborník ma-teriálov, Bratislava 1965, str. 104-140.
- Havlík, L. E.: Kronika o Velké Moravě. Brno 1993. Havlík, L. E.: Svatopluk Veliký, král Moravanů a Slovanů. Brno 1994.
- Hlavicová, J.: pozri Plachá, V.
- Hlinka, J.: Nové pohľady na začiatky uhorského mincov-níctva. Zborník Slovenského národného múzea, His-tória 17/1977, str. 247-260.
- Hodál, J.: Z minulosti Slovenska. Rôzne historické roz-pravy. Bratislava 1928.
- Hodál, J.: Kostol kniežaťa Pribinu v Nitre (830-1930). Nitra 1930.
- Hodál, J.: Knieža Pribina a jeho kostol v Nitre. Katolícke Slovensko, Trnava 1933, str. 426-434.
- Hodál, J.: Pôvod, osídlenie a hodnosť predkov rodu Hont-Pazmány. Historický sborník 4/1946, str. 136-164.
- Holčík, Š.: Veľkomoravské pohrebisko v Bíni. Zborník Slovenského národného múzea, Archeológia 85/1991, str. 85-106.
- Hrubý, V.: Staré město-Velehrad. Praha 1964.
- Hrubý, V.: Staré město -Velkomoravský Velehrad. Pra-ha 1966.
- Hrubý, V.: Hrob svätého Metoděje v Uherském Hradišti--Sadech. Slovenská archeológia 1, 18/1970, str. 87-96.
- Chaloupecký, V.: Nitra a počátky křesťanství na Sloven-sku. Dva články o Pribinovi. Nedatovaný zborník, str. 3-18.
- Chaloupecký, V.: O jménu Bratislavy. Bratislava 1/1928, str. 320-325.
- Chropovský, B.: Slovanské osídlenie na Slovensku a jeho problémy. Historický časopis 10/1962, str. 216-237.
- Chropovský, B.: Z najstarších dejín Nitry. Vlastivedný časopis 13/1964, str. 114-119.
- Chropovský, B.: Slovensko na úsvite dejín. Bratislava 1970.

- Chropovský, B.: Vývoj a stav archeologického výskumu Veľkej Moravy. Náčrt slovenského praveku a včasnej doby dejinnej. *Slovenská archeológia* 2, 19/1971 -1972, str. 581-602.
- Chropovský, B.: Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkom kresťanstva na Slovensku. *Monumentorum tutela-Ochrana pamiatok* 8/1972, str. 173-208.
- Chropovský, B.: Die Slawen. Historische, politische und kulturelle Entwicklung und Bedeutung. Prag 1988.
- Janšák, Š.: Konfinium na Záhorí a stará cesta ním vedúca z Bratislavy do Prahy. *Geografický časopis* 12/1960, str. 86-96.
- Janšák, Š.: K otázke lokalizácie veľkomoravského hradu v Mikulčiciach. *Geografický časopis* 14/1962, str. 104-117.
- Janšák, Š.: K problému strediska Veľkomoravskej ríše. *Historický časopis* 10/1962, str. 547-562.
- K životnému jubileu Josefa Poulíka. *Slovenská archeológia* 1, 18/1970, str. 7-10.
- Katolícke Slovensko. Trnava 1933.
- Keller, I.: Nové slovanské nálezy z Devína. *Bratislava* 6/1970, str. 363-369.
- Keller, L.: Svedectvo Devínskej Kobyly. *Krásky Slovenska* 10, 61/1984, str. 41-43.
- Kollár, J.: CESTOPIS obsahujúci cestu do HORNÍ ITÁLIE a odtiaľ priesť TYROLSKO a BAWORSKO se zvláštním ohľadom na slawjanské žiwly roku 1841 konanou a sepsanou od Jana Kollára S Wyobrazením a Přílohami tiež i se Slowníkem slawjanských uměl-cůw všech kmenůw od nejstarších časůw k nynějšimu věku, s krátkým životopisem a udáním znamenitějších, zvláště národních wýtvorůw. W Pešti, 1843.
- Kosmova kronika česká. Preložili Karel Hrdina a Marie Bláhová. Praha 1972.
- Krajčovič, R.: Najstaršie zamestnania v Tekove, Honte a Novohrade vo svetle historickej toponymie. *Slovenský národopis* 2 - 3, 11/1963, str. 169 -193.
- Krajčovič, R.: Z historickej typológie služobníckych osadných názvov v Podunajsku. O počiatkoch slovenských dejín. *Zborník materiálov*, Bratislava 1965, str. 205-252.
- Krajčovič, R.: Po stopách veľkomoravskej toponymie na okolí Bratislavy. *Bratislava* 5/1969, str. 255 - 273.
- Krajčovič, R.: Lokalita Bratislava-Bratislava z hľadiska veľkomoravskej geolínvistiky. *Bratislava* 6/1970, str. 295-307.
- Krajčovič, R.: Slovenčina a slovanské jazyky I. Bratislava 1974.
- Kraskovská, L.: Slovanské pohrebište v Bratislavě-Karlovej Vsi. *Slovenská archeológia* 3/1955, str. 234-243, str. 235-243.
- Kraskovská, L.: Slovanské pohrebište v Devíne v polohe Staré Vinohrady. *Archeologické rozhledy* 5/1955, str. 171-173.
- Kraskovská, L.: Slovanské nálezy z Vysokej pri Morave. Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 2/1957 - Janšákov zborník, str. 101 -104.
- Kraskovská, L.: Avarsko-slovanské pohrebisko v Bernolákovce na Slovensku. *Archeologické rozhledy* 12/1960, str. 366-369.
- Kraskovská, L.: Veľkomoravské hradiská v Bratislavskej bráne. *Vlastivedný časopis* 3, 13/1964, str. 119-122.
- Kraskovská, L.: Bratislava v dobe slovanskej. *Bratislava* 4/1969, str. 9-32.
- Kraskovská, L.: Slovansko-avarské pohrebisko pri Záhorскеj Bystrici. Bratislava 1972.
- Kronika Českých zemí. Praha 1999.
- Kronika ľudstva. Bratislava 1992.
- Kronika Slovenska. Bratislava 1998.
- Kučera, M.: Dušníci, najstaršia skupina poddanského obyvateľstva. *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Historica* 9/1958.
- Kučera, M.: K problému včasnostredovekej služobníckej organizácie na Slovensku. *Historický časopis* 12/1964, str. 552-571.
- Kučera, M.: Veľkomoravská ríša v obrazoch. Praha 1966.
- Kučera, M.: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava 1974.
- Kučera, M.: Veľká Morava - spoločnosť, kultúra, tradícia. Bratislava 1985.
- Kučera, M.: Postavy veľkomoravskej histórie. Martin 1986.
- Kučera, M.: Etnogenéza Slovákov. Problémy a východiská. *Československá slavistika; Lingvistika, historie*, Praha 1988, str. 231-242.
- Lamiová, M.: Zemplín, obec s bohatou minulosťou. *Košice* 1993.
- Lichner, J.: Náčrt stavebných dejín Bratislavského hradu. *Bratislavský hrad*, Bratislava 1960, str. 47-138.
- Marsina, R.: O počte a hustote obyvateľstva v Uhorsku do začiatku 14. storočia. *Historický časopis* 9/1961, str. 617-632.
- Marsina, R.: Povolanie slovanskej liturgie na Veľkej Morave. *Historický časopis* 18/1970, str. 4-16.
- Marsina, R.: Tam zapadla Slávov sláva...? *Práca* 3. 7. 1982.
- Marsina, R.: Metodov boj. Bratislava 1985.
- Marsina, R.: Diplomatické písomnosti k dejinám Veľkej Moravy a ich pramenná hodnota. *Historický časopis* 32/1985, str. 224-239.
- Marsina, R.: Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku do začiatku 12. storočia. In: XXVII. Mikulovské sympo- zium 2002, Brno 2003, str. 91 -100.

- Marsina, R.: pozri Ruttkay, A.
- Máčala, R.: Etnogenéza Slovanov v archeológii. Košice 1955.
- Mencl, V.: Postup chrámových stavieb na hrade Nitra za stredoveku. *Ríša Veľkomoravská, Bratislava 1935*, str. 265-274.
- Mencl, V.: pozri Böhm, J.
- Mencl, V.: pozri Eisner, J.
- Múcska, V.: Kronika anonymného notára kráľa Bela. *Gesta Hungarorum. Budmerice 2000*.
- Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. K vydání připravili Bohuslav Havránek a Jiří Daňhelka. Praha 1957.
- Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. (Akademické vydanie so štúdiami, poznámkami, kompletizované) Praha 1958.
- Nestorův letopis ruský. Pověst dávných let. Praha 1954.
- Niederle, L.: Píč, J. L. Starožitnosti země české. Díl III. Čechy za doby knížecí. Svazek I. Část archeologická. *Český časopis historický 15/1909*, str. 350-356.
- Niederle, L.: Slovanské starožitnosti. Díl I. Původ a počátky národa slovanského. Svazek I. Praha 1902. Díl II. Původ a počátky Slovanů jižních. Svazek I. Praha 1906. Svazek II. Praha 1910. Díl III. Původ a počátky Slovanů západních. Praha 1919. Původ a počátky Slovanů východních. Praha 1924.
- Niederle, L.: Avaři a Slované. Historický úvod k ocenění hrobu s keszthelskou kulturou. *Obzor praehistorický 9/1930-1935*, str. 1-10.
- Niederle, L.: Rukověť slovanské archeologie. Praha 1931.
- Niederle, L.: Rukověť slovanských starožitností. Praha 1953.
- Novotný, B. a kol.: Encyklopédia archeologie. Bratislava 1986.
- O počiatkoch slovenských dejín. Zborník materiálov. Bratislava 1965.
- Od slovienskej liturgie ku slovenskej provincii. Ed.: Emil Vontorčík. Bratislava 1992.
- Ondrouch, V.: pozri Eisner, J.
- Palacký, E.: Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě dle původních pramenů. Díl I. od prvověkosti až do roku 1523, šesté vydání v Praze 1904; Díl VI., poznámky k dílu I-V, šesté vydání v Praze 1906.
- Paulíny, E.: Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy. Paměti a dokumenty, svazok II., Bratislava 1964.
- Paulíny, J.: Arabské správy o Slovanoch (9. -12. storočie). Bratislava 1999.
- Pekař, J.: O spore Devín - Velehrad. *Český časopis historický 23/1916*, str. 225 - 227.
- Píč, J. L.: Stopy Svatoplukovy Nitry. Památky archeologic- ké a místopisné 10/1904, str. 316-319.
- Piffl, A.: Výskum Bratislavského hradu. *Pamiatky a múzeá 3/1954*, str. 179-181.
- Plachá, V.: Správa o archeologickom výskume na Devíne. Bratislava 5/1969, str. 331 - 337.
- Plachá, V., Hlavicová, J.: Rímska či veľkomoravská archi- tektúra. *Krásky Slovenska 3, 58/1981*, str. 10-13.
- Polia, B., Štefanovičová, T.: Historicko-archeologický vý- skum na Bratislavskom hrade. *Archeologické rozhledy 12/1960*, str. 381-389.
- Polia, B., Štefanovičová, T.: Archeologický výskum na hra- de. Bratislavský hrad, Bratislava 1960, str. 139-160.
- Polla, B.: pozri Fiala, A.
- Poulik, J.: Brány poznania. Predhovor ku knihe Jána De- kana Veľká Morava, str. 11-14.
- Poulik, J.: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha 1963.
- Poulik, J.: Pevnosť v Lužném lese. Praha 1967.
- Puškárová, B.: Románska a predrománska architektúra Nitry. Nitra, príspevky k najstarším dejinám mesta. Nitra 1993, str. 142-159.
- Rapant, D.: Traja synovia Svätoplukovi. *Elán 10, 10/ 1939-1940*, str. 2-4.
- Ratkoš, R.: Aventin a koniec Veľkej Moravy. In: *Z Bratislav- ských knižnic, Bratislava 1950*, str. 86-91.
- Ratkoš, R.: Dejiny bratislavského hradného panstva a hra- du. Bratislavský hrad, Bratislava 1960, str. 7-46.
- Ratkoš, P.: Podmanenie Slovenska Maďarmi. O počiat- koch slovenských dejín. Zborník materiálov, Bratislava 1965, str. 141-178.
- Ratkoš, P.: Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratisla- va 1968.
- Ratkoš, P.: „Civitas Dowina“ - slovenský Devín. *Historický časopis 18/1970*, str. 337-346.
- Ratkoš, R.: Kristianizácia Veľkej Moravy pred misiou Cyri- la a Metoda. *Historický časopis 19/1971*, str. 71-83.
- Ratkoš, R.: pozri Veľkomoravské legendy a povesti.
- Révész, L.: A Karosi honfoglalás kori temetők. Miskolc 1996.
- Ríša Veľkomoravská, zborník vedeckých prací. Zostavil J. Stanislav. Praha 1935.
- Ruttkay, A.: Umenie kované v zbraniach. Bratislava 1978.
- Ruttkay, A.: Feudálne sídla a fortifikačné zariadenia na Slovensku pred polovice 13. storočia (problematika a novšie výskumy). *Zborník Slovenského národného múzea 83, História, 29/1989*, str. 57 -107.
- Ruttkay, A.: Problematika historického vývoja na území Slovenska v 10. -13. storočí z hľadiska archeologického bádania. In: *Veľká Morava a počátky československé štátnosti, Praha- Bratislava 1985*, str. 141 -186.
- Ruttkay, A., Marsina, R.: Svätopluk 894-1994. Nitra 1997.
- Ruttkay, A., Ruttkay, M., Šalkovský, R.: Slovensko vo včas- nom stredoveku. Nitra 2002

- Ruttkay, A., Veliká, D.: Nitra, (nedatované)
- Ruttkay, M.: Mitteralterliche Siedlung und Graberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). Slovenská archeológia 2, 50/2002, str. 245 - 322.
- Ruttkay, M.: pozri Ruttkay, A.
- Růžička, J.: Samo. Román z prvního historicky známého hnutí Čechů za osvobození vlasti ze jha avarského. Praha 1925.
- Sasínek, F. V.: Anonymus Belae regis notarius. Slovenský letopis 2/1877, str. 1-11.
- Sasínek, F. V.: Posúdenie bezmenného notára kráľa Bélu. Slovenský letopis 2/1877, str. 89-105.
- Schauber, V., Schindler, H. M.: Rok se svätými. Kostelní Vydří 1993.
- Slovensko očami cudzincov. Vzácné správy o histórii nášho územia od 6. do 10. storočia, tak ako sa javia v písomnostiach prevažne cudzieho pôvodu. Bratislava 1999.
- Slovenský biografický slovník (Od roku 833 do roku 1990) I.-VI. Martin 1986-1994.
- Stanislav, J.: Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši. Bratislava 1945.
- Stanislav, J.: Pribinovi veľmoži. Bratislava 1940.
- Stanislav, J.: Slovenská liturgia na Slovensku a sídlo Metodovo a Gorazdovo. Bratislava 1941.
- Stanislav, J.: Odkryté mená slovenských miest a dedín. Bratislava 1947.
- Stanislav, J.: Slovenský juh v stredoveku. Druhý diel, Martin 1948.
- Stanislav, J.: Znovu o účinkovaní Cyrila a Metoda na Slovensku. Jazykovedný sborník 1.-2., 3-4/1946-1947, str. 178-192.
- Stanislav, J.: Črty kultúrneho jazyka na Veľkej Morave a v stredovekej Bratislave. Bratislava 2/1960, str. 231-258.
- Stanislav, J.: Či bola na Slovensku staroslovienska kultúra v 9. storočí? Bratislava 7/1971, str. 317-338.
- Stanislav, J.: pozri Ríša Veľkomoravská. Stanislav, J.: pozri Životy slovenských apoštolov...
- Staník, I.: pozri Bednár, P.
- Steinhübel, J.: Nitrianske kniežatstvo. (v tlači)
- Svoboda, B.: Poklad byzantského kovotepece v Zemianském Vrbovku. Památky archeologické 44/1953, str. 33-108.
- Šafárik, P. J.: Slovanské starožitnosti. Praha 1862. Šalkovský, P.: pozri Ruttkay, A.
- Šášky, L.: pozri Fiala, A.
- Škultéty, J.: Či Velehrad mohol byť hlavným hradom a sídlom Veľkej Moravy. Slovenské pohľady 35/1915, str. 188-192.
- Škultéty, J.: Devín-Velehrad. Slovenské pohľady 36/1916, str. 232.
- Škultéty, J.: Pribina. Ríša Veľkomoravská. Bratislava 1935.
- Škvarna, D. a kol.: Lexikón slovenských dejín. Bratislava 1997.
- Šolle, M.: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha 1966.
- Šolle, M.: Kouřim v průběhu věků. Praha 1981.
- Šolle, M.: Staroslovanské hradisko. Praha 1984.
- Šolle, M.: Od úsvitu křesťanství k sv. Vojtěchu. Praha 1996.
- Štefanovičová, T.: Bratislavský hrad v 9. a 12. storočí. Bratislava 1975.
- Štefanovičová, T.: Osudy starých slovanov. Martin 1989. Štefanovičová, T.: pozri Fiala, A.
- Štefanovičová, T.: pozri Polia, B.
- Tibenský, J.: Dejiny Slovenska slovom i obrazom I. Martin 1973.
- Točík, A.: Slovania na strednom Dunaji v 5. -8. storočí. O počiatkoch slovenských dejín. Zborník materiálov, Bratislava 1965, str. 20-35.
- Tomčíková, K.: PhDr. Ludmila Kraskovská, CSc. Bratislava 1999.
- Trugly, S.: Avarské nálezy v Komárne (katalóg výstavy). Komárno 1990.
- Vavřínek, V.: Cirkevní mise v dějinách Velké Moravy. Praha 1963.
- Váňa, Z.: Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.-XII. století. Slovenská archeológia 2/1954, str. 51-104.
- Veliká, D.: pozri Ruttkay, A.
- Veľká Morava. Tisícročná tradícia štátu a kultúry. Praha 1963.
- Veľká Morava a naša doba. Bratislava 1963.
- Veľká Morava v tisícročí slovami prameňov, legend, kroník a krásnej spisby. Zostavil Rudolf Krajčovič. Bratislava 1985.
- Veľkomoravské legendy a povesti. Zostavil Peter Ratkoš. Bratislava 1977.
- Weingart, M.: Pribina, Kocel' a Nitra v zrkadle prameňov doby cyrilometodskej. Ríša veľkomoravská. Bratislava 1935.
- Zavadil, J.: Velehrady Devín a Nitra. Kroměříž 1912. Zavadil, J.: Děvín. 1920.
- Záborský, J.: Odboj Kupov. Letopis Matice slovenskej 5/1868, str. 48-52.
- Životy slovenských apoštolov Cyrila a Metoda, Panónsko-moravské legendy. Preložil dr. J. Stanislav. Praha, Bratislava 1933.

Výberový register

Aa — Ci

- Aachen 73
 Adalbert 30
 Adalrám 80, 81, 85, 86, 88,
 146, 157
 Adalvin 80, 167
 Alamansko 242
 Alexander Veľký 226
 Albrecht, J. 249
 Alpy 35, 40, 147, 192
 Altwart 157
 Amalrich 157
 Ambróz, sv. 147, 149
 Andalúzia 233
 Angelár 209
 Anglicko 260
 Anno 165
 Anonymus 225, 218, 239,
 241, 242, 244
 Apeninský polostrov 69
 Appel, Rudolf 129, 132
 Arfríd 157
 Aribo 190, 191, 221
 Arkona 150, 151
 Arno 81, 85, 86, 188
 Arnulf 83, 169, 191, 192, 193,
 197, 217, 219, 221, 235
 Arpád 200, 214, 218, 224,
 225, 226, 228, 242, 244,
 245
 Arpádovci 244
 Asparuch 56
 Atelkuzu (Etelköz,
 Etelküzü) 216, 217, 218
 Atila 16, 199, 212, 226
 Atlantický oceán 69
 Augsburg 241
 Augustus 179
 Aurelius Antoninus,
 Marcus 264, 268
 Avarská ríša 38
 Avarský kaganát 29
 Avenarius, Alexander 183
 Aventinus 221, 232, 234,
 235, 236
 Azbad 17, 19
 Álmoš 218, 224, 225, 229,
 242
 Bača 268
 Baján 29, 33
 Bajč 11, 12, 13, 14, 17, 20, 22,
 24, 25, 162
 Balkán 240
 Baltské more 69
 Balzac, Honoré de 105
 Barc (terra Borch) 261
 Barca 33, 67
 Bard 146
 Bavorsko 29, 72, 82, 86, 144,
 160, 173, 219, 231, 232, 241
 Beckov, hrad 252
 Bednár, Peter 92, 93
 Bel, Matej 44, 176, 235, 264
 Belbog 22
 Belizar 16
 Belo II. 259, 267
 Belo III. 218, 225, 257, 267
 Belo Brdo 240
 Benátky 162
 Benedikt, sv. 85
 Benedikt 221
 Benka, Martin 86
 Beňadik, Blažej 214, 229
 Beranová, Magdaléna 98,
 115, 186
 Berechtram 201
 Bernolákovo 63, 65, 67, 68,
 73, 267
 St. Bertin 214
 Bertold 191
 Bešeňov 67
 Bialeková, Darina 117, 118,
 121
 Biele Karpaty 101, 118, 247
 Bielorusko 65
 Bihár, hrad 244, 245
 Bílina, rieka 189
 Biň 268
 Biňa 263, 264, 267, 268, 269
 Blatenské jazero
 (Balaton) 156, 157, 158,
 161
 Blatnohrad 158, 167, 169
 Bodrog, rieka 212, 214, 226,
 228, 229, 238
 Bonus 179
 Boris 208
 Borjúállás sziget (Ostrov
 teliat) 166, 168, 169
 Borovce 121, 124, 125
 Borut 144
 Bořivoj 95, 96, 97, 188, 189,
 192, 219
 Botond 242
 Božan 235
 Böhm, Jaroslav 87, 89
 Braclaw *pozri* Braslav
 Brandl, Vincenc 97, 98
 Braslav 160, 162, 169, 219
 Bratislava 44, 63, 64, 65, 69,
 87, 98, 127, 130, 172, 181,
 202, 223, 230, 231, 232, 233,
 234, 235, 236, 237, 238, 239,
 240, 267
 Bratislava-Karlova Ves 234
 Bratislava-Petržalka 234
 Bratislava-Vrakuňa 238
 Bratislava-Záhorská
 Bystrica 38
 Bratislavský hrad 127, 177,
 230, 236, 237, 238, 239,
 244, 245
 Brezalauspurch,
 Brezalauspurc *pozri*
 Bratislava
 Brigetio 52
 Brinno *pozri* Pribina
 Britské ostrovy 147
 Brno 99, 106, 107, 115, 127,
 221, 232
 Brno-Lišen 68
 Brodoslav *pozri* Bratislava
 Brodzany 23
 Brückner, A. 235
 Břeclav 68, 99, 240
 Břetislav 106, 235
 Břetislava *pozri* Bratislava
 Brezno u Loun 13
 Budapešť 60
 Budinský-Krička,
 Vojtech 38, 135, 211, 214,
 216, 224, 228
 Bug 14
 Bugat (Bogat) 233, 234
 Buchlov 95
 Buken 267
 Bukven 268
 Bulča 241, 242
 Bulharsko, Bulharská ríša 17,
 56, 156, 166, 209
 Burchard z Halberstadtu 150
 Byzantion 28, 144
 Byzantská ríša (Byzantia) 14,
 19, 20, 28, 29, 32, 34, 48,
 55, 56, 69, 109, 144, 145,
 166, 241
 Carnuntum 73, 179
 Ceres 142
 Cézarea 16
 Cibulka, Josef 84

- Ciriaci 89
 Cividale 94, 155, 158, 184,
 189, 235
 Cífer (Pác) 28, 63, 67
 Cuntius, Chunt *pozri* Hont
 Cupan 266
 Cyril *pozri* Konštantín Filozof
 Čakajovce 259
 Čapek, Karel 263
 Čaplovič, Dušan 229
 Čataj 67
 Čech 185
 Čechy, České královstvo 13,
 35, 37, 41, 44, 55, 72, 82, 95,
 96, 115, 179, 187, 188, 189,
 192, 197, 207, 223, 247, 255
 Čeklis *pozri* Bernolákovo
 Čepel, ostrov 245
 Černobog 22
 Černý, Věnceslav 144, 172,
 200, 203
 Červinka, Inocenc
 Ladislav 98, 106, 134, 135,
 161, 177, 178, 179, 182, 235
 Česko-Slovensko 88, 89, 105,
 107, 211, 237
 Čierne Kľačany 138, 139,
 140, 142, 143, 153
 Čierne more 213
 Čierny Brod 67
 Čilinská, Zlata 27, 33, 41, 49,
 50, 69
 Čingov 68, 122
 Dagobert 42, 43, 44, 45
 Dalimil 96, 197, 199, 201
 Daniel 221
 Daret z Frýgie 225
 Dažbog 22
 Deák, František 160
 Dedo 268
 Dekan, Ján 53, 80, 179
 Dentumoger 226
 Deotpald 157
 Deotrich 157
 Dervan 44, 45
 Devín 77, 82, 97, 98, 127,
 170, 171, 172, 173, 176, 177,
 178, 179, 181, 182, 183, 202,
 212, 234
 Devínska Kobyla 176, 177,
 179, 181
 Devínska Nová Ves 30, 33,
 37, 38, 39, 40, 41, 177, 178
 Devínske Jazero 130
 Dérer, Ivan 87
 Dienes, István 216
 Dievča 171, 172, 175, 183
 Dievčenský hrad 183
 Dneper 14, 130, 150, 213
 Dnester 14, 130
 Dobiáš, Václav 179
 Dobrovský, František 96
 Dolné Semerovce 60
 Dolní Dunajovice 67
 Domínik 157
 Don 213, 216, 226
 Donc 14
 Dostál, Bořivoj 99, 101
 Dovina (Dowina) 97, 145,
 171, 172, 175, 176, 178, 182,
 183, 189
 Drahošová, Viera 132, 134
 Dráva 192, 267
 Ducové (Ducibrod) 99, 122,
 246, 248, 249, 250, 251, 252,
 258, 261
 Dudík, Beda 98
 Duchcov 187
 Dunaj 14, 16, 17, 20, 24, 32,
 37, 40, 49, 52, 67, 69, 72, 80,
 82, 92, 97, 122, 130, 136,
 147, 155, 157, 168, 171, 172,
 176, 179, 188, 190, 191, 192,
 193, 200, 201, 202, 212, 214,
 216, 217, 219, 223, 226, 231,
 232, 324, 247, 263, 266, 268,
 269, 270
 Dungal, Jan 96, 114, 189
 Durínsko 33, 44, 45
 Dursak (Dursac, Jursak,
 Jursa) 233, 234
 Dušek, Mikuláš 49
 Dvory nad Žitavou 67
 Dvořák, Pavel 33, 56, 76, 77,
 106, 130, 167, 237, 248
 Dyje 67
 Džingischán 196
 Ďurko 255, 257, 258, 260,
 261
 Ďurica, Milan S. 234
 Edelény 67
 Efezský, Ján 20
 Egypt 124, 149
 Einhard 70
 Eisner, Jan 37, 38, 39, 40,
 178, 179
 Ellwagen 165
 Emauzy 95
 Emerám, sv. 83, 84, 85, 87
 Emesa 218
 Endre, Adam 79
 Engilhast 157
 Engilmar 208
 Engelschalk 174, 190, 194
 Ennsburg 231
 Enža (Enns) 67, 72
 Erben, Václav 47, 48, 82, 196
 Ermperht 157
 Erös 124
 Eugen 81
 Eysengrin 231, 232
 Ezop 196
 Faustulus 142
 Fehér, Géza 161, 162, 167
 Feldberg 150
 Fenékpuszta (Fének
 pusta) 158
 Fettich, Nándor 211, 217,
 224, 225, 228, 229
 Fiala, Andrej 236
 Filozof *pozri* Konštantín
 Filozof
 Forgáč 60
 Forchheim 201
 Francúzsko 29, 34, 82, 147,
 167, 172
 Frankfurt 114
 Franská ríša 28, 29, 37, 41,
 44, 45, 69, 70, 81, 85, 114,
 145, 147, 156, 214, 249
 Fredegar 34, 35, 42, 44, 45,
 64, 67
 Freising 149
 Freisinger, H. 182
 Fridepercht 157
 Fritigil 147, 149
 Fuggerová, Anna 257, 260
 Fulda 144, 168, 171, 172,
 175, 178, 188, 189, 190, 191,
 192, 195, 201, 208, 217, 219,
 221, 223, 245
 Furmánec, Václav 41
 Gabčíkovo 52
 St. Gallen 214, 219, 233
 Galuška, Luděk 208
 Gardízi 233
 Geča 268
 Gejza 265, 266, 267, 269
 Gizela 221, 265, 266, 267

Výberový register

Ci — Gi

Výberový register

Go-Ko

- Gojmír 157
 Gorazd 144, 206, 208
 Gotland 235
 Gozil *pozri* Koceľ
 Grécko 55, 145, 146
 Grimišin 157
 Gross Raden 151
 Gruzínsko 65
 Gumbold 231
 Gunther 157
 Gunther 157
 Győr 266
 Habovštiak, Alojz 264, 265, 268
 Hadrián, sv. 158
 Hadrián II. 158, 163, 164, 174, 203
 Halič 60, 151, 242
 Hartvik 231
 Havlík, Lubomír F. 96, 114, 156, 172, 189
 Hebros, rieka 17
 Helmprecht 231
 Henrich I. 241
 Henrich II. 265
 Henrich, vojvoda
   friaulský 72, 73, 168
 Henszlmann, Imrich 161, 264
 Herakleia 33, 34
 Herakleios 32
 Hermanrich 165
 Hevlin 67
 Hildigis *pozri* Ildiges
 Hippokréne 176
 Hlavicová, Jana 181, 182, 183
 Hlinka, Andrej 86, 87, 88, 89
 Hlohovec 238
 Hodál, Juraj 83, 85, 86, 87, 88, 169, 267
 Hodonín 105, 136
 Hodža, Milan 87
 Holčík, Štefan 268, 269
 Holiare 43, 73
 Holíč 136, 137
 Holičský hrad 137
 Hollý, Ján 82, 83, 117, 176, 264
 Holzgerlingen 151, 203
 Hont 267
 Hont (Hunt, Hund) 266, 267, 268, 269
 Hontovci 267
 Hont-Poznan, rod 267
 Horná Nitra 122
 Hornád 67, 69, 122
 Hottochus 231
 Hradištia 118
 Hradný ostrov *pozri* Vársziget
 Hrodbert, sv. 158
 Hron 122, 197, 263, 266
 Hrubý, Vilém 99, 100, 101, 181, 207, 208
 Huba 239
 Hunt *pozri* Hont
 Hurban, Jozef Miloslav 176
 Hurbanovo 262
 Hypolit 268
 Chaloupecký, Václav 235
 Cháron 40, 91, 102
 Chlotar 34
 Chocil *pozri* Koceľ
 Chochol, Jaromír 228
 Choriv 114
 Chorvátsko 156
 Chotemír 157
 Chotimír 144
 Chrabr *pozri* Naum
 Chrodobert 43
 Chropovský, Bohuslav 76, 77, 80, 89, 91, 92, 124, 231
 Chřiby 101
 ibn Rusta, Abū ‘Alī Ahmad ibn ‘Umar 189
 Iqfon, les 244
 Ildiges 16, 17, 20
 Ilýria 17, 19
 Inn, rieka 167, 242
 Ipel’ 33, 40, 41, 60, 67
 Isanpero 157
 Itália 82, 147, 160, 223
 Ivánka 268
 Iža 52, 183
 Jablonka 130
 Janšák, Štefan 130, 131, 132, 135, 136, 137, 176, 179, 212, 264
 Jordan 268
 Ján, arcibiskup 221
 Ján z Benátok 201, 202, 203
 Ján z Marienburgu 150
 Ján Krstiteľ 21, 158, 161
 Ján VIII. 165, 198, 199, 202, 204, 205
 Ján IX. 221
 Jelšovce 63
 Jenö 217
 Ježiš Kristus 96, 194, 207
 Jirásek, Alois 172, 200
 Jordanes 16, 149
 Josefovo 111
 Józás, rieka 244
 Judita 122
 Juhooslávia 182
 Juraj, sv. 255, 257, 258
 Justinián I. Veľký 16, 17, 19
 Kadoča 239
 Kalamárka 122
 Kalousek, František 99
 Kama 216, 218
 Kamp, rieka 72
 Kandler, M. 182
 Karantánia 35
 Karol Holý 82, 91, 122
 Karol Veľký 69, 72, 73, 81, 202
 Karol II. Plešivý 188
 Karol III. Tučný 30, 91, 173, 178, 190
 Karol IV. 95
 Karloman 167, 168, 172, 173, 174, 175, 188, 190, 191, 201
 Karos 217, 228, 229
 Karpatská kotlina 20, 56, 67, 192, 196, 217, 240, 263, 264
 Katarína, sv. 149
 Kaukaz 216
 Kazimír 268
 Kechnec 67
 Keller, Igor 181, 182
 Kendy, Gejza 160, 253
 Keszi 217
 Keszthely 158, 166
 Ketel 226
 Kér 217
 Klanica, Zdeněk 107, 110, 112, 115
 Klement L, sv. 156, 163, 164, 189
 Kliment Ochridský 164, 209
 Kmeťko, Karol 88
 Koceľ 83, 84, 86, 153, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 169
 Kolník, Titus 141, 142, 144, 146, 153, 182, 183
 Koloman 237, 258
 Kollár, Ján 158, 160, 161, 169
 Komárno 15, 26, 27, 46, 49, 50, 52, 55, 58, 139, 183

- Komenský, Jan Amos 135, 136
 Koniarek, Ján 88
 Konrád 242
 Konštantín Filozof, Cyril, sv. 83, 95, 96, 97, 98, 144, 145, 146, 149, 151, 152, 153, 162, 163, 164, 166, 187, 204, 208, 209, 253
 Konštantín I. Veľký 28, 141, 144
 Konstans II. 48
 Konštantín IV. 48, 56
 Konštantín Porfyrogenet 168, 196, 217
 Konštantínopol 16, 17, 28, 32, 33, 55, 56, 144, 146, 162, 196, 217
 Kopán 264, 265, 266, 267, 268
 Kopčany 127, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 137
 Korutánsko 35, 82, 156, 168
 Korvín, Matej 84
 Kosmas 197
 Kostnica 30
 Kostolec 99, 122, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 258, 260, 261
 Kostrzewski, József 40
 Košice 211
 Košice (Barca) 33
 Košická kotlina 122
 Kouřim 185, 186, 202, 221
 Kouřimka 185
 Kozma 267, 268
 Kövecses 161
 Krakov 190, 192
 Kraskovská, Ludmila 38, 64, 65, 131, 132, 179
 Kráľovský Chlmec 124, 128, 134
 Krčméry, Štefan 232
 Kréta 55
 Kristián 24, 95, 96, 196, 206
 Kroměříž 176
 Krtíš, potok 40
 Krupina 58, 216
 Krupinská vrchovina 56, 57
 Krym 163
 Kučera, Matúš 183
 Kumeoberg 72
 Kunszentmárton 49
 Kusid 199, 200
 Kürt-Gyarmat 217
 Kúty 130
 Kyj 114
 Kyjev 114, 208, 209
 Labe 72, 189
 Laborec 212, 225
 Ladislav, sv. 91, 267
 Lahovice 192
 Lamiová, Mária 211, 229
 Lampert 267, 268
 Lantpert 85
 Latorica 212
 Leányvár 183
 Lebedi 218
 Lehoczký, Tivadar 264
 Lech 35, 185
 Lech, rieka 218, 240, 241, 242, 251, 252, 265
 Lemešany 67
 Levice 216, 238, 260
 Levý Hradec 189
 Lél 241, 242, 244
 Libuše 185, 186
 Linc 44, 67
 Lipský, Ján 257
 Litva 65
 Liudprand 233, 241
 Liupram 81, 157, 158
 Liutbald 221, 223
 Liutpold 231, 232
 Longobardia 223
 Lorch 67
 Lothar 82, 122
 Lotrinsko 82
 Lotrinský, František 129
 Lotyšsko 65
 Lučenec 216, 238
 Lukačka, Ján 267, 268
 Lukáč, Ivan 139, 140
 Lukáč, Stanislav 139
 Lukáš 131
 Lužické Srbsko 44
 Lybjed' 114
 Lysý, Zyrind 266
 Ludmila, sv. 95, 96, 97, 196
 Eudovít I. Pobožný 82, 114, 122, 171
 Eudovít I. Nemeč 81, 82, 85, 144, 145, 155, 156, 159, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 188, 189, 190, 201, 202, 214, 222
 Eudovít II. Mladší 190, 201
 Eudovít III. Dieťa 168, 231, 232
 Eutemír 157
 Madalprecht 157
 Maďarsko 17, 29, 40, 52, 89, 97, 167, 211, 255
 Magdeburg 14
 Magna Hungaria *pozri* Uhorské kráľovstvo
 Majcichov 122, 157
 Malá Čalomija 67
 Malé Karpaty 20, 28, 40, 63, 68, 69, 118, 122, 136, 218, 247
 Malypert, Jan 88
 Malý Balaton 161, 166
 Margita Antiochijská, sv. 127, 130, 131, 132, 137
 Marhát, vrch 255, 260
 Marobud 179
 Mars 142
 Marsina, Richard 155, 157, 244
 Martin, sv. 80, 155, 266
 Martinský vrch 89, 91, 92
 Masaryk, Tomáš Garigue 129
 Matolay, Ján 44
 Matoušek, B. 65
 Matúš Čák Trenčiansky 84, 264
 Mauríkios 32, 131
 Mauthausen 44
 Mária Bohorodička *pozri* Panna Mária
 Meginfrid 72
 Meginwardus 231
 Megyer 217
 Mencl, Václav 87, 88, 178, 179, 182
 Meningoz 191
 Menuorout 244, 245
 Merseburg 241
 Method *pozri* Metod
 Metod, sv. 80, 83, 95, 96, 97, 98, 100, 103, 144, 145, 146, 153, 156, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 187, 190, 196, 198, 199, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 214, 253
 Mezopotámia 55
 Mělník 189

Výberový register

K o — M ě

Výberový register

Mi— Po

- Michal I. 145, 162
 Mikuláš I. 145, 162, 163
 Mikulčice 22, 55, 67, 68, 72,
     93, 99, 101, 103, 105, 106,
     107, 109, 110, 111, 112,
     114, 115, 121, 127, 129,
     130, 132, 134, 135, 136,
     137, 167, 182, 202, 240,
     258, 261, 269
 Miláno 147, 149
 Miliduch 35
 Miskolc - Vezér út 67
 Mistelbach 67
 Mladošovič, Ján 178
 Mlýnárce 239, 240
 Mojmir I. 35, 72, 82, 92, 122,
     124, 144, 155, 156, 157, 168,
     171, 202, 219, 248
 Mojmir II. 169, 219, 221,
     222, 223, 232, 233
 Mojmirovci 72, 189
 Mokoš 22
 Molpír 68, 122
 Morabija 233
 Morava 14, 17, 20, 37, 41, 44,
     68, 83, 97, 98, 99, 100, 118,
     122, 129, 130, 135, 136, 137,
     140, 145, 153, 162, 181, 182,
     189, 196, 199, 202, 219, 221,
     247, 269
 Morava, rieka 33, 67, 68, 69,
     93, 96, 97, 100, 101, 105,
     109, 124, 127, 129, 130, 134,
     135, 136, 137, 177, 212, 247,
     269, 270
 Moravské kniežatstvo 122,
     248
 Moravský Svätý Ján 53
 Mosburk *pozri* Velehrad
 Mrkvička, Jan 17
 Mužľa 122
 Müller, Róbert 166, 167, 168
 Myjava 130
 Napajedla 101
 Naum 148, 158, 209
 Nejedlý, Zdeněk 35
 Nemecko 22, 29, 44, 82, 89,
     145, 146, 167, 179, 211, 241
 Nestor 64, 73
 Neštich 68, 122
 Nidrich 157
 Niederle, Lubor 24, 111,
     183, 209
 Nitra 33, 68, 69, 75, 76, 77,
     79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86,
     87, 88, 89, 91, 92, 93, 106,
     112, 118, 122, 127, 139, 145,
     146, 149, 156, 157, 172, 174,
     176, 202, 203, 216, 219, 236,
     237, 238, 239, 240, 245, 247,
     248, 258, 259, 267
 Nitra, rieka 91, 137, 239, 247
 Nitra-Čermán 91
 Nitra-Lupka 74, 78, 79, 89,
     91, 92
 Nitra - Míkov Dvor 90, 231
 Nitrava, *pozri* Nitra
 Nitrianska Blatnica 99, 251,
     255, 257, 258, 261
 Nitrianske kniežatstvo 122,
     202, 248
 Nitriansky hrad 84, 88, 89
 Notker zvaný Koktavý 30
 Nové Mesto nad Váhom 13,
     131
 Nové Zámky 12, 67
 Novgorod 21, 24, 150, 204,
     205
 Novotná, Marta 118
 Novotný, Václav 202
 Nový Velehrad 96, 97
 Numitor 142
 Nyékor 217
 Obida 67
 Očkov 13
 Odoaker 14, 29
 Odra 14, 197
 Ohře, rieka 189
 Ochrid 209
 Olomouc 68, 202
 Olšava, rieka 102
 Olymp 22
 Oľga 24
 Ond 226
 Ondava 212
 Ondrouch, Vojtech 65, 134
 Opole 21
 Orava 68, 122
 Országh, Jozef 87
 Ostrá skala 122
 Ostrihom 263, 265, 268
 Orient 60
 Osijekó 240
 Osuské 135
 Ota 85
 Oto 231
 Oto 81, 151
 Oto I. Veľký 233, 241, 242
 Pabo 191
 Paderborn 73
 Palacký, František 11, 32, 35,
     44, 96, 176, 232
 Palestína 16
 Palília 142
 Panna Mária 157, 166
 Panónia 40, 65, 69, 70, 72,
     73, 80, 82, 97, 147, 149, 164,
     168, 169, 176, 190, 191, 192,
     200, 218, 219, 222, 223, 225,
     242, 244
 Panónske kniežatstvo 168,
     169, 219
 Pasov 85, 222
 Passman *pozri* Poznan
 Pasternak, Boris 80
 Pavol, sv. 203, 207
 Pavol, ankonský biskup 203
 Pác *pozri* Cífer
 Pálfi, Ján 65
 Pálfiovci 178
 Páťkostolie 166
 Perún 22, 150
 Perzia 60, 216, 217
 Peter, sv. 145, 163, 164, 165,
     166, 190, 203, 205, 223
 Petronellum 73
 Pezinok 267
 Piešťany 13, 248
 Pieta, Karol 181
 Pichlerová, Magda 65
 Pipin Krátky 69
 Pič, Josef Ladislav 77, 79
 Plachá, Veronika 181, 182,
     183
 Plutarchos 196
 Pobedim 68, 70, 92, 116, 117,
     118, 119, 120, 121, 122, 124,
     125, 157, 245, 248, 249, 252
 Podébradský, Juraj 82, 196,
     233
 Podhradištia 118
 Podunajská nížina 67
 Podunajsko 16
 Pohansko 68, 72, 99, 101,
     127, 136, 182, 202, 240
 Pohronský Inovec 139
 Poiplie 14
 Pojizerí 189
 Polabie 185, 189, 205, 206

- Polia, Belo 236
 Poľsko 13, 14, 55, 89, 167, 208
 Pomoravie 82, 124, 135, 164, 187, 247
 Ponitrie 14, 82, 122, 124, 164, 167, 187, 247, 264
 Porenutius 151
 Porevit 151
 Posonium *pozri* Bratislava
 Potisie 20, 29, 33, 65, 270
 Potvorice 13
 Poulik, Josef 99, 101, 103, 106, 107, 114, 115, 137, 182, 183
 Považie 14, 118, 122, 247, 248
 Považský Inovec 118, 247, 255
 Povel 68
 Poznan 266, 267, 268
 Poznanovci 235, 267
 Pozsony *pozri* Bratislava
 Požitavie 14
 Praha 65, 87, 95, 99, 115, 185
 Prasek 98
 Pray, Juraj 176
 Pražský hrad 134
 Predslav 184, 235
 Preslav 209
 Preslavesburg *pozri* Bratislava
 Pressburg *pozri* Bratislava
 Prešporok *pozri* Bratislava
 Prieslav *pozri* Bratislava
 Pribina 35, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 122, 124, 125, 145, 146, 150, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 166, 167, 168, 169, 171, 186, 202, 219, 221, 232, 248
 Prievidza-Hradec 75, 122, 147
 Priskos 16
 Prisnec 157
 Priwina *pozri* Pribina
 Prokop, sv. 264
 Prokopios z Cézarey 16, 17, 19, 20, 22, 24, 32
 Prša 33, 67
 Prut, rieka 130
 Przeclav *pozri* Bratislava
 Přemysl Oráč 35, 142, 144
 Přemysl Otakar II. 84, 96
 Přemyslovci 20, 115, 185, 189
 Pseudo-Maurikios 131
 Radegast 150
 Radnóti, Aladár 161
 Radošina 255
 Radvaň nad Dunajom 38, 52, 62, 66
 Raffelstetten 233
 Rakamaz 217, 229
 Rakúsko 44, 67, 89, 156, 167, 224, 255, 270
 Rapant, Daniel 235
 Rastislav 82, 83, 94, 97, 130, 144, 145, 146, 153, 164, 166, 167, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 182, 183, 186, 188, 189, 191, 199, 201
 Ratbod 155, 156, 168, 175
 Rathold 231
 Ratimír 156
 Ratimorská, Priska 50
 Ratkoš, Peter 131
 Rato 157
 Rába 72, 86, 191
 Rea Silvia 142
 Regen 193
 Regino 195, 214, 219, 226, 233
 Reginhar 85, 86
 Regnum Teutonicorum 241
 Rejholcová, M. 259
 Remus 142, 144
 Rejno (Regensburg) 29, 73, 85, 187, 188, 192, 193
 Révész, László 218, 219, 228
 Rimavská Sobota 216, 238
 Risiulf 16
 Rím 10, 14, 28, 53, 85, 142, 144, 145, 151, 155, 156, 163, 164, 165, 198, 199, 203, 205
 Rímska ríša 13, 14, 28, 69, 164
 Robenek, František 98
 Romulus 142, 144
 Romulus Augustulus 14
 Rómer, František
 Florián 161, 264
 Rudolf 188
 Rugievit 22, 151
 Rujana 150
 Rumunsko 20, 192
 Rus 185
 Rusko 186
 Ruttkay, Alexander 99, 248, 249, 250, 251, 252, 255, 257, 258
 Ruttkay, Matej 12, 14
 Ružička, J. 64
 Rýn 82
 Sabária 72, 73
 Sajószentpéter 67
 Salagius, Štefan 176
 Salacho 156
 Salan 226
 Salapiugino 158
 Salavár *pozri* Zalavár
 Salesius Gaspar 160
 Salzburg 81, 85, 86, 158, 214, 234
 Samo 27, 34, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 55, 60, 64, 67, 69
 Samoslav *pozri* Samo
 Samova ríša 35, 37, 40, 41, 42, 44, 45, 67, 69
 Samuel *pozri* Samo
 San Georgius *pozri* Ďurko
 Sandrat 157
 Sasínek, František
 Viťazoslav 83, 85, 232, 266
 Sasko 29, 33
 Sála 82, 156, 158, 160, 161, 166, 192
 Sálvár 82
 Sárffő, *pozri* Nitrianska Blatnica
 Sáva 156, 209
 Scrot 157
 Sebeš 268
 Sedlák, Vincent 44
 Sedličná pri Trenčíne 257
 Sedmohradsko 192, 225
 Senec 63
 Senica 136
 Senonago 34
 Sens 34
 Shannon, rieka 147
 Schönkirchen-Reysenhofen 67
 Schurmann, Max 83
 Schwerin 151
 Sighard 231
 Sigibert 29

Výberový register

Po—Si

Výberový register

Si — Un

- Siliz (Žilic) 157
 Simargel 22
 Sinaj 149
 Sixt 268
 Skalica 39, 130, 132, 134,
 135, 136, 137, 267
 Skalica-Kopečnica 127, 134
 Skrben 157
 Slaná, rieka 67, 226
 Slavomír 174, 175
 Slavónsko 240
 Sliezsko 192
 Slovinsko 72, 167
 Smižany 122
 Smolenice 68, 122
 Somotor (Zomorutor) 224
 Sopko, Július 267
 Sovárd 239
 Sovietsky zväz 167
 Sósová, Agnes 162
 Spišské Tomášovce 68
 Spišské Tomášovce-
 -Čingov 122
 Split *pozri* Salone
 Spratzbach 85, 86
 Spréva 35
 Spytihnév 192
 Srbsko 156
 Stanislav, Ján 131, 157
 Staník, Ivan 92
 Stará Kouřim 185, 186, 189,
 191, 192, 193
 Staré Město na Moravě 68,
 72, 95, 96, 97, 99, 100, 101,
 102, 103, 106, 112, 114,
 121, 127, 132, 134, 136, 181,
 182, 202
 Staré Zámky 68
 Staššiková-Štukovská,
 Danica 125
 Steiner, Gábor 50
 Steinhübel, Ján 189, 206, 221
 Stiglitz, H. 182
 Stoislav, Stojslav 257, 268
 Stráže 53
 Streda nad Bodrogom 229
 Strojímír 192
 Stupava 53
 Styx, rieka 40
 Svantovít 150, 151
 Svarog 22, 150
 Svarožic 22, 150
 Svätá zem 267
 Svätopluk 75, 77, 83, 91,
 95, 96, 97, 99, 103, 107,
 117, 145, 164, 168, 169,
 172, 173, 174, 175, 176,
 184, 188, 189, 190, 191,
 192, 195, 196, 197, 199,
 200, 201, 202, 203, 204,
 205, 206, 207, 208, 217,
 219, 221, 233, 235, 237,
 245, 261
 Svätopluk II. 219, 221, 245
 Svätožizna (Szumentizna)
 184, 189, 221, 235
 Svätý Jur 122, 267
 Svoboda, Bedřich 47, 48, 55,
 56, 37, 58
 Svorad, sv. 85
 Sycharius 42, 43
 Szalay, László 264
 Szirmay de Szirma,
 Antónius 212
 Szoba 67
 Szombathely 73
 Šafárik, Pavol Jozef 35, 232,
 235
 Šaľa 67
 Šarlota 265
 Šaštín 136
 Šárvár (Šaštínsky hrad) 137
 Šášky, Ladislav 236
 Šček 114
 Šebastovce 67, 124
 Šimek, Emanuel 177, 178
 Šimon z Kézy 267
 Škandík, T. 180
 Škultéty, Jozef 232
 Šolle, Miloš 185, 186, 191
 Šomodská župa 267
 Štefan, sv. 83, 98, 162, 235,
 252, 264, 265, 266, 267, 269
 Štefan II. 267
 Štefan V. 205
 Štefanovičová, Tatiana 127,
 236, 237, 239
 Štetín 151
 Štimmeľ, Ján 47, 56, 57, 58
 Štimmeľ, Pavol 56, 57, 58, 60
 Štúrovo 122
 Šúr 241
 Švábsko 165, 206, 241
 Švec, Milan 139
 Švédsko 211, 235
 Taliansko 29, 158
 Tarján 217
 Tatranská Vratislava *pozri*
 Bratislava
 Tehla 260
 Teofylakt Simokattes 32,
 33, 39
 Teodomar 231
 Teodorik 72, 81
 Theophanes Confessor 28
 Theotmar 208, 221
 Thüringen 33
 Tiber 142
 Tiberius 179
 Tisa 214, 226
 Točík, Anton 13, 65, 183
 Toperos 19
 Topľa 212
 Topoľčany 226
 Traismauer (Treisma) 80,
 86, 156
 Trákia (Trácia) 17, 19, 33
 Trebic 157
 Trenčianska župa 176
 Trenčín 122
 Tribeč 139
 Triglav 22, 151
 Trnava 33, 122, 136, 216
 Trnavská pahorkatina 124
 Trnka, Bedřich 106
 Trnovec nad Váhom 195
 Trojan 22
 Trója 225
 Trugly, Sándor 18, 50, 52
 Třeštík, Dušan 20, 32
 Tupá skala 122
 Turico (Zürich) 30
 Turiec 14, 199
 Turmaier, Ján *pozri* Aventinus
 Turzo, Juraj 257
 Turzo, Milan 269
 Tyrolsko 160
 Tzurulon (Corlu) 17
 Uh, rieka 212
 Uherské Hradiště 68, 96, 202
 Uherské Hradiště-Sady 102,
 207
 Uherský Brod 102
 Uhorské kráľovstvo;
 Uhorsko 25, 52, 93, 96,
 125, 161, 197, 216, 218, 247,
 252, 263, 266, 267
 Ukrajina 13, 17
 Unzat 157

- Uratislaus, Uratislaburgium
     pozri Bratislava
 Ušub 244, 245
 Užský hrad 225
 Újvár (Nový hrad) 137
 Vakes 16
 Valaliky 67
 Valdemar 151
 Valentiniánus 179
 Valkonya (Wlkonya) 157
 Vatikán 88, 202
 Václav, sv. 95, 196
 Váh 33, 96, 117, 118, 122,
     176, 247, 252, 264
 Váňa, Zdeněk 240
 Vársziget (Hradný
     ostrov) 161, 162, 163, 164,
     166, 169
 Velehrad 82, 95, 96, 97, 98,
     103, 176, 187, 245
 Velek 244, 245
 Veles 22, 150
 Veliačik, Ladislav 139, 140
 Velletri 144
 Veľká Británia *pozri* Anglicko
 Veľká Mača 199
 Veľká Morava, Veľkomoravská
     ríša 29, 37, 68, 75, 79, 80, 85,
     91, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101,
     105, 106, 107, 110, 111, 112,
     114, 115, 121, 127, 129, 132,
     134, 137, 140, 144, 149, 150,
     151, 153, 155, 162, 164, 166,
     167, 168, 171, 172, 175, 178,
     180, 181, 182, 188, 192, 193,
     196, 201, 203, 208, 209, 212,
     214, 218, 219, 222, 232, 233,
     236, 237, 238, 239, 245, 248,
     250, 252, 258, 264, 265, 268
 Veľké Kosihy 67
 Veľký Meder 73
 Vencelin 266
 Verinhar 168
 Verona 201
 Vesperim 266
 Vezzil 190
 Viedenská panva 29
 Viedenský les 67, 72, 85, 192
 Viedeň 48, 176, 214, 224
 Vilnius 65
 Visia 14, 130, 190
 Vitemír 157
 Vitislav 192
 Vizovická vrchovina 101
 Vít, sv. 96, 97
 Vladár, Jozef 183
 Vladimír 150
 Vlchy 145, 146
 Vlček, Emanuel 208
 Vlkano vo 20, 25
 Vlkina 157
 Vogast *pozri* Vogastisburg
 Vogastisburg 43, 44
 Vojnice 67
 Vojtech, sv. 186, 207
 Volchov 150
 Volga 216
 Vonomír 72, 73
 Vratislav (Vráclav) 83
 Vychodil, Jan 98
 Vyskočil, Bedřich 47
 Vysoké Tatry 35, 176
 Vyšehrad 35, 44, 122, 186
 Vyškov 68
 Vyškovce 67
 Východofranské
     kráľovstvo 81, 83
 Východorímska ríša *pozri*
     Byzantská ríša
 Waltker 187
 Werinbert 30
 Wiching 75, 202, 203, 204,
     205, 206, 207, 208
 Wilhelm 157, 174, 190, 191
 Worms 201
 Zadunajsko 270
 Zacharias 231
 Zala 156
 Zalasabarsziget 161
 Zalasántó 166
 Zalavár 80, 91, 92, 155, 160,
     161, 219
 Zavadil, Josef 176, 177, 178,
     181
 Záhlinice 176
 Záhorie 16, 17, 65, 122, 134,
     135, 136
 Západorímska ríša 29
 Závada 226
 Zbraslav 192
 Zbruč, rieka 151
 Zelená Hora 68
 Zelnitius, Antonín 98, 99
 Zemežizn 203
 Zemiansky Vrbovok 47, 48,
     52, 55, 56, 57, 58, 60
 Zemin 157
 Zemplín 211, 212, 219, 220,
     221, 222, 223, 224, 225, 226,
     228, 229, 243
 Zemplín, hrad 225
 Zemplínska župa 212
 Zemplínske vrchy 214
 Zentibolch *pozri* Svätopluk
 Zlaté Moravce 139
 Znojmo 189, 202
 Zobor 89, 197, 199, 231,
     239, 240
 Zobor, nitriansky
     vojvoda 239
 Zodan 73
 Zohor 65
 Zomorutor *pozri* Somotor
 Zultu 242, 245
 Zürich *pozri* Turico
 Želénky 187, 193
 Želovce 27, 30, 32, 34, 35, 37,
     39, 40, 41, 43, 44, 45, 50, 67
 Žeška 157
 Žilina 157
 Žitava 12, 25, 52, 139
 Žitavská Tôň *pozri* Radvan
     nad Dunajom
 Žitislav 157
 Žuráň pri Brne 140, 141

Výberový register

U r — Ž u

Pod'akovanie

Musím sa opakovať, lebo aj teraz platí to, čo som napísal v predchádzajúcich zväzkoch *Stôp dávnej minulosti (Slovensko v praveku a Slovensko v staroveku)*: „Tak ako text aj fotografická príloha tejto knihy vznikala tridsať rokov. Za ten nekonečný čas mi pomohli desiatky jednotlivcov (aj inštitúcií) a ja som im veľmi vďačný, hoci mnohí z nich sa už vytratili z môjho okolia. Na niektorých som azda aj zabudol. Ak sa to stalo, ospravedlňujem sa im. Veľa reportážnych obrázkov som dostal od účastníkov televíznych štábov, dali mi ich od srdca, z vlastnej iniciatívy, na fotografiách neuviedli svoje meno a ja sa už naozaj neviem rozpačovať, komu vďačím za peknú spomienku.“

To všetko je pravda, ale do zoznamov z prechádzajúcich zväzkov pribudli aj nové mená, bez ktorých by som si neporadil. Sú to:

Sándor Trugly z Múzea maďarskej kultúry a Podunajska v Komárne (ďakujem mu za sprístupnenie pamiatok z jeho výskumu), Archeologické múzeum Slovenského národného múzea v Bratislave (pomoc pri fotografovaní expozícií *Klenoty dávnej minulosti Slovenska* a Katarína Tomčíková (výber archívnych fotografií Ludmily Kraskovskej), Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre a Ponitrianske múzeum v Nitre, menovite riaditeľ Anton Šteško (sprístupnenie archeologických pamiatok v expozícii *Skvosty dávneho Slovenska v Nitre*), Bohuslav Chropovský (súhlas s fotografovaním neverejných archeologických pamiatok z nitrianskych výskumov), Blanka Kavánová a Zdeněk Klanica z Archeologického ústavu Českej akadémie vied (pomoc pri fotografovaní mikulčických nálezov), Luděk Galuska (požičal mi čiernobiele fotografie Viléma Hrubého a Františka Hrubého), pomohli mi aj režisér Gejza Kendy pri kontakte s archeológmi v Maďarsku, Eva Velčíková z Národnej rady SR konzultáciou o historických exkurzoch v Ústave Slovenskej a Česko-slovenskej republiky a moji prví čitatelia, Anton Gúth a Jiří Jánošík, ktorí ma upozornili na niektoré chyby a nepresnosti.

Bádatelia, ktorí stáli priamo pri vzniku jednotlivých kapitol, sú uvedení v príslušnom texte.

Všetkým ďakujem.

Archeologické lokality, miesta príbehov v tejto knihe

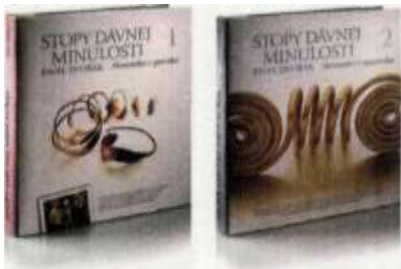
1 Bajč	27 Dvory nad Žitavou	55 Mužľa	82 Spišské Tomášovce
2 Barca (okres Rimavská Sobota)	28 Gabčíkovo	56 Myjava	83 Streda nad Bodrogom
3 Beckov	29 Hlohovec	57 Neštich	84 Stupava
4 Bernolákovo	30 Holiare	58 Nitra	85 Svätý Jur
5 Bešeňov	31 Holíč	59 Nitra-Čermáň	86 Šaľa
6 Biňa	32 Hurbanovo	60 Nitra-Lupka	87 Šaštín
7 Bojnicky	33 Iža	61 Nitrianska Blatnica	88 Šebastovce
8 Borovce	34 Jablonica	62 Nové Mesto nad Váhom	89 Štúrovo
9 Bratislava	35 Jelšovce	63 Nové Zámky	90 Šurany
10 Bratislava - Záhorská Bystrica	36 Kechnec	64 Očkov	91 Tehla
11 Bratislava - Vrakuňa	37 Komárno	65 Osuské	92 Topoľčany
12 Brodzany	38 Kopčany	66 Pezinok	93 Trenčín
13 Bučany	39 Kostolec	67 Piešťany	94 Trnava
14 Cífer (Pác)	40 Košice	68 Pobedim	95 Trnovec nad Váhom
15 Čakajovce	41 Košice (Barca)	69 Potvorice	96 Veľká Mača
16 Čataj	42 Kráľovský Chlmec	70 Prievidza-Hradec	97 Veľké Kosihy
17 Čierne Kľačany	43 Krupina	71 Prša	98 Veľký Meder
18 Čierny Brod	44 Kúty	72 Radošina	99 Vyškovce nad Ipľom
19 Detva	45 Ladice	73 Radvaň nad Dunajom	100 Závada
20 Devín	46 Lefantovce	74 Rimavská Sobota	101 Zemiansky Vrbovok
21 Devínska Kobyla	47 Lemešany	75 Sedličná pri Trenčíne	102 Zemplín
22 Devínska Nová Ves	48 Levice	76 Senec	103 Zlaté Moravce
23 Devínske Jazero	49 Lučenec	77 Senica	104 Zobor
24 Dolné Semerovce	50 Majcichov	78 Senohrad	105 Zohor
25 Ducové (Ducibrod)	51 Malá Čalomija	79 Skalica	106 Žabokreky
26 Dvorníky	52 Malé Kozmálovce	80 Smižany	107 Želovce
	53 Mlynárovce	81 Smolenice	108 Žilina
	54 Moravský Svätý Ján		

Na zábere z nakrúcania televízneho filmu Meluzína stojí po pravej ruke autora tejto knihy Pavla Dvořáka jeden z jej vedeckých redaktorov, univ. prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc, dlhoročný riaditeľ Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre, jeden z vedcov, ktorí na Slovensku založili stredovekú archeológiu a dovedli ju k vrcholu. Vpravo je univ. prof. PhDr. Václav Furmánek, DrSc, vedecký redaktor prvého a druhého zväzku Stôp (Slovensko v praveku a Slovensko v staroveku), medzinárodne uznávaný znalec slovenského a európskeho praveku a zástupca riaditeľa Archeologického ústavu SAV v Nitre. Na obrázku vpravo hore je univ. prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc, vedecký redaktor tretieho zväzku Stôp (Zrod národa), špičkový znalec slovenského a uhorského stredoveku, najmä listinného materiálu, ktorý vydal vo viacerých knižných zväzkoch. Pod ním je PhDr. Titus Kolník, DrSc, redaktor druhého zväzku Stôp (Slovensko v staroveku), zakladateľ rímskej a germánskej archeológie na Slovensku, uznávaný znalec antického umenia. Všetci štyria sú autormi mnohých kníh a vedeckých štúdií.

Stopy dávnej minulosti 3 (zrod národa)

Rozprávania o najstarších dejinách Slovákov, o príchode ich predkov, o avarskej nadvláde, víťazstvách franského kupca Sama, o Pribinovom kostole, Mojmirovom víťazstve a spojení moravských, nitrianskych a panónskych Slovanov, o prijatí kresťanstva, Konštantínovi a Metodovi, kráľovi Svätoplukovi, príchode starých Maďarov a zániku Veľkej Moravy, ale aj o tom, ako rytieri Poznan a Hont v rieke Hron opásali (svätého) Štefana, pomohli mu poraziť pohanského veľmoža Kopána a vybudovať Uhorské kráľovstvo.

Stopy dávnej minulosti 1 (Slovensko v praveku)

Rozprávania o najstarších dejinách Slovenska od čias neander-tálskych ľudí až po dobu bronzovú, v ktorej sa na našom území zrodila nová civilizácia a zaujala miesto medzi ďalšími národmi na špičke európskeho vývoja.

Stopy dávnej minulosti 2 (Slovensko v staroveku)

Rozprávania o dejinách Slovenska od čias najstarších písomných správ až po príchod prvých Slovanov. Príbehy zo života Keltov, Rimanov, Germánov, ale aj Hunov a ďalších národov, ktoré kedysi žili na území našej dnešnej vlasti.

Obe knihy sa stretli s veľkým ohlasom, vyšli v druhom vydaní, získali Cenu ministra kultúry za najkrajšiu knihu roka, cenu Asociácie organizácií spisovateľov Slovenska, českú Cenu Miroslava Ivanova, prémie Literárneho fondu a viacero ďalších ocenení, no najmä záujem čitateľov.

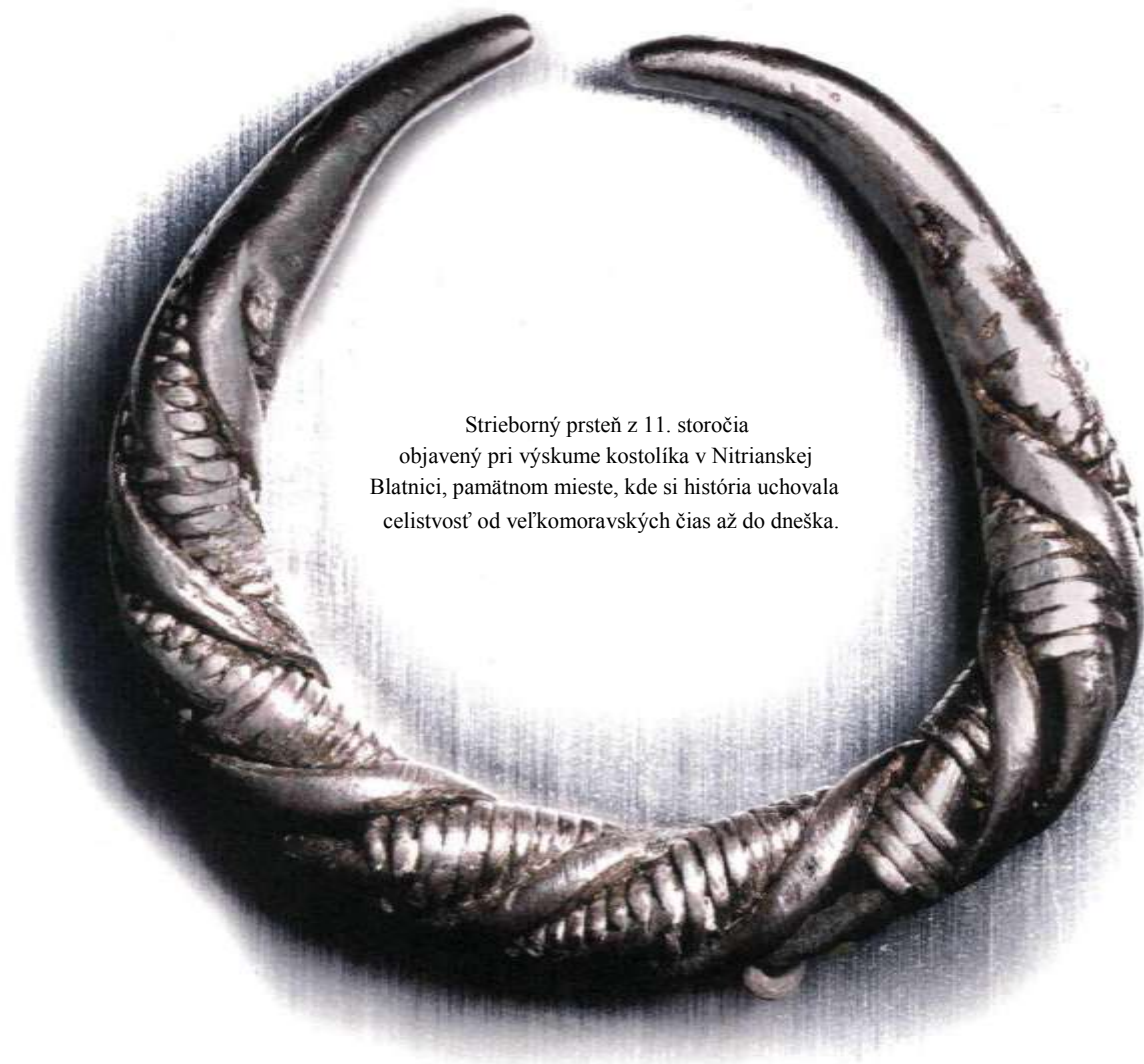

Vydavateľstvo Rak a grafické štúdio PERGAMEN - nositelia mimoriadnej ceny UNESCO v súťaži Najkrajšie knihy sveta.

Kronika slovenských dejín Stopy dávnej minulosti sú svojskou formou dejín Slovenska. Píšu o dejinách kronikárskym spôsobom; Pavel Dvořák rozpráva o tom, čo videl, prečítal, dozvedel sa v neoficiálnych rozhovoroch a pri návštevách historických miest, nevyhýba sa osobným zážitkom, stretnutiam, spomienkam na významných vedcov, a na pozadí tohto všetkého podáva vlastné názory, spája rozprávanie do súvislého dejinného radu, ktorý siaha od najstarších čias až po zrod slovenského národa. Robí to originálne a sviežo, spôsobom, ktorý mu už dávno zabezpečil čitateľskú priazeň

- jeho knihy, televízne filmy a rozhlasové relácie patria medzi najobľúbenejšie.

Strieborný prsteň z 11. storočia
objavený pri výskume kostolíka v Nitrianskej
Blatnici, pamätnom mieste, kde si história uchovala
celistvosť od veľkomoravských čias až do dneška.